

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

KENTSEL YOKSULLUK
YOKSUL YARDIMLARI VE DIŞLANMA
(SİVAS MERKEZ İLÇE ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

Mehmet KOCA

Sivas
Haziran 2015

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

KENTSEL YOKSULLUK
YOKSUL YARDIMLARI VE DIŞLANMA
(SİVAS MERKEZ İLÇE ÖRNEĞİ)

Doktora Tezi

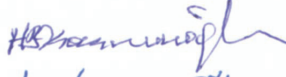

Mehmet KOCA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ERKUL

Sivas
Haziran 2015

KABUL VE ONAY

Üniversite : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Kurumlar Sosyolojisi Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Kentsel Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve Dışlanma (Sivas Merkez İlçe Örneği)
Savunma Tarihi : 05.06.2015
Danışmanı : Prof. Dr. Ali ERKUL

	Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı :	Prof. Dr. Faruk Kocacık	
Üye :	Prof. Dr. Ali Erkul	
Üye :	Prof. Dr. Zafer Cihni İlioğlu	
Üye :	Prof. Dr. H. Bayram KAGMAZÖZ	
Üye :	Doç. Dr. Ali ERKUL	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Mehmet KOCA tarafından hazırlanan Kentsel Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve Dışlanma (Sivas Merkez İlçe Örneği) başlıklı tez, kabul edilmiştir. 05/06/2015

Prof. Dr. Alim YILDIZ
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Mehmet KOCA

TEŞEKKÜR

Çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren, her türlü yardımlarını benden esirgemeyen, kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Ali ERKUL'a, Tez İzleme Jürisi'nde yer alan, çalışmaya düşünce ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU'na, Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU'na, yine kıymetli tecrübelerinden yararlandığım Prof. Dr. Faruk KOCACIK'a, Doç. Dr. Ali ESGİN'e, Doç. Dr. Ünal ŞENTÜRK'e, Yrd. Doç. Dr. Ziynet BAHADIR'a teşekkürleri borç bilirim.

Doktora programım süresince, değerli bilgilerini benden esirgemeyen Prof. Dr. Cemal YALÇIN'a, Prof. Dr. Metin EROL'a; sosyoloji öğrenimimde katkıları olan ve aynı zamanda lisans ve yüksek lisans danışmanlarım olan Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK'e, Prof. Dr. Vahap SAĞ'a, çalışmam esnasında sürekli beni motive eden dostlarım Yrd. Doç. Dr. Erol BULUT'a, Yrd. Doç. Dr. Ayhan DEVER'e ve Yrd. Doç. Dr. Yılmaz DAŞLI'ya teşekkür ediyorum.

Ayrıca bu çalışma, Cumhuriye Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafında desteklenmiştir. Destek verdiği için CÜBAP'a, çalışmanın uygulamalı aşamasının gerçekleştirilmesi için gerekli izinleri veren ve uygun koşulları sağlayan Sivas Valiliği'ne, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile Hayat Ağacı Derneği çalışanlarına, zaman ayırıp ankete katılan değerli katılımcılara teşekkürleri borç bilirim.

Son olarak bende çok büyük emeği olan ve maddi-manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen anneme ve babama, çalışmalarım esnasında gösterdikleri büyük fedakârlık ve sabırdan dolayı eşime ve oğlum Deha'ya çok teşekkür ediyorum.

Sivas-2015

Mehmet KOCA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	6
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1.YOKSULLUK.....	6
1.1.1.Yoksulluk Türleri	11
1.1.1.1.Mutlak Yoksulluk (Absolute Poverty).....	12
1.1.1.2.Görelî Yoksulluk (Relative Poverty)	16
1.1.1.3.Öznel Yoksulluk (Subjective Poverty)	19
1.1.1.4.İnsani Yoksulluk (Human Poverty)	19
1.2.DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE YOKSULLUK.....	23
1.2.1.Dünyada Yoksulluk.....	23
1.2.2.Türkiye’de Yoksulluk.....	34
1.3.DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE YOKSUL YARDIMLARI	53
1.3.1.Dünyada Yoksullukla Mücadele ve Yoksul Yardımları	53
1.3.1.1.İngiliz Yoksul Yasaları	53
1.3.1.2.Asgari/Minimum Gelir Desteği ve Bazı Avrupa Ülkelerinde Uygulamaları	63
1.3.1.2.1.Entegre/Bütünleşmiş Güvence Ağına Sahip Refah Devletleri	69
1.3.1.2.2.İkili Sosyal Yardım Devletleri	73
1.3.1.2.3.Vatandaşlığa Dayalı Olmakla Birlikte Artıksal (Residual) Sosyal Yardım Sistemi	76
1.3.1.2.4.Yerleşmiş ve Düzensiz Sosyal Yardım Sistemi.....	76
1.3.1.2.5.Seçici Refah Sistemleri	77
1.3.1.2.6.Kamu Yardımları Devleti	77

1.3.1.2.7. Merkeziyetçi ve Düzensiz Sosyal Yardım Sistemi.....	77
1.3.1.2.8.Gelişmemiş Sosyal Yardım Sistemleri	77
1.3.2.Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Yoksul Yardımları.....	79
1.3.2.1.Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Yardım Programları	80
1.3.2.2.Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Yardımlar.....	82
1.3.2.3.Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar.....	82
1.3.2.4.Yerel Yönetimler Tarafından Uygulanan Yardımlar.....	83
1.3.2.4.1.İl Özel İdareleri Tarafından Uygulanan Yardımlar	84
1.3.2.4.2.Belediyeler Tarafından Uygulanan Yardımlar.....	84
1.3.2.5.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar.....	85
1.3.2.6.Sağlık Bakanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar	86
1.3.2.7.Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Yardım Programları	87
1.3.2.7.1.SYDVGM Tarafından Yürütülen Program ve Faaliyetler.....	89
1.3.2.7.1.1.Aile Destek Yardımları	89
1.3.2.7.1.2.Eğitim Yardımları	91
1.3.2.7.1.3.Sağlık Yardımları.....	93
1.3.2.7.1.4.Özel Amaçlı Yardımlar.....	95
1.3.2.7.1.5.Yaşlı ve Engelli Yardımları	96
1.3.2.7.1.6.Gelir Getirici ve İstihdam Artırıcı Proje Destekleri.....	96
1.3.2.7.1.7.Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri.....	97
1.3.2.7.1.8.Gelir Getirici Projeler	97
1.3.2.7.1.9.SYDVGM - TOKİ “Sosyal Konut” Projesi.....	98
1.4.DIŞLANMA (SOSYAL).....	104
1.4.1.Tarihsel Süreçte Dışlanma.....	104
1.4.2.Sosyal Dışlanma Kavramı, Unsurları ve Türleri	109
1.4.2.1.Sosyal Dışlanma Kavramı.....	109
1.4.2.2.Sosyal Dışlanmanın Unsurları	114
1.4.2.2.1.Çok Boyutlu Yoksulluk Süreci	115
1.4.2.2.2.Toplumla Bağların Kopması ve Dayanışmanın Bozulması. 116	
1.4.2.2.3.Yurttaşlık Haklarından Yoksunluk	118

1.4.2.2.4.Yeterlilikten Yoksunluk.....	120
1.4.2.3.Sosyal Dışlanma Türleri	122
1.4.3.Sosyal Dışlanmaya Neden Olan Durum ve Süreçler.....	127
1.4.4.Yoksulluk, Dışlanma İlişkisi	136
BÖLÜM II.....	147
UYGULAMALI ARAŞTIRMA.....	147
2.1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	147
2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	147
2.1.2. Araştırmanın Amacı	148
2.1.3. Araştırmanın Yöntemi	149
2.1.4. Araştırmanın Temel ve Alt Hipotezleri.....	151
2.1.5. Araştırmanın Değişkenleri	153
2.1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	153
2.1.7. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	154
2.1.8. Sivas İli Hakkında Sosyodemografik Bilgiler.....	156
2.2.ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR	161
2.2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	161
2.2.2. Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve Dışlanmaya Yönelik Bulgular	176
2.2.3. Araştırmayla İlgili Hipotezlere Ait Çapraz Tablolar.....	211
2.2.4. Lojistik Regresyon Analizi.....	229
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	233
KAYNAKÇA	243
EKLER.....	265
Ek. 1 Anket Formu	265
ÖZ GEÇMİŞ.....	272

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
DB	: Dünya Bankası (World Bank)
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organisation)
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayri Safi Yurtici Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation)
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporları
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğu
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (The United Nations Development Programme)
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
CPRC	: Kronik Yoksulluk Araştırma Merkezi (Chronic Poverty Research Centre)
CDDK	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ORAN	: Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Mutlak ve Görelî Yoksulluğun Karşılaştırılması.....	18
Tablo 1.2. Dünyanın Değişik Bölgelerinde Günde 1.25 Dolardan Az Gelirle Geçinen Yoksul Nüfus Sayısı (Milyon).....	25
Tablo 1.3. Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk Oranları (Günde 1.25 Dolardan Az Gelirle Geçinenler)	25
Tablo 1.4. Dünyanın Değişik Bölgelerinde 2.00 Dolardan Az Gelirle Geçinen Yoksul Nüfus Sayısı (Milyon)	28
Tablo 1.5. Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk Oranları (Günde 2.00 Dolardan Az Gelirle Geçinenler)	28
Tablo 1.6. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi	30
Tablo 1.7. En Yoksul On Ülke ile En Zengin On Ülkenin İGE'si ve Sıralaması.....	31
Tablo 1.8. Bazı Yıllara Göre Türkiye'nin İGE Puanı	36
Tablo 1.9. Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına (Türkiye İçin Hesaplanan) Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı (Türkiye).....	38
Tablo 1.10. Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırlarına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı (Kent)	40
Tablo 1.11. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları	42
Tablo 1.12. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye.....	44
Tablo 1.13. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye.....	44
Tablo 1.14. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranları	45
Tablo 1.15. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Fert Oranları	46
Tablo 1.16. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Açlık Sınırı.....	47
Tablo 1.17. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırı	47
Tablo 1.18. Yoksulluk ve Dışlanma.....	138
Tablo 2.19. Cinsiyet Dağılımı	161
Tablo 2.20. Medeni Durum	162
Tablo 2.21. Yaş Dağılımı	164
Tablo 2.22. Eğitimin Durumu	165
Tablo 2.23. Ailede Birlikte Yaşanılan Kişi Sayısı.....	167
Tablo 2.24. Yardımlarda Dâhil Haneye Giren Aylık Ortalama Gelir	169
Tablo 2.25 Aile Reisinin Çalışma Durumu	170
Tablo 2.26. Sosyal Güvence Durumu	172

Tablo 2.27. Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olma Durumu.....	174
Tablo 2.28. Gelir Getirici Bir Yeteneğe Sahip Olma Durumu	174
Tablo 2.29. Aile Üyeleri Arasında Kronik Hastalığı ya da Engelli Olan Birinin Bulunup Bulunmaması Durumu.....	175
Tablo 2.30. Kendilerini Yoksul Olarak Görme Durumu	177
Tablo 2.31. Yardım Alınan Kurum ve Kuruluşlar	178
Tablo 2.32. Yardım Alma Süresi	178
Tablo 2.33. Aldığı Yardım Türleri.....	180
Tablo 2.34. Alınan Yardımların Yeterliliklerine Yönelik Frekans Dağılımı.....	181
Tablo 2.35. Hane Ziyaretleri Yapılırken (İnceleme Esnasında) Gururun İncinip İncinmemesi Durumu	182
Tablo 2.36. Yardım Alındığının, Çevrenizdekiler Tarafından Bilinip Bilinmemesi Durumu.....	185
Tablo 2.37. Alınan Yardımların Kesilmesinin Hayatı Etkilemesi Durumu.....	186
Tablo 2.38. Yardım Aldığınız İçin Küçümsenip Dışlanmış Olduğunuzu Düşünüyor musunuz?	186
Tablo 2.39. Haksızlığa Uğrandığında ya da Herhangi Bir Anlaşmazlıkla Karşılaşıldığında Başvurulan Yol?	187
Tablo 2.40. Almış Olduğunuz Yardımlar Bu Yardımı Size Verenler Tarafından Nasıl Görülüyor?	189
Tablo 2.41. Alınan Yardımların Başkalarının Aldığı Yardımlarla Karşılaştırılması	190
Tablo 2.42. Paraya İhtiyacınız Olduğunda İlk Önce Nereye veya Kime Gidersiniz?	191
Tablo 2.43. Yardım Aldığınızda Çevrenin (Arkadaş, Komşu, Akraba ve Diğer İnsanların) Size Karşı Yaklaşımı Nasıldır?	191
Tablo 2.44. Oturduğunuz Mahallede Yardımlaşma, Dayanışma veya Komşuluk İlişkilerini Nasıl Tanımlarsınız?	192
Tablo 2.45. Geçmişte Anne veya Babanın da Yardım Alma Durumu.....	192
Tablo 2.46. Gelecekte Çocukların Durumunun Onların Bugünkü Durumundan Daha İyi Olup Olmayacağına Yönelik Düşünceleri.....	193
Tablo 2.47. Aile Üyeleri İçinde Alkol Kullanımı.....	195
Tablo 2.48. Aile Üyeleri İçinde Suç İşlediği İçin, Adli Mercilerle İlgili Bir Durum Söz Konusu Oldu Mu?.....	195
Tablo 2.49. Yardım Verilmesi Yerine Çalışabilecek Bir İş Verilmesini Tercih Etme Durumu	196
Tablo 2.50. İçinde Bulduğunuz Duruma Baktığınızda Toplumda Kendinizi Nerede Görüyorsunuz	197
Tablo 2.51. Üyesi Olunan Kurum veya Topluluklar	198

Tablo 2.52. Son Bir Ayda Aşağıdaki Sosyal Aktivitelerden Hangisini Yaptınız?	199
Tablo 2.53. Alınan Yardımlar Karşılığında Kendisini Bir Partiye ya da Adaya Oy Vermek Zorunda Hissedip Hissetmeme Durumu.....	200
Tablo 2.54. Şuan İçin Hayattan Memnun Olma Durumu	201
Tablo 2.55. Kendini Yalnız Hissetme Durumu	202
Tablo 2.56. Kendimi Değersiz Hissediyorum.....	202
Tablo 2.57. Gelecek Probleminin Zihni Sürekli Meşgul Etmesi	203
Tablo 2.58. Fikir ve Düşüncelere Önem Verilmesi Durumu.....	204
Tablo 2.59. Yardım Alındığında Diğer İnsanların Ön Yargıyla Bakması.....	204
Tablo 2.60. Çevremdeki İnsanlarla Rahatlıkla Kaynaşırım	205
Tablo 2.61. Konuşma Üslubum Şivem İnsanlara Farklı Geliyor	205
Tablo 2.62. Kılık Kıyafetimden Dolayı İnsanlar Ön Yargıyla Bakıyor	206
Tablo 2.63. Kurumsal Hizmetlerden Yeteri Kadar Faydalanamıyorum.....	207
Tablo 2.64. Toplumda Kendimi Yabancı Gibi Hissediyorum	208
Tablo 2.65. Sizin veya Eşinizin Kredi Kartı Var Mı?	209
Tablo 2.66. Bir Ürünü Çok Beğendiğinizde ve İsteddiğinizde O Ürünü Alamama Durumuyla Karşılaşma Sıklığı.....	210
Tablo 2.67. Size Göre Devlet Yoksullukla Mücadele Konusunda, Aşağıdakilerden Hangisini Seçmeli?	210
Tablo 2.68. Cinsiyet Dağılımı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	212
Tablo 2.69. Eğitim Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	214
Tablo 2.70. Aile Yapısı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	215
Tablo 2.71. Aile Reisinin Çalışma Durumu ile Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	217
Tablo 2.72. Yardım Alma Süresi İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	218
Tablo 2.73. Alınan Yardımların Çevredekiler Tarafından Bilinmesi Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	219
Tablo 2.74. Hane Ziyaretleri ve Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	220
Tablo 2.75. Alınan Yardımların Verenler Tarafından Nasıl Görüldüğü ile Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	221
Tablo 2.76. Oturulan Çevrede Yardımlaşma ve Dayanışma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme.....	222
Tablo 2.77. Hayattan Memnun Olma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	223
Tablo 2.78. Kendinin Veya Eşinin Kredi Kartı Olması İle Kendini Dışlanmış Hissetmesi Durumu	224

Tablo 2.79. Beğenilen Bir Ürünü Alamama Sıklığı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu.....	225
Tablo 2.80. Alınan Yardımlar Karşılığında Kendini Bir Partiye ya da Adaya Oy Vermek Zorunda Görmesi İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu...	226
Tablo 2.81. Kendi Aldığı Yardımlarla Başkalarının Aldığı Yardımları Karşılaştırma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	227
Tablo 2.82. Gelir Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu	228
Tablo 2.83. Modelin Anlamlılık Düzeyi	229
Tablo 2.84. Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu Lojistik Regresyon Analizi.....	230

ÖZET

KOCA, Mehmet, Kentsel Yoksulluk Yoksul Yardımları ve Dışlanma (Sivas Merkez İlçe Örneği), Doktora Tezi, Sivas, 2015.

Bu çalışmanın amacı, her ne kadar tüm sosyal sorunların temel nedeni değilse de, önemli bir nedeni olarak, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının, kişilerin kendilerini dışlanmış olarak hissetmelerinde ne kadar belirleyici olduğunu irdelemektir. Bu amaçla çalışma, teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın birinci aşamasında, yoksulluk ve yoksullukla mücadelenin dünyada ve Türkiye'deki görünümü hakkında genel bir çerçeve çizildikten sonra, sosyal dışlanma konusuna yer verilmiş; ardından çalışmanın ikinci bölümü olan uygulamalı alan çalışmasında, Sivas Merkez İlçe örneğinden hareketle, 400 kişiye anket uygulanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'de uygulanan yardım programlarının hayırseverlik ve gönüllülük ilişkileri ile yürütülmesi temel alınarak, kişilerin sahip oldukları demografik özellikleri, aile yapıları, yaşadıkları mekânlar, dayanışma durumları, kurumlarla ve diğer kişilerle girmiş oldukları ilişkiler referans alınmış; kişilerin kendilerini dışlanmış olarak görüp görmedikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının kişilerin dışlanmışlık durumları üzerindeki etki düzeyleri, yakın zamanda gerçekleştirilen araştırmaların veri ve bulgularından da yararlanarak çalışmada yerini almıştır. Elde edilen bulgular ile yoksulların düzensiz gelire sahip oldukları, bu düzensizliğin yarattığı belirsizlik ve gerginlikle yoksulluk kültürü içine girdikleri, yeteri kadar tüketemedikleri; buna bağlı olarak da topluma yabancılaştıkları; toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel süreçlere eşit düzeyde katılamayıp, dışlanmış bireyler oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Yoksulluk, Yoksul Yardımları, Sosyal Dışlanma

ABSTRACT

KOCA, Mehmet, Urban Poverty, Poor Relief and Exclusion (Sivas Central District Case Study), Doctoral Dissertation, Sivas, 2015.

The aim of this study is to determine to what extent the poor relief used in poverty and struggle against poverty which is an important reason though not the basic reason of the social problems, is determinative on the people's feeling themselves excluded . For this reason the study was carried out in two-stages as theoretical and applied one. In the first stage of the study, after forming a frame for the panorama of poverty and struggle against poverty in Turkey and the world, the theme of social exclusion was addressed and then a survey of 400 individuals was carried out with reference to Sivas Central District Case Study as a part of the second stage which is the applied one. In this context, based on the fact that the outreach programs introduced in Turkey are carried out with reference to charity and beneficence, the demographic characteristics, family structures of the individuals, their environments, state of solidarity, relationships with the institutions and other people were taken as references and it was tried to show whether these people consider themselves as excluded or not. In this way, the effect level of poor reliefs used in poverty and struggle against poverty on the individuals' state of being excluded took part in the study with the use of the data and the findings of the recently done studies. It has been concluded from the data gathered by means of this study that the poor have irregular income, they go into the culture of poverty with the uncertainty and tension created by this irregularity, they couldn't consume enough and correspondingly they become estranged; they couldn't take part in social, economic and cultural processes equally and they become excluded individuals.

Keywords: Poverty, Poor Relief, Social Exclusion

GİRİŞ

Günümüz toplumlarının temel sorunlarından biri, artan eşitsizliklere bağlı olarak oluşan yoksulluk olgusudur. Bu olgu gelişmişlik düzeyleri hangi aşamada olursa olsun bütün toplumlar için ortaktır. Ancak her toplumda yoksulluğun boyutu ve her toplumun yoksullukla mücadele yöntemi farklıdır. Son zamanlarda tarıma dayalı iktisadi gelişmenin giderek yok olmaya başlaması, sanayileşmenin merkeze konularak kapitalist sistemin tüm dünyaya hâkim olması ve küreselleşme sürecine girilmesi, yoksulluk olgusunu çok boyutlu ve karmaşık hale getirmiştir. ‘*Mutlak yoksulluk*’, ‘*görelî yoksulluk*’ gibi türlerinin olması; ‘*marjinalleşme*’, ‘*sınıf altı*’ ve ‘*sosyal dışlanma*’ gibi kavramlarla ilişkilendirilip, anılır olması bunun bir sonucudur.

Dünyadaki ülkelerin neredeyse tamamı, neo-liberal politikaları yaygın bir biçimde uygulamaya koymasının ardından, uzunca bir süre geçmiş olmasına karşın ortaya çıkan tablo, dünyadaki yoksulluğun ve eşitsizliğin birçok yerde giderek arttığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkeler arasındaki fark son zamanlarda (bazı ülke grupları için) gerek mutlak, gerekse de görelî anlamda gittikçe açılmaktadır.

Türkiye’de dünyada yaşanan değişimlere direnememiş, 1975 krizinden sonra ‘*ithal ikameci sanayileşme*’ anlayışını terk ederek, neoliberal politikaları uygulamaya koymuş ve sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik yapılanması bu doğrultuda seyretmiştir. Ardından yaşanan ekonomik krizler (1994 ve 2001 krizi) ve sosyal hayatta yaşanan dönüşümlerle (terör, göç ve kentleşme) yoksulluk olgusu temel sorun teşkil etmiş, alınan siyasi kararlar ve uygulanan hükümet programları ile bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ülkede yaşanan hızlı nüfus artışı ve iç göçler sonucunda, eşitsizlikler kentsel alanlarda daha yoğun hissedilmeye, sosyal ve kültürel hayata daha fazla etki etmeye başlamıştır.

Türkiye’de son zamanlarda bireyler arasındaki duvarlar giderek kalınlaşmakta, toplumsal mesafeler artmaktadır. Bu mesafelerin tartışılmasıysa, 1990’lı yıllardan sonra yaşanan ekonomik krizlerle olmuştur. Bu yıllar, yoksulluğun toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak ilk kez ortaya çıktığı yıllar değildir. Ancak, sosyo-ekonomik yönleriyle yoksulluk, bu krizlerden sonra daha fazla görünür ve

daha fazla dikkate alınır olmuştur. ‘17 Ağustos 1999 Depremi’ ve ardından yaşanan ‘2001 Ekonomik Krizi’ yoksulluk sorununu daha da yaygınlaştırmış ve sürekli hale getirmiştir. Bu da yardım programlarının çeşit ve miktarlarıyla, yardım programlarından yararlanan yoksul sayılarında önemli bir artışa yol açmıştır.

Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde, genel olarak yoksulluk ve yoksulluk türleri üzerinde durulduktan sonra, dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun boyutları ele alınmış, ardından yoksullukla mücadele yolları irdelenmiştir. Yoksulluğun dünyada ve Türkiye’deki boyutlarına bakıldığında, dünya üzerinde bölgesel düzeyde bazı ülke gruplarında mutlak yoksulluğun giderek azaldığı, göreceli yoksulluğun ise arttığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık Türkiye’de, TÜİK verilerine bakıldığında, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi mutlak yoksulluğun 2006 yılında bittiği, bu tarihten sonra yerini göreceli yoksulluğa bıraktığı görülmüştür.

Bu gelişmelerin ardından, dünyadaki –özellikle Avrupa’daki- bazı ülkelerin, yoksulluğun bireysel bir talihsizlik olmadığı düşüncesinden hareket ederek, yoksullukla mücadeleyi bir hak ve ödev mertebesine ulaştıran ve yoksulları devletin sorumluluğu altına alan -göreceli yoksulluğunda doğasına da uygun olan- bir yaklaşımla, asgari/minimum geliri uygulamaya koyduğu görülmüştür. Buna karşılık Türkiye’nin ise yoksullukla mücadeleyi, kendi kaderini tayin etme ilkesine dayanarak, yoksul yardımlarını vicdan meselesi haline getiren, hayırseverlik ve gönüllülük vurgusu içinde toplumun sorumluluğu altına alan bir yaklaşımla sürdürdüğüne tanıklık edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda ayrılan kaynakların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, hak temelli bir yaklaşımdan ziyade, daha çok kanaat önderlerinin ve devlet yetkililerinin inisiyatiflerine göre biçimlenmiştir. Bu durum, başta dışlanma olmak üzere birçok sorunları da beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de uygulanan yardım programlarının, sosyal hakların dışında gönüllülük ve hayırseverlik şeklinde olması, başka bir deyişle, “*yoksullukla mücadelenin, sosyal hak anlayışını dışlayacak bir biçimde piyasayla hayırsever arasına sıkışıp kalması...*” yardımların geçici ve bu geçiciliklerin aynı bireyler üzerinde tekrar etmesi ile süreklilik gösteren bir anlayış üzerinde süregelenleşmesine

neden olmaktadır. Bu durum, Türkiye’de uygulanan yardımların bireyler arasındaki eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklere bağlı olarak dışlanmalarını arttırmaktadır.

Yoksullar, sosyal ilişkiler ağlarının dışına itilerek dışlanmakta; içinde buldukları koşulları değiştirebilecek yeterliliklerden kısmen veya tamamen yoksun kalmaktadır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele aracı olan yoksul yardımları aile ve iş planlamalarında, kurumlarla olan ilişkilerde ve bunlar etrafında şekillenen davranış kalıplarında önemli roller oynamaktadır.

Yoksulluğun neden olduğu, yoksul yardımlarının mevcut yapısının da destekleyip, genişlettiği; modern dünyanın en büyük sorunlarından olan ve ‘sosyal bir hastalık’ olarak nitelendirilen sosyal dışlanmaya, çalışmanın birinci bölümünün son kısmında detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Böylece sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışı, kullanılışı, kavrama yönelik tanım, unsur ve türlerin neler olduğuna değinilmiş ve ardından sosyal dışlanmaya neden olan süreçler belirlenmeye çalışılmıştır. Kavramın mevcut literatürde yeni oluşu –en azından yoksulluk olgusuna göre- çalışmanın seyri açısından böyle bir gerekliliği doğurmuştur.

Sosyal dışlanmayı, 1960’lı yıllarda sosyal politika alanında ilk kullanan Fransa olmuştur. 1990’lı yıllara gelindiğinde Fransa’dan sonra diğer Avrupa ülkelerinde de hızla kabul görüp, yaygınlaşmıştır. Yaşanılan şu günlerde dışlanmanın eşitsizlik, işsizlik, yoksunluk ve yoksulluk gibi olgularla beraber açıklanmaya çalışıldığına, insanların toplumsal yaşamla bütünleşmesini engelleyen ve hemen her toplumda karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıktığına, her toplum ve ülkede farklı şekilde algılanıp tanımlandığına tanıklık edilmektedir. Ancak, *“dünyanın bir çok yerinde kabul edilebilir bir sosyal dışlanma sorununa, yoksulluklar nedeniyle ihtiyaçların karşılanamaması kaynaklık etmektedir”*. Bu nedenle *“toplumla bağların kopması ve dayanışmanın bozulması”, “yurttaşlık haklarından ve yeterlilikten yoksunluk”, “çok boyutlu yoksunluk süreci, dışlanmanın unsurları olarak çalışmada yerini alırken; ekonomik görünüm anlamında, mal, hizmet ve işgücü piyasasından dışlanma, toplumsal görünüm anlamında, refah devleti hizmetlerinden veya refah toplumundan dışlanma, siyasal görünüm anlamında, siyasal katılım ve kurumlardan dışlanma, dışlanmanın türleri olarak üç farklı alanda ele alınmış, dışlanmış gruplar bu temel biçimler içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.*

Özelliklede çalışmanın ikinci bölümü olan uygulamalı alan çalışmasında, yoksulluğun ve yoksul yardımlarının mevcut yapısının, kişiler üzerinde dışlanmaya yol açıp açmadığı konusunda, elde edilen bulgularla kuramsal çerçeveye destek aranmıştır.

Bu kapsamda, Türkiye’de uygulanan yardım programlarının hayırseverlik ve gönüllülük ilişkileri ile yürütülmesi temel alınarak; kişilerin, sahip oldukları demografik özellikleri, aile yapıları, yaşadıkları mekânlar, dayanışma durumları, kurumlarla ve diğer kişilerle girmiş oldukları ilişkiler referans alınmış, kendilerini dışlanmış olarak hissedip hissetmedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece uygulamalı alan çalışması için Sivas Merkez İlçe seçilmiş, yoksul olan ve yoksul yardımını alan 400 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular ile yoksulların düzensiz gelire sahip oldukları, bu düzensizliğin yarattığı belirsizlik ve gerginlikle yoksulluk kültürü içine girdikleri, yeteri kadar tüketemedikleri ve buna bağlı olarak da topluma karşı yabancılaştıkları, toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel süreçlere eşit düzeyde katılamayıp, dışlanmış kişiler oldukları ortaya konulmuştur.

Özetle yoksul, topluma entegre olma konusunda yeterli maddi koşullara ve yapabilirliklere sahip olamayan, sosyal bütünleşme ve eşit fırsatlar sağlama hedefiyle tasarlanmış programlar tarafından yeterince korunamayan, rasyonel seçim yapamayan, ayrımcılığa maruz kalan ve damgalanan kişiler olarak çalışmada yerini alırken; yoksulluk ise, yaşamın sürdürülmesi amacıyla fiziksel olarak hayata tutunmak için sadece maddi yetersizliklerin değil, aynı zamanda yaşamın sosyal yönünün de olduğu ve bu sosyal yönünde hesaba katılması gerektiği, ancak katılmadığı bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yoksulluğu işsizlikle eş tutmak, yoksulların yapabilirliklerini görmezlikten gelip, onları “çalışmıyorlar”, “tembeller” diye suçlamak ve bunu genele yayıp, yoksullukla mücadeleyi bu anlayışla sürdürmek bu çalışmanın karşı çıktığı, bir diğer durumdur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluğun en önemli nedeninin işsizlik olarak görülmesi, enformel sektörde çalışan kişilerin fazlalığı, gün geçtikçe artan oranda çalışan kesimin de yoksullukla karşı karşıya kalması, iş gücü piyasasına katılım için gerekli yapabilirliklere sahip olamama, olanlara yönelik yoksulluktan kurtaracak düzeyde istihdam alanlarını yaratamama, yoksul yardımlarına yönelik

programların, yoksulluk ve yoksulluğa bağlı dışlanma konusunda, etkin bir araç olarak devreye girmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu anlamda asgari gelir desteği, problemin çözümü konusunda tartışmaya açılmıştır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.YOKSULLUK

Yoksulluk, ilk çağlarda olduğu kadar günümüz modern zamanlarda da en önemli sosyal sorunlar arasında yer almaktadır. Son zamanlarda uluslararası sınırları aşan ve küresel bir boyut kazanan yoksulluk, çok yönlü ve karmaşık bir soruna dönüşmüş durumdadır. Başlangıçta bütün zenginliklerin kaynağı olan emek, üretkenliğini zamanla yitirmiş, teknik, teknolojik ilerlemeyle birlikte ‘üretim biçimi’ de değişmiştir. Mülkiyet sosyal hayatın maddi temeli haline gelmiş, bölüşümün yönü ve şekli servetler arası eşitsizliği giderek derinleştirmiş ve yoksulluk baş göstermiştir.

Rousseau (1998: 135), “bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip bu bana aittir diyebilen, buna inanacak kadar saf insan bulabilen ilk insan, uygar toplumun ilk kurucusu oldu” demiş ve insanlar arasındaki eşitsizliğe temel olan¹ mülkiyete özel anlam atfetmiştir. Ona göre, “uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda, eşitsizlik yolundaki yeni bir ilerleme...” (Rousseau, 1998: 49) demektir. Bu anlamda, günümüz toplumlarının geldiği son aşamaya bu açıdan bakmak, yoksulluk olgusunu buna göre ele almak gerek.

Dünya ekonomik pazarının genişlemesi, malların ve hizmetlerin yaygın hale gelmesi, para akışının hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ve üretimin esnek bir görünüm kazanması gibi unsurlar, bir yandan zenginliği artırırken diğer yandan da kitlesel yoksul kesimleri meydana getirmiştir. Bunun altında yatan en büyük neden ise kaynakların eşit olmayan bölüşümüdür (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 78). Bu anlamda denilebilir ki, tarihsel gelişim süreci içinde nasıl ki mülkiyet eşitsizliği derinleştirip onu çok boyutlu hale getirmişse, eşitsizlikte yoksulluğu derinleştirip onu

¹ “İnsan türünde 2 tür eşitsizlik görüyorum biri, doğa tarafından meydana getirildiği ve yaş, sağlık bedendeki güçler ve zekâ ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluştuğu için buna doğal ya da fizik eşitsizlik diyorum. Öteki bir çeşit uzlaşmaya dayandığı insanların onaması ile kurulmuş, ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş olduğu için, buna manevi veya politik eşitsizlik adı verilebilir. Bu ikincisi kimilerinin başkaları zararına yararlandığı, örneğin onlardan daha zengin daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıklardan ibarettir” (Rousseau, 1998: 87).

çok boyutlu hale getirmiştir. Günümüzde “yoksulluk birçok eşitsizliği ve riski içinde barındıran bir kavram...” (Beck, 1992: 35) haline dönüşmüştür.

Mevcut literatür incelendiğinde, yoksulluk kavramına yönelik herkesin mutabık kaldığı tek ve objektif bir tanım yoktur. Yoksulluk ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta bir bölgeyi oluşturan iki farklı alanda bile değişiklik göstermektedir. Zira ülke, bölge ve alanlara yönelik zamana bağlı geçişkenler de söz konusudur. Yoksulluğun bu değişken ve geçişken yapısı bu olgunun bir durum değil, bir süreç olarak algılanmasına, herkesin bu sosyal probleme farklı anlamlar yükleyip, kriterler geliştirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, yoksulluğu tek bir boyutta, yoksulları ise tek bir grupta toplayarak açıklamak mümkün değildir. Çünkü yoksulluğun nedenleri, anlamları ve sonuçları farklı sosyo-kültürel bağlamlara, ülke, bölge ve alanlara göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca konunun sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, psikoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinler tarafından ele alınıp incelenmesi, kavrama yönelik tanımlamaların farklılık göstermesine neden olan diğer bir etkidir.

Yine de yoksulluk kavramına yönelik en yaygın tanımlamanın gelir ve tüketim harcamaları temel alınarak yapıldığı görülmektedir. Örneğin yoksulluk üzerine modern anlamda ilk sistemli çalışmaları yapan ve yoksulluğa yönelik her toplum için geçerli olacak pragmatik bir tanımlamada bulunan Rowntree (Akt., Spicker, Leguizamón ve Gordon, 2006: 185)’e göre, “toplam kazancı sadece fiziksel etkinliğinin devamı için minimum gereklilikleri karşılamada yetersiz olan bir aile yoksul olarak sayılır”. Ona göre yoksullar hayatta kalmak için gerekli temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlardır. Benzer şekilde Drewnowski (1977: 189) de yoksulluğu, “asgari yaşam standartlarının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilmemesi durumu...” olarak tanımlar. O’Boyle (1999: 282)’e göre ise yoksulluk, insanın fiziksel ihtiyaçlarının karşılanamamasıdır. Yani, yoksulluk, kişilerin ve ailelerin yaşamlarını geçindirmek ve sürdürmek için ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerden yoksun olmaları, bu mal ve hizmetleri satın alabilecek yeterli gelirin olmamasıdır.

Bu tanımlamalara karşın Townsend’da sadece geliri ve tüketimi temel almayarak aile, birey ve grupların toplumun bir üyesi olarak kabulünün zorluğuna

vurgu yapar ve yoksulluk olgusuna yönelik sınırları belirler. Ona göre, “toplum içindeki aileler, bireyler ve gruplar, beslenme imkânlarında, yaşadıkları toplumun alışılmış aktivite ve davranışlarına katılmada ya da en azından toplumun üyesi olarak kabul edilmede kaynaklarındaki yetersizlikler nedeniyle zorluk yaşadıklarında yoksulluk içinde olarak kabul edilirler” (Townsend, 1979: 31). Bununla birlikte yoksulluğu insanların yetenekleri ve işlevleriyle de ilişkili olduğunu savunan görüşler de vardır. Örneğin Sen (1992: 109)’e göre yoksulluk, kabul edilebilir bir hayat düzeyine erişebilmek için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma durumu olarak tanımlanmaktadır.

Gül ve Sallan Gül (2008: 59)’de yoksulluğun sosyal yönüne vurgu yaparak, yoksulluk; “insanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve olanaklardan yoksun olmalarıdır.” demektedir.

Bütün bu tanımlamalara bakıldığında, yoksul olmak karmaşık ve geniş kapsamlı bir durumdur. Bunda gelir, sağlık, eğitim, mallara erişim, yer, cinsiyet ve aile durumunu da içeren birçok faktör etkilidir (MacPherson and Silburn, 1998: 15-16). Yoksul, yeterli miktarda parası veya insana yakışır şekilde yaşamı sürdürmek için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişi olarak nitelendirilirken, buna karşılık yoksulluk yaşam için gerekli olanaklardan mahrum olma durumu olarak görülmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 39). Diğer bir ifadeyle “yoksulluk genelde bir ülkede yaşayan bireylerin ya da ailelerin belli bir maddi çizginin altında kalmasını ifade etmektedir” (Cirhinlioğlu, 2003: 160).

Kişilerin dışında toplumsal bir sorun olarak yoksulluk ve yoksullukla mücadeleyi ele alan ulusal ve uluslararası alanda önemli çalışmaları, raporları ve eylem planları olan kurum ve kuruluşlar da vardır. Onların bu sosyal soruna bakışları tanımlamaları ve ele alışlarının da farklılıklar içerdiği görülmektedir. Örneğin gelir düzeyini esas alan ve bu anlayışla yoksulluk tanımı yapan Dünya Bankası (World Bank, 1990: 26)’na göre yoksulluk, minimum yaşam standartlarına erişememe durumu olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, “yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda,

giyim ve barınak gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur” (Uzun, 2003: 156).

Birleşmiş Milletler’de farklı bir yaklaşım sergilemekte ve yoksulluğu belirli bir insani gelişme düzeyinde olmama durumu ve koşulları içinde ele almaktadır. BM (1995: 57)’ye göre yoksulluk çeşitli biçimler alabilmektedir. Bunlar arasında; geçimini sağlayacak gelir ve üretim kaynaklarının olmaması; açlık ve yetersiz beslenme; sağlığın bozulması; eğitim ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişim ya da erişememe; hastalık oranlarında ya da hastalık sebepli ölüm oranlarında artış; evsizlik ve yetersiz barınma; güvensiz ortamlar ve sosyal ayırım ya da dışlanma sayılabilmektedir. Ayrıca, yoksulluk karar alma süreçlerine, sivil, sosyal ve kültürel yaşama katılmama ile de nitelendirilmektedir. Diğer bir söylemle, Smith (2006)’i referans alan BM’ye göre yoksulluk, yaşam standartlarının yeterli bir düzeye ulaşmaması, ekonomik, politik, kültürel, sivil ve sosyal haklardan yararlanma açısından gerekli seçeneklerden, kaynaklardan, güvenlikten, güçten ve yapabilirliklerden sürekli ya da kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumudur.

Ulusal bir kuruluş olan ve yoksulluk üzerine çalışmaları bulunan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “*Yoksulluk Çalışmaları*” adı altında yaptığı araştırmalarda yoksulluğu ‘*dar anlamda yoksulluk*’ ve ‘*geniş anlamda yoksulluk*’ olmak üzere iki şekilde tanımlar. TÜİK (2005)’e göre dar anlamda yoksulluk, barınacak yerin olmaması ve açlıktan ölünmesi durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, giyim, barınma ve gıda gibi olanakları yaşamlarını sürdürmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalınması durumudur.

Genel olarak yoksulluk, Aktan ve Vural (2002: 41)’in deyişiyle, “asgari gıda gereksinimi ile konut, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli araç ve olanakların olmaması sonucu ortaya çıkan bir fiziki mahrumiyet durumu olarak nitelenebilecek yoksul istihdam olanaklarının olmaması ve değişik türlerde ayrımcılığın mevcut olması halinde artar. Yoksulluk, birçok durumda, karar alma mekanizmasından dışlanma ve siyasi sürece, iş hayatına ve kültürel faaliyetlere katılımın kısıtlı olması halinde daimi hale gelir”. Yoksulluk, insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanmamasına yönelik gelir yoksulluğundan, yoksulların insani ve

kapasite gelişimleri ile dışlanma süreçlerine kadar farklı açılardan yeniden tanımlanmakta ve farklı sınıflamalara konu olmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008: 59). Böylece yoksulluğu tanımlarken çok yönlü olma özelliği hesaba katılmalı ve aşağıda yer alan farklı boyutlar göz önünde tutulmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 41-42):

- Maddi mahrumiyet: Kişi veya hane halkının yeterli gelirinin olmaması, özel tüketim düzeyinin yeterli olmaması ve kamusal mal ve hizmetlerin sunumunun yetersiz olması;
- Fiziki zafiyet: Yetersiz beslenme, açlık, hastalık, sakatlık ve maluliyet, güçten düşme;
- İzolasyon: Okur-yazarlığın olamaması, eğitim imkanlarından yararlanamama, kaynaklara erişememe, taşrada bulunma, marjinalleşme, ayrımcılık;
- Güçsüzlük: Yoksulluktan kurtulma imkânının ve durumu değiştirme yeteneğinin olmaması; yaşam ve geçimi tehlike altında bırakan olaylara ve iktisadi, sosyal ve doğal şoklara maruz kalma (vulnerability); güvenli bir iş ve konuta sahip olmama;
- Katılımın yetersiz olması: Yoksulluğun tanımlanması ve azaltılmasına yönelik proje ve programların hazırlanması ve uygulanmasına katılamama; siyasi yaşamda etkin olamama; sesini duyuramama; insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürememe;
- Zamanın yetersiz olması: Kişilerin ve hanehalkının tüm zamanlarını fiziki varlıklarını sürdürebilmek için gelir elde etmeye çalışarak geçirmeleri; kültürel faaliyetler için boş zamanın kalmaması;
- Çevre kirliliği ve çevrenin bozulması: Çevrenin kirlenmesi ve bozulması sonucu geçim vasıtalarının ortadan kalkması; açlık maddi olanaksızlıklar nedeniyle ormanlar gibi doğal kaynakların hızla tüketilmesi.

Görüldüğü üzere, her düşün insanı, kurum ya da kuruluş yoksulluğa farklı şekilde yaklaşmakta ve bu toplumsal soruna yönelik tanım geliştirmektedir. Bu tanımlar ele alınıp alt alta konulduğunda mutlak ve görelî olmak üzere iki temel yoksulluk türü ile karşılaşılmaktadır. Ancak daha sonra dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve politik gelişmeler sonucunda bu iki temel yoksulluk türüne öznel ve insani yoksulluk gibi türler de eklenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu türlere kısaca değinilecektir.

Ayrıca bu çalışmada yoksulluk, yaşamın sürdürülebilmesi amacıyla, fiziksel olarak hayata tutunmak için, sadece maddi yetersizliklerin değil; aynı zamanda yaşamın sosyal yönünün de olduğu ve bu sosyal yönünde hesaba katılması gerektiği,

ancak katılmadığı bir olgu mudur? Özellikle görelî yoksulluğun hâkim olmaya başlaması günün yoksullarını, topluma entegre olma konusunda yeterli maddî koşullara ve yapabilirliklere sahip olamayan, sosyal bütünleşme ve eşit fırsatlar sağlama hedefiyle tasarlanmış programlar tarafından yeterince korunmayan, rasyonel seçim yapamayan, ayrımcılığa maruz kalan ve damgalanan kişiler midir? Gibi türden sorulara cevap aranarak, yoksulluk dışlanma bağlamında ele alınıp, irdelenecektir. Çünkü yoksulluk Buğra (2011: 259)'nın da deyişiiyle, "... İnsanın topluma diğer insanlar gibi katılabîlmesini engelleyen bir sosyal dışlanma sorunudur".

1.1.1. Yoksulluk Türleri

Sosyal bir problem olarak ele alınan yoksulluk, Avrupa'da 16. yüzyılda kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilintilidir. Tarımın ticarileşmesiyle tarımsal yapıların çözülmesi, kırsal alanda geçinemez duruma gelen kişilerin kentlere akın etmeleri, talepten kaynaklanan dalgalanmaların etkisi altındaki ulaşım, ticaret ve imalat sektörlerinde yaşanan istihdamın düzensiz niteliği, modern yoksulluğu tanımlayan önemli gelişmelerdir (Buğra, 2005: 2). Bu gelişmelerin hızı, yönü ve biçimi Avrupa'da yoksulluğun farklı dönemlerde farklı şekillerde ilgi görmesine aracı olmuştur.

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında sanayi kentlerinde düşük ücretle uzun süre çalışmak zorunda kalan ve geçim sıkıntısı yaşayanlar, mutlak yoksul olarak değerlendirilirken; II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte, mutlak yoksul sınırı yaklaşımı önemini kaybetmeye ve bu dönemden sonra görelî yoksulluk hâkim olmaya başlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise dünyanın birçok ülkesinde insani yoksulluk tartışılmaya, uluslararası kıyaslamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Günümüz modern zamanlarda yoksulluğun ele alınış biçimi sadece bununla sınırlı kalmamakta, Avrupa'dan çıktığında yelpaze daha da genişlemektedir. Örneğin Friedman (2011)'a göre, sadece Anglo-Amerikan ülkelerinde yoksulluk konusunda dört farklı sınıflama vardır. Bu görüşler "bürokratik", "moralistik", "akademik" ve "stratejik görüşler" olarak sıralanmaktadır. Bürokratik görüş, kendi arasında düşük gelirli nüfus, mutlak ve görelî yoksulluk olarak üç kategoriye

ayrılmaktadır. Bu kategoriler en yaygın tercihler olup, genellikle gelir gibi nesnel ölçütleri uygulayarak, bu gruplara kimlerin girdiği belirlenir. Moralistik görüş ve bu görüşü savunanlar ise kutsal yoksulluk, yoksun yoksul, yoksulluğu hak eden yoksul, çalışan yoksul, mahrum yoksul, gönüllü yoksul, tehlikeli sınıflar ve popüler sınıflar gibi kavramları kullanırlar ve yoksulluğun nedenini yoksullara bağlarlar. Akademik görüş etrafında yoksulluk olgusuna yönelik şekillenen görüş ise yapısal yoksulluk, marjinalleşme, istismar ve (çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de yer alacak olan) dışlanmadır. Bu kavramlar ve bu kavramlarla ilişkilendirilen teoriler yoksulların kendilerini aşan güçlerin kurbanı olduğunu ileri sürerler. Dördüncü ve son olarak stratejik görüşler etrafında şekillenen yoksulların sesi ise yetki vermeme kuramı ile ilişkili olup, yetkisizlik teorisi bağlamında ele alınmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda yer alan bütün bu görüşlere yer vermek zaman ve kaynakların sınırlılığı nedeniyle mümkün olmayacağı için, bu sınıflamalara temel oluşturan ve günümüzde hâkim olan mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, öznel yoksulluk ile insani yoksulluk kavram ve yaklaşımları ele alınmakla yetinilecektir. Ayrıca ülkelerin yoksulluğu ele alış biçimi, bir ülkede uygulanan refah programlarının yönünü ve kapsamını da belirlemektedir. Yoksulluğun belirlenmesine yönelik yoksulluk türleri altında geliştirilen ölçümler ve sınırlar -diğer bir deyişle yoksulların niceleştirilmesi bu niceleştirmenin azlığı ya da çokluğu- bir ülkede uygulanan yoksullukla mücadele politikalarına da yön vermektedir. Bu nedenle yoksulluk türlerine değindikten sonra, yoksulluğun dünyada ve Türkiye'deki boyutu irdelenecek ve ardından yoksullukla mücadele politikalarına yer verilecektir.

1.1.1.1.Mutlak Yoksulluk (Absolute Poverty)

Mutlak yoksullukta, bireyin fizyolojik verimlilik gereksinimleri önemli bir yer tutmakta ve bu yoksulluk türünde insanların asgari ihtiyaçları hakkında uzmanların iddialarına dayalı olarak geliştirilen kuralcı tanımlar yer almaktadır. Yoksulluk, toplumsal normlar bağlamına atıfta bulunmadan ve genellikle sosyal ihtiyaçlar değil, basit fiziksel hayatta kalma ihtiyaçları bakımından ele alınmaktadır (Spicker vd., 2006: 7).

Bu çerçevede mutlak yoksulluk, bir kişinin veya hanehalkının² yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan asgari temel gereksinimlerinin tanımlanmasının ardından, bu temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelirin belirlenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk seviyesinin aynı ve nakdi geliri olanları içerir (İnsel, 2001: 64). Benzer bir deyişle, insanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştiremeyen kişiler mutlak yoksul sayılmaktadır. Tanımın insanın biyolojik özelliklerini esas alarak yapılmış olması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır (Tekeli, 2000: 142). Bu yaklaşıma göre yoksulluk, genellikle bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmamaları veya mutlak asgari refah düzeyinin altında kalmaları ile yaşamı sürdürebilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyacın karşılanamaması durumudur (Alagh'dan Akt., Şenses, 2013a: 62-63).

Tarihsel kökeni 19. yüzyıl öncül çalışmalara dayanan mutlak yoksulluk yaklaşımında yoksulluk sınırı (çizgisi)³, gelir ve tüketim temel alınarak en asgari düzeyde oluşturulan gıda sepeti ve bu sepetin maliyeti dikkate alınarak hesaplanır.

Dünya Bankası'nın 1990 yılındaki çalışmalarında bu hesaplama, "bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal⁴ hesaplamasına dayanılarak (tıbben; normal bir erişkinin yeterli kalori alabilmesi için gerekli kalori 2800-3000, ağır işlerde çalışanlar için ise işin niteliğine göre 3200-3800 k/cal ihtiyacı esas alınmaktadır) geliştirilmiş ve bu noktadan hareketle günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar", mutlak yoksul olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu miktarlar ülkelerin sosyo-ekonomik konumlarına göre de değişebilmektedir. Örneğin az gelişmiş ülkelerde 2070 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve gelişmiş ülkelerde 3390 kalori olarak hesap edilmiştir (Coşkun ve Tireli, 2008; Dansuk, 1997; Şenses, 2013a; UNDP, 1990). Bununla

² Hanehalkı: Birbiriyle akrabalık ilişkisi olsun veya olmasın aynı meskende yaşayan kişilerin ortak bir bütçeyi veya kaynakları paylaştıkları yerler olarak tanımlanır (Bosch et al.,1993: 237).

³ Yoksulluk çizgisi kavramının ilk önce 1980'li yıllarda İngiltere'de Booth tarafından ortaya atıldığı ve daha sonra Rowntree tarafından geliştirilerek, ilk kez, 1899 yılında York Kenti için yaptığı çalışmada sistematik olarak kullanıldığı yönünde yaygın bir görüş vardır. Oysa daha sonra yapılan değerlendirmeler, kavramın ilk önce, 1870 yılında İngiltere'de çıkarılan İlkokullar Yasası çerçevesinde ailelerin eğitim harcı ödeme güçlerinin belirlenebilmesi amacıyla, il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan çalışmalara dayandığını göstermekte ve Booth'un katkıları da bu öncü çalışmalarla ilişkilendirilmektedir (Şenses, 2013: 108).

⁴ Alagh (1992: 110)'a göre, kırsal alanlarda bu miktar 2400 k/cal iken, kentlerde ise 2100 k/cal'dir.

birlikte Dünya Bankası başlangıçta mutlak yoksulluk sınırının maliyetini günde 1 dolar olarak belirlemişken, 2005 yılında bu miktarı 1,25 dolara çıkarmıştır.

Geliri yoksulluk sınırının altına inen ve çıkanlar geçici yoksullar olarak nitelenirken, FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) ve WHO (Dünya Sağlık Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar, mutlak yoksulluk kavramını temel alarak yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek için 'aşırı yoksulluk' (ultra yoksulluk) ve 'kronik yoksulluk' kavramlarını tanımlamışlardır. Aşırı yoksulluk mutlak yoksulluk tanımında belirlenen kalori miktarının yüzde 80'ini karşılayabilenleri veya Dünya Bankası'nın 1985 yılı satın alma paritesine göre kişi başına yıllık geliri 270 doların altında olanları tanımlamak için kullanılmakta, aşırı yoksulluk durumunun beş yıl ve beş yıldan daha fazla sürmesi de kronik yoksulluk olarak nitelendirilmektedir (DPT, 2000).

Kronik yoksulluk, yoksulluk halinin bireylerin yaşamlarının uzun bir bölümünde devam etmesi ve büyük ihtimalle de çocuklarına geçmesidir. Diğer bir söylemle, yoksulluk deneyimlerinin nesilden nesile aktarılmasıdır. Dünyada yaklaşık yarım milyar insan kronik yoksulluk içindedir (CPRC, 2006: V; Barrientos ve Shepherd, 2003: 3).

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010: 12)'nin raporlarına göre, kronik yoksulluğa maruz kalınmasının beş temel nedeni vardır. Aslında temel yoksulluk nedenleri olarak da nitelendirilecek bu nedenler; güvensizlik, sınırlı vatandaşlık, yaşam alanının dezavantajları, ayrımcılık ve uygun olmayan çalışma koşulları olarak sınırlandırılmaktadır.

- *Güvensizlik*: Kronik yoksul, genelde güven vermeyen koşullar içinde yaşar. Şok ve stresle başa çıkabilecek imkâna ve servete çok az sahiptir.
- *Sınırlı Vatandaşlık*: Kronik yoksul, anlamlı bir politik güce sahip değildir ve etkin bir politik temsilden yoksundur. İçinde yaşadıkları toplum ve hükümetler, kararlarında bu grubun en temel ihtiyaç ve haklarını dikkate almazlar.
- *Yaşam Alanının Dezavantajları*: Birçok kentsel yaşam alanları, muhtemel avantajlarına rağmen, zayıf veya bütünüyle yerine getirilmeyen kamu

hizmetleri, yüksek düzeyde şiddet, suç ve ağır yaşam koşulları nedeniyle yoksulluğu kronikleştiren dezavantajları bünyesinde barındırmaktadır.

- *Sosyal Ayrımcılık*: Kronik yoksullar, genelde kendilerinin istismar edilmelerine veya kamu ve özel sektör mal ve hizmetlerine erişmelerini sınırlandıran iktidar patronaj ve rekabete dayalı sosyal ilişkiler içindedirler. Bu ilişkiler sınıf ve kast sistemine, cinsiyete, dine, etnik kimliğe, yaş ve diğer faktörlere dayalı olarak biçimlenir.
- *Uygun Olmayan Çalışma Koşulları*: Ekonomik büyüme yetersiz kaldığında ve belli bölgelerde yoğunlaştığında, iş fırsatlarının azalmasına bağlı olarak, insanlar istismar edilebilmekte ve düşük ücretlerle, uzun süreli sağlıksız koşullarda çalıştırılabilmektedir. Bu tür işler, kişinin hayatını sürdürebilmesine imkân vermekle birlikte, tasarruf yapmasına ve çocuklarının eğitime olanak tanımamaktadır.

Şenses (2013a: 87)'e göre, “mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımında gözlemlerin, çoğu kez, kısa bir zaman aralığına dayanması ve yoksulların aralarındaki farklılıkların, yoksulluk nedenleri, dereceleri ve süreleri açısından, dikkate alınmaması yoksullar arasındaki çeşitliğin kaybolmasına yol açmaktadır. Yoksulların tektürel (homojen) bir kitle olarak değerlendirilmesinin doğal bir sonucu olarak örneğin, geçici olarak yoksul olanlarla sürekli olarak yoksul olanlar ve yoksulluk çizgisinin hemen üzerinde olup da her an altına düşme riski taşıyan insanlar arasındaki önemli farklılıklar büyük ölçüde göz ardı edilmiş olmaktadır”. Aynı zamanda bu yaklaşımın, sadece gıda unsurunu dikkate alarak yoksulluk sınırının altında veya üstünde olanları belirlemesi gibi konularda eleştirildiği de söylenebilir. Çünkü her ülkenin sosyo-ekonomik yapısı farklı olup, gelir elde edilen işgücünün yoğunlaştığı sektörler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin; Hindistan, Bangladeş gibi ülkelerde tarım sektörü; Almanya, İngiltere gibi ülkelerde ise sanayi sektörü öne çıkmış durumdadır. Dolayısıyla bu ülkelerde günlük harcanan kalori miktarları aynı değildir. Benzer şekilde fabrikada çalışan bir işçi ile yılın belli zamanlarında çalışan tarım işçisinin gıda harcamaları da aynı değildir. Ayrıca çalışma sürelerinin çokluğu ya da azlığı da bu farklılıklara etki edebilmektedir.

Yine Türkiye gibi iç göç yoğunluğu fazla olan ülkelerde, mutlak yoksulluk yaklaşımının kullanılması, bazı yanılgıları da beraberinde getirmektedir. Çünkü

kırsal alandan kentlere göç eden kesimler, kırsal alanla olan bağlarını tam olarak koparmadıkları için, yıl içerisinde tüketilecek olan birçok besin ögesini (yarma, bulgur, nohut, ekmeek vs.) buralardan temin etmekte, böylece günlük satın alma gücü paritesi, hazır bulunan gıda sepetinin maliyetine her zaman etkide bulunmamaktadır. Ayrıca insan sadece doğan, yemek yiyen ve yok olan bir varlık değildir. Toplum içinde kendisi dışındaki kişi, grup ve kurumlarla ilişki kuran sosyal bir varlıktır. Bu nedenle insanın dini, politik ve kültürel ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara yönelik tüketim kalıpları da vardır. Bu yaklaşımın insanın bu yönünü görmezden gelmesi ve yoksullukla mücadeleyi açlığa indirilmesi yoksulluktan daha büyük bir sorun olan dışlanmaya davet çıkarmaktadır.

1.1.1.2.Görelî Yoksulluk (Relative Poverty)

Görelî yoksulluğun başlıca iki unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki, mutlak yoksulluk savunucularının aksine, yoksulluğun toplumsal olarak tanımlanmasıdır. İkincisi ise, toplumda yoksul olmayan bireylerin yoksulluk düzeyinin belirlenmesini sağlayacak yöntemlerin kullanılmasıdır. Bu yoksulluk türü, yoksulluğu dezavantajlı durumda olma ve eşitsizlik ile özdeşleştirmektedir (Spicker vd., 2006: 7).

Mutlak yoksulluk kavramını, toplumsal koşulları dikkate almamakla suçlayan ve her toplum için geçerli, evrensel bir yoksulluk tanımı yapmanın mümkün olmayacağı görüşünü savunan Townsend (1979: 31)'a göre, "görelî yoksulluk kavramı temel alındığında, içerisinde yaşadıkları toplumlarda geleneksel görülen ya da en azından yaygın biçimde kabul gören veya teşvik edilen besinleri tüketebilmeleri, etkinliklere katılabilmeleri ve yaşam koşullarına ve konfora sahip olabilmeleri için gerekli kaynaklardan yoksun olan bireyler, aileler ve nüfus içerisindeki gruplar yoksul olarak nitelendirilir". Diğer bir söylemle, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkarak, toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin gerisinde kalanlar görelî yoksul kabul edilmektedir (Tekeli, 2000: 142).

Bu çerçevede, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin '*Türkiye'de Yoksulluk Algısı*' isimli çalışmasında belirtildiği üzere (2010: 5), "görelî yoksullukta, birey-insan haliyle yalnızca canlı bir organizma değil, aynı zamanda toplumsal bir birey olarak görülür. Bu toplumsal bireyin sıradan bir vatandaş olarak toplumsal

hayata katılım maliyeti olan tüm harcama dilimlerinin toplamı, eğer o toplumdaki ortalama gelirin altında ise burada görelî bir yoksulluktan bahsedilebilir”. Başka bir ifadele ile görelî yoksulluk kavramı, “yoksul hanehalkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder” (Aktan ve Vural, 2002: 43).

Coşkun ve Tireliye (2008: 25) göre, görelî yoksulluk, bir bireyin veya hanehalkının, içinde bulunduğu bir sosyal grubun diğer üyeleri ile farklılıklarını incelediği gibi, söz konusu sosyal grubun diğer gruplarla karşılaştırılmasını da konu edinebilmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumun genel düzeyine göre belirli bir sınırın altında gelir ve tüketime sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak değerlendirilir. Amaca göre refah ölçüsü olarak gelir düzeyi veya tüketim seçilebilmektedir.

Görelî yoksulluk iki yolla hesaplanır. “Birincisi, gelir dağılımı yüzdeleri baz alınır; en düşük yüzde 20 veya 40 nüfus dilimi içindeki grup, yoksul olarak kabul edilir ve bu grubun gelirinin değişimleri yıllar bazında izlenir. Uluslararası literatürde en alttaki yüzde 40’lık dilim genellikle, yoksul kabul edilmektedir. İkinci bir yaklaşım ise, kişi başına ortalama gelirin belli bir oranı yoksulluk sınırı olarak belirlenir ve bu değerlere göre yoksulluk hesaplanır. Ortalama gelirin, 1/3’ü veya 1/2’sinin altında gelir elde edenler yoksul sayılır ve bu gelir altında kalanların toplam nüfusa oranının yıllar içindeki değişimi izlenir” (Dansuk, 1997: 66).

Bu yoksulluk türü başkalarına göre kıyaslandığı ve bir sınırı olmadığı için toplumda her zaman var olur. Her toplumda başkalarına göre durumu kötü olanlar vardır. Sırf gelire indirgendiğinde dahi, görelî yoksulluğun dünyada ve Türkiye’de oldukça yüksek boyutlarda olduğu görülmektedir. Yani mutlak yoksulluğa göre bir toplumda kimse yoksul olmayabilir, ancak yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak görüldüğü ve bazı uygulamalarda gelir dağılımıyla doğrudan ilişki kurulduğu görelî yoksullukta toplumda her zaman yoksul olan bir grup olacaktır.

Şenses (2013a: 92)’e göre, görelî yoksulluk çizgisi alan araştırmalarında genellikle ortalama veya medyan gelirin belirli bir oranı olarak belirlenmektedir. Örnek vermek gerekirse, AB’de görelî yoksulluk çizgisi, çoğunlukla ortalama

harcamanın veya ortalama gelirin yüzde 50'si olarak belirlenmektedir. Bu durumda da mutlak yoksulluk unsurlarının geri planda tutulması önemli bir kavramsal zorluk oluşturmaktadır. Herkesin gelir veya tüketim düzeyinin belirli bir oranda farklılık göstermesi, yoksulların sayısında bir değişiklik yaratmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşım AGÜ'den çok, mutlak yoksulluğun çok görülmediği gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılır.

Tablo 1.1. Mutlak ve Görelî Yoksulluğun Karşılaştırılması

Mutlak Yoksulluk	Görelî Yoksulluk
Kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlıdır.	Minimum kalori ihtiyacına ilaveten kültürel ve toplumsal açıdan tüketilmesi zorunlu olan malları ifade eder.
Hayatta kalabilmek için gereken 2400 k/cal besin almaya gücü yetmeyenleri kapsar.	Ülkedeki ortalama gelirin belli bir oranının (% 40) altındakileri kapsar.
Kalkınmakta olan ülke yoksulluğu olarak bilinir.	Kalkınmış ülke yoksulluğu olarak bilinir.
Dünyadaki yoksulluk ele alınır, karşılaştırmalar yapılır.	Bir ülkedeki yoksullukla ilgilenildiğinde kullanılır.
Analiz düzeyinde yararı: Ülkeler arasındaki yoksulluk oranlarının karşılaştırılmasını sağlar / yoksulluk hakkında sayısal bilgiler verir.	Analiz düzeyinde yararı: gelir dağılımındaki eşitsizliği en açık şekilde verir.
Eleştirisi: Dengeli beslenme göz ardı edilir / yoksulluğun yoğunluğu ve derinliği hakkında bilgi vermez.	Eleştirisi: Salt kişi başına ortalama gelir ele alınır, dolayısıyla, kişilerin yaşam standartları hakkında fazla bilgi vermez.

(Erdem, 2003: 29)

Dansuk (1997: 37)'a göre, “mutlak yoksulluğu kullanmanın yararı, toplumdaki gıda harcamalarına göre en düşük yaşam standardını ortaya çıkarmasıdır. Göreceli yoksulluğu kullanmanın yararı ise gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde vermesidir”.

Gerek mutlak, gerekse de görelî yoksulluk olsun her ikisi de (çalışmanın ilerleyen kısımlarında da ele alınan) sosyal politikaların tanımlanması ve uygulanmasında oldukça faydalı ölçütlerin geliştirilmesinde doğrudan etkili olmuştur. Bir yandan nüfusun muhtaç olarak nitelendirilebilecek kesiminin hesaplanmasında resmi bir asgari yoksulluk ölçütüne dayalı modeller geliştirilirken, diğer yandan görelî yoksulluğun kavramsallaştırılmasından ve yoksulluk sınırını belirleme formülünden hareketle, altında kalan insanların yoksul olarak sayılacağı geleneksel bir gelir/tüketim kapasitesi eşiği belirlenmesi fikri ortaya çıkmıştır (Mingione, 2013: 12). Buna rağmen yine de mutlak ve görelî yoksulluk türleri ve bu yoksulluk türlerinin yoksulluğun ölçülmesine yönelik sergiledikleri yaklaşımların

yetersiz kaldığı düşünülerek, yoksulların kendi durum ve bakışlarından hareket eden öznel yoksulluk türü ortaya atılmıştır.

1.1.1.3.Öznel Yoksulluk (Subjective Poverty)

Farklı bir tanım ve yaklaşım olan öznel yoksulluk, yoksulların kendilerini tanımlama ve durumlarını değerlendirmelerine olanak sağlamakta ve onların görüşlerini dikkate almaktadır. Diğer bir ifadeyle öznel yoksulluk, asgari temel gereksinimlerin karşılanıp karşılanmaması konusunda, yoksulların kendi algılamalarını temel alıp; yoksulluğun temel unsur ve kaynaklarının yoksullarla karşılıklı görüşmeler yoluyla belirlenmesini amaçlayan yaklaşımdır (Şenses, 2013a: 93; Coşkun ve Tireli, 2008: 25). İktisadi bilimlerin dışındaki sosyal bilimlerin benimsediği öznel ve katılımcı yaklaşımlardır.

Şenses (2013a: 94)'e göre bu yoksulluk türü, genelde bir anket çerçevesinde sorulan iki temel soruya dayanmaktadır. Bu sorulardan ilki, asgari gelir sorusudur ve kişilere geçinebilmeleri için gerekli en az mutlak gelirin haftalık, aylık ve yıllık düzeyi sorulmaktadır. Bu bilgilerden öznel bir yoksulluk çizgisine ulaşmak için hane halklarından ayrıca şimdiki gelir düzeylerine ilişkin değerlendirmeleri de istenmekte ve ikinci soruda gelirleriyle 'çok rahat' bir biçimde mi, 'rahatça' mı, 'bir miktar güçlkle' mi, 'güçlkle' mi, yoksa 'büyük güçlkle' mi geçinebildikleri sorulmaktadır. Yoksulluk içinde olan kesimlerin üzerine yoğunlaşabilmek için, bu soruya 'bir miktar güçlkle' yanıtını verenler temel alınmakta ve bunların bir önceki asgari gelir sorusuna verdikleri cevaplara dayanarak öznel yoksulluk sınırı belirlenmektedir.

Sonuç olarak öznel yoksulluk, mutlak ve görel yoksulluk göstergelerini birlikte ele alma çabası içinde olması bakımından olumlu görülse de, yine de ele alınacak bir yoksulluk analizinde, makro ve mikro boyutları daha detaylı olarak ele alan ve kapsayan bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu düşünülmüştür. Bu anlamda birçok endekse sahip yoksulluk türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biride insani yoksulluktur.

1.1.1.4.İnsani Yoksulluk (Human Poverty)

Bir ülke için ulusal gelirin yüksek olması, o ülkenin gelişmiş bir ülke olduğu anlamına gelmez. Zira ekonomik anlamda gelişmiş olan çoğu ülkede toplumsal

sorunların var olması, ekonomik gelişmeyle insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin “Türkiye, ekonomik anlamda son yıllarda gösterdiği önemli ilerlemelere rağmen İGE sıralamasında gelire göre olan sıralamasından daha geridedir. Türkiye’nin İGE değeri 2010 yılında 0,679 olup, bu değer ile Türkiye 169 ülke arasında 83. sırada yer almaktadır. Nitekim yalnızca gelirin esas alındığı sıralamada Türkiye’nin 59. sırada yer aldığı görülmektedir” (Şeker, 2011: i). Bu nedenle mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarının, yoksulluğu tanımlamada, ölçmede ve sınırlandırmada yetersiz kaldığından dolayı, insani yoksulluk kavramı alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Şeker (2011: 1)’e göre, “yoksulluk yoksulluğun parasal olmayan boyutudur. Asgari (toplumda genel kabul görmüş) yaşam standardına erişememe veya temel gereksinimleri karşılayamama durumu olarak tanımlanan yoksulluğun yalnızca yetersiz gelir veya harcama ile değil, eğitimsizlik, sosyal güvencesizlik, sosyal ilişkilerdeki zayıflık, toplumsal faaliyetlerde yer alamama gibi durumlar olarak da tanımlanması yoksulluğun parasal olmayan boyutunu da içeren bir tanımlamadır”. Bu doğrultuda, 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan *‘İnsani Gelişme Raporları’nda* (İGR) ilk defa, gelire birlikte gelir dışı göstergelerin de esas alındığı insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır.⁵

İGE, insani gelişme raporlarında insani gelişmeyi ölçmek için kullanılan endekslerden biri olup, insani gelişmenin, insanca bir yaşam için gerekli gelir, uzun ve sağlıklı bir yaşam ve eğitim olarak belirlenen üç boyutuna ilişkin bileşik bir ölçüt ortaya koyar (UNDP, 1990). Gelir, eğitim ve sağlık bileşenleri, İGE hesaplamalarında kullanılan ve bütün gelişme aşamalarında ön plana çıkan üç temel bileşen olarak adlandırılır. Bu üç temel bileşen; tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak gelire ulaşmak, bilgi edinmek, uzun ve sağlıklı yaşamaktır (Şeker, 2010: 2). Böylece endeks, sosyo-ekonomik göstergeleri ekonomik büyüme ile

⁵ 1995-2009 yılları arasında insani gelişmenin, uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam standardı olarak belirlenen üç boyutunu ölçmek için sırasıyla doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış gelir düzeyi kullanılırken, 2010 yılı raporunda söz konusu üç boyut (eğitim, sağlık, gelir) aynı kalmakla birlikte, bu boyutlardan gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler farklılaşmıştır.

ilişkilendirmekte, gelişmiş ülkelerle AGÜ'nün durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilme olanağı sağlamaktadır.

Daha öncede belirtildiği üzere, yoksulluk ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta bir bölgeyi oluşturan farklı iki alanda bile değişiklik gösteren bir olgudur. Diğer bir deyişle yaşam kalitesi her zaman her yerde aynı değildir. Bu nedenle insani yoksulluğu ölçmek amacıyla geliştirilen İGE, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklı kriterlerden yola çıkarak hesaplama yapmaktadır. Bu kriterler şu şekilde sıralanmaktadır (Gündoğan, 2008: 44; HAK-İŞ, 2002: 221-222):

Gelişmekte olan ülkeler için (HPI-I):

- *Yaşam süresi:* Uzun bir yaşama sahip olamama insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmektedir. UNDP hesaplamalarında 40 yaşı temel almakta ve bu yaşın altında kalan yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.
- *Eğitim:* Eğitim imkânlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesi olarak karşımıza çıkmakta ve hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma-yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.
- *Ekonomi ve Sosyal İmkânlar:* Bireylerin ekonomi ve sosyal imkânlardan yoksun olması, insani yoksulluğun üçüncü göstergesini oluşturmakta ve UNDP aşağıda belirtilen başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkânlara sahip olma düzeyini belirlemektedir:
 - a- Sağlıklı içme suyundan yoksun olan nüfus yüzdesi.
 - b- Temel sağlık imkânlarına sahip olamayan nüfus yüzdesi.
 - c- Beş yaşın altında olan ve yeterli şekilde beslenemeyen nüfus yüzdesi.

Gelişmiş ülkeler için (HPI-II) oluşturan kriterler ise şunlardır:

- *Yaşam süresi:* 60 yaşın altında yaşam beklentisi olanların oranı.
- *Eğitim:* Yeterli ölçüde okuma-yazma imkânına sahip olmayan nüfus oranı.
- *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler:* Gelir yoksulluğu sınırı altında kalan nüfus oranı (Kullanılabilir kişisel gelirin yüzde 50'sinden daha az gelire sahip nüfus oranı temel alınmakta).

- *Uzun Dönem İşsizlik Oranı:* Belirli aralıklarla kırsal ve kentsel alanlarda verilen istihdam oranlarını kapsamaktadır.

Anlaşılacağı üzere, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun boyutunu ortaya koymak, doğal olarak bazı farklı kriterler kullanılmasıyla mümkündür. 2010 yılından sonra gelişmiş ülkelerde okullaşma oranı ve okuryazarlık oranı yüksek olduğundan ve bu ölçüm tekniğinin farklılıkları ortaya koyma gücü ortadan kalktığından, bu kriterler de değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikler (Şeker, 2011: 7-8):

Eğitimde, (Yetişkin eğitimi ortalama yılı) 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalaması, (okula başlama yaşındaki çocukların beklenen okullaşma yılı) okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısı şeklindeyken; gelirden, sadece ülke içi gelirden ziyade yurt dışına çıkan kârlar ve işçi dövizleri kalemleri de eklenerek hesaplamada kişi başı GDP yerine Gayri Safi Milli Gelir kullanılmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, mutlak ve göreceli yoksulluk ölçüğünde yoksulluğun dünyadaki durumu ortaya konulurken, ülkelerin sahip olduğu İGE ile de yoksulluğun dünya üzerinde almış olduğu boyut, detaylı bir şekilde sunulacaktır.

1.2.DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

Yoksulluğun dünyada ve Türkiye'deki boyutunu ortaya koymak, hem yoksulluğun almış olduğu yönü, hemde ele alınan problemin büyüklüğünün görünmesi açısından önemli olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında dünyada ve Türkiye'deki yoksulluğun boyutları irdelenecektir.

1.2.1. Dünyada Yoksulluk

Wilson (1996: 413-414)'a göre, yoksulluğun nedenlerine yönelik yaklaşımlar ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi yoksulluğu kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışları, tutumluluk dereceleri ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren yaklaşım, ikincisi de, uygulanan ekonomik politikalar, istihdam olanakları, yetersiz eğitim, düşük ücretler ve ayrımcılık gibi bireylerin kendi dışındaki yapısal etmenlerle ve tümüyle sosyo-ekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşımdır. Gül ve Gül (2008: 58)'e göre, neo-liberal, yeni muhafazakâr ve yoksulluk kültürü tezleri yoksulluğun nedenlerini yoksunda arayan yaklaşımlardır. Yapısalcı ya da eleştirel yaklaşımlar ise, yoksulluğun nedenini kapitalist sistemin doğasında ya da işleyişinde; sınıf, toplumsal cinsiyet, etniklik, ırk gibi ilişkilerde gören ve diğer tarafta yer alan yaklaşımlardır.

Bu yaklaşımlardan hangisinin ağırlık kazanacağı, incelenen ülkeye, döneme ve yoksul gruba bağlıdır. Yoksullukla mücadele politikaları da bu yaklaşımlardan hangisi ön plana çıkmışsa ona bağlı olarak şekillenir. Örneğin, ikinci yaklaşımın yapısal değerlendirmelerinin genellikle sosyal yardımlardan yana, bireysel etmenleri ön plana çıkaran birinci yaklaşımın ise, bunlara karşı tavır sergiledikleri görülmektedir (Şenses, 2013a: 146). Bu çalışmada yapısal faktörlerin rolü üzerinde durulup, bireysel faktörlerde göz ardı edilmeyecektir. Ayrıca bu iki yaklaşımın dışında doğal afet, salgın hastalıklar gibi kendiliğinden denilebilecek etmenlerin yanı sıra; savaş, (son zamanlarda tırmanan) terör gibi konjonktürel etmenlerde yoksulluğun nedenine etki etmektedir. Özellikle 1945 yılına kadar dünyada yoksulluğun nedenleri ülke grupları için hemen hemen benzer özellikler taşımıştır. Hızla artan nüfus, salgın hastalıklar, doğal afetler ve savaşlar II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yoksulluğun nedenleri ve doğasına damgasını vuran temel faktörlerdir.

1945 yılından sonra, yoksulluğun nedenleri ve doğasında çok az sayıda büyük ölçüde değişiklik görülmüştür. Daha ziyade, eski biçimler etki alanlarını genişletmiş ve yoğunlaşmıştır. Bilhassa, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu için, başta uluslararası ticaret olmak üzere ekonomik istikrarsızlıkların ortaya çıkış sebepleri, acımasız bir biçimde küresel güçlere bağlı hale gelirken, birçok kişi için yaşanan sıkıntılar yapı değiştirerek gıda ve barınak gibi temel ihtiyaçların eksikliğinden ziyade normal tüketim biçimlerine tamamen katılamama haline dönüşmüştür. Aynı zamanda, sömürgeciliğin dağılmasının ve Soğuk Savaş sonrası süper güçlerin desteğinin bitmesinin ardından devlet yönetimleri gelişirken, kamu görevlilerinin vergilendirme, bürokratikleştirme ve silahlı çatışma yoluyla yoksulluğu azaltma ya da yaygınlaştırma güçleri artmıştır. Sonuç olarak, yoksul ve zengin ülkeler arasında bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu da, küreselleşmenin muazzam zenginlik yaratmasının yanı sıra, zenginliğin eşit olarak dağılmadığını da göstermiştir (Beaudoin, 2007: 95).

Gelişmekte olan değişim ve süreklilik bağlamında, yoksulluk dünyanın çeşitli yerlerinde birçok farklı görünüm kazanmıştır. Çocuk, yaşlı ve engelliler gibi muhtaç durumdakiler, yardım olmadan yaşayamayan bireylerin büyük çoğunluğunu oluşturmaya devam etmiş, ancak bu kez yoksulluğun altında yatan sebepler kısmen değişmiştir. 1980'lerden sonra, AIDS, uyuşturucu bağımlılığı ve akıl hastalığı, dünyanın hem zengin hem de yoksul bölgelerinde düşkünlük ve evsizliğin en önemli sebepleri haline gelmiştir. Yelpazenin diğer ucunda, konjonktürel ya da kriz sebebi, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlayanları zor durumda bırakan yoksulluk, felaket sonrasında da devam etmiştir. Böyle felaketlerin çeşitli ortaya çıkış sebepleri bulunmaktadır; bu sebepler arasında, şiddetli savaşlar ve doğal afetler gibi geleneksel sebeplerin yanı sıra, gittikçe artan ekonomik krizler ve devlet krizleri sayılabilmektedir. İkinci tür sebepler, 1960'lı yıllarda sömürgecilikten kurtulup nispeten yeni kurulan devletleri ve hammadde üretimine dayalı zayıf ekonomisi olan ülkeleri vururken, 1970'lerdeki ekonomik gerileme ve 1990'larda Sovyet Blok'unun çöküşü, küresel ekonomide esasen bu devletlerin çok azının krize dayanıklı olduğunu göstermiştir. İronik olarak, bu bölümün devamında görüleceği üzere, 1980'lerde Latin Amerika'da hüküm süren yapısal düzenleme programları gibi ekonomik kalkınmayı artırma girişimleri konjonktürel fakir sayısını arttırabilmektedir (Beaudoin, 2007: 98). Dünyada, 1980'lerden günümüze doğru gelindiğinde ülke

grupları arasındaki mutlak (günde 1.25 dolardan az gelikle geçinen) ve g6relil (günde 2 dolardan daha az gelikle geçinen) yoksulluk değerlerine bakıldığında bu durum daha net anlaşılabilir.

Tablo 1.2. D6nyanın Değişik B6lgelerinde G6nde 1.25 Dolardan Az Gelikle Geçinen Yoksul N6fus Sayısı (Milyon)

B6lgeler veya 6lkeler	1981	1990	1996	1999	2002	2005	2008	2010
Doğu Asya ve Pasifik	1096,0	926,4	639,7	655,6	523,1	332,1	284,4	250,9
Avrupa ve Orta Asya	8,2	8,9	18,2	17,8	10,6	6,3	2,2	3,2
Latin Amerika ve Karayibler	43,3	53,4	53,6	60,1	62,7	47,6	36,9	32,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	16,5	13,0	12,3	13,6	12,0	10,5	8,6	8,0
G6ney Asya	568,4	617,3	630,8	619,5	640,5	598,3	570,9	506,8
Sahraaltı Afrika	204,9	289,7	349,2	376,0	390,2	394,8	399,3	413,7
Toplam	1937,3	1908,7	1703,8	1742,6	1639,1	1389,6	1302,3	1214,9

Kaynak: <http://povertydata.worldbank.org>

Tablo 1.3. D6nyanın Değişik B6lgelerinde Yoksulluk Oranları (G6nde 1.25 Dolardan Az Gelikle Geçinenler)

B6lgeler veya 6lkeler	1981	1990	1996	1999	2002	2005	2008	2010
Doğu Asya ve Pasifik	77,2	56,2	35,9	35,6	27,6	17,1	14,3	12,5
Avrupa ve Orta Asya	1,9	1,9	3,9	3,8	2,3	1,3	0,5	0,7
Latin Amerika ve Karayibler	11,9	12,2	11,1	11,9	11,9	8,7	6,5	5,5
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9,6	5,8	4,8	5,0	4,2	3,5	2,7	2,4
G6ney Asya	61,1	53,8	48,6	45,1	44,3	39,4	36,0	31,0
Sahraaltı Afrika	51,5	56,5	58,1	57,9	55,7	52,3	49,2	48,5

Kaynak: <http://povertydata.worldbank.org>

Tablo 1.2’de 1981 ve 2010 yılları arasında g6nde 1.25 dolardan az gelikle geçinen yoksul n6fus sayıları ve Tablo 1.3’de aynı yıllara ait yoksulluk oranları yer almaktadır. Bu sayı ve oranlara bakıldığında, Avrupa ve Orta Asya B6lgesi’nde 1990 yılında 8,9 milyon insan yoksulluk içinde yaşıırken, 1999 yılında bu sayı 17,8 milyona çıkmıştır. Buna paralel olarak 1990 yılında y6zde 1,9 olan yoksulluk oranı 1999 yılında y6zde 3,8’e y6kselmiştir. Ancak 1999 yılından g6n6m6ze doğru

gelindiğinde yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı ve yoksulların toplam nüfusa oranının hızlı bir şekilde azaldığı, özellikle 1999 yılında yoksulluk içinde yaşayan 17,8 milyon insanın 2002 yılında 10,6 milyona; yüzde 3,8 olan yoksulluk oranının da yüzde 2,3'e düştüğü görülmektedir.

Bu durumun nedeni 1990 yılında Avrupa'da etnik çekişmeler ve ekonomik bunalımlara ilave Doğu Avrupa'daki değişimlerin etkisiyle Yugoslavya'da ortaya çıkan iç savaştır. Savaşın etkisi ile açlık, kıtlık ve salgın hastalıklar artmış, buna bağlı olarak yoksul insan sayısı ve yoksulluk oranı yükselmiştir. Savaş sonunda Yugoslavya'nın dağılarak yerine yedi bağımsız ülkenin kurulması (Bosna Hersek, Hırvatistan, Macaristan, Slovenya, Makedonya, Karadağ ve Kosova) ve bu ülkelerin yeni dünya düzeni üzerinde hızla yerlerini almaları (neo-liberal politikalara hızla uyum sağlamaları) ve savaşın etkisinin çabucak silinmesi, yoksul olan insan sayısının ve yoksulluk oranının hızla düşmesine aracılık etmiştir.

Yoksulluk doğa ve iklim koşullarına paralel olarak, dünyada yaşanan ekonomik, politik, etnik, dinsel, sosyal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak bölgeler arasında yıldan yıla inişli çıkışlı eğilimler gösterirken, yoksulluğun sürekli olarak artış gösterdiği bölgelerde vardır. Tablo 1.2'de günde 1.25 dolardan az gelire geçiren yoksul nüfus sayısına ve Tablo 1.3'de aynı yıllara ait yoksulluk oranlarına bakıldığında, Sahraaltı Afrika bölgesinde diğer bölgelere kıyasla yoksulluğun bu bölgede sürekli olarak arttığı görülmektedir. 1981'de 204,9 milyon insan günde 1.25 dolardan az gelire geçinirken, bu sayı ilerleyen yıllarda da sürekli artış göstermiş ve 2010 yılına gelindiğinde 413,7 milyona yükselmiştir. Yine aynı şekilde Tablo 1.3'e bakıldığında bu bölgede yoksulluk oranının 1981'de yüzde 51,5 iken, 1996 yılında bu oran yüzde 58,1'e yükselmiş ve takip eden yıllarda azalarak en son 2010 yılında yüzde 48,5 oranında seyretmiştir.

1981 yılında toplam dünya nüfusunda en fazla yoksul sayısına sahip bölge Doğu Asya ve Pasifik iken, bu bölgeyi sırasıyla Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahraaltı Afrika, Latin Amerika ve Karayibler, Avrupa ve Orta Asya bölgeleri takip etmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise, yoksul nüfusun en fazla olduğu bölgelerin Güney Asya ve Sahraaltı Afrika olduğu görülmektedir. Bölgeler arasındaki bu sıralamanın değişmesinde en büyük faktörün Çin olduğu söylenebilir.

Çünkü Çin bölgeler arasında en fazla nüfusa sahip olup, ekonomik anlamda en fazla gelişme gösteren ülkeler arasındadır. Dolayısıyla sahip olunan nüfus, ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler bir ülkenin yoksulluk içinde yaşayan insan sayısına ve yoksulluk oranına etki eden en önemli değişkenlerdendir.

Yoksulluğun önemli bir nedeni olduğu konusunda hızlı nüfus artışının, geliri düşük olan AGÜ'de yaygın olduğuna dair güçlü görüşler bulunmaktadır. Dünyanın en az gelişmiş bölgesini oluşturan Güney Sahra ülkelerinde görülen kitlesel yoksulluk, genellikle bu bölgedeki hızlı nüfus artışıyla ilişkilendirilmektedir (Şenses, 2013: 154).

Hızlı nüfus artışının yoksulluk üzerine olumsuz etkileri, özellikle kentlerdeki olumsuz yaşam koşullarında ve çevre tahribatında kendini göstermektedir. Hızlı nüfus artışı, başta toprak olmak üzere kaynaklar üzerinde baskı yaratmakta ve gıda talebinin artmasına yol açarak yoksulluğu tırmandırmaktadır. Ayrıca Öztürk ve Öztürk (2010, 76)'ün belirlemelerine göre, "ülkelerin gelir düzeyleri yükseldikçe nüfus artış hızı düşmektedir. Yoksul ülkelerdeki yüksek nüfus artış hızı, ekonomik kalkınma ile nüfus arasındaki ilişkiye dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Yoksul ülkelerin en önemli özelliklerinden biri olan hızlı nüfus artışı sorunu bu ülkelerin gelişmesini engelleyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, kişi başına düşen geliri düşürmekte, tasarrufları kısıtlamakta ve işsizliği arttırmakta ve yoksulluk sorununu beraberinde getirmektedir. Gelişmiş ülkelere göre çok daha hızlı nüfus artışının yaşandığı az gelişmiş ülkelerde, sağlanan yıllık gelir artışının bir kısmı artan nüfus tarafından emilmektedir".

Başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşlar sadece günden 1.25 dolardan az gelire geçinen insan sayısını ve yoksulluk oranını temel almamakta, yoksulluğun göreceli olduğu yaklaşımından hareketle günde 2.00, 2.50, 4.00 ve 5.00 dolardan az gelire geçinen yoksul nüfus sayılarını ve yoksulluk oranlarının belirlenmesine yönelik saptamalarda da bulunmaktadır. Tablo 1.4'de 1981 ve 2010 yılları arasında dünyanın değişik bölgelerinde günde 2.00 dolardan az gelire geçinen yoksul nüfus sayıları ve Tablo 1.5'de aynı yıllara ait yoksulluk oranları yer

almaktadır. Bu tablolar incelendiğinde, özellikle Tablo 1.2 ve 1.3 ile kıyaslandığında (günden 1.25 dolardan az gelire geçiren yoksul nüfus sayısı ve yoksulluk oranları) yoksulluk içinde yaşayan insan sayısında ve yoksulluk oranlarında ciddi artışların olduğu görülmektedir.

Tablo 1.4. Dünyanın Değişik Bölgelerinde 2.00 Dolardan Az Gelire Geçiren Yoksul Nüfus Sayısı (Milyon)

Bölgeler veya Ülkeler	1981	1990	1996	1999	2002	2005	2008	2010
Doğu Asya ve Pasifik	1312,9	1333,8	1139,9	1137,6	983,9	757,5	659,2	597,7
Avrupa ve Orta Asya	35,8	31,9	52,8	57,1	37,2	21,7	10,4	11,2
Latin Amerika ve Karayibler	86,6	97,6	101,8	111,4	117,6	91,7	70,5	60,6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	51,8	52,9	57,1	59,8	56,8	52,7	44,5	39,9
Güney Asya	810,7	958,8	1047,3	1068,8	1119,7	1113,1	1124,7	1089,5
Sahraaltı Afrika	287,6	389,2	465,9	502,8	533,3	559,1	575,6	596,4
Toplam	2585,4	2864,2	2864,8	2937,5	2848,5	2595,8	2484,9	2395,3

Kaynak: <http://povertydata.worldbank.org>

Tablo 1.5. Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk Oranları⁶ (Günde 2.00 Dolardan Az Gelire Geçirenler)

Bölgeler veya Ülkeler	1981	1990	1996	1999	2002	2005	2008	2010
Doğu Asya ve Pasifik	92,4	81,0	64,0	61,7	51,9	39,0	33,2	29,7
Avrupa ve Orta Asya	8,3	6,9	11,2	12,1	7,9	4,6	2,2	2,4
Latin Amerika ve Karayibler	23,8	22,4	21,0	22,0	22,2	16,7	12,4	10,4
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	30,1	23,5	22,2	22,0	19,7	17,4	13,9	12,0
Güney Asya	87,2	83,6	80,7	77,8	77,4	73,4	70,9	66,7
Sahraaltı Afrika	72,2	76,0	77,5	77,4	76,1	74,1	70,8	69,9

Kaynak: <http://povertydata.worldbank.org>

Tablo 1.4 ve 1.5'deki yoksulluk içinde yaşayan insan sayıları ve yoksulluk oranlarının yıl bazındaki dağılımına bakıldığında, hemen hemen dünyanın bütün bölgelerinde bazı yıllarda yoksulluk artarken, 2010 yılına gelindiğinde, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, Avrupa ve Orta Asya'da, Doğu Asya ve Pasifikte yoksulluğun azaldığına, buna karşın Güney Asya ve Sahraaltı Afrika'da yoksulluğun arttığına

⁶ Günde 2.00 dolardan az gelire geçirenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)

tanıklık edilmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da 1981 yılında yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 51,8 milyon iken, 2010 yılında bu sayı 39,9 milyona, aynı yıllarda 1981 yılında yoksulların toplam nüfusa oranı yüzde 30,1’den, 2010 yılında yüzde 12,0’a düşmüştür. Avrupa ve Orta Asya bölgesinde 1981 yılında yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 35,8 milyonken, yoksulluk oranı aynı yılda yüzde 8,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılına gelindiğinde yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 11,2 milyona düşerken; yoksulluk oranı ise yüzde 2,4’e düşmüştür. Yine benzer şekilde Doğu Asya ve Pasifikte 1981 yılında yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 1312,9 milyondan, 2010 yılında 597,72’ye, 1981 yılında aynı bölgede yüzde 92,4 olan yoksulluk oranı ise, 2010 yılında yüzde 29,7’ye düşmüştür.

Güney Asya bölgesinde 1981 yılında yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 810,7 milyonken aynı yılda yoksulların toplam nüfusa oranı ise yüzde 87,22’dir. 2010 yılına gelindiğinde aynı bölgede yoksulluk giderek artmış ve 1089,5 milyon insana yükselmiştir. Yoksulluk oranı ise yüzde 66,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Sahraaltı Afrika bölgesinde de benzer eğilimler görülmüş ve 1981 yılında bu bölgede yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 287,6 milyonken, 2010 yılına gelindiğinde bu sayı 596,4 milyona çıkmıştır. 1981 yılında aynı bölgede yüzde 72,2 olan yoksulluk oranı 2010 yılında yüzde 69,9 seviyesinde kalmıştır.

Yoksulluğun nedenleri konusunda son zamanlarda (özellikle Sovyet Bloku’nun çöktüğü 1980’lerin sonu, 1990’ların başından itibaren) gelir dağılımı önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin sahip oldukları gelir düzeyleri arasındaki fark ne kadar çoksa, eşitsizlikler de o kadar çok olmaktadır. Şenses’in de saptamasına göre (2013b, 102), “dünyadaki gelir dağılımı ve dolayısıyla yoksulluk, ülkelerin kendi içindeki gelir dağılımı yanında ülkelerarası gelir farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Hatta dünyadaki gelir eşitsizliğinin dörtte üçü ülkelerarası, dörtte biri ise ülke içi eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır”. Gelir dağılımı açısından yoksulluk olgusu göz önüne alınmadığında sosyal bütünleşmeden çok sosyal farklılaşma ve kutuplaşma ortaya çıkmakta yaratılan refah artışından pay alamayan toplum kesimleri kısmen reaksiyoner (tepkisel) ideolojilere sarılmaktadır. Gelir dağılımı, adaletli bir şekilde sağlanamadığı toplumlarda sosyal çözümlemenin göstergeleri olarak suç oranları artmakta, değer sistemleri bozulmaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2010: 71). Ülkelerin gelişme düzeylerinin en yaygın ölçütü olarak kullanılan kişi başına düşen ulusal

gelire ilişkin veriler (Tablo 1.6), ülkeler arasında çok büyük farklılıklar olduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 1.6. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi⁷

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$
Malavi	830	Norveç	58500
Togo	820	Singapur	47940
Mozambik	770	ABD	46970
Sierra Leone	750	İsviçre	46460
Orta Afrika Cum	730	Hong Kong	43960
Nijer	680	Avusturya	37680
Eritre	630	İrlanda	37350
Brondi	380	Danimarka	37280
Liberya	300	Kanada	36220
Kongo Demç Cum.	290	Almanya	35940

(World Bank, World Development Report 2010)

Tablo 1.6'ya bakıldığında denilebilir ki, artan küreselleşme ile birlikte dünya üzerinde yer alan ülkeler arasında ciddi gelir uçurumları oluşmuştur. Tabloda Dünyanın en zengin 10 ülkesi ile en yoksul 10 ülkesinin kişi başı milli gelir dağılımları yer almaktadır. Bu dağılıma bakıldığında en yoksul 10 ülkenin toplam geliri (6180) en zengin olan Norveç'in kişi başı milli gelirin (58500) yaklaşık 10 katı gerisindedir.

Şenses (2013b: 102-103)'in '*Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Temel Eğilimler, Nedenler Ve Politikalar*' isimli çalışmasına bakıldığında, ülke grupları açısından ele alındığında, yüksek gelirli ülkeler ortalaması orta gelirli ülke ortalamasının yaklaşık on, düşük gelirli ülkeler ortalamasının ise yetmiş altı katıdır. Düşük ve orta gelirli ülke grupları içinde de önemli bölgesel farklılıklar vardır. Örneğin, Latin Amerika ve Karayipler ortalaması, Sahraaltı Afrika ortalamasının yaklaşık yedi katıdır. Bu ortalama değerlerin en üstünde ve en altında yer alan ülkeler arasındaki fark düşünüldüğünde kalkınma açığı olarak da ifade edilen bu farklılıkların çok büyük boyutlarda olduğunu göstermektedir. İki uçta yer alan ülkelerin gelir dağılımları içinde en yüksek gelir grubu içinde yer alanlarla en alt gelir grubunda yer alanlar

⁷ Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008, Satın Alma Gücü Paritesi İle

arasındaki çok daha büyük farklılıklar, ülkeler arasındaki eşitsizliklerin küresel gelir dağılımını belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Daha öncede belirtildiği gibi son zamanlarda yoksullukla ilgili çalışmalarda, insani yoksulluk üzerinde ısrarla ve yoğun bir şekilde durulmakta ve ülkelerin İGE'leri hesaplanarak, ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır. Böylece dünyada yoksulluğun almış olduğu durum daha net izlenebilmektedir.

Tablo 1.7. En Yoksul On Ülke ile En Zengin On Ülkenin İGE'si ve Sıralaması

En Yoksul 10 Ülke	Sıralama	İGE	En Zengin 10 Ülke	Sıralama	İGE
Malavi	170	0.418	Norveç	1	0.955
Togo	159	0.459	Singapur	18	0.895
Mozambik	185	0.327	ABD	3	0.937
Sierra Leone	177	0.359	İsviçre	9	0.913
Orta Afrika Cum	180	0.352	Hong Kong	13	0.906
Nijer	186	0.304	Avusturya	2	0.938
Eritre	181	0.351	İrlanda	7	0.916
Brondi	178	0.355	Danimarka	15	0.901
Liberya	174	0.388	Kanada	11	0.911
Kongo Demç Cum.	186	0.304	Almanya	5	0.920

(Humman Development Report 2013)

Tablo 1.7'de seçilmiş bazı ülkelerin İGE'leri ve sıralamaları verilmiştir. Bu ülkelerdeki İGE'ler incelendiğinde 0.955 İGE ile Norveç'in ilk sırada yer aldığı; buna karşın 0.304 İGE ile Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Nijer'in son sırayı paylaştıkları görülmüştür.

DB verilerine göre, 2012 yılında nüfusu 17,2 milyon olan Nijer'de, 2008 yılı yoksulluk araştırmalarına göre, her on kişiden dördü günde 1.25 dolardan az gelirle yaşamını sürdürmektedir. Buna karşılık, aynı yılında nüfusu 65.7 milyon olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ise, 2006 yılı yoksulluk araştırmalarına göre, her on kişiden yaklaşık dokuzu günde 1.25 dolardan az gelirle yaşamını devam ettirmektedir (www.worldbank.org). Diğer yandan dünyada ki en zengin on ülke içinde yer alan Norveç ve Singapur'da da, günde 1.25 doların altında gelirle geçinen kişi bulunmamaktadır. Çünkü Akdemir (2008)'e göre, mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için 1 veya 1.25 dolar, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş ülkeler için ise 14.40 dolardır.

Sonuç olarak dünyadaki yoksulluğun boyutlarına bakıldığında günlük kişi başına düşen gelir paritesi düştükçe, yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı AGÜ'lerde (özellikle Sahraaltı Afrika ülkelerinde) artmakta; gelişmekte olan ülkelerde ise azalma eğilimi göstermektedir. Hatta günde 1.25 doların altında gelire yaşayan ve mutlak yoksul olarak değerlendirilen kişiler, bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yok denecek kadar azdır. Buna karşılık günlük kişi başına düşen gelir paritesi yükseldikçe, dünyadaki yoksullukta ciddi oranda yükselmektedir.

Bu çerçevede, her ne kadar dünya üzerinde mutlak yoksulluk gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde azalma eğiliminde olsa da, göreceli yoksulluk uzun yıllar bu ülkeler için, önemli bir sorun olarak kalmaya devam edecektir. DB'nın '*Global Economic Prospects*' isimli çalışmasına bakıldığında ortaya çıkan tablo bunu destekler niteliktedir. Bu çalışmaya göre (2010: 42), 2020 yılına gelindiğinde günde 1.25 doların altında gelire yaşayan kişilerin oranı Çin hariç Doğu Asya ve Pasifikte yüzde 4.0, Avrupa ve Merkezi Asya'da yüzde 1.2, Latin Amerika ve Karayiplerde yüzde 4.3, Orta Asya ve Kuzey Afrika'da yüzde 1.5, Hindistan hariç Güney Asya'da yüzde 19.4, Sahraaltı Afrika'da yüzde 32.8 ve toplam dünya genelinde ise yüzde 12.8 olacağı ön görülmüştür. Aynı yıla ait yoksul sayıları ise, Çin hariç Doğu Asya ve Pasifikte 83 milyon, Avrupa ve Merkezi Asya'da 5 milyon, Latin Amerika ve Karayipler'de 27 milyon, Orta Asya ve Kuzey Afrika'da 6 milyon, Hindistan hariç Güney Asya ve Sahraaltı Afrika'da 352'şer milyon ve toplam dünya genelinde ise 826 milyon olacağı tahmin edilmiştir.

Buna karşılık günde 2.00 doların altında gelire yaşayan kişilerin oranı ise, Çin hariç Doğu Asya ve Pasifikte yüzde 14.3, Avrupa ve Merkezi Asya'da yüzde 4.1, Latin Amerika ve Karayipler'de yüzde 9.7, Orta Asya ve Kuzey Afrika'da yüzde 6.6, Hindistan hariç Güney Asya'da yüzde 51.0, Sahraaltı Afrika'da yüzde 55.4 ve toplam dünya genelinde ise yüzde 29.8 olacağı ön görülmüştür. Aynı yıla ait yoksul sayıları ise, Çin hariç Doğu Asya ve Pasifikte 299 milyon, Avrupa ve Merkezi Asya'da 18 milyon, Latin Amerika ve Karayiplerde 62 milyon, Orta Asya ve Kuzey Afrika'da 26 milyon, Hindistan hariç Güney Asya'da 926 milyon, Sahraaltı Afrika'da 595 milyon ve toplam dünya genelinde ise 1,926 milyon olacağı tahmin edilmiştir.

Dünyadaki ülkelerin neredeyse tamamı neo-liberal politikaları yaygın bir biçimde uygulamaya koymasının ardından uzunca bir süre geçmiş olmasına karşın, ortaya çıkan tablo dünyadaki yoksulluğun (özellikle de görece yoksulluğun) ve eşitsizliğin birçok yerde giderek arttığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkeler arasındaki fark son zamanlarda, özellikle bazı bölge ve ülke grupları içinde gerek görece ve gerekse mutlak anlamda giderek açılmıştır. Zira buraya kadar ele alınan tablolara bakıldığında bu durum bariz bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte bu tablolarda yer alan nicel değerlerin arka planında tek değil pek çok neden vardır. Bunların başında da –yoksulluğu biçimlendiren etkenlerin başında- Öztürk ve Öztürk (2010)'ün belirlemelerine göre, piyasa yapısı yer almaktadır. Ancak bu durum yalnızca piyasa yapısına bağlı değildir. Yoksulluğu belirleyen etmenler arasında işsizlik, ekonomik krizler, üretim araçlarının mülkiyet yapısı, kamusal mal ve hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanıp yararlanmama, emeğin örgütlenme düzeyi ve siyasal katılım da önemli roller oynamaktadır. Ayrıca teknolojik gelişme düzeyi, üretim faktörlerinin nitelikleri, mülkiyet yapıları, siyasal sürece katılım ve kurumsal mücadele, demokratikleşme düzeyi, kamusal hizmetlerin dağılımı, ekonomik düzen ve uygulanan politikalar, fırsat eşitsizliğinin bulunup bulunmaması, bölgesel gelişmişlik farkları ve hızlı nüfus artışı yoksulluğu yakından ilgilendiren diğer önemli faktörlerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki; dünyadaki birçok ülkenin yapısal politikaları uygulamaya koymasının ardından, artan eşitsizliklere bağlı olarak yoksulluktan da şekil değiştirmiş, görece yoksulluk temel sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bu temel sorunda sahip olduğu geliri ile insani yeteneklerini, olanaklarını gerçekleştirmesini sağlayacak araçlara erişimi kısıtlı olan; dolayısıyla da yeterli düzeyde tüketemeyerek toplumun diğer üyelerinden yalıtılan ve dışlanan kesimleri oluşturmuştur. Özellikle de mutlak yoksulluğun hemen hemen hiç olmadığı gelişmiş ülkelerde Işık ve Pınarcıoğlu (2001)'na göre, son yıllarda ortaya çıkan yeni yoksullar, sosyal grup ve aileden kopmanın bir sonucu olarak, siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin geldiği bu noktada, sistemin işleyişinde yoksullara gereksinimin giderek azaldığı ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının sistem problemi olmaktan yavaş yavaş çıkıp, insani bir problem haline dönüştüğü görülmektedir. Yeni yoksulluk kıtlık yoksulluğundan risk yoksulluğuna geçişin emarelerini taşımaktadır.

Yeni yoksulluk sadece gelir ya da tüketim sorunları nedeniyle yoksulların mutlak yoksulluk çizgisinde yaşamalarıyla ilgili değil, aynı zamanda onların iyi bir yaşama sahip olmaları için yapabilirliklerini kısmen veya tamamen kaybetmeleriyle ilgilidir.

Buna karşılık AGÜ’de görülen mutlak yoksulluk, “fiziksel gereksinimlerin yeterli bir biçimde sağlanamamasının yanı sıra, yoksulluğun yarattığı güçsüzlük duygusu, sesini duyuramama, giderek toplumsal yalıtılmışlık ve marjinalleşmeye itilme, iki önemli sonucu ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, yoksul kişilerin gelirlerinde büyük değişimlerle karşı karşıya kalma riski, toplumun diğer kesimlerine göre çok daha yüksektir; bu insanlar böyle değişimlere karşı çok duyarlıdır. Bu yüzden yoksullar, ya tüketimleri bakımından yıkıcı sonuçlar verebilecek olan riskleri kabullenme eğilimindedirler; ya da riskten kaçınarak yoksulluklarının sürmesini kabullenme gibi bir seçimle karşı karşıyadırlar. İkinci olarak, yoksul insanlar yaşadıkları güçsüzlük ve marjinalleşme yüzünden seslerini duyurabilecek siyasi güce sahip değillerdir. Bunun doğal bir sonucu, toplumdaki eşitsizliğin ve kimi grupların dışlanmasının giderek yaygınlaşmasıdır” (DPT, 2007: 2).

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, gelişmekte olan ülkeler arasında gösterilen, ancak yoksulluk bağlamında bölgesel anlamda hem az gelişmiş ülkelerin hemde gelişmiş ülkelerin sahip olduğu özellikleri taşıyan ve bu şekliyle de parçalı bir özelliğe sahip olan Türkiye ele alınacak olup; Türkiye’de yoksulluğun profili irdelenecektir.

1.2.2. Türkiye’de Yoksulluk

1970’lerden sonra Batı’da yaşanan ekonomik dönüşüm sürecine, 1980’lerde yeni dalgalar eklendi. Neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşme ve soğuk savaş sonrasının yeni koşulları ile dünyanın ekonomik ve siyasal yapısı farklı bir görünüm kazandı. Özellikle emek ve sermayenin uluslararası alanda serbestçe dolaşmaya başlaması, ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerini hızlandırdı. Bu yeni durum bir grup ülkeye refah, servet ve zenginlik artışı getirirken; diğer bir grup ülkeye de yoksulluk, kutuplaşma ve gelir dağılımında eşitsizlikler getirdi. Ülkeler arasındaki uçurumlar büyüdü. Son yıllarda ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan bu dönüşümler, toplumun bazı kesimlerinin kalıcı nitelikte yoksulluk tehdidiyle,

marjinalleşmeyle ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmalarına yol açtı. Bu gelişmeler yoksulluk olgusunun daha fazla ilgi görmesine ve farklı yönlerinin de göz önünde tutularak değerlendirilmesine aracı oldu. Ayrıca yoksullukla mücadele konusunda da farklı yaklaşım ve uygulamaları da gündeme getirdi (Gürses, 2007: 60).

Türkiye’de dünyada yaşanan değişimlere direnememiş, 1975 krizinden sonra ‘*ithal ikameci sanayileşme*’ anlayışını terk ederek, neoliberal politikaları uygulamaya koymuş ve sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik yapılanması bu doğrultuda seyretmiştir. Ardından yaşanan ekonomik krizler (1994 ve 2001 krizi) ve sosyal hayatta yaşanan dönüşümlerle (terör, göç ve kentleşme) yoksulluk olgusu temel sorun teşkil etmiş, alınan siyasi kararlar ve uygulanan hükümet programları ile bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ülkede yaşanan hızlı nüfus artışı ve iç göçler sonucunda, eşitsizlikler kentsel alanlarda daha yoğun hissedilmeye, sosyal ve kültürel hayata daha fazla etki etmeye başlamıştır.

Yoksulluk sorunu özellikle 1994 ekonomik krizinden sonra Türkiye’de daha çok tartışılır olmuştur. 1994 yılı, yoksulluğun toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak ilk kez açıkça ortaya çıktığı yıl değildir. Ancak, sosyo-ekonomik yönleriyle yoksulluk, bu krizden sonra daha fazla görünür ve daha fazla dikkate alınır olmuştur. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ve hemen ardından yaşanan 2001 Ekonomik Krizi sonrasında ise yoksulluk sorunu daha da yaygınlaşmış ve üzerinde ciddiyle durulması gereken bir konu haline gelmiştir (Sallan Gül ve Gül, 2008: 361). Böylece bu tarihten itibaren⁸ Türkiye’de kişiler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri göstermek, yoksul sayılarını belirlemek ve yoksullukla mücadele politikalarının yönünü tayin etmek için, hızlı bir şekilde istatistikî veriler oluşturulmaya, kamuoyu ile paylaşılmaya başlanmıştır.

Her yıl yapılan yoksulluk çalışmalarında, gıda yoksulluğu (açlık), yoksulluk (gıda + gıda dışı), kişi başı günlük 1, 2.15, 4.3 doların altı ve harcama esaslı göreceli yoksulluk kıstasları temel alınarak oranlar verilmektedir. Ayrıca TÜİK, hanehalkı bütçe anketi kapsamında eşdeğerlik ölçeğine göre, yoksulluk riski taşıyan guruplara

⁸ 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi ile beraber, Türkiye’de ilk defa yoksulluk oranı ve sınırı resmi olarak açıklanmaya başlandı. TÜİK her yıl bu tarihten sonra düzenli olarak hanehalkı bütçe anketi kapsamında istatistikî veriler hazırladı ve bu verileri kamuoyu ile paylaştı.

yönelikte saptamalarda yapmaktadır. Bu çalışmaların sonuçlarına değinmeden önce dünyada uluslararası örgütler tarafından hazırlanan yoksulluk çalışmalarında Türkiye'nin yerinin nerede olduğuna yönelik saptamalarda bulunulacaktır.

Tablo 1.8. Bazı Yıllara Göre Türkiye'nin İGE Puanı

İGE	Türkiye Puanı	Türkiye Sıralaması	Ülke Sayısı
1980	0,467	57	95
1990	0,552	71	119
1995	0,583	74	131
2000	0,629	68	139
2005	0,656	82	169
2010	0,679	83	169
2011	0,699	92	187
2012	0,722	90	187

(Şeker, 2011: 17; UNDP, 2012; UNDP, 2013)

Tablo 1.8'de görüldüğü üzere, UNDP'nin yapmış olduğu çalışmalarda Türkiye, yüksek insani gelişme grubunda yer almakta ve sıralaması son yıllarda geriye doğru gitmektedir. 1980 yılında 95 ülke arasından İG puanı (0,467) ile 57. sırada yer alan Türkiye, takip eden yıllarda araştırmalara yeni ülkelerinde katılması ile sıralamadaki yeri geriye doğru gitmiştir. Her ne kadar 2000 yılında (0,629) İG puanı ile 139 ülke arasından 68. sırada yer alarak yukarı doğru ivme gösterse de, 2012 yılına gelindiğinde (0,722) İG puanı ile 189 ülke arasından 90. sıraya gerilemiştir.

İçinde yaşanan dönem itibarıyla, Türkiye'nin sürekli olarak ekonomik gelişme kaydettiği ve büyüme hızının sürekli olarak arttığı vurgulanmaktadır. Ancak İGE'nin temel alındığı uluslararası kıyaslamalara bakıldığında bu gelişmelerin bireylere yansımadağı görülmektedir. Bu durumun temel nedenleri son zamanlarda (2012 öncesi) terörün giderek tırmanması, vasıfsız ve niteliksiz işgücünün çok olması, işsizliğin artması, enformel sektörün ve kayıt dışı istihdamın önüne geçilememesi ve nüfus artış hızının beklenenden yüksek olmasıdır. Bununla birlikte, boşanmaların yaygınlaşması, okullaşma oranının (özellikle ülkenin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde kız çocuklarının) yeterli düzeye getirilemeyişi, eğitim imkânlarından herkesin eşit derecede yararlanamayışı, dayanışmanın zayıflaması, tek ebeveynli çocukların ve mültecilerin giderek çoğalması da diğer nedenler olarak

sayılabilir. Ayrıca bunlara, beş yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfusun fazlalığı, tüm vatandaşlara eşit olarak sunulmayan sağlık hizmetleri ve yaşam süresinin kısa oluşu da eklenebilir. Bütün bunlara karşın, uygulanan yardım programları da bu sorunlara cevap verebilecek yeterlilikte değildir.

Türkiye, İG düzeyi açısından ülkelerle kıyaslandığında her ne kadar geriye doğru gitse de, TÜİK'in gelire dayalı yapmış olduğu çalışmalara bakıldığında, ekonomik gelişme ve büyümenin doğal sonucu olarak mutlak ve göreceli yoksulluk düzeyinde gelişmeler olduğu ve ülkede yoksulluk oranının yıldan yıla azaldığı görülmektedir.

Tablo 1.9. Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırına (Türkiye İçin Hesaplanan) Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı (Türkiye)

Yoksulluk riski	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)	Yoksulluk açığı ⁹
2006				
% 40 - 40%	1 882	8 468	12,5	28,6
% 50 - 50%	2 352	12 412	18,4	31,1
% 60 - 60%	2 822	16 932	25,0	33,4
% 70 - 70%	3 293	21 682	32,1	34,1
2007				
% 40 - 40%	2 410	6 335	9,3	23,7
% 50 - 50%	3 013	10 525	15,4	25,7
% 60 - 60%	3 616	15 589	22,8	27,2
% 70 - 70%	4 218	20 320	29,7	29,8
2008				
% 40 - 40%	2 517	6 614	9,6	22,8
% 50 - 50%	3 146	11 123	16,1	25,3
% 60 - 60%	3 775	16 381	23,7	27,1
% 70 - 70%	4 404	21 171	30,6	30,3
2009				
% 40 - 40%	2 798	7 276	10,3	24,3
% 50 - 50%	3 498	11 891	16,9	26,9
% 60 - 60%	4 197	16 806	23,8	28,6
% 70 - 70%	4 897	21 740	30,8	31,6
2010				
% 40 - 40%	2 951	7 145	10,0	24,0
% 50 - 50%	3 689	11 817	16,6	26,9
% 60 - 60%	4 426	16 746	23,5	28,7
% 70 - 70%	5 164	21 700	30,4	31,5
2011				
% 40 - 40%	3 233	7 189	9,9	24,7
% 50 - 50%	4 041	11 589	16,0	25,9
% 60 - 60%	4 849	16 390	22,6	29,4
% 70 - 70%	5 657	21 519	29,7	31,1
2012				
% 40 - 40%	3 582	7 292	9,9	23,7
% 50 - 50%	4 477	11 915	16,2	26,9
% 60 - 60%	5 373	16 602	22,6	29,4
% 70 - 70%	6 268	22 307	30,3	31,1

(TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006- 2012)

Tablo 1.9'a bakıldığında, 2006 ile 2012 yılları arasında eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan geliri temel alınarak, dört ayrı yoksulluk riskine göre (% 40, % 50, % 60 ve % 70), görelî yoksulluk sınırı hesaplanmıştır. Buna göre, 2006 yılında yoksulluk riski yüzde 40 olarak alınan hesaplamada, yoksulluk sınırının 1882 TL,

⁹ Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.

yoksul sayısının 8 468 kişi, yoksulluk oranının yüzde 12,5 ve yoksulluk açığıının ise 28,6 olduğu görülmüştür. Yine aynı yılda yoksulluk riski yüzde 70 olarak alınan hesaplamada, yoksulluk sınırının 3 263 TL, yoksul sayısının 21 682 kişi, yoksulluk oranının yüzde 32,1 ve yoksulluk açığıının ise 34,1 olduğu söylenebilir.

Takip eden yıllarda (2007, 2008, 2009, 2010, 2011 ve 2012) bu rakamlar arasında çok fazla değişiklikler olmadığını, hatta bazı yıllar arasında yoksulluk açığıının aynı kaldığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Türkiye’de 2012 yılında yoksulluk riski yüzde 40 olarak alınan hesaplamaya göre, yoksulluk sınırı 3 582 TL, yoksul sayısı 7 292 kişi, yoksulluk oranı yüzde 9,9 ve yoksulluk açığı da 23,7 olarak kalmıştır. Yine aynı yılda yoksulluk riski yüzde 70 olarak alınan hesaplamaya bakıldığında, yoksulluk sınırının 6 268 TL, yoksul sayısının 22 307 kişi, yoksulluk oranının yüzde 30,3 ve yoksulluk açığıının da 34,1 olduğu görülmüştür.

Tablo 1.10.¹⁰ Gelire Dayalı Görelî Yoksulluk Sınırlarına Göre Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı (Kent)

Yoksulluk riski	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)	Yoksulluk açığı
2006				
% 40 - 40%	2 174	5 047	10,7	28,8
% 50 - 50%	2 718	8 018	17,0	29,3
% 60 - 60%	3 262	11 320	23,9	28,7
% 70 - 70%	3 805	14 636	30,9	31,3
2007				
% 40 - 40%	2 809	4 103	8,6	21,6
% 50 - 50%	3 511	7 028	14,7	24,4
% 60 - 60%	4 213	10 181	21,3	27,0
% 70 - 70%	4 915	13 830	29,0	28,9
2008				
% 40 - 40%	2 906	4 074	8,7	24,9
% 50 - 50%	3 623	7 096	15,2	24,0
% 60 - 60%	4 359	10 366	22,2	26,7
% 70 - 70%	5 086	13 793	29,6	29,3
2009				
% 40 - 40%	3 220	4 426	9,1	24,3
% 50 - 50%	4 025	7 511	15,4	25,5
% 60 - 60%	4 830	10 898	22,3	27,0
% 70 - 70%	5 635	14 286	29,2	29,8
2010				
% 40 - 40%	3 380	4 158	8,5	20,0
% 50 - 50%	4 225	7 034	14,3	24,1
% 60 - 60%	5 071	10 410	21,2	26,9
% 70 - 70%	5 916	13 970	28,4	28,7
2011				
% 40 - 40%	3 680	4 182	8,4	22,9
% 50 - 50%	4 600	6 945	13,9	25,3
% 60 - 60%	5 521	10 527	21,1	27,1
% 70 - 70%	6 441	14 434	29,0	27,5
2012				
% 40 - 40%	4 102	4 110	8,2	21,4
% 50 - 50%	5 138	6 972	13,8	24,7
% 60 - 60%	6 163	10 621	21,1	26,8
% 70 - 70%	7 191	14 434	28,6	27,6

(TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2012)

2006 ile 2012 yılları arasında gelire dayalı görelî yoksulluk sınırlarına göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı kent temelinde incelendiğinde yoksulluk riskinin % 40, % 50, % 60 ve % 70'e göre dağılımı Tablo 1.10'daki gibi seyretmektedir. Bu tabloya göre, 2006 yılında yoksulluk riski yüzde 40 olarak alınan hesaplamaya göre, yoksulluk sınırının 2 174 TL, yoksul sayısının 5 047 kişi,

¹⁰ Gelire dayalı yoksulluk oranları

yoksulluk oranının yüzde 10,7 ve yoksulluk açığının ise 28,8 olduğu görülmektedir. Yine aynı yılda yoksulluk riski yüzde 70 olarak alınan hesaplamaaya bakıldığında, yoksulluk sınırının 3 805 TL, yoksul sayısının 14 636 kişi, yoksulluk oranının yüzde 30,9 ve yoksulluk açığının ise 31,3'de kaldığı söylenebilir.

2012 yılına gelindiğinde kentlerdeki durumda pek fazla değişiklik olmadığı göze çarpmaktadır. Bu yılda yoksulluk riski yüzde 40 olarak alınan hesaplamaaya göre, yoksulluk sınırının 4 102 TL, yoksul sayısının 4 110 kişi, yoksulluk oranının yüzde 8,2 ve yoksulluk açığının ise 27,6 olduğu görülmektedir. Yine aynı yılda yoksulluk riski yüzde 70 olarak alınan hesaplamaaya bakıldığında, yoksulluk sınırının 7 191 TL, yoksul sayısının 14 434 kişi, yoksulluk oranının yüzde 28,6 ve yoksulluk açığının ise 27,6 olduğu söylenebilir.

Tablo 1.11.¹¹ Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı %						
	2005	2006	2007 ⁽³⁾	2008	2009	2010	2011
TÜRKİYE							
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,01	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾ (4)	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	.	.
KENT							
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	.	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾ (4)	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	.	.
KIR							
Gıda yoksulluğu (açlık) ⁽⁴⁾	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	.	.
Yoksulluk (gıda+gıda dışı) ⁽⁴⁾	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	.	.
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,04	.	.	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾ (4)	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	.	.

(TÜİK, Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 2005-2012)

(1) 1 \$'ın satın alma gücü paritesi üzerinden karşılığı olarak ilgili yılların cari değerleri kullanılmıştır. Yıllara göre bu değerler: 2005 yılı için 0,830 YTL, 2006 yılı için 0,921 YTL, 2007 yılı için 0,926 YTL, 2008 yılı için 0,983 YTL, 2009 yılı için 0,917 YTL, 2010 yılı için 0,990 YTL, 2011 yılı için 1.004 TL'dir.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'si esas alınmıştır.

(3) 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(4) 2010 yılından itibaren metodolojik revizyon çalışmaları nedeniyle hesaplanmamaktadır.

Tablo 1.11'de, TÜİK'in 2005, 2011 yılları arasında yapmış olduğu yoksulluk çalışmaları referans alınarak hazırlanan, yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranlarının dağılımı yer almaktadır. Tabloya bakıldığında, 2005 yılında Türkiye'de gıda yoksulluk oranının yüzde 0,87 dolaylarında seyrettiği, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranının ise yüzde 20,50 olduğu görülmektedir. Buna karşılık kişi başı günlük 1, 2.15 ve 4.3 doların altında yaşayan fertlerin yoksulluk oranına bakıldığında

¹¹ Harcamaya/Tüketime Dayalı Yoksulluk Oranı

sırasıyla; yüzde 0,01, yüzde 1,55 ve yüzde 16,36 seviyesinde gerçekleştiğine tanıklık edilmektedir. Harcama esaslı görelî yoksulluk oranının ise yüzde 16,16 olduğu görölmektedir.

2006 yılına gelindiğinde, Türkiye’de kişilerin yaklaşık yüzde 0.74’ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, yüzde 17.81’i ise gıda ve gıda dışı harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Buna karşın kişi başı günlük satın alma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Takip eden yıllarda da benzer değerlerin olduğu ve yoksulluk oranlarında en fazla değışikliğin, kişi başı günlük 4.3 doların altında yaşayan kişilerde olduğu görölmektedir. 2005 yılında yüzde 16,36 olan kişi başı günlük 4.3 doların altında yaşayan kişilerin oranı 8 kat azalarak, 2011 yılında yüzde 2,79 dolaylarında seyretmiştir. Buna karşın kişi başı günlük 2.15 doların altında yaşayan kişilerin oranında ise pek fazla değışikliklerin olmadığı; 2005 yılında yüzde 1,55 olan yoksulluk oranının, 2011 yılına gelindiğinde 0,14 seviyesine düştüğü söylenebilir. 2009 yılından sonra gıda yoksulluğu, gıda ve gıda dışı yoksulluk ve harcama esaslı görelî yoksulluk oranlarına yer verilmemiştir.

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre kentlerdeki fert yoksulluk oranlarına bakıldığında en fazla değışimin, yine kişi başı günlük 4.3 doların altında yaşayan kişilerde olduğu görölmektedir. 2005 yılında yüzde 10,05 olan yoksulluk oranı, takip eden yıllarda giderek azalmış ve en son 2011 yılında yüzde 0,94 olmuştur. Ancak Türkiye genelinin aksine ikinci en fazla değışimin gıda ve gıda dışı yoksulluk oranında olduğunu söylemek mümkündür. 2005 yılında yüzde 12,83 olan gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı, 2009 yılına gelindiğinde yüzde 8,86 dolaylarında seyretmiş, takip eden yıllarda ise bu yoksulluk oranına TÜİK’in araştırmalarında yer verilmemiştir. 2005 yılında 2.15 doların altında yaşayan ve oranı yüzde 0,97 olan yoksulluk oranı ise, 2011 yılında yüzde 0,02’ye düşmüştür.

Tablo 1.12. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye

Hanehalkı türü	Yoksul hanehalkı oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çekirdek aile (çocuklu)	21,76	23,92	20,15	15,03	13,60	12,58	12,32	12,98
Çekirdek aile (çocuksuz)	15,05	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Ataerkil veya geniş aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek yetişkinli aile, diğer	22,42	19,16	20,10	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 1.13. Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye

Hanehalkı türü	Yoksul fert oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Çekirdek aile (çocuklu)	24,87	27,84	24,30	18,99	17,41	16,05	15,42	15,98
Çekirdek aile (çocuksuz)	15,00	13,26	12,98	8,55	10,14	7,92	8,76	9,86
Ataerkil veya geniş aile	34,27	32,66	32,03	27,31	20,24	23,92	21,79	24,48
Tek yetişkinli aile, diğer	28,52	25,46	23,78	15,78	19,77	16,15	22,46	19,29

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 1.12 ve 1.13’de Türkiye’de hanehalkı türüne göre yoksul hanehalkı ve yoksul fert oranları yer almaktadır. Bu tablolar incelendiğinde 2002 yılında Türkiye’de çocuklu çekirdek ailelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 21.76, yoksul fert oranı yüzde 24.87 dolaylarındayken, aynı yıla ait çocuksuz çekirdek ailelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 15.05, yoksul fert oranı ise yüzde 15.00 olarak tahmin edilmiştir. Ataerkil veya geniş aileler ile tek yetişkinli ailelerde bu oranların daha da arttığına, çekirdek aileden geniş ve tek yetişkinli aileye geçtikçe yoksulluğun daha da belirgin hale geldiğine tanıklık edilmektedir. Tablo 1.12 ve 1.13’e bakıldığında 2002 yılında ataerkil veya geniş ailelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 30.08’e, yoksul

fert oranı ise yüzde 34,27'ye çıkmıştır. Benzer şekilde tek yetişkinli ailelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 22,42'ye, yoksul fert oranı ise yüzde 28,52'ye yükselmiştir.

Takip eden yıllarda, 2008 yılına kadar yoksulluk oranlarında giderek düşüşlerin olduğu, 2009 yılına gelindiğinde ise bir önceki yıla göre yoksulluk oranlarında artışların yaşandığı söylenebilir. Hane halkı türüne göre çocuklu çekirdek ailelerde 2008 yılında yüzde 12,32 olan yoksul hanehalkı oranı, 2009 yılında yüzde 14,54'e, aynı yıllarda yüzde 15,42 olan fert yoksulluk oranının da, yüzde 15,98'e yükseldiği görülmektedir. Çocuksuz çekirdek ailelerde ise 2008 yılında yüzde 8,69 olan yoksul hanehalkı oranı, 2009 yılında yüzde 9,81'e çıkmıştır. Aynı yıla ait fert yoksulluk oranı da yüzde 8,76'dan, yüzde 9,86'a yükselmiştir. Benzer durum ataerkil veya geniş ailelerde de görülmüştür. 2008 yılında yüzde 18,81 olan yoksul hanehalkı oranı, 2009 yılında yüzde 21,43'e, yüzde 21,79 olan fert yoksulluk oranı da, yüzde 24,48'e yükselmiştir. Tek yetişkinli ailelerde ise diğer aile türlerinin aksine, iniş ve çıkışların 2005 yılından itibaren başladığı söylenebilir. 2009 yılına gelindiğinde, tek yetişkinli ailelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 16,62; fert yoksulluk oranı ise, yüzde 19,29 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.14. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranları

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksul hanehalkı oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50
KENT	17,38	18,49	12,90	8,91	6,85	7,28	6,80	6,62
1-2	7,24	8,71	6,49	3,22	3,17	3,21	3,12	3,33
3-4	12,94	15,01	8,58	5,02	3,79	3,70	4,04	4,38
5-6	25,94	28,61	20,77	14,33	10,69	14,03	11,95	12,50
7+	41,15	38,48	37,91	38,45	27,63	29,11	26,20	23,24
KIR	30,52	31,01	34,43	27,21	26,89	29,94	29,83	34,28
1-2	27,97	21,06	27,54	17,54	23,08	23,37	24,05	28,47
3-4	23,27	22,19	26,12	19,55	18,50	22,67	21,37	28,37
5-6	33,83	36,22	36,85	34,22	29,39	36,36	39,13	39,37
7+	50,75	56,03	62,82	48,93	54,33	51,68	53,95	53,57

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

Tablo 1.15. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksul Fert Oranları

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksul fert oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
1-2	16,48	13,50	13,96	8,25	10,66	8,84	9,57	10,64
3-4	16,68	17,48	13,84	9,36	8,49	8,30	8,48	9,65
5-6	29,47	32,04	27,74	22,77	17,76	21,20	21,54	22,20
7+	47,38	49,22	51,97	45,99	42,98	41,32	38,20	40,05
KENT	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
1-2	7,16	8,93	6,06	3,17	3,26	2,92	2,92	3,21
3-4	13,24	15,37	8,75	5,12	3,99	3,90	4,27	4,52
5-6	26,47	29,00	21,01	14,62	10,80	14,36	12,20	12,72
7+	43,36	39,05	38,71	40,20	28,38	31,47	26,95	25,21
KIR	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
1-2	27,64	20,73	26,46	16,98	22,07	22,23	23,51	26,41
3-4	23,61	22,70	26,10	19,80	18,87	22,87	21,65	29,02
5-6	34,03	36,51	37,24	34,52	29,60	36,72	39,51	39,89
7+	51,18	56,59	63,49	51,00	55,22	51,71	54,03	54,06

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

Türkiye’de hanehalkı büyüklüğü de yoksulluğa neden olan önemli faktörlerden biridir. Hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında doğru orantı vardır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça; yoksul hanehalkı ve fert yoksulluk oranları da artmaktadır. Tablo 1.14 ve 1.15’de hanehalkı büyüklüğüne göre yoksul hanehalkı ve fert yoksul oranları yer almaktadır. Bu tablolara bakıldığında, Türkiye’de 2002 yılında hane halkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde yoksul hanehalkı oranı yüzde 16,37 iken, kentlerde bu oran yüzde 12,94’e düşmüş, kırsal alanlarda ise yüzde 23,27’ye yükselmiştir. Aynı yıla ait fert yoksulluk oranları Türkiye’de yüzde 16,68 seviyesinde tahmin edilirken, bu oran kentlerde yüzde 13,24; kırsal alanlarda yüzde 23,61 olarak hesaplanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde Türkiye’de yoksul hanehalkı oranı yüzde 9,41 yoksul fert oranı yüzde 9,65 olarak gerçekleşmiştir. Kentlere bakıldığında, yoksul hanehalkı oranının yüzde 4,30; fert yoksul oranının ise yüzde 4,52 olduğu görülmektedir. Kırsal alanlarda nüfusun artmasıyla birlikte, yoksul hanehalkı ve fert yoksulluk oranları da giderek artmıştır. 2009 yılında kırsal alanlarda yoksul hanehalkı oranı yüzde 28,37 olurken, fert yoksul oranı yüzde 29,02 olarak hesaplanmıştır. Hanehalkı büyüklüğünü 7 veya daha fazla kişiden oluşan hanelere

bakıldığında, hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerin yoksulluk oranlarının üç katından fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 1.16. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Açlık Sınırı

Hanehalkı büyüklüğü	Açlık sınırı ⁽¹⁾ (TL)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^(*)	2008	2009	2010 ⁽³⁾
1	59	75	81	84	91	105	122	127	141
2	90	113	122	127	138	159	185	192	213
3	113	143	154	161	174	201	233	243	269
4	133	168	182	190	205	237	275	287	318
5	152	192	207	217	235	271	313	328	363
6	170	214	230	242	261	301	350	365	404
7	187	235	253	264	287	331	382	401	444
8	201	253	275	287	311	359	414	435	482
9	215	271	294	306	331	387	446	465	515
10	230	288	315	325	351	404	471	495	548

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

Tablo 1.17. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırı

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾ (TL)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ^(*)	2008	2009	2010 ⁽³⁾
1	137	186	190	216	244	283	341	365	396
2	208	280	288	327	368	428	515	552	599
3	262	354	363	414	466	540	651	699	759
4	310	417	429	487	549	638	767	825	896
5	353	476	488	557	627	728	874	944	1.025
6	395	531	543	620	697	809	976	1.050	1.140
7	433	582	597	679	766	889	1.066	1.153	1.252
8	466	629	649	737	831	965	1.154	1.251	1.358
9	498	672	692	786	884	1.040	1.242	1.336	1.451
10	535	714	742	836	938	1.088	1.313	1.423	1.545

(2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK)

- (1) Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.
- (2) Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.
- (3) Gıda yoksulluk sınırı, 2003 temel yılı Tüketici Fiyat Endeksi'nin gıda ana grup indeksiyle, gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2010 yılına inflata edilmiştir.
- (*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 1.16 ve 1.17’de hane büyüklüğüne göre açlık ve yoksulluk sınırları yer almaktadır. Tablolara göre 4 kişilik bir ailenin 2002 yılındaki açlık sınırı 133 TL iken; 2010 yılına gelindiğinde bu miktar, 318 TL’ye yükselmiştir. Buna karşın, 2002 yılında 310 TL olan yoksulluk sınırı, 2010 yılında 896 TL’ye yükselerek 6 yılda yaklaşık 3 kat artmıştır.

Her ne kadar açlık ve yoksulluk sınırlarında belli miktarlarda artışlar olsa da gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye bu ülkelerin bir hayli uzağında kalmaktadır. Örneğin Almanya’da 2010 yılında yoksulluk sınırı aylık 952 Euro olarak hesaplanırken, Avrupa’nın en zengin ülkelerinden olan Lüksemburg’da 1626 Euro olarak hesaplanmıştır (www.dw.de 05.11.2013).

Son olarak TÜİK’in 2012 yılında yapmış olduğu gelir ve yaşam koşulları araştırmasına bakıldığında konunun Türkiye açısından önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu anlamda TÜİK’e göre (2012), eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin yüzde 50’si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, nüfusun yüzde 16,1’i yoksulluk riski altındadır. Kentsel ve kırsal yerler için hesaplanan yoksulluk sınırlarına göre, kentsel yerlerde bu oran yüzde 13,9 iken; kırsal yerlerde yüzde 15,7’dir. 2009 yılında sürekli yoksulluk riski altında olanların oranı yüzde 17,3 iken; 2010 yılında bu oran yüzde 18,5’e yükselmiştir. Nüfusun yaşam koşulları göstergeleri dikkate alındığında kurumsal olmayan nüfusun:

- Yüzde 59,6’sı kendilerine ait konutlarda oturmaktadır.
- Yüzde 41,6’sının konutunda, çürümüş pencere çerçevesi, nemli duvarlar ve sızdıran çatı gibi sorunlar vardır.
- Yüzde 41,7’sinin oturduğu konutta, izolasyondan kaynaklı ısınma sorunu yaşanmaktadır.
- Yüzde 61,8’inin hanesinin taksit ödemeleri ve borçları (konut alımı ve konut masrafları dışında) mevcuttur, bu borç ödemeleri yüzde 26,2’sinin hanesine, çok büyük yükler getirmektedir.
- Yüzde 86,5’i evden uzakta bir haftalık tatili, yüzde 67,6’sı beklenmedik harcamalarını ve yüzde 80,3’ü eskimiş, yıpranmış mobilyalarını yenileme gereksinimini maddi nedenlerle karşılayamamaktadır.

Sonuç olarak yoksulluğun tanımlanmasında olduğu gibi nedenleri konusunda da çok boyutluluk söz konusudur. Bu nedenlerin her birini ele alarak yoksulluğun Dünyadaki ve Türkiye'deki boyutlarını ortaya koymak hem çok zor, hem de her biri için ayrı bir çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yoksulluğa neden olan kaynaklar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- *Doğal Afet, Savaş, İç Çatışma ve Terörizm:* Şiddetli fırtına, deprem, yangın ve sel gibi doğal afetler, kişilerin yaşam koşullarını farklı düzeylerde etkilediği için, yoksulluğun nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Doğal afetlerin yoksulluk üzerine etkisi, olayların şiddeti, yaşandığı mekânın özellikleri (örneğin doğal afetin olduğu yerdeki nüfus yoğunluğu) gibi çeşitli faktörlerle bağlantılı olarak değişebilmektedir. Savaşların, iç çatışmaların ve terörizmin yoksullukla kurduğu ilişki ise, bir yandan kamu kaynaklarının söz konusu sorunların finansmanı için kullanılmasıyla, sosyal içerikli kamu harcamalarının kısılması, diğer yandan bu gibi sebeplerle bireylerin servet, sağlık gibi yaşamlarının devamı için önemli değerleri kaybetmeleri, yine bu süreçte bakıma muhtaç olan kişi sayılarının çoğalmasında açıklanabilir. Ayrıca bu sorunların yol açtığı güvenlik nedeniyle yer değiştirmelerde yoksulluğu arttıran bir diğer önemli faktör olarak görülebilir (Sarısoy ve Koç, 2010: 330).
- *Kaynak Dağılımındaki Çarpıklıklar ve Ekonomik Krizler:* Yoksulluğa neden olan etkenlerden bir diğeri de gelirin üretim faktörleri arasında dengesiz dağılımıdır. Özellikle baskı gruplarının, tekelci piyasalarının etkileri ile bölgesel farklılıklara yönelik faktörler, kaynakların adil dağılımını etkiler, toplumdaki mevcut yoksulluk sınıfının genişlemesine yol açar. Bununla beraber ekonomik krizlerde; ekonomik alanda çeşitli faktörlere bağlı olarak meydana gelen ve ekonomik yapının temelden sarsılmasıyla sonuçlanan olumsuzluklar kişilerin sahip olduğu gelir düzeyini aşağıya çeker. Böylece yoksulluk sınırının hemen üzerinde yer alan gruplar bu gelir düşüşüne bağlı olarak, yaşam standartlarını koruyamazlar ve yoksullukla karşı karşıya gelirler (Sarısoy ve Koç, 2010: 330).

- *Küresel Sermaye Hareketliliğindeki Değişmeler ve Ekonomik Gelişmeler:* Günün artan rekabet koşulları içinde varlıklarını sürdürmek isteyen işletmeler, faaliyetlerini koşulların çok daha uygun olduğu başka bölge ya da ülkelere taşıyabilirler. İşletmeler bu hareketlilikten önemli faydalar sağlarken, işletme faaliyetleri sonuçlarından daha önce doğrudan veya dolaylı yoldan fayda sağlayan gruplar bundan yoksun kalırlar. Bununla birlikte ekonomide yaşanan gelişmelerde yoksulluğa etki edebilmektedir. Ekonomik gelişmeler bireylere yeni imkânlar sunarken, aynı zamanda bireylerin harcama bütçelerinin genişleyip artmasına da yol açabilir. Fırsatlardan yarar sağlama ile harcama bütçesi arasındaki fark ne kadar birbirine yakın olursa, bireylerin yaşam standartlarının değişmesine yönelik etkisi de o kadar az olur. Buna karşılık bu farkın birbirine uzak olması durumunda, bir zamanlar refah düzeyi yüksek olanların, belli bir süre sonra yoksullukla karşı karşıya kalmalarına neden olabilir (Sarısoy ve Koç, 2010: 330; DPT, 2001: 129-130).
- *Vasıfsız İşgücünün Niteliği:* Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ile nüfus artış hızı yüksek olan ülkelerde, çalışma çağındaki işgücünün büyük bir oranı belli bir uzmanlık alanına sahip değildir. Ayrıca bu ülkelerde eğitime yönelik planlamaların, uygulamadaki ihtiyaçlarla tam olarak örtüşmediğinden, eğitilmiş bireylerin mesleki yeterlilikleri alt seviyelerde kalabilmektedir. Bu nedenle bireyler ya istedikleri işi bulamadıkları için çalışmamayı ya da ücreti düşük işlerde çalışmayı tercih edebilirler (Sarısoy ve Koç, 2010: 331).
- *Sağlık Koşulları ve Eğitim İmkânlarından Mahrum Kalmak:* Sağlıkta yaşanan sorunlar nedeniyle bireylerin çalışma güçlerini kısmen ve ya tamamen kaybetmeleri, gerek kamu kaynaklarının, gerekse bireysel kaynakların büyük bir kısmının sağlık giderleri için kullanılması, buna bağlı olarak, bireylerin yaşam koşullarını arttıracak kaynaklardan yoksun kalmaları, şeklinde açıklanabilir. Ayrıca sağlık koşullarının yanı sıra, bireylerin sahip olduğu eğitim düzeyleri de yoksulluğu etkiler. Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler değişen sosyal ve ekonomik koşullara karşı kendilerini daha iyi koruyup, önlerine çıkan fırsatları daha iyi

değerlendirirken, buna karşılık eğitim düzeyi düşük olan bireyler ise, değişen ve gelişen koşulları algılamada, yorumlamada ve bunlara karşı yeni stratejiler oluşturmada zorlanırlar. Böylece, değişen koşullara karşı hem ayak uydurup, kendilerini koruyamazlar, hem de önlerine çıkan fırsatlardan yeteri kadar yarar sağlayamazlar (Sarısoy ve Koç, 2010: 330-331; Köse, 2009: 229).

- *Kültürel İhtiyaçların Karşılanamaması*: BM Kalkınma Programı tarafından ortaya atılan insani yoksulluk kavramının bir parçası olarak önem verilmeye başlanan kültürel gereksinimler, yoksulluğun belirlenmesinde önemli göstergelerden biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece bireyler sosyal ortamlara ve hayata tam olarak katılma, toplumla bütünleşebilme imkânına erişebilmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010: 331).

Bunların dışında bu çalışmada temel alınan sosyal dışlanmanın da yoksulluğun önemli bir nedeni, hatta sonucu olduğu da söylene bilir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında sosyal dışlanma ve yoksulluk konusuna ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Yukarıda sıralanan kaynakların bazıları (bazen de hepsi birden) her bir bölge, ülke ya da alanlar için yoksulluğun temel nedeni konumunda olabilir. Örneğin Suriye’de var olan iç savaş, Haiti’de, Bangladeş’te, Bosna-Hersek de doğal afet, Türkiye’de terör ve vasıfsız işgücünün her ikisi birden yoksulluğun temel nedeni olabilir. Ayrıca zamana bağlı doğal, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik değişmelerle birlikte, bu kaynaklarda değişebilir. Örneğin Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizi uzun bir dönem yoksulluğun temel nedeni konumunda olurken, şuan ise işgücü ağlarının yeteri kadar gelişmemesi yoksulluğun temel nedeni konumundadır.

Değişen bu durumlar ve kaynaklar dünyada yoksulluğun buraya kadar bahsedilen formunun oluşmasına neden olmuş, ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda yeni stratejiler geliştirmesini sağlamıştır. Şenses (2013a)’e göre, özellikle yoksulluğa karşı yaklaşık 40 yıldır artan ilginin merkezinde, İMF ve DB gibi uluslararası örgütlerin yapısal uyum politikalarını geliştirmiş ülkeler

dışındaki ülkelere dayatması ve bu dayatmanın sonucunda bu ülkelerde uygulanmaya başlanan neo-liberal politikaların yıkıcı etkisini azaltmak, diğer bir deyişle bu politikaları insani bir çehreye sokmak vardır.

Bu çerçevede BM tarafından Eylül 2000’de gerçekleştirilen Zirve, bu ilginin de zirvesi olmuştur. Bu Zirve; tüm üye ülkelerin imzaladığı silahlı çatışmaların önlenmesi ve barışın sağlanması, demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim konularında küresel bir uzlaşmayı yansıtan Milenyum Bildirgesi ile sonuçlanmıştır. Söz konusu bildirme ile ülkeler yoksulluk, açlık, hastalıklar, çevresel bozulmalar, kadına karşı ayrımcılık, okuma-yazma gibi evrensel sorunlara çözüm getirmeyi bir takvime bağlayarak, ölçülebilir Milenyum Kalkınma Hedefleri belirlemişlerdir. 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ile ilgili gerçekleştirilmesi hedeflenen sekiz adet amaçtan son iki tanesi çevresel sürdürülebilirliği sağlaması ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesine ilişkindir. Bu hedefler (Todaro ve Smith Ak., Zafir, 2014: 267-270):

- Mutlak yoksulluk ve açlık sınırı altında yaşayan insan sayısının yarı yarıya azaltılması,
- Herkesin temel eğitim almasının sağlanması,
- Kadınların durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşviki,
- Beş yaş altı çocuk ölümlerinin üçte iki oranında azaltılması,
- Gebelik ve doğum sırasındaki anne ölümlerinin dörtte üç oranında azaltılması,
- Salgın hastalıkların önlenmesi,
- Çevresel kaynakların kaybının önüne geçilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Yardım, ticaret ve borç yükünün azaltılmasıyla ilgili hedefler içeren bir kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirilmesidir.

2002 yılında ülkeler, bu hedeflere olan bağlılıklarını ve taahhütlerini Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde de tekrarlamışlardır. Ancak söz konusu yapılan Zirve ve tekrarlanan taahhütler hedeflere ulaşılması konusunda eleştirilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı, ülkelerin yoksullukla mücadele konusunda yapmış oldukları çalışmalara ayrılmış olup, söz konusu mücadelelerin yoksulluktan daha büyük bir sorun olan dışlanma sorununa karşı ne kadar önleyici olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.3.DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE YOKSUL YARDIMLARI

Yoksul yardımları sosyal güvenlik sisteminde meydana gelen açıkları kapatmaya ve tamamlamaya yönelik bir kavram olarak tanımlanır (Metin, 2011: 185). Buna karşılık yoksullukla mücadele ise, bu açıkları kapatırken ve tamamlarken izlenen yolları ifade eder. Çalışmanın bu kısmında dünyanın (özellikle Avrupa'nın) ve Türkiye'nin yoksullukla mücadele konusunda izlediği bu yollar üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Dünyada Yoksullukla Mücadele ve Yoksul Yardımları

Mevcut literatür incelendiğinde yoksulluğun kendisinin yeni bir olgu olmadığı gibi yoksullukla mücadele ve bu mücadelede izlenen yolların da yeni olmadığına tanıklık edilmektedir. Tarihsel süreç içinde yoksullukla mücadelede iki yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir:

Bunlardan birincisi, yoksulluğun bireysel bir talihsizlik olmadığı düşüncesinden hareket eden, yoksullukla mücadeleyi bir hak ve ödev mertebesine ulaştırın ve yoksulları devletin sorumluluğu altına alan yaklaşım. İkincisi, kendi kaderini tayin etme ilkesine dayalı olan ve yoksul yardımlarını vicdan meselesi haline getiren hayırseverlik ve gönüllülük vurgusu içinde toplumun sorumluluğu altına alan yaklaşımdır. Yoksulluk olgusu ve bu olguya yönelik yapılan mücadeleler ve geliştirilen stratejiler yaşanan yüzyıla kadar değişkenli olarak bu şekilde süregelmiştir.

Sosyal yardımların sistematik olarak ilk kez düzenlendiği ve 1930'lardan sonra başta ABD olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde modern refah programlarının temeli haline gelen '*İngiliz Yoksul Yasaları*' bu iki yaklaşımın anlaşılması açısından önemlidir. Çalışmanın bu kısmında ağırlıklı olarak İngiliz Yoksul Yasaları ve bu yasaların getirilerine, yine son dönemlerde başta İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde uygulanan modern yardım programlarına yer verilmiştir.

1.3.1.1. İngiliz Yoksul Yasaları

Ortaçağ Avrupa'sının tarımsal medeniyeti içinde yaşayan yoksulların, zenginlerin onlara sadaka vererek ruhlarının selametini sağlamaya aracılık etmek gibi

bazı toplumsal işlevleri vardı. Bu nedenle sadece sadakayla geçinen bir kesimin varlığı büyük bir toplumsal rahatsızlık uyandırmıyordu. Sadaka ve dilencilik toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçası olarak duruyordu (Buğra, 2011: 25). Ortaçağ anlayışında yoksulluk Tanrı'nın esiri olarak görülmekte ve bu anlayışa uygun olarak yoksulluk sorunu karşısında dünyevi müdahalelerde bulunmak gereksizdi. Böyle bir düzende yoksullara biçilen rol kaderlerine razı olmak iken; zenginlere düşen rolde acıma duygularıyla harekete geçerek diğer dünyada açılacak cennet kapıları için yoksullara yardım etmektir (Metin, 2012: 120).

Bauman (1999: 127)'ın ifadesiyle, modern-öncesi Avrupa, yoksulları için önemli işlevler bulma konusunda modern versiyonundan daha ileriye gitmişti. Yoksullar modern öncesi Hıristiyan Avrupası'nda herkes ve herşey gibi Tanrı'nın çocuklarıydı ve "ilahi varlıklar zinciri" içinde kaçınılmaz bir halkaydı. Onlar Tanrı'nın yaratısının bir bölümüydüler ve modern dünyevileştirme ya da "büyük bozumu" öncesi dünyanın geri kalanı gibi anlam ve amaca doymuşlardı. Yoksullar acı çekiyordu ve onların ıstırabı ilk günahın tövbesi ve ilahi kurtuluş izniydi. Buna karşın, onlara güvence ve yardım vererek hayır işlemek, böylece kurtuluşlarına katkıda bulunmak da daha talihlilere kalmıştı. Bu nedenle yoksulların varlığı Tanrı'nın herkese armağanıydı. Fedakârlık yapmanın, namuslu bir hayat yaşamının, tövbe etmenin ve ilahi saadete ulaşmanın bir fırsatıydı. Dünyevi yaşamın anlamını ölümden sonraki yaşamda arayan bir toplumun, eğer hazırda yoksullar olmasaydı, başka bir kurtuluş vasıtası icat etmek zorunda kalabileceği bile söylenebilirdi.

Ortaçağ hayat koşullarında ihtiyaç ve beklentiler çok yüksek değildi. Aynı şekilde toplumun alt ve üst sınıfları arasındaki gelir ve yaşam farkları da çok yüksek değildi. Kapitalizm öncesi dönemde halktan insanlar hala geleneksel düşüncelere bağlıydı ve parasal dürtülerle hareket etmekten çok uzaktı (Polanyi, 2005: 130). Kısaca Türkcan (2003: 29)'ın ifadesiyle, bu dönemdeki yardımların bahsedilen karakteri, kısa süreli ve keyfilik esasına dayalı olarak yapılıyor olmasıydı.

Ancak 16. yüzyıla gelindiğinde bu anlayış terk edilmiş, erken modern çağın yoksulluk algısı, zenginlerin ruhsal selameti olmaktan çıkarak, çalışmakla tanımlanmaya başlamıştı. Yani, dilencilik artık hoş karşılanmadığı için, kapitalizmin emek merkezli değerler sistemi içinde yoksullar işgücü haline getirilmişti (Buğra,

2011: 25). Bunlara paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlerin etkisiyle yoksullukla mücadele yöntemleri de değişiyordu. Güngör ve Özüğurlu (1997: 1)'ya göre, Hıristiyanlığın Protestan yorumu yeni bir rasyonalite ve sistematik bakış açısını yerleştirmişti. Protestan ahlak içinde, yardım ederek hayır işlemek bireysel yardım gösterisinden toplumsal eyleme dönüşmüştü. Böylece yoksullara yardım faaliyeti, salt bir ahlaki yükümlülük olmaktan çıkıp, kamusal bir yükümlülük olarak '*I. Elizabeth Dönemi*'nde yasal düzenlemeye kavuşmuştu. Bu dönemde çıkartılan ve eski yoksul yasaları diye bilinen yasalarla yoksulluk sorunu seküler bir çerçeveye kavuşmuştu. Ancak yoksul nitelenmesi hala mülk sahibi olmayan insanların tümünü kapsayan bir içeriğe sahipti.

Feodal üretimden sanayi üretimine geçişle birlikte yoksulluk ve yoksulluğa yönelik uygulamalar, yardımlar ve diğer müdahalelerde toplumsallık kazanmaya, toplumun ve yönetimin gündemine girmeye başlamıştı. 1601 tarihli '*Yoksulluk Kanunu*' ile birlikte yoksullara ne kadar yardım yapılacağı kararlaştırılarak, en düşük ücretin üzerine çıkmayacak şekilde yardım yapılması amaçlanmıştı. Ayrıca bu yardımlardan Parish adı verilen yerel yönetim kurumları da sorumlu tutulmuştu. O yıllarda ulusal uygulamalardan ziyade, yerel uygulamalar ağırlığını hissettirmişti (Kesgin, 2013: 56). Ayrıca yoksullar yasasıyla birlikte yapılan yoksul yardımları emeği kontrol etmenin bir aracı olmuş, yardım yapılırken işgücü piyasası da göz önünde tutulmuştu. Bu nedenle çalışabilecek olanlara yoksul yardımı yapılmamış, onların işgücü piyasasına girmeleri zorunlu hale getirilmişti. Bu uygulama ile hem ücretlerin düşmesi sağlanmış, hem de yoksulların dilenme gibi toplum içinde hoş olmayan ve toplumu rahatsız eden benzeri tutumlara son verilmek istenmişti.

Bu yasayla yoksullar üç kategoriye ayrılıyordu (Çengelci, 1985: 54; Kesgin; 2013: 56; Balcı, 2001: 44; Rosanvallon, 2004): İlk grupta, yoksulluğu eskiden beri toplum tarafından kabul edilmiş engelliler ile kendi elinde olmayan nedenlerden dolayı çalışma imkânından yoksun olan fakirler yer alıyordu. Bu grupta yer alan yoksullara barınma yardımı ile birlikte yiyecek yardımı da yapılmıştı.

İkinci grupta, herhangi bir engeli olmayan ve çalışabilecek durumda olan yoksullar yer alıyordu. Bunların kamusal işlerde çalıştırılması ve çalışmak istemeyenlere gerekirse ceza verilerek zorla çalıştırılmaları öngörülüyordu.

Son olarak üçüncü grupta ise, kimsesi olmayan, bakıma muhtaç çocuklar yer alıyordu. Bu çocukların yetimhanelerde (orphanages) kalmaları ve bunlara eğitim verilmesi kararlaştırılmıştı. Yaşlılar, engelliler ve çocuklu anneler gibi çalışamayacak durumda olan muhtaçların ise kentlerde '*düşkünler evi*' (almshouse) denilen yerlerde kalmaları düşünülmüştü.

Muhtaç çocuklar ve engellilere para yardımı yapılırken, engelli olmayan muhtaçlara ise (yoksullukları çalışmamaya bağlı olduğu için) iş vererek yardım etme zorunluluğu vardı. Yani yardım hakkı ile çalışma hakkı paralel olarak ifade ediliyordu. Engelli olmayanların bünyesinde toplandığı '*çalışma evleri*' bu bağlamda değerlendirilmişti.

Gücü-kuvveti yerinde olanlara kilisenin iş bulması ve bu işlerde muhtaç olanların çalışması şart koşulmuştu. Bunun için her türlü masraf kiliseye aitti ve kiliseler yerel vergilerle bunu sağlıyordu. Her kilise kendi bölgesinden vergi topluyordu ve bu vergiler mal sahiplerinden, mülkü kiralayanlardan, ev ve toprağı kullananlardan alınıyordu. Ayrıca her kilisenin kendine ait yoksullar evinin olması ve bu evlerde kimsesiz ve bakıma muhtaçların barındırılmasının yanında, çıraklık eğitimlerinin verilmesi de şart koşulmuştu. Bunlarla birlikte kiliselerin kendi vergi ölçütleri el verdiği sürece yoksulların cenazelerini de kaldırma görevleri vardı (Kesgin, 20013: 57; Polanyi, 2005: 138).

1601 tarihli yoksul yasasından, 1795 tarihli yoksul yasasına kadar geçen sürede yoksulların iş bulmak için başka mekânlara gitmeleri çıkartılan '*İskân ve Tehcir Yasası*' ile engellenmişti. Keskin (20013: 58) ve Polanyi (2005: 139)'nin belirlemelerine göre, herkes yasa önünde eşit olmasına rağmen, iş seçme ve yer değiştirme konusunda özgür değildi. Bu nedenle eski yasaların, kişilerin yerleşecekleri yeri seçme konusunda sınırlandırması toplumu sıkıntıya sokuyordu. 1662 tarihli '*İskân/İkamet Kanunu*' sayesinde bu durum kısmen ortadan kaldırıldı. Bu yasa ile mahalleye yeni gelen bir kişinin kesin olarak yerleşebilmesi için her sene on sterlin karşılığında ev kiralaması veya bu parayı depozito olarak yatırması gerekiyordu. Yoksulların bir Parish'ten diğerine göçünü önleme amacı taşıyan bu yasa, bir kasabaya yeni gelenlerin bu kasabaya yük olma durumları varsa, diğer bir ifade ile yoksul yardımı talep eder durumdaysa, gelişlerinden itibaren kırk gün içinde

en son yerleşme yerlerine zorunlu olarak dönmelerini hükme bağlıyordu (Kesgin, 20013: 58; Polanyi, 2005: 139).

1782 yılına kadar çıkarılan yasalar ağır hükümler içeriyordu ve bu yılda çıkartılan '*Gilbert Yasası*' ile bu yasaların (ikamet şartı hariç) tüm maddeleri yumuşatılmıştı. Örneğin çıkarılan bu yeni yasa ile Parish'lere birlik kurma olanağı sağlanmış ve sadece engellilerin değil, engeli olmayanların da para yardımı alması kararlaştırılmıştı. Çalışma Evleri '*Gilbert Yasası*' çıkmadan önce buralarda kalan çocuklar ve engelliler için bir sürgün evi, bir hapishaneye dönüşmüş durumdaydı. Bu yasa ile birlikte çalışma evlerine yeni bir düzen getirilmiş ve çalışabilir durumda olan yoksulların yoksul evine gönderilmesi engellenmiş, iş buluncaya kadar buralarda çalışmalarına olanak sağlanmıştı (Rosanvallon, 2004: 120).

Sonuçta, yoksul yardımı uygulamalarının kilisenin elinden alınıp yasanın konusu haline getirilmesi yardımları '*hayır*' olmaktan çıkarıp, '*hak*' haline dönüştürmüştü. Bu yeni yaklaşım beraberinde yardım alana ödev yükümlülüğünü zorunlu kılmıştı. Çalışma etiğinin yerleşmesi için kurulan çalışma evlerinin mantığı buna dayanmaktaydı. Ayrıca İngiltere'de emeği kontrol altına alıp, kapitalist üretim biçiminin daha da yerleşmesi için, emek piyasasını oluşturmak ve düzenlemek gibi etkisi de söz konusuydu (Akyüz, 2006: 60). Ancak yoksullara yardım politikasının yönünü değiştiren özellikle '*Speenhamland Parlamento Yasası*' olmuştur. Ekonomik kriz ve yoksulların aşırı artış gösterdiği dönemde çıkarılmış olan bu yasa, herkese asgari geçim hakkı tanımıştı. Kişi çalışarak geçiminin bir kısmını sağlayabiliyor ve geri kalan kısmını sağlayamıyorsa, toplum bunu sağlamakla yükümlü hale getirilmişti.

Bu nedenle 6 Mayıs 1795'te büyük bunalım döneminde, Newsbury yakınındaki Speenhamland'de Pelikan Hanı'nda toplanan Berkshire yargıçları, yoksullara kazançlarından bağımsız olarak belirli bir asgari gelir sağlanması için ekmek fiyatlarına göre düzenlenen bir ölçüte göre ücretlerin desteklenmesine karar verdi (Polanyi, 2005: 126).¹² Verilen bu kararla birlikte yoksullukla mücadelede yeni

¹²Yargıçların ünlü önerisi şöyleydi: Belirli bir nitelikteki bir galonluk bir somun ekmeğin 1 şilin olduğu durumda, her yoksul ve emekçi geçimi için haftada 3 şilin, karısını ve diğer aile bireylerinin geçimi için 1 şilin 6 pelin alacaktır. Bu ya kendisinin veya ailesinin emeğiyle ya da bu amaçla konulan vergi gelirleriyle sağlanacaktı. Galonluk somunun fiyatı 1/6 olursa, haftada 4 şilin artı 1/10, ekmek

bir dönem başlamış, modern anlamdaki sosyal refah programlarının bir ‘hak’ olarak toplumdaki herkesi kapsamayı yaklaştı, tarih sahnesinde ilk örnek olarak yerini almıştı. Kovancı (2003: 31)’nin belirlemelerine göre, ‘Speenhamland Yasası’ ile yoksul yardımları yalnızca yaşlılara, sakatlara ve hastalara değil; aynı zamanda çalışanlara ve kırsal alanın dışında yaşayanlara da verilmeye başlanmıştı. Ücretlere yapılan bu doğrudan müdahale, dönemin sınıfsal eğilimi ve ideolojik yapısına da uygundu.

Speenhamland sistemi, tahıl fiyatlarına göre düzenlenen bir ölçüte göre, hem ücret geliri olmayan yoksullara asgari geçim yardımı yapılmasını, hem de ücret geliri olan emekçilerin ücretlerinin desteklenmesini öngörüyordu. Aile fertlerinin yardım kapsamına alınması ile de aile, yoksul yardımının temel birimi haline gelmişti. Bu sisteme göre, ücret gelirleri sistemde öngörülen oranın altına düştüğünde yoksul yardımıyla takviye edilirdi. Ücret desteği genelleştirildi. Aile yardımı uygulandı. Sadece düşkünlerevi (poorhouse) sakinleri değil, dışındaki yoksullar da yardım kapsamına alındı. ‘Yaşama hakkı’ ilkesi gereğince, yoksulların aç kalmasının önüne geçildi. Kazançları ne olursa olsun, Parish’lerin onlara bakmaları sağlandı (Polanyi, 2005: 139). Böylece yoksullar kazançlarından bağımsız, belirli bir asgari gelir sağlamış oldu.

Sanayi öncesi dönemde İngiltere’de, yoksulluk kavramı halktan insan ile aynı anlamda kullanılmıştı. Halktan insan denilen şey, bir anlamda toprağı olmayan herkesi kapsamaktaydı. Bir soylunun gözünde kişi, ister çalışma yeteneğinde, isterse de düşkün olsun eğer kendi geçimini sağlayacak kadar bir gelire sahip değilse, yoksul olarak nitelendirilmişti (Polanyi, 2005: 137). Özellikle savaş, salgın hastalık ve hasat kıtlığının yaşandığı zamanlarda kırsal kesimde bulunan nüfusun büyük bir

fiyatlarının 1 şilin üzerine çıktığı durumlarda da 1 pelinlik her yükseliş için kendisi için 3 peni diğer aile bireyleri içinde 1 peni alacaktır. Bu rakamlar bölgelere göre değişiyordu, ama çoğu yerde Speenhamland ölçütü kabul edilmişti. Bu bir olağanüstü hal önlemi olarak düşünülmüş ve gayri resmi olarak kabul edilmişti. Çoğunlukla yasa olarak anılmasına karşın, ölçütün kendisi hiçbir zaman yasalaşmadı. Ama kısa sürede kırsal kesimin büyük bir kısmında, hatta daha sonraları bazı sanayi bölgelerinde yerel yasa durumuna geldi; fiilen getirdiği, ‘yaşam hakkı’ denilebilecek sosyal ve ekonomik bir buluştu ve 1834’te yürürlükten kaldırılmasına kadar rekabetçi bir emek piyasası oluşmasını engelledi (Polanyi, 2005: 126-127).

kısmı yoksul yasalarının sağladığı yardımlar sayesinde tam bir mahrumiyet içine düşmekten kurtulmuştu.

Sanayi öncesi toplumda yoksul yardımları, yoksulların üretim ilişkilerinde, ait oldukları sınıfsal konumu göz önüne alarak değil; sadece yoksul oldukları için verilmişti. Yasaya göre, aile gelirini sağlayamadığı durumda işi olan biri bile yardım hakkı kazanıyordu. Yardım sisteminin asıl etkisi ücretleri geçim düzeyinin altına düşürmektir. Bu nedenle, Speenhamland programı sadece yoksullar için değil, işverenler içinde yararlı olmuştur. Çünkü kamu kaynaklarıyla işverenler desteklenmiş, çalışanların ücretlerinin belli bir kısmı bu şekilde karşılanmıştı (Polanyi, 2005: 150). Diğer bir deyişle Speenhamland sistemine ilişkin tarihsel kanıtlar incelendiğinde karşımıza iki sonuç çıkmaktadır. Bunlardan birincisi: İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için, para kazanmalarını zorlaştıran ekonomideki yapısal değişimlerden onları koruması; ikincisi ise, gelir garanti uygulamalarından faydalanan çalışanların, ücretleri sürekli düşüren bir işverenle çalıştıklarında, işsizlik süresince ekonomik sıkıntılardan gelir garantisi ile korunacaklarını bildikleri için, alternatif işleri aramaktan vazgeçmeleridir (Block ve Somers, 2003: 32).

Speenhamland sistemi her ne kadar modern yoksul yardımlarına örnek olacak şekilde tarih sahnesinde yerini almış olsa da, yinede bu sisteme muhalefet eden birçok düşün insanı tarafından tartışmaların odağı olmaktan kurtulamamıştı. Bu sisteme yönelik tartışmalar ağırlıklı olarak şu noktalarda birleşmişti. Bunlar (Polanyi, 2005: 142-143):

Tartışılan konuların en başında Speenhamland sisteminin çeşitli nedenlerle birlikte yoksulluk artışına neden olmasıydı. Bu nedenler arasında, tahıl yetersizliği, tarım kesimindeki yüksek ücretlerin yiyecek fiyatlarını arttırması, tarım kesimindeki düşük ücretler, şehirlerdeki yüksek ücretler, şehirlerdeki istihdam düzensizlikleri, bağımsız çiftçiliğin ortadan kalkışı, şehirli işçilerin kırsal uğraşlara uyum sağlayamaması, çiftçilerin ücretleri arttırmadaki isteksizliği, toprak sahiplerinin ücret artışlarının rantları düşüreceği yolundaki endişeleri, yardım alanların çalıştırıldıkları yoksullar evinde yapılan üretimin makinelerle rekabet edemeyişi, ev ekonomisinin yetersizliği, evlerin kullanışsızlığı, kötü beslenme alışkanlıkları, uyuşturucu kullanımı gibi nedeler yer alıyordu.

Yine o döneme ait bazı yazarlar, yukarıdakilerden daha farklı nedenlerin yoksulluk artışına neden olduğunu ileri sürerek, daha büyük koyun türünün ortaya çıkışına kabahat bulmuş, sorunun çözümü konusunda; atların mutlaka öküzlerin yerini alması gerektiğini ve daha az köpek beslenmesini önermiştir. Bunların dışında bazı yazarlar da daha ileriye giderek, yoksulların az ekmek yemeleri veya hiç ekmek yememeleri gerektiğine, çayın yoksulun sağlığını bozduğuna, oysa evde yapılan biranın sağlığa iyi geleceğine inanıyormuş. Yinede bunlara karşın en yaygın ve akılcı görüş, ‘*Yoksullar Yasası*’nın yetersizliğinden kaynaklanan çeşitli nedenlerin yoksulluk artışına yol açtığı ve sorunun sosyal bir hastalık olarak değerlendirilmesi gerektiği noktasında birleşmiştir (Polanyi, 2005: 142-143).

Güngör ve Özügürlü (1997: 6)’ya göre, “özetle 1795-1834 yılları arasında yürürlükte kalan Speenhamland sistemi, yardımı ücrete tercih ettirerek ve emekçileri yardım aldıkları Parish’lere bağlı kılarak ulusal düzeyde bir emek piyasasının tesis edilememesine, bağımsız küçük çiftçiyi (yeoman) mülksüzleştirip emekçiler safına katarak açık işsizliğe, tarımda verimliliği düşürerek gizli işsizliğe, düşük verimliliğin bir sonucu olarak fiyat yükselmelerine ve aile yardımı uğruna erken yaşlarda evlenip çok çocuk sahibi olmayı özendirerek nüfus artışına neden olmuştur”.

Yoksullar üzerinden nasıl kâr elde edilebileceği, nadirde olsa yoksulların kendi çıkarlarını da kollayan çalıştırma modellerinin neler olabileceği, 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başına kadar bu tartışmalara damgasını vururken, 18. yüzyılın sonunda ‘*Sanayi Devrimi*’ ve onu izleyen serbest piyasa ekonomisi koşulları altında bu arayışlar artık gerçekliğini kaybetmişti. Bu nedenle İngiltere’nin 1834 tarihli ‘*Yeni Yoksulluk Yasası*’ yoksullukla mücadelede yeni bir döneme gelindiğine işaret ediyordu. Buğra (2011: 27)’ya göre bu yasanın en önemli özelliği o zamana kadar herkesin gerçekliğini kabul ettiği çalışan yoksul olgusunu reddetmesiydi. Bu yasayla birlikte çalışan muhtaç olandan bütünüyle ayrılıyor ve toplumun muhtaç durumdakilere karşı sorumluluğu neredeyse tamamen reddediliyordu. 16. yüzyılın sadaka reformu, siyasi otoritelerin yoksul yardımı konusunda aktif rol oynamaları gerektiğini kabul ediyordu. 19. yüzyıl liberal düşünürleri, sadakayı yeniden bireysel hayırseverlik alanına gönderiyor ve devletin bu işe karışmaması gerektiğini savunuyordu.

1832 yılında hazırlanan komisyon raporu ile Speenhamland sistemi adeta rafa kaldırılmıştı. Raporda yer alan politika önerileri, aslında 1834 tarihli ‘Yeni Yoksul Yasası’ nın ana hatlarını da sunmuştu. Öneriler şu şekilde sıralanmıştı (Jones, ve Evans’ dan Akt. GÜNGÖR ve ÖZUĞURLU, 1997: 11):

- *Merkezileşme*: Yardımcı komisyonlarla birlikte Londra’ da ‘*Merkezi Kontrol Yönetimi*’ oluşturulmalı, yoksul yardımının yerel yönetimi maaşlı nezaretçiler (overseers) tarafından gerçekleştirilmeli.
- *Çalışma Evi Testi*: Çalışma evinin (workhouse) dışındakilere verilen yoksul yardımı iptal edilmeli; yardım, sadece bu evlerde kalanlara verilmeli. Eğer yoksullar kendi başlarına yaşamak istiyorlarsa, tek alternatifleri bu evlere girmek olmalı.
- *Yeknesaklık*: 1662 tarihli ‘*Yerleşim Yasası*’ kaldırılmalı, merkezi komisyon çalışma evlerinin koşullarını belirlemeli ve düşkünlerin bir Parish’ ten diğerine giderken elde edebilecekleri avantajlar ortadan kalkmalı.
- *Düşük Elverişlilik*: Aylaklığa hiçbir zaman prim verilmemeli, çalışma evlerinde kalan düşkünlerin koşulları, kendi yaşamını idame ettiren en alt sınıftan kişilerin koşullarından daha elverişli olmamalıdır.
- *Sınıflandırma*: Çalışma evlerinin genel, karmaşık haline son verilmeli, düzenleme yapılarak sınıflandırılmış ev sistemine geçilmelidir.

Yeni yoksul yasası yukarıda yer alan önerilerin ışığında 1834 yılında yürürlüğe girdi (Polanyi, 2005). Yukarıdaki önerilerin sahibi olanlar, beklenildiği gibi yasanın kabulünden sonra Londra’ da oluşturulan merkezi kontrol yönetimine getirildi. Bu şekilde ‘*Yoksul Yasası Komisyonu*’, özerk bir statüde çalışmalarını sürdürdü (GÜNGÖR ve ÖZUĞURLU, 1997: 11).

Bu yasanın çıkması ile birlikte yoksulların çalıştırıldığı kurumlar dışında verilen tüm sosyal yardımlar kaldırılmış, bu kurumlardaki çalışma koşulları daha da zorlaştırılarak değiştirilmiştir. Hasta ve yaşlılar dışında, çalışabilir durumda olanlara en düşük işçi ücretinin altında yardım yapılması karara bağlanmıştır. Yardım yapılırken bu yardımların işgücüne ve emek piyasasına olumsuz yönde etkide bulunmasının önüne geçilmiştir. Çalışabilir durumda olan ve yoksullar evi ya da ıslah evinde kalan kişilere, en düşük ücretin altında çalışma koşulları oluşturularak,

bu kişilerin buralarda istihdamı sağlanılmıştır. Aynı zamanda çıkarılan bu yasa ile yardım sistemi merkezleşmiş, işçilerin bölgesel hareketliliği sağlanmış, rüşvetin ortadan kaldırılması amaçlanmış ve yapının işleyişi etkin kılınmaya çalışılmıştır (Kesgin, 2013: 62-63).

Daha önceki yasalar ağırlıklı olarak sosyal hakların artırılmasına yönelik vurgu yaparken bu yasa, sosyal yardımın sınırlarını ve alanını daraltmıştır. Yoksullar evi dışındaki tüm yardımlar ortadan kaldırılmıştır. Yoksul evinde zor çalışma koşullarıyla, gerçek yoksulun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Yoksul evi, aylak yoksula karşı zenginlik ve refahla aralarındaki bağı güçlendirmek için, yoksulluğa karşı kurumsal çözüm olarak kullanılmıştır (Dean, 1991: 41).

Mevcut literatür incelendiğinde ve 1900'lü yıllara gelindiğinde, 1834 tarihli '*Yeni Yoksul Yasası*'nda yavaş yavaş değişiklikler olmaya ve değişen dünya konjonktürü ile birlikte sosyal politika alanında ciddi adımlar atılmaya başlandığına tanıklık edilmektedir. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası değişimler daha da hızlanarak günümüze kadar olan gelişimini tamamlamıştır. Özellikle 1942 yılında William Beveridge tarafından hazırlanan ve İngiliz hükümeti tarafından benimsenen '*Sosyal Sigortalar ve Birleşik Hizmetler Raporu*' sosyal güvenlik açısından önemlidir. Kovancı (2003: 121)'ya göre, "bu çerçevede, İngiltere'de 1911'de sosyal güvenlik alanında başlatılan sürecin tamamlanması ve yoksul yasaları uygulamalarından düşünsel anlamda kopuş, Beveridge'in Ulusal Sosyal Güvenlik Planı ile gerçekleşmiştir. Beveridge planıyla gerçekleşen bir anlamda o zamana kadar sadece ücretli işçi kesimiyle sınırlı tutulan dar anlamda sosyal politika anlayışının toplumun bütün katmanlarına yayılarak geniş anlamda sosyal politika düşüncesinin felsefesinin ortaya konmasıdır".

Denilebilir ki, bu plan ile birlikte modern anlamda sosyal güvenlik ve yardımların ayırım yapılmadan toplum içinde yaşayan tüm bireyleri kapsayacak şekilde sunulmasına yönelik önemli adımlar atılmış oldu. İngiltere'de yoksullukla mücadele konusunda resmi anlamda ve geniş ölçekte yapılan çalışmalar diğer Avrupa ülkeleri için de örnek teşkil etti ve bu çalışmalar gelişerek ve genişleyerek gelişimini sürdürdü. Böylece günümüzdeki formuna kavuştu. Bugün pek çok ülkede toplum içinde yaşayan tüm fertlere minimum/asgari gelir desteğinin sağlanması,

yoksullukla mücadele konusunda tartışmaların odağı haline geldi. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında, ağırlıklı olarak bu konu üzerinde durulup, Avrupa’da bazı ülkelerde uygulanan modern yoksul yardımlarına yer verilecektir.

1.3.1.2. Asgari/Minimum Gelir Desteği ve Bazı Avrupa Ülkelerinde Uygulamaları

Çalışma hayatı günümüz modern dünyada büyük bir dönüşüm geçirmiş ve bu hayatın sunduğu garantiler (yoksulluk sınırı üzerinde belirli bir gelir elde etme) geçerliliğini yitirmiştir. Büyümeyle istihdam, istihdamla geçimlilik arasındaki ilişki her zaman tutarlılık göstermemektedir. Buğra (2007: 91-92)’nin de ifadesiyle, “hem ekonomik büyümenin otomatik olarak istihdam artışına yol açacağı varsayımı, hem de iş sahibi olan herkesin yoksulluktan kurtulacağı varsayımı artık geçerli değildir”. Çünkü eğitimsizlik, vasıfsızlık, zihinsel ve bedensel kısıtlama, zorunlu olarak yer değiştirmeler ve parçalanmış aileler gibi nedenlerle ortaya çıkan yoksulluk ve bu yoksulluğa bağlı dışlanmalar, kentlerde birikmiş ve kentler bu sorun karşısında yoksulun çeşitli ihtiyaçlarını karşılama noktasında çaresiz kalmıştır.

Küresel düzenle birlikte kentler artık eşitsizlik ve sapkın davranışların olduğu, özgürlük ve dayanışmanın olmadığı yerler haline gelmiştir. Kent ve yoksulluk, yoksulluk ve dışlanma birbirini besleyen kavramlar olarak dünya sahnesinde yerini almıştır. Denilebilir ki; artık yoksullukla mücadele, sadece yetersizliklerle değil, aynı zamanda dışlanmayla da mücadele etmeyi ifade etmektedir. Çağın yaşadığı yapısal dönüşümler yoksullukla mücadele konusunda geleneksel yardımların terk edilmesi ve yerine asgari gelir/nakit gelir güvencesinin sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Her ülkede yoksullara yönelik doğrudan gelir ya da hizmetlerin sunulduğu üç temel mekanizma vardır. Birinci mekanizma, belirli bir sosyal kategori içindeki her bir vatandaşa gelir ya da istihdam durumlarından bağımsız olarak dağıtılan, beklenmedik durumlar karşısında ya da evrensel olan desteklerdir. İkinci mekanizma; desteğin istihdam durumuna, programdaki katkı paylarına bağlı olduğu sosyal sigorta sistemi şeklinde olmasıdır. Üçüncü mekanizma, uygunluk durumu başvuran kişinin mal ve gelir durumuna bağlı olduğu ihtiyaç tespitine dayalı ya da gelirle bağlantılı yardımlardır (Gough, 2010: 234).

Kaynak tespitine dayalı olan ve temel gelir desteği olarak da adlandırılan bu son kategoride üç ana gruba ayrılmaktadır: Birinci grup, belli bir asgari gelir standardının altında olan tüm kişilere nakit desteği sağlayan genel yardım programları olarak tanımlanırken; ikinci grup, yaşlılar ya da işsizler gibi belirli gruplara nakit desteği sağlayan kategorik yardımlar olarak tanımlanır. Üçüncü ve son grup ise, konut ya da sağlık hizmeti gibi belli başlı mal ve hizmetlere aynı ya da nakdi şekilde erişmeyi ifade eden bağlı yardımlar olarak nitelendirilir (Gough, 2010: 235, Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 33). Bu üç yardım türü içinde genel yardımlar sınırlı düzeyde uygulama alanı bulurken, kategorik yardımlar oldukça geniş düzeyde uygulama alanı bulmaktadır.

Pek çok Avrupa ülkesinde yoksul yardımları, bir vatandaşlık hakkı olarak tanımlanmakta ve muhtaç durumdaki tüm nüfusu kapsayan genel bir nitelik taşımaktadır. Yardımlar, muhtaç durumda olup, diğer sosyal koruma ödeneklerindeki haklarıyla ilgili süreleri tamamlamış olan kişilere düzenli bağlanan bir gelir şeklinde düşünülmektedir. Bu nedenle yardımların merkezinde temel ihtiyaçları garanti eden refah rejimleri ile paralel, primsiz ve tamamlayıcı nitelikte asgari (minimum) gelir desteği uygulamaları yer almaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 41; Günder, 2013: 96). Yoksul yardımları, yoksulluk riskini azaltmada ve yoksullukla mücadele etmede önemli bir rol oynar. Ancak asgari gelir desteği sadece bunları sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplum içinde kişilere eşit yaşam koşulları da sunar (Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 32). Bu nedenle AB, diğer uluslararası örgütler ve entelektüel çevre sürekli olarak yoksullukla mücadelede minimum gelir desteğinin önemine vurgu yapar.

Bu çerçevede yoksullukla mücadelede temel gelir desteğini bütün ülkelerin benimsemeleri gereken bir model olarak gören Buğra ve Keyder (2007: 8) temel gelir kavramını, “bir toplumda yaşayan bütün insanlara, çalışma hayatındaki bugünkü veya geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak, sadece toplumun bir ferdi oldukları için, koşulsuz olarak sağlanan düzenli bir nakit gelir...” olarak tanımlar. Diğer bir ifadeyle temel gelir, “belirli bir neden aranmaksızın, yoksulluk eşliğinin altında kalan kimselere yapılan genel nitelikli bir sosyal yardımdır” (Balcı, 2010: 36). Yaşlı, engelli, dul, yetim ve çocuk olup da, çalışmayacak durumda olan kişilerin

yanı sıra, gücü, kuvveti yerinde olanları da kapsayacak şekilde hak temelli düzenli nakit gelirin sağlanmasını ifade eder.

İnsel (2007: 47)'in de belirttiği üzere, “asgari gelir hakkı, toplumu oluşturan kişilerin hepsinin ortak üretim çabasından potansiyel olarak pay alması hakkının tescil edilmesidir. Bu çerçevede, asgari gelir, faydacı olmayan bir vatandaşlık tanımını mümkün kıl(maktadır)... Herkese asgari gelir hakkı tanımak, yani insanlara iktisat normlarına uygun bir üretken/verimli karşılıklı bulunma zorunluluğu olmadan asgari koşullarda yaşayabilecekleri bir gelir hakkı tanımak, üretken özneler olarak iktisadi planda eşdeğer olmadan önce, toplumu oluşturanların kişi olarak eşdeğer olduklarını vurgulamaktır”. Bu görüş doğrultusunda, insani değerlerle bağdaşan bir iş bulma fırsatına sahip olamayanların, başkalarının insafına bağımlı olmakla yoksulluğa düşmek arasında bir tercih yapma durumunda kalmamaları, devletin bireye karşı taşıdığı sorumluluğu tanımlıyor. Bireyin özerkliğinin korunması; ancak bu sorumluluğun insan haklarını temel alan bir anlayışla yerine getirilmesiyle mümkün. Dolayısıyla, asgari gelir hakkı/temel gelir, bireyin haklarını ve devletin bireye karşı taşıdığı sorumlulukları ön plana çıkaran bir siyasi görüşün parçası olarak nitelendiriliyor (Buğra ve Sınmazdenir, 2007: 88).

Paternalist ilişkilerin, özellikle paternalist aile bağlarının onaylandığı cemaat ilişkileri içinde yoksulları korumaya yönelik hayır ve hasenat işlerinin övgüye değer bulunduğu bir dünyada, bireyin özgürlüğünü destekleyen politikaları sosyal bağların zayıflamasına yol açabilecek bir tehdit olarak görme eğilimi, her zaman olmasa da zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. Aynı paternalist yaklaşım, yoksulların kendi ihtiyaçlarını bilmediklerini, ellerine geçen parayı ihtiyaçları doğrultusunda harcayamayacaklarını ileri sürerek, aynı yardımların nakdi yardımdan daha iyi olduğu görüşünde birleşmektedir (Buğra ve Sınmazdenir, 2007: 89). Bu çerçevede Standing (2007: 20), temel gelir güvencesinden söz edilebilmesi için, gelirin paternalist bir yaklaşımla verilmemesini, engelli ya da zayıf olup da gereksinimleri olan kişilere ilaveler yapılabileceğini, en önemlisi de bu gelirin bireysel ve eşit olup, insanlara rasyonel seçimler yapma imkânı tanıyacak bir biçimde sunulması gerektiğini ileri sürmektedir.

Yardımları dağıtma sürecinin, genellikle kaynak veya olanaklardan ya da bunları idare etme veya ödeme kapasitesinden yoksun yerel otoritelere bırakılması, işleri daha da karmaşık hale getirmektedir. Çünkü bu durum kime, ne kadar ve ne şekilde yardım verileceği konusunda kararların keyfi ve gelişigüzel bir çerçevede alınmasına yol açmaktadır (Standing, 2010: 349). Bununla birlikte ihtiyaç tespitiyle yapılan yardımlar, bu yardımı alanların damgalanmasına ve toplumda ikililiklerin ortaya çıkmasına neden olurken, minimum/asgari gelir desteği gibi evrensel programlar, herhangi bir statü ayrışmasını ortadan kaldırmayı amaçlar (Esping-Andersen, 2010: 33). Ayrıca yoksulların gelir düzeylerinin düşük, düzensiz ve belirsiz oluşu, onları sürekli olarak, “yarın ne olacak?” sorusu ile baş başa bırakmakta, hayatı onlar için belirsiz kılıp, her türlü risklere açık olarak yaşamaya zorlamaktadır. Bu da beraberinde gerilime yol açmaktadır.

Yoksullara düzenli bir nakit gelir desteği verilmesi önerisiyle ilgili ilk kapsamlı ve sistematik tartışmanın, Thomas Paine’in 1791 yılında yayınlanan *‘Rights of Man’* (İnsanın Hakları) adlı kitabında bulunduğu söylenebilir. Paine’in bu konuda yazdıkları, daha sonraki yüzyıllarda, yoksullara sadaka verir gibi değil de, bir vatandaşlık hakkı olarak yapılacak nakit gelir desteğini savunanların görüşlerine temel oluşturmuştur (Buğra ve Sınmazdenir, 2007: 85). Özellikle son dönemlerde istihdamdan sapmaların artması, işsizliğin önemli boyutlara ulaşip, artık geçici olmadığını anlaşılması ve yapısal sorunların etkilerinin daha fazla görünmeye başlaması, asgari gelir desteği uygulamasının yürürlüğe girmesini gündeme getirmiştir. Böylece sistemin piyasa ilişkileri aracılığıyla dışladığı insanlar, asgari gelir desteği ile tekrar sisteme dâhil edilmeye çalışılmıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 15).

AET Konseyi’nin Haziran 1992 tarihinde benimsediği tavsiye, tüm topluluk ülkelerini, sosyal koruma sistemlerine bütçe hesaplı asgari gelir programı dâhil etmeye teşvik etmiştir. Asgari kaynakların güvence altına alınması, gelişmekte olan *‘Avrupa Sosyal Modeli’* nin bir parçası haline gelmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri¹³ arasında şu anda yalnızca Yunanistan kurumsal olarak kabul edilen toplumsal

¹³ 2004 yılında Macaristan’ın AB’ye üye olduğu göz önüne alındığında, Figari vd. (2010: 5)’ne göre Macaristan ve Yunanistan hariç bütün AB ülkelerinde minimum gelir uygulamasının var olduğu söylenebilir.

hakların bir parçası olarak bu programa bağlı kalmamaktadır. Birleşik Krallık, Danimarka, İsveç ve Almanya gibi ülkelerde ise, yıllar içinde birçok kez yeniden düzenlenmelerine rağmen, tarihleri çok eskiye dayanmakta ve genel sosyal koruma paketleri içerisinde oldukça farklı ve ülkeye özgü roller oynamaktadırlar. Ancak Fransa, İspanya ve yakın tarih için İtalya ve Portekiz gibi diğer ülkelerde, sosyal koruma sistemlerine çok yakın zamanda dâhil edilmişlerdir (Saraceno, 2002: 15).

Asgari gelir desteği uygulaması her ülkenin hukuki düzenlemelerinde benzer şekilde fakat farklı isimlerle adlandırılmıştır. Örneğin İngiltere’de çalışabilir durumdaki kişilere yönelik gelir desteği düzenlemesi (Job Seekers Allowance), Fransa’da asgari içerme geliri (revenue minimum d’insertion, tutunma geliri olarak da belirtilebilmektedir) yasası, Belçika’da asgari geçim kaynakları yasası (Minimex), Hollanda’da işsizler için asgari gelir yasası kapsamındaki uygulamalar, asgari gelir desteği olarak değerlendirilebilecek uygulamalardır (Hacımahmutoğlu, 2009: 41).

Lüksemburg ve Avusturya muhtaç durumdaki herkes için genel ve tamamen kapsayıcı asgari gelir desteği sistemine sahipken; Belçika, Fransa, Almanya, İrlanda, İngiltere, Portekiz, İspanya, Estonya gibi birçok Avrupa ülkesindeki uygulamalar ise kategorik yardımlar olarak kurgulanmıştır (Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 33). Özellikle kategorik yardım sistemini uygulayan pek çok ülkede engellilere özel bir önem verilmekte, bu tür yardımlar primsiz yardımlar alanında önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin İtalya, Slovakya ve Belçika’da engellilere yönelik birden fazla yardım programı vardır. Kategorik yardım programlarının ayrı olarak düzenlendiği bir diğer grup da yaşlılardır. AB ülkelerinin hemen hemen tamamında yaşlılara yönelik yardımlar bulunmaktadır (Coşkun ve vd., 2011: 134).

Asgari gelir desteği uygulamalarında genellikle süre sınırlaması bulunmamakta, kişinin muhtaçlığı devam ettiği sürece bu desteği almaya devam etmektedir. Ancak Avrupa ülkeleri içerisinde bu uygulamaya süre sınırlaması koyan ülkelerde vardır. Bunlar: Letonya, Lituanya, İtalya, Fransa, Slovenya, İspanya, Slovakya ve Portekiz’dir (Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 35). Bununla birlikte birçok ülkede, asgari/minimum gelir desteği verilmesine yönelik belirlenen yaş sınırı 18’dir. Fakat yaş sınırlamasına yönelik ülkeler arasında farklılıklar olabilmektedir. Örneğin Hollanda’da minimum gelir için yaş sınırı 21 iken; Fransa, İspanya ve

Lüksemburg'da bu sınır 25'dir. Almanya, Danimarka, Finlandiya, Avusturya ve İngiltere gibi ülkelerde ise yaş şartı aranmaz. Reşit olmayanlara da yardım hakkı tanınır (Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 44, Ekdemir, 2005: 733). Seçilebilirlik kriteri karşılandığı sürece; kişiler, minimum gelir desteğinden yararlanma hakkına her zaman sahiptir.

Bütün sosyal yardım sistemlerinin idari yapıları karmaşıktır. Yardım organizasyonunun nasıl yapıldığı ve yardımların nasıl ulaştırıldığı konusunda ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Verilecek olan desteğin uygunluğu ve ödeme seviyesi İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerde ortak kurallar ile ulusal planlara entegre olmuş iken; İtalya, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde hem idari sorumluluk hem de ödenmesi gereken destek miktarı hakkındaki kararlar, bütünüyle yerel düzeyde kaldı (Eardley ve Ark. 1996: 5). Örneğin, asgari gelir desteğine 1998 yılında belediye hizmetleri olarak başlandı ve belediyeler arasında farklı koşul ve uygulamalara bağlı olarak ulusal kapsamdaki oranı düşük kaldı. Bu ülkelere İspanya'da eklenebilir. Asgari gelir desteği, 1989-1995 yılları arasında bölgesel hükümetler tarafından tanıtıldı. Buna bağlı olarak da gelir desteğine yönelik uygunluk ve şartlar bakımından bölgeler arasında geniş farklılıklar ortaya çıktı. Bu ülkelerin aksine Yunanistan, minimum gelir desteğine yönelik bütün uygulamaları reddetti. Bu ülkelerde yoksul yardımları parçalı ve bölgeler arasında farklılıklar gösteren bir yapıya sahiptir (Karamessini, 2007: 19).

Sosyal yardım programlarının idaresi yerel idareler tarafından yürütülürken yardımların bağlanması ile ilgili kurallar (yardım miktarlarının hesaplanma yöntemleri gibi) merkezi hükümet tarafından belirlenmektedir. Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İsveç'teki uygulama buna örnek olarak gösterilebilir. İtalya'da yardım seviyesine bölgesel idarenin karar vermesi, Norveç'te ise yapılacak ödeme miktarını belirlemede son sözün sosyal görevlide olması ve bu nedenle yardım miktarının ülke genelinde değişmesi ise bu duruma istisna teşkil eden örneklerdir (Adema, 2006: 15).

Asgari/minimum gelir desteğinin amacı, insanların topluma katılmalarının ve yoksulluğa karşı onları korumanın temel anahtarı olmuştur. Bu gelir desteği, sosyal hakları garanti altına almanın ön koşulu haline gelmiştir. Avrupa'da pek çok ülke

kanunla evrensel temel gelir desteğine sahipken, birçok ülkede açık bir şekilde bu hedeflere kapalıdır. Genellikle birliğe yeni üye konumunda olan bu ülkelerin yoksullukla mücadele konusundaki uygulamaları, sosyal yardım programları kapsamında dağıtılan düzensiz gelirler şeklindedir (Kuivalainen ve Heikkila, 2006: 36).

Şuan itibariyle yoksullukla mücadele anlamında, Yunanistan (ve Macaristan) hariç bütün Avrupa ülkelerinde yürürlüğe girmiş olan temel gelir desteği politikaları, öncelikle Güney Afrika ve Brezilya olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu ülkelerde ihtiyaç tespiti yöntemlerinin, insanları damgalayan, aşağılayan ve dışlayan bir nitelik almalarının önlenmesi ve sosyal hak vurgusunun kaybedilmemesi önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle bu yaklaşım bütün vatandaşlara, koşulsuz bir hak olarak ekonomik durumlarından bağımsız olarak verilecek ve geliri belli bir sınırın üstünde olanlardan vergilerle geri alınacak saf bir temel gelir uygulamasından farklı olmasıdır (Buğra ve Keyder, 2007: 9-10).

Sonuç olarak sosyal devletin oluşmasına yönelik ilk adımların atıldığı Avrupa ülkelerinde koruma sistemleri bireyin yaşamı boyunca süreklilik gösteren bir yapıya sahiptir (Neubourg vd., 2007: 3). Diğer bir deyişle bu ülkelerde kişiler beşikten mezara kadar hayatlarının her evresinde sosyal koruma sistemlerinin güvencesi altında bulunmaktadır.

Bu ülkelerin kendi hükümet politikaları olarak asgari gelir uygulamasını gündeme almasıyla birlikte yoksullara yönelik asgari gelir programlarının yerleştirilebileceği sekiz farklı sosyal yardım rejimi bulunmaktadır. ABD, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerin her birinin farklı sistemlere sahip olduğu düşünülürse, Avrupa'da beş sistemin olduğu söylenebilir (Saraceno, 2002: 22; Gough, 2010: 245). Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu sistemlerden kısaca bahsedilecek olup, gelişmekte olan ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde bulunan Türkiye'nin yoksullukla mücadele politikalarına detaylı bir şekilde değinilecektir.

1.3.1.2.1. Entegre/Bütünleşmiş Güvence Ağına Sahip Refah Devletleri

Bu rejime sahip ülkeler arasında İngiltere, Almanya, İrlanda ve kısmen Kanada sayılabilmektedir. Buralarda yoksullara yönelik gelir desteği, ulusal ve genel programlar şeklindedir. Sosyal sigorta düzeyi bakımından nispeten cömert ve

özellikle çocuklu ailelere yönelik çalışma teşviklerine sahip haklara dayalı bir rejim sistemidir (Saraceno, 2002: 22; Gough, 2010: 245). Bu rejimi benimseyen ülkeler genellikle gelişmiş ülke konumunda olup, yoksullukla mücadele konusunda köklü tarihsel geçmişe sahiptir.

Bu ülkelerde karışık ama yeterli sayıda özellikler bir araya gelmiştir. *İngiliz Gelir Desteği*, sosyal sigorta seviyesinde ya da altında geniş bir güvence ağı sunan büyük, ulusal ve genel bir programdır. Konut yardımı da dâhil edildiğinde desteklenen yardım miktarları OECD ortalamasının üzerine çıkmaktadır. Yardım alma hakkı kökleşmiş olup, ihtiyaç tespiti, aile kredisi yolu ile çocuklu kişilere çalışma teşviki verilerek ciddi esneklikler göstermektedir (Gough, 2010: 245).

İngiltere’de uygulanan yardım programları; çocuklar için ödemeler, özel ihtiyaç parası, engellilik ve yaşlılık aylığı şeklindedir. Uygulamada olan bu programlardan yoksul aylığı, ülkede sürekli ikamet eden, işgücüne sahip olup, iş aramakta olan ihtiyaç sahiplerine yöneliktir. Sorumlu kurum, aylığa ilişkin şartları değerlendirerek takdir hakkını saklı tutar. Fakat anılan koşullar gerçekleştiğinde yoksul kişi için bir hakkın varlığı her zaman kabul edilir. Yapılan ödemeler medeni durum, yaş ve çocuk sahibi olup olmamaya göre farklılık göstermektedir. Söz konusu durumların her biri için ayrı miktarlarda ödemeler yapılır (Kaya, 2010: 43).

Yoksullara yönelik olan aylıklar sürekli ihtiyaç hali için tasarlanmışken, buna karşılık özel ihtiyaçlar parası ise, düzenli gelir ile karşılanması mümkün olmayan normal dışı harcamayı gerektiren durumlar için tasarlanmıştır. Bu amaçla özel bir fon kurulmuştur. Yerel yönetimlerin bütçelerinin belli bir kısmını sosyal fona tahsis etme zorunluluğu vardır. Geliri belli bir düzeyi aşamayan, 18 yaşını dolduran ve İngiltere’de ikamet eden herkesin tek başına karşılayamadığı münferit bir ihtiyaç ortaya çıktığında bunu talep etme hakkı vardır. Örneğin; fondan, ikamet edilen yerin değiştirilmesi, ev eşyasının yenilenmesi veya tamir edilmesi, ölüm, analık gibi gerekçelerle para talebinde bulunabilmek mümkündür. (<http://www.dwp.gov.uk/aboutus/>).

Kişilere; engellilik durumu ve derecesi, bakıma muhtaçlığı, yaşı ve medeni durumu hesaba katılarak aylık bağlanır. Bu aylıklar anılan özelliklerin her biri için geçerli olup, belli oranda süreklilik gösteren bir özelliğe sahiptir. Ayrıca İngiltere’de

engellilik derecesi yüksek olup, engelli kategorisinde aylık alanlarla bu kişilerin bakımından sorumlu olanlara devlet tarafından, çalışma hayatına katılamamaktan doğan kayıpları telefi etmek amacıyla aylık bağlanmaktadır. Bağlanan bu aylıkların sürekliliği, bakım işinin düzenli olmasına; yani, haftada en az 35 saat mesai yapılıyor olması koşuluna dayalıdır (Kaya, 2010: 43).

İngiltere'deki hükümet politikalarına bakıldığında yoksullukla mücadelede başvurulan temel uygulamaların; aile üyelerine işgücü piyasalarına katılmaları için iş imkânı sağlama, maddi yardımda bulunma, aile içerisinde çocuğun eğitim ve sağlık gereksinimlerini karşılama şeklinde olduğu görülmektedir. Özellikle tek ebeveynli ailelerde ebeveyne çalışma olanağı sunularak, çocuk korunmaya çalışılmaktadır. 'Tax credits' sistemi aracılığıyla ailelere çocukları için maddi yardım yapılmaktadır. İlk çocuk için yapılan yardım, ikinci çocuk için yarıya düşmektedir. Yardımlar engelli çocuklara, tek ebeveynli ailelere, çekirdek ve geniş ailelere yönelik olup, her kesimin hizmetlerden adil şekilde yararlanması için büyük çaba harcanmaktadır (<http://www.ailetoplum.gov.tr/>).

Devlet, halk sigortası kapsamında prim ödeyerek aylık almaya hak kazanamamış bireylere yaşlılık aylığı bağlamaktadır. Bu aylık, talep sırasında ve önceki 20 yıl içinde en az 10 yıl İngiltere'de yaşamış ve emeklilik (kadınlarda 60, erkeklerde 65) yaşına ulaşmış kişilere ödenir. Ayrıca düşük gelirli ailelerin çocuklarına da süt yardımı yapılmaktadır. Bu yardım, yedi yaşına kadar ücretsiz ve yedi yaşından büyükler için de sınırlıdır. Yine okula giden çocuklar için, ücretsiz öğle yemeği ve mesafeye göre ücretsiz ulaşım hizmetleri sunulmaktadır (Kaya, 2010: 43).

İrlanda, yoksul yardımları konusunda ilk bakışta farklı gözükebilir ancak İngiltere'deki gibi, ihtiyaç tespitleri ve yararlanabilme konuları ile nüfusun büyük bir kısmını kapsayan kategorik yardım programları burada da mevcuttur. İngiltere'den farkı ise gün geçtikçe daha entegre bir sistem haline gelmeye başlamasıdır (Gough, 2010: 245). Erdem (2006: 12-13)'e göre İrlanda'da:

“Sosyal yardım sistemi; yaşlı, dul, yetim ve özürlü aylıkları ile kısa veya uzun dönemli işsizlik sigortalarından oluşur. Bu ödemeleri alabilecek kişilerin ya herhangi bir sosyal sigorta kayıtlarının olmaması ya da sigorta ödemelerinin

yetersiz olması şartı aranmaktadır. Sistem karar alıcıların takdirine göre belirlenmiş yardımlardan ve farklı miktarda destekler alan çeşitli kategorilerden oluştuğundan, tahmin edilebileceği gibi son derece karmaşıktır. Yine de, İrlanda'nın Gayri Safi Milli Harcamaları içinde sosyal güvenlik harcamalarına ayırdığı yıllık pay, Avrupa Birliği üyesi tüm ülkelerinkinden daha düşüktür ve bu oran düşmeye de devam etmektedir. Yardımları alabilme koşulları, ihtiyaçların değerlendirilmesi sistemiyle belirlenir. Bununla beraber, yardım alabilmek için belirlenmiş azami kaynak eşiği diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha yüksektir. Bu sebeple, yardım almaya hak kazananların toplam nüfusa oranı diğer ülkelere nazaran daha yüksektir. Fakat verilen yardım miktarları yoksulluk sorununa eğilmek konusunda çok yetersiz kaldığı ve de kişilerin tüm kaynaklarının yalnızca çok küçük bir bölümünü oluşturduğu için, uygulamalar kişilerin yoksulluk seviyelerini pek fazla değiştirmemektedir”.

Almanya'da farklı bir tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen, İngiltere ve İrlanda'ya benzer gelişmeler göstermiştir (Gough, 2010: 245). Yeterli gelire sahip olmayan ve kişisel çabaları ile veya üçüncü kişilerden yeterli gelir elde edemeyen kişilere uygun bir yaşam düzeyi sağlamak, ekonomik bağımsızlık kazandırarak, sosyal yardım yoluyla yaşamlarını kolaylaştırmak, bu kişileri farklı ödeneklere sahip kılmak, öznel hukuk uygulaması ile yasal yoldan yardım sahibi yapmak Almanya'da yoksullukla mücadelede temel ilke olarak kabul edilir (Ekdemir, 2009: 727). Bu temel ilke çerçevesinde birey ve bağımsız aile birimlerine durumları düzelineye kadar sınırsız yoksul yardımı yapılır.

Anlaşılacağı üzere yoksul yardımı, Almanya'da sosyal devletin yoksullukla mücadelede başvurduğu en önemli araçtır. Alman yasaları, yoksullukla mücadele ile istihdam politikası arasında bir bağ kurmuştur. Buna göre, asgari gelir güvencesinden yararlanan kişilere iş bulma konusunda yardımcı olunması öngörülmüştür. Alman yasalarına göre yardım bir haktır. Yardımların işlevi, herkese yaşamı için zorunlu olan asgari geçim kaynaklarının sağlanması yoluyla onurlu bir yaşam sürmeleri konusunda yardımcı olmaktır. Alman hukuk sisteminde iki tür yardım programı mevcuttur: Bunlardan birincisi; genel nitelikli ve asgari gelir güvencesi şeklinde olup, finansmanı belediyeler tarafından sağlanan yardımlar, ikincisi ise; özel nitelikli ve belirli kategorilere belirli durumlarda yapılan yardımlardır (Metin, 2012: 135).

Gündelik yaşamı idame ettirebilmek için yapılan yardımlar, ikamet edilebilir bir yer ve bu yerle ilgili gerekli ev eşyasını sağlamak, yakıt, giyim gıda ve kültürel yaşama katılım olanağı sunmak şeklinde sıralanabilir. Bununla beraber analık, hastalık, sakatlık gibi durumlarda ilgilinin ihtiyaç duyduğu ev idaresine yardım, sağlık, doğum ve rehabilitasyon olanakları, iş kurma gibi özel durum yardımları da yapılır. Sürekli ya da geçici olarak eşya ve hizmet şeklinde yapılan yardımların dışında bireylere, medeni durumları göz önünde bulundurularak, belirli miktarlarda nakit yardımlar da yapılabilmektedir. Almanya’da yoksul yardımları, bireyler için ‘hak’ olarak görülmektedir. Bu nedenle ihtiyaç sahiplerinin yardımlardan yararlanabilmeleri için talepte bulunmaları şart değildir. Yardımlar onların talepleri olmadan da sunulabilmektedir. Yardımlar için her eyalet bünyesinde bir Sosyal Yardım İdaresi kurulmuş, bunlar da bölge düzeyinde örgütlenmiştir. Gerekli giderler eyaletlerin bütçesinden karşılanmaktadır ([http:// www.bmfsfj.de](http://www.bmfsfj.de)).

Özetle, Almanya’nın sosyal yardım uygulamaları irdelendiğinde, daimi ikametgâhı bu ülkede bulunan muhtaç durumdaki herkesin, en alttaki koruyucu ağ olarak özel durumuna uygun olan yardımı talep etme hakkına sahip olduğu söylenebilir. Bunun için üç önemli koşul aranır. Bunlar: Kendi, kendine yetmemek, zor durumda olmak, başkasından yardım alamamak (Kaya, 2010: 47).

Bu ülkede yardım süreleri kesin kurallara bağlanmamıştır ve yardım alanın ihtiyaç hali sürdüğü müddetçe kesilmez. Ancak bu olumlu koşulların bir karşılığı olarak, çalışabilecek durumda olup da yardım alacak kişilerden bazı görevleri yerine getirmeleri beklenir. Bu görevler piyasa işlerinde düzensiz çalışma olabildiği gibi, emek piyasasında aktif olarak iş arama veya iş ve eğitim programlarına katılma da olabilir. Ayrıca, yardım miktarları İskandinav ülkelerinde sunulan programlar kadar cömert değildir (Erdem, 2006: 9).

1.3.1.2.2. İkili Sosyal Yardım Devletleri

Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’u içermektedir. Yaşlılar ve engelliler gibi özel gruplara ya da küçük yaşta çocuğu olan bekâr annelere yönelik yardım programları sunmakta ve yerel bir takdir yetkisinden söz edilebilse de haklara dayalı genel bir güvenlik ağı sağlamaktadır (Gough, 2010: 246; Saraceno, 2002: 23). Kazançların belli bir önemi olmayıp, kaynak tespiti süreçleri kısmen esneklerdir. Fakat

verilen yardım miktarları bakımından ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Hollanda ve Lüksemburg yardım miktarı konusunda son derece cömertken, Belçika ise ortalamanın altında kalmaktadır. Bu grupta yer alan tüm ülkeler toplumsal bütünleşmeye yardım etmesi açısından çalışma ve eğitim koşullarını da kullanabilmektedir (Gough, 2010: 246).

Fransız sosyal güvenlik sistemi ikili bir yapıya sahiptir. Bunlardan birincisi sürekli işsizler için kurulmuş sosyal sigorta teminlerinden oluşurken; ikincisi, çalışabilecek durumdaki muhtaçlar ile engelliler, yaşlılar ve engelli çocuğu olan aileler için verilen yoksul yardımlarından oluşur. Fransız hükümetleri 1970'lerden beri, muhtaç durumdaki kişilere yönelik yardımlara özel bir önem vermektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın yaratacağı sosyal sorunlar ve tehlikelere karşı halkın da toplumsal bütünleşme isteği içinde olması bu politik uygulamaları mümkün ve etkin kılan unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenle, 1989 yılında RMI (*Revenue Minimum d'Insertion*) olarak adlandırılan asgari gelir desteği topluma entegrasyonu sağlamak amacıyla, yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı önlemeye yönelik ciddi bir adım olarak sosyal politika alanında uygulamaya girmiştir (Erdem, 2006: 7).

Bu uygulamaya göre, Fransa'da ikamet eden gerçek kişilerin asgari gelir desteğinden yararlanabilmeleri için, bir takım koşulları sağlamaları gerekmektedir. Bunlardan ilki yaş koşuludur. Buna göre asgari gelir desteğinden yararlanabilmek için 25 yaşını doldurmuş olmak gerekir. İkinci koşul uyrukla ilgilidir. En az üç yıldan fazla oturma iznine sahip olan yabancılar bu gelirlerden faydalanabilirler. Son olarak üçüncü koşulda kaynakla ilgilidir. Kişilerin bu haktan yararlanabilmeleri için, belirlenen miktardan daha düşük gelire sahip olmaları gerekir (Balcı, 2002: 485).

Bu yardımların tamamı devlet tarafından sağlanır. Asgari gelir güvencesi, ilgili kişinin veya bazı durumlarda kendisine tayin edilen vasinin her ay parasını alacak şekilde, yetkili kurumun hesabına aktarılır. Asgari gelir güvencesinden yararlanan kişi konut, hastane, tutuk evi gibi bir kuruma yerleştirilirse gelir miktarı düşürülür. Sosyal sigortası olmayan bir kişiye bu hak tanınırsa, kişi zorunlu olarak sağlık sigortası kapsamına alınır. Primler sosyal yardım bürosu tarafından ödenir. Bunlarla birlikte kişiye lojman, gıda gibi yardımlarda da bulunulur. Ayrıca bu gelirden faydalanan kişi toplumla bütünleşme çerçevesinde bir işe de

yerleştirilebileceğinden, iş kazası sigortasından da faydalanır. Fakat aynı anda bu gelir ile işsizlik sigortası verilmez (Kaya, 2010: 51; Balcı, 2007).

RMI'dan ayrı, Fransa sosyal yardımlaşma sisteminin karmaşık ve parçalı yapısı içinde, beş tane daha asgari gelir güvencesi bulunmaktadır. Bunlar; sosyal bütünleşme, engellilik, engelli yetişkin yardımları, dul ve yalnız ebeveynlere verilen yardımlar şeklinde sıralanır. Bu yardım türlerinin herhangi birinden yararlanma koşullarına uymayan yoksullara, RMI yardımı verilir (Erdem, 2006: 7).

Yaşanan yapısal dönüşümlerle birlikte, 1980'li yıllarda yoksullukta şekil değiştirmiş, oluşan yeni tip yoksulluk ile birlikte, yardım verme koşulları da değişmiştir. Bu bağlamda, 'gerçek ihtiyaç sahibi yoksul' ve 'hak etmeyen yoksul' kategorileri de önemini kaybetmeye başlamıştır. Fransa'da oluşan yeni koşullara ayak uydurulabilmesi için 25 yaş üstü herkes RMI'nın kapsamı içine dâhil edilmiştir. Böylece diğer yoksul yardımlarından farklı olarak RMI'nın belirli bir gruba hitap etmesinin önüne geçilmiş, hem dönemin sorunlarına uygun çözümler sunması, hem de asgari gelir desteği sistemlerinin evrenselleştirilmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Örneğin, var olan yeni yoksulluk ve refah rejimindeki 'boşlukları doldurmak' için, kaynakları ülkede belirlenen azami kaynak eşiğinin üstünde olan bir kişiye de RMI'dan yararlanabilme olanağı sağlanmıştır (Erdem, 2006: 7).

Daha önce de belirtildiği üzere, Fransa'da yürürlükte olan yardım programlarının diğer Avrupa ülkelerinde var olan yardım programlarından farkı, parasal yardımlarla, toplumsal entegrasyon arasında bir bağ kurmasıdır. Bu bağın ne şekilde kurulacağı bireye özel olup, her kişinin özel durumuna göre değişkenlik gösterir. Örneğin, genç ve işsiz olan bir kişiye işgücü piyasasına girebilmesi için yeteneklerini ve mesleki bilgisini arttırabileceği eğitim ve staj programı uygulanır. Buna karşılık 55 yaşındaki dul bir kadına da eğitim ve mesleki staj yerine kendi çevresinde faydalı olabileceği herhangi bir sosyal aktiviteler önerilir. En önemlisi de toplumla bütünleşme ödevinin, yapılan parasal yardımların bir koşulu olmaması, bu haktan yararlananlara sunulan bir olanak ve hizmet olmasıdır (Kaya, 2010: 52).

Fransız Asgari Gelir İçermesi uygulaması, geleneksel sosyal refaha kıyasla daha yaratıcıdır. Çünkü hem faydalanıcının ve devletin karşılıklı yükümlülüğü üzerinde ısrar eder; hem de özellikle Anglosakson ülkelerinde benimsenen çalışma

vurgulu politikalara ait sınırlamalarının ötesine geçer. Bu uygulama, güney Avrupa ülkeleri için bir taklit modeli olmuş ve Bask Bölgesi ile başlayıp İspanya'daki diğer özerk bölgelerce takip edilmiştir. 1997'de Portekiz'de ve en son olarak 1999'da İtalya'da, tüm ülkede uygulanacak şekilde, sınırlı bir deneme kapsamında benimsenmiştir (Kaya, 2010: 52; Mingione, 2010: 282).

1.3.1.2.3. Vatandaşlığa Dayalı Olmakla Birlikte Artıksal (Residual) Sosyal Yardım Sistemi

Bu grupta yer alan ülkelerin, yüksek miktarlı yardımları içeren, tek ve genel yardım programları vardır. Ulusal düzeyde, düzenleyici çerçeveler bulunmakla birlikte; yerel makamlar önemli bir rol oynamakta ve sosyal hizmet ile sosyal bakım arasındaki bağlar korunmaktadır. Katı gelir soruşturması, yükümlülüklerin bireysel olarak yorumlanması fikri ile birleşmekte ve vatandaşlığa dayalı bir sisteme vurgu yapmaktadır. Tam istihdam ve evrensel refah sunumu geleneği, işsizlik probleminin 1980'lerin sonuna Danimarka'yı, 1990'larda Finlandiya, İzlanda ve İsveç'i vurana kadar, sosyal yardımı bu ülkelerde, sosyal programların uçlarına sürüklemiştir (Saraceno, 2002: 23; Gough, 2010: 246).

Göthenburg ve Helsinburg'da 1980 yılında çıkarılan bir yasa ile '*Socialbidrag*' olarak adlandırılmış olan gelir desteği uygulaması yürürlüğe konulmuştur. İsveç sosyal güvenlik sistemi diğer İskandinav ülkelerinde olduğu gibi evrensel ve katkı ödenekli yardımları içerip, cömert ve kapsamlı olduğundan, yardımların rolü diğer sosyal güvenlik sistemleriyle karşılaştırıldığında daha zayıftır (Bonny ve Bosco, 2002: 97). Yardımlar evrensel olarak tanımlanmış haklar dâhilinde olup, bu yardımları alabilme koşullarından biri olan kişinin sahip olabileceği azami kaynak miktarının eşik değeri, diğer ülkelere kıyasla yüksektir. Ancak sonuçta, destek alanların bazıları işlerinden edindikleri gelire ya da diğer kaynaklarına ek olarak bu refah ödemelerinden yararlanabilmektedir (Erdem, 2006: 3).

1.3.1.2.4. Yerelleşmiş ve Düzensiz Sosyal Yardım Sistemi

Bu ülkeler, hem Kuzey hem de Güney Avrupa modellerinin özelliklerini anımsatmaktadır. Yardımlar ve sosyal hizmetler, yerel ve düzensiz yardımlardan oluşmakta ve geniş kapsamlı akrabalık yükümlülüklerine bağlı kalmaktadır. Yardım

miktarı nispeten, cömert sayılabilecek derecede yüksek olmasına karşın; yardımlara, kısmen yüksek istihdam oranları, kısmen de yardım alanlara yönelik damgalama ve sosyal hizmet çalışanlarına verilen güçler nedeniyle çok fazla talep olmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, erkekler için tam istihdamın gerçekleşmiş olması ve yerel sosyal refah çalışmalarının müdahalelerinin ciddi anlamdaki etkisi, yardımlara olan talebi minimize etmektedir (Saraceno, 2002: 23; Gough, 2010: 246-247).

1.3.1.2.5. Seçici Refah Sistemleri

Bu grubun yardım sistemi gelir soruşturmasına dayalıdır ve yardım programları çeşitli kategorilere ayrılarak temel haklar şeklinde sunulmaktadır. Avusturya ve Yeni Zelanda, bu gruba aittir (Saraceno, 2002: 22).

1.3.1.2.6. Kamu Yardımları Devleti

Aranan nitelikler, ABD ortalamasına göre daha yüksek yardım düzeyine sahip eyaletlere göre şekillendirilse de, ABD'nin yardım sistemi olduğu söylenebilmektedir. Bu rejim türü, gelir soruşturmasına dayalı, damgalama ve kabul edilebilirlik bakımından sınıflara göre düzenlenen yardımları içermektedir. Yardımlar çeşitlilik göstermekle birlikte, miktar olarak düşüktür. Güçlü çalışma teşvikleri vardır ve usul hakları yerleşmiştir (Saraceno, 2002: 22).

1.3.1.2.7. Merkeziyetçi ve Düzensiz Sosyal Yardım Sistemi

Japonya'yı içermekte olup, hem Britanya hem de Avusturya modelinin özelliklerini taşımaktadır. Yerel düzeyde çok az farklılıkların olduğu, kökleşmiş merkezi düzeyde, düzenlenen sosyal yardım programlarından oluşmaktadır. Yerelleşmiş ve düzensiz refah modeliyle ortak noktası; geniş kapsamlı aile yükümlülükleri ve damgalamanın yüksek olmasıdır (Saraceno, 2002: 23).

1.3.1.2.8. Gelişmemiş Sosyal Yardım Sistemleri

Türkiye'nin de içinde bulunduğu Güney Avrupa ülkelerini içermektedir. Ulusal sosyal yardım programları, başta yaşlılar ve engelliler olmak üzere, yalnızca seçilmiş grupları kapsamaktadır. Bunun dışında, belediye ve diğer dini yardım kuruluşlarının sağladığı düzensiz yardımlarda bulunmaktadır. Türkiye dışındaki ülkelerde yükümlülükler çekirdek ailenin ötesine geçmemektedir. Yardımlar miktar

olarak düşük ve genelde ihtiyaç halindeki kişilere yönelik olmakla birlikte, gelir soruşturması çok katı olmasa da, bazı bölgelerde hiç bulunmamaktadır (Saraceno, 2002: 23).

Güney Avrupa ülkelerinde (Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya) büyük anayasal taahhütlere rağmen, yeterli düzeyde geliri olmayanlara destek sağlayacak ulusal yardım programları mevcut değildir. Türkiye dışındaki tüm Güney Avrupa ülkelerinde gruba özgü ya da kategorik yardımların çokluğundan söz edilebilir. Bu beş ülkede de yaşlı ve engelliler için ulusal sosyal sigorta sistemine bağlı emeklilik destekleri vardır. Çoğunda yetimler ya da korunmaya muhtaç çocuklar için ihtiyaç tespitine dayalı olmayan programlar bulunmaktadır. Diğer kategorik yardım programları bütün bölgelerde çeşitlilik göstermektedir. Örneğin İspanyada işsizlik yardımı programı daha yaygın ve geniş boyuttadır. Farklı programlar, farklı bakanlıklar ya da kurumlar tarafından uygulama alanı bulduğundan en sık rastlanan özellikle koordinasyon eksikliği ve parçalılıktır (Gough, 2010: 239-240).

Bu ülkeler arasından İspanyaya bakıldığında, gelir desteği ya da minimum gelir sistemlerinin hem politikanın şekillendirilmesi hem de yürürlüğe sokulması açısından bölgesel düzeyde sürdürüldüğüne tanıklık edilmektedir. Bunlar arasından '*Ingresos Minimos de Insercion ve Renta Minima de Insercion*' (veya Salario Social) en önemli örnekler olarak gösterilir. Katalanlar tarafından 1995 yılında, Bask tarafından da 1989 yılında bu politikaların yasal altyapısı oluşturulmuştur. Bölgelerin bazılarında yardımların sosyal bir hak olduğu deklare edilirken, bazılarında ise bölgesel yönetim hükümleri kendilerinin belirledikleri yardım sistemlerini oluşturmuşlardır (Erdem, 2006: 14).

Diğer taraftan, temel gereksinimlerini karşılamakta zorluk çekenlere yönelik yapılan yardımların tüm hane halkını kapsamaması, yapılan yardımların aynı zamanda evrensel nitelikte olduğunu göstermektedir. Ancak 25 yaş altındaki çocuklu hane reisleri ya da yardıma ihtiyaç duyan engelliler istisna olması koşuluyla, 25 ile 65 yaş arasındaki kişiler sisteme dâhil olabilir. Yardımların süresi bir yıldır. Fakat bazı durumlarda ihtiyaç gereksinimlerinin devam etmesi, yardımların yenilenmesini söz konusu hale getirebilmektedir (Erdem, 2006: 14).

Var olan bütün genel yardım programları, yakın zamanda ortaya çıkmış olup, İspanyada bölgesel, İtalya ve Türkiye’de yereldir. Özellikle tüm Güney Avrupa’da sıkça rastlanan durum acil yardım desteklerinden yararlanabilme konumunda olanların belirlenmesinde yerelde yetkili kişilerin inisiyatif kullanma hakkına sahip olmasıdır. Ayrıca ihtiyaç tespiti çok sık yapılmakta olup, herhangi bir gelir ya da varlık için hiçbir muafiyet söz konusu değildir ve gelir arttıkça verilen yardımların miktarı azalmaktadır. Bununla beraber bazı güney Avrupa ülkelerinde yardımlardan yararlanabilme konusunda hanenin kaynakları değerlendirmeye katılmaktadır. Değerlendirme prosedürleri ve ihtiyaç tespiti, genellikle yalnızca gelirin ve mülklerin yazılı beyanından başka bir şeye ihtiyaç duyulmaksızın enformel olarak yapılmaktadır (Gough, 2010: 240-241).

Sosyal yardım alan hanelerdeki kişilerin sayısı bütün ülkelerde düşük olup, İtalya hariç AB ortalamasının yarısından azdır. Bu rakamlar bölgesel ve demografik özellikleri gizlemektedir. İspanya dışındaki tüm ülkelerde yardım alanların çoğunluğunu yaşlılar ve engelliler oluşturmaktadır. İspanyada ise ağırlıklı olarak işsizlik yardımı uygulandığı için dolayısıyla yardımlar ağırlıklı olarak gençler ve uzun süreli işsizlere verilmektedir. Ayrıca bu ülkelerin tamamında vatandaşlık, etnik veya dilsel farklılık ya da göçmenlik statüleri yüzünden yardım alma hakkına sahip olmayan çok az kişi vardır. Son olarak Güney Avrupa ülkelerin de yardım miktarları düşük seviyelerdedir (Gough, 2010: 240-243).

1.3.2. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Yoksul Yardımları

1980’li yıllara kadar yoksulluk, köylerde kayıt dışı yaşanmaktayken, göçle birlikte kırsal kesimden şehirlere taşınmıştır. Kentlerde yeterli iş imkânlarının kısa zamanda oluşturulamaması, yoksullukla kalıcı bir şekilde mücadeleyi öngören politika ve çözümlerden çok; yoksulluğun olumsuz etkilerini bertaraf etme ve yoksul kesimlerin gütübirlik ihtiyaçlarını gidermeye yönelik mekanizmalara ağırlık verilmesi, yoksullukla mücadeledeki etkinliği sınırlamıştır (CDDK, 2009: 10). Sosyal yardımların gelişimi miktar ve kapsam bakımından incelendiğinde, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında önemli gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Kriz sonrası dönemde diğer ekonomik ve sosyal faktörlerin de etkisiyle yoksulluk, toplumda en önemli sorunlardan biri haline gelmiş ve bu durum

yoksullukla mücadele konusunda yeni politikalar geliştirilmesini ve sosyal yardım faaliyetlerinin nitelik ve nicelik bakımından yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir (CDDK, 2009: 10).

Bu çerçevede Türkiye'deki sosyal yardım sistemi içinde çok sayıda yardım programı mevcut olup, bu programlar farklı kurumlar tarafından yürütülmeye çalışılmıştır. Sistemde genellikle farklı sosyal yardım programları, farklı kurumlar tarafından yürütülmekle birlikte; aynı türdeki bazı sosyal yardım programları birden fazla kurum tarafından yürütülebilmektedir. Sosyal yardım programlarını yürüten kurumlar; 'Sağlık Bakanlığı', 'Milli Eğitim Bakanlığı', 'Sosyal Güvenlik Kurumu', 'Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu', 'Vakıflar Genel Müdürlüğü', SYDTF kapsamında SYDGM ve SYDV'ler ve yerel yönetimlerdir. SYDGM ve buna bağlı SYDV'ler dışındaki kurumlar, sosyal yardım yapma görevini diğer görevleriyle birlikte yürütmektedir. Dolayısıyla sosyal yardım kurumu olarak tanımlanmaları uygun olmamaktadır. Kuruluş amacı sadece sosyal yardımların uygulanmasını sağlamakla görevli olan kurumlar SYDGM ve buna bağlı SYDV'lerdir.

Bu nedenle çalışmanın bu kısmında kurumlar tarafından yapılan yoksul yardımları üzerinde kısaca durulduktan sonra, ağırlıklı olarak SYDGM ve buna bağlı SYDV'ler tarafından yapılan yardımlar üzerinde durulacaktır.

1.3.2.1. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Yardım Programları

'27 Mayıs 1983 tarihinde yürürlüğe giren, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 9. Maddesi' ile SHÇEK'e, "yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte günlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirme... ve uygulama..." görevi verilmiştir. SHÇEK bu hükme dayanarak, 28 Eylül 1986 tarihinde yürürlüğe giren 'Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği'nde belirlenen esaslar doğrultusunda, muhtaç kişilere ayni ve nakdi yardım yapmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 119; SHÇEK 2008 Faaliyet Raporu: 2-3). Söz konusu yardımlardan yararlanacaklar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 130):

- Korunma kararlı kuruluştaki bakılan çocuklardan ailesi yanında bakılabilecek olanlar,
- Korunma kararlı sırada bekleyen çocuklar,
- Hakkında korunma kararı alınmak talebiyle başvuruda bulunup, korunma kararı alınmaksızın ekonomik destek ile ailesi yanında bakılabilecek durumda olan çocuklar,
- Doğal afetler nedeniyle ekonomik yoksunluk içine düşmüş olan aileler ve ya yakınlarını kaybederek kimsesiz ve korunmasız kalmış kişiler,
- Olağanüstü bir felaket, hastalık ve ya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekle yükümlü bulunduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayacak durumda olanlar ile hayatı tehlike arz eden ve ameliyat gerektiren durumlarla karşılaşan kişiler,
- Korunma kararı olup da yaş sınırlarını tamamlamaları nedeniyle yetiştirme yurtlarından ayrılan çocuklar,
- Korunma kararı olmamakla birlikte eğitimine devam edemeyecek durumda olan ilk ve orta öğretim öğrencileri yararlanabilmektedir.

Aynı-nakdi yardım yönetmeliğinde muhtaçlık durumu; kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını, buldukları mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama hali olarak tanımlanmıştır (Hacımahmutoğlu, 2009: 121).

SHÇEK tarafından verilmekte olan aynı-nakdi yardımlarda hedefleme mekanizması kategorik kriterlere dayalı olarak belirlenmektedir. Bu kurum tarafından verilmekte olan aynı ve nakdi yardımların öncelikli amacı, korunmaya muhtaç çocukların, kendi ailelerinin yanında yaşamlarını sürdürmelerinin sağlanmasıdır. Bu nedenle yardımlardan öncelikle korunmaya muhtaç çocuklar yararlandırılmaktadır. Diğer muhtaç kişiler ise ödeneklerin yeterliliği ölçüsünde yardımlardan yararlanmaktadırlar. Bunun yanı sıra, aynı-nakdi yardımlardan yararlanabilmek için ilk koşul; kişinin muhtaç durumda olmasıdır. Burada nesnel bir muhtaçlık ölçütü belirlenmemiştir, ancak yapılan sosyal incelemelerde hanenin muhtaçlık durumu dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, kategorik kriterlere dayalı hedefleme ile birlikte, bir tür gelir göstergelerine dayalı hedeflemenin kullanıldığı söylenebilir (Hacımahmutoğlu, 2009: 121).

1.3.2.2.Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Yardımlar

‘8 Haziran 1984 tarih ve 227 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile kurumsal bir yapıya kavuşturulan ‘Vakıflar Genel Müdürlüğü’ Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olup, söz konusu kanundan aldığı yetkiyle, sosyal hizmet ve yardımlar alanında da faaliyetlerde bulunmaktadır. 227 Sayılı KHK’nin 9’uncu maddesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün ana hizmet birimleri düzenlenmiştir. Söz konusu daire başkanlıklarından bir tanesi de ‘Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı’dır. KHK’nin 13’üncü maddesinde söz konusu başkanlığın görevleri: “Vakfiyelerde yer alan hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek, gerekli yerlerde öğrenci yurtları, aş ocağı, eğitim tesisleri açmak, yönetimini sağlamak, imkânları ölçüsünde muhtaç, sakat ve âmâlara aylık bağlamaktır” (Taşçı, 2010: 90).

Bunun yanı sıra, ‘227 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 13’üncü maddesine dayanılarak “Muhtaç Aylığı ve Vakıf İmarat Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmeliğe göre, vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla, sosyal güvenlik kurum ve kuruluşlarından her ne ad altında olursa olsun bir gelir ve aylık hakkından yararlanmayan, herhangi bir gelire sahip olmayan, nafaka bağlanmayan, menkul ve gayrimenkul malı olmayan ve çalışma gücünü yüzde 40’ın üzerinde kaybeden muhtaç, engelliler ile annesi veya babası olmayan 18 yaşından gün almamış muhtaç, yetim çocuklara aylık bağlanmaktadır (ASAGM, 2010).

1.3.2.3.Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar

‘Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın resmi internet sitesinden edinilen bilgilere göre, “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1981 yılını “Engelliler 10 Yılı” ilan etmesiyle belirlediği hedefler arasında yer alan, tüm ülkelerde engellilere verilen hizmetin koordinasyonundan sorumlu bir kurum oluşturulması kararı doğrultusunda aynı yıl ülkemizde ‘Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı’nın başkanlığında ‘Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu’ oluşturulmuştur. Kurul 1983 yılında ‘sürekli kurul’ şekline dönüşmüş ve hizmetlerinde süreklilik

sağlanmıştır. Kurul 1997 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüş ve ‘Özürllüer İdaresi Başkanlığı’nın kurulmasıyla görevi sona ermiştir” (<http://www.eyh.gov.tr/>).

Ayrıca, “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın engellilerin toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak için 1982 yılında 1983–1992 yıllarını BM Engelliler On Yılı olarak ilan ederek kabul edilen ‘Engelliler Dünya Eylem Programı’nda ve 1993 yılında kabul edilen ‘Engelli Kişilerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar’da yer alan ulusal mekanizma konusundaki tavsiyeler dikkate alınarak 571 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı olarak ‘Özürllüer İdaresi Başkanlığı’ 30.05.1997 tarihinde kurulmuştur” (<http://www.eyh.gov.tr/>).

Kurulan ‘Özürllüer İdaresi Başkanlığı’nın amacı; “engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmaktır. 22 Kasım 2002 tarihinde ‘Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlanan ‘Özürllüer İdaresi Başkanlığı’ 06 Mayıs 2003 tarihinde yeniden Başbakanlığa bağlanmıştır” (<http://www.eyh.gov.tr/>).

633 Sayılı KHK'ya göre, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde ‘Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ kurulmuştur. İlgili KHK ve ilgi yazı gereği 31.12.2011 tarihi itibarıyla ‘Özürllüer İdaresi Başkanlığı Kurumu’ kapatılarak bu kuruma ait iş ve işlemler de ilgili genel müdürlüklere devredilmiştir”.

1.3.2.4.Yerel Yönetimler Tarafından Uygulanan Yardımlar

Yoksullara yönelik yardım yapılması hemen hemen her kurumun mevzuatında yer bulurken, yerel yönetimlerin kanunlarında da yer bulmuştur. Yapılan sosyal yardımların türü ve kriterleri her ilin özel idaresine ve belediyesine göre değişiklik göstermektedir. Belediyeler ve İl Özel İdareleri yapacakları sosyal yardımlarla ilgili olarak yönetmelik çıkarma hakkında sahiptir.

1.3.2.4.1. İl Özel İdareleri Tarafından Uygulanan Yardımlar

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 6. maddesi uyarınca; İl Özel İdareleri, Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç, ilin sosyal hizmet ve yardımlar ile yoksullara mikro-kredi verilmesi konusundaki ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri, il sınırları içinde yapmakla görevlidir. Valilikler bünyesinde merkez ilin SYDV'nin bulunması dolayısıyla il özel idareleri, yukarıda ifade edilen görevi büyük ölçüde bu vakıflar aracılığıyla yerine getirmektedir. Bazı illerde fidan yardımı, büyükbaş hayvancılığı destekleme, yoksul vatandaşlara mikro-kredi verilmesi gibi çalışmalar yürütülmekle beraber, bu tür uygulamalar için kullanılan bütçe oldukça sınırlı kalmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009: 136; Zengin vd., 2012: 139).

Özel İdare bütçesinde gider kalemi olarak sayılmış olan yoksul ve muhtaç kişilere yönelik yardım yapma yetkisi Valiye verilmiştir. Aynı düzenlemeler 10 Temmuz 2004 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu'nda da bulunmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 133).

Her ne kadar İl Özel İdare'lerinin görevleri arasında yardım yapmak, yasal düzenlemelerle belirtilmiş olsa da, bu kurumlar bu görevlerini yerine getirmemekte, diğer asli görevlerine öncelik vermektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin uyguladığı yardımlar konusunda, belediyeler daha bir önem taşımaktadır (Taşcı, 2010: 91).

1.3.2.4.2. Belediyeler Tarafından Uygulanan Yardımlar

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. Maddesinde, sosyal yardım ve hizmetleri yapmak ya da yaptırmak belediyelerin görevleri arasında yer almaktadır. Bu kanun çerçevesinde belediyeler, gelir durumlarına göre farklı tutarlarda sosyal yardım yapmaktadır. Belediyelerin yardım verme imkânları, bütçelerinin büyüklüğü ölçüsündedir. Diğer bir ifadeyle, büyükşehir belediyeleri ve yüksek nüfusa sahip diğer belediyelerin küçük nüfusa sahip belediyelere göre, daha yüksek miktarlarda sosyal yardım yapma imkânları bulunmaktadır. Belediyelerin sosyal yardımları hangi kriterlere göre yapacakları ve ne tür sosyal yardımları yürütecekleri konusunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca yaptıkları sosyal yardımlarla ilgili

bilgi verme yükümlülükleri de yoktur. Dolayısıyla, belediyelerin yaptıkları sosyal yardımlarla ilgili yeterli bilgi mevcut değildir (Hacımahmutoğlu, 2009: 136).

07.12.2004 tarihinde kabul edilen 5272 sayılı Belediye Kanunu'nda belediyelerin görevlerinin tanımladığı 14'üncü maddede, "belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla,...sosyal hizmet ve yardım...yapar ve nüfusu 50 bini geçen belediyeler, çocuklar ve kadınlar için koruma evleri açar" denilmekte ve devamında da "...Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumunda uygun yöntemler uygulanır" ifadesi kullanılarak belediyelere dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım ve hizmetleri yapma sorumluluğu verilmektedir (Coşkun ve Tireli, 2008: 132).

Ayrıca aynı kanunun 38. Maddesinde belediye başkanlarının görev ve yetkileri tanımlanırken, "bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürllülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özürllüler merkezi oluşturma..." görev ve yetkisi verilerek, belediyelere sosyal yardımda bulunma hakkı verilmiştir. Yine belediye giderlerinin tanımladığı 60'ıncı maddede, "dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürllülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar" yer almaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 132).

Özetle, genel olarak belediyelerin yapmış olduğu yardımları; gıda dağıtımı, yakacak dağıtımı, giyecek yardımı, bakımevi, kadın koruma evleri, aşevleri, meslek edindirme kursları ve bazende nakit yardımı olarak sıralamak mümkündür (Gül, Gül ve Memişoğlu, 2007: 262)

1.3.2.5.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 1 Ocak 1977 tarihinde yürürlüğe giren 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş veya muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk Vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun hükümleri uyarınca sosyal yardım yapmaktadır. Yardım yapılabilmesi için kişinin taşıması gereken bazı koşullar vardır. Bu koşullar şunlardır (Hacımahmutoğlu, 2009: 104; Zengin vd., 2012: 137):

- 2022 sayılı Kanunun 1. maddesinde belirtilen gösterge rakamının Devlet memurlarının aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpılmasından bulunacak tutardan daha az geliri olmak,
- SGK' dan herhangi bir gelir veya aylık almamak,

- Belirlenmiş olan muhtaçlık sınırında veya üzerinde nafaka bağlanmamış olmak veya bağlanması mümkün olmamak,
- Mahkeme kararıyla veya kanunla bağlanmış olup 2022 sayılı Kanun uyarınca bağlanacak aylığa eşit veya daha yüksek olan herhangi bir devamlı gelir ya da menkul ve gayrimenkul mallarından dolayı gelir sahibi olmamak veya bu geliri sağlaması mümkün olmamak,
- Kamu kurum ve kuruluşlarında sürekli bakımı yapılmakta ise, kendilerine bu kurum/kuruluş tarafından muhtaçlık sınırına eşit veya daha fazla gelir, harçlık veya benzeri bir ödeme yapılmamak.

Muhtaç durumdaki engellilere, 2022 Sayılı Kanun çerçevesinde, aylık bağlanabilmesi için yukarıda belirtilen şartların yanı sıra; çalışma gücünü yüzde 40'ın üzerinde kaybetmiş olma şartı da aranmaktadır. Bu şartları taşıyan engelli, eğer 18 yaşın altında ise; söz konusu aylık, kanunen engelliye bakmakla yükümlü olan kişiye bağlanmaktadır. 2022 Sayılı Kanun çerçevesinde yürütülmekte olan uygulamada, iki hedefleme yöntemi birlikte kullanılmaktadır: Kişinin, 65 yaşını doldurmuş olması veya çalışma gücünü yüzde 40 ve üzerinde kaybetmiş olması ile SGK'dan herhangi bir gelir veya aylık almaması kategorik kriterlere dayalı hedefleme, gelirin belli bir düzeyin altında olması ise gelir testine dayalı hedeflemedir (Hacımahmutoğlu, 2009: 104).

1.3.2.6.Sağlık Bakanlığı Tarafından Uygulanan Yardımlar

18.06.1992 Tarihli ve 3816 Sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” kapsamında, “hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan ve bu kanunun öngördüğü usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya aile içindeki gelir payı 1475 Sayılı İş Kanunu'na göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olan ve Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye'deki yataklı tedavi kurumlarında yatarak görecekları tedavi hizmetlerini ve her türlü masrafları yer almaktadır” (Coşkun ve Tireli, 2008: 133).

16 Haziran 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan ve 1 Ekim 2008 tarihinde bütünüyle yürürlüğe girmiş olan, '5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel

Sağlık Sigortası Kanunu’, ‘yeşil kart’ uygulamasına son verilmesini, ödeme gücü olmayan kişilerin ‘Genel Sağlık Sigortası’ (GSS) kapsamına alınmasını ve bu kişilerin GSS primlerinin devlet tarafından karşılanmasını öngörmektedir. Ancak söz konusu uygulamaya, 5510 Sayılı Kanunun bütünüyle yürürlüğe girdiği, 1 Ekim 2008 tarihinden itibaren üç yıl sonra geçilmiştir (Hacımahmutoğlu, 2009: 96).

1.3.2.7.Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Yardım Programları

Modern devlet olmanın bir koşulu olarak, yoksulları korumaya yönelik ortaya çıkan kamusal yardımlar, onların korunmasını sağlamada önemli araçlardan biri olmuştur. Bu yardımların esas amacı, muhtaç durumdaki olan kişilere, muhtaçlık hali ortadan kalkıp, yardımlar olmadan gündelik yaşamlarını devam ettirebilecek hale gelinceye kadar, gelir güvencesi sağlamaktır (Öğülmüş, 2011: 93). Bu nedenle Türkiye’de yoksullukla mücadele konusunda ilk ciddi adımlar, 1986 yılında yürürlüğe giren, ‘3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Kanunu’ ile atılmıştır. Bu fonun idaresi, 2004 yılının sonuna kadar Başbakanlığa bağlı bir genel sekreterlikle yürütülürken; bu tarihten sonra yine başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak teşkilatlandırılmasıyla kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. 2011 yılının ortalarından itibaren de Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 36; Kesgin, 2013: 172; Yıldırım, 2010: 12).

Başlangıçta bu fonun amacı, “fakruzaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne surette olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir biçimde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” şeklinde belirlenmişken son yıllarda genel müdürlük yapısına kavuşunca, “gerek yurt çapında sürdürdüğü yardım faaliyetleri ile sosyal güvencesi olmayan yoksul, kimsesiz, muhtaç vatandaşlarımıza gerekse, istihdam odaklı mesleki eğitim ve proje destekleri ile işsiz, eğitimsiz vatandaşlarımıza ilişkin devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmek...” olarak belirlenmiştir (Buğra ve Keyder, 2003: 36; Kesgin, 2013: 172; Yıldırım, 2010: 12; www.sosyalyardimlar.gov.tr).

Fonun gelirleri; kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan, Bakanlar Kurulu kararıyla yüzde 10'a kadar aktarılacak miktardan, bütçeye konulacak ödeneklerden, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu reklam gelirleri hâsılatından aktarılacak yüzde 15'lik miktardan, trafik para cezası hâsılatının yarısından, her nevi bağış ve yardımlardan, diğer gelirlerden ve son olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi tahsilât toplamının yüzde 2,8'i'nden sağlanmaktadır. Buna karşılık SYDV'nın gelirleri ise, SYDTF'ndan aktarılan miktardan, her nevi fitre-zekat-kurban derileri ve bağırsak yardımlarından, işletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Bu şekilde fonda toplanan kaynak, fon kurulu kararları ile ülke genelinde kurulu bulunan vakıflara aktarılmakta, bu kaynaklarla birlikte vakıfların kendi gelirleri de kullanılarak, ihtiyaç sahibi yoksul vatandaşlara ayni ve nakdi yardımlar ulaştırılmaktadır.

SYDV'nın yönetimi vakıf başkanı ve müteveli heyeti tarafından gerçekleştirilmektedir. Vakfın ve müteveli heyetin başkanı mahallin en büyük mülki idare amiridir. Buna göre vakıf başkanı illerde valiler, ilçelerde kaymakamlardır. Müteveli heyeti ise, geniş toplum kesimlerini yansıtacak biçimde tasarlanmakla birlikte; daha çok kamu kesim ve kamu görevlileri ağırlıklıdır.

Oysa vakıflar kurularak sosyal yardım hizmetinin halka yakın birimlerde yürütülerek sivilleşmesi ve yerelleşmesi amaçlanmıştır. Böylece, bireyler arasında dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanabileceği ve yerel halkın kendine yapılacak yardımlarda söz sahibi olması hedeflenmiştir. Ancak vakıf müteveli heyetlerinin bileşimi resmi görünümü silmekten uzak kalmıştır.

Çünkü 3294 sayılı Kanununun 7. Maddesi'ne göre müteveli heyetleri, yerel yönetim temsilcilerinden, STK temsilcilerinden, kamu görevlileri ve hayırsever vatandaşlardan kuruludur. Vakıfların bulunduğu yerin mülki idare amirleri vakfın tabi başkanı olup, müteveli heyetleri illerde; İl Sağlık Müdürü, İl Milli Eğitim Müdürü, İl Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü, İl Tarım Müdürü, İl Müftüsü, Defterdar ve Belediye Başkanı'ndan oluşmaktadır. İlçelerde ise: İlçe Tarım Müdürü, İlçe Milli Eğitim Müdürü, Sağlık Bakanlığı'nın İlçe Üst Görevlisi, İlçe Müftüsü, Mal Müdürü ve Belediye Başkanı Vakfın Müteveli Heyetini teşkil etmektedir. Ayrıca, gerek il gerekse ilçelerde her faaliyet dönemi için; mahalle ve

köy muhtarlarının kendi aralarından seçtikleri birer muhtar üye, ilde/ilçede kurulu ve 3294 Sayılı Kanunda belirtilen amaçlara uygun faaliyette bulunan STK yöneticilerinin kendi aralarında belirledikleri temsilci (ilde 2, ilçede 1 temsilci) ve hayırsever vatandaşlar arasından İl Genel Meclisi'nin seçtiği iki kişi, vakıfların mütevelli heyetinde görev almaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 127-128).

Vakıflar muhtaç ve engelli vatandaşların; başta yakacak, giyecek ve yiyecek olmak üzere eşya ve tedavi giderleri ile fonksiyon kazandırıcı ortopedik ve diğer yardımcı araç ve gereç ihtiyaçlarını, maddi yardım ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Vakıflardan, şehit ve gazilerin ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmakta, ramazan ayı ve dini bayramlarda yoksul ailelere giyecek, gıda ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. Sosyal güvencesi olmayan vatandaşların yeşil kart uygulanması kapsamına girmeyen sağlık giderleride karşılanmaktadır. Ayrıca vakıflardan nüfusun en yoksun kesimindeki ailelerine, 0-6 yaş grubundaki çocukların düzenli sağlık kontrollerinin yaptırılması şartı ile şartlı nakit sağlık yardımları verilmektedir. Engelli vatandaşlara yaşamları için zorunlu olan protez işitme cihazı araç-gereç vb. ihtiyaçları için yardımda bulunmaktadır. Türkiye genelinde eğitim çağındaki engelli çocukların tüm engelli gruplarını kapsayacak şekilde, ücretsiz olarak okullarına ulaştırılması hedeflenmektedir.

1.3.2.7.1. SYDVGVM Tarafından Yürütülen Program ve Faaliyetler

SYDVGVM tarafından yürütülen program ve faaliyetler arasında aile destek yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar, yaşlı ve engelli yardımları, gelir getirici ve istihdam arttırıcı proje destekleri, kırsal alanda sosyal destek projeleri ve sosyal konut projesi yer almaktadır. Çalışmanın bu kısmında bu program ve faaliyetlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

1.3.2.7.1.1.Aile Destek Yardımları

SYD Vakıfları tarafından yapılan ve ağırlıklı olarak aynı nitelikte ve süreli olan bu yardım türü arasında; barınma yardımları, gıda yardımları, yakacak yardımları ve nakit yardımları yer almaktadır. Bu yardım türlerinden kısaca bahsetmek gerekirse:

Gıda Yardımları: Ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan ailelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için, dini bayramlar öncesinde yapılan gıda yardımlarını içermektedir. 2008 yılından itibaren, üçer aylık periyotlarla yılda dört defa yapılmasına başlanmıştır. Gıda çeki verilerek, kişilerin gıda gereksinimlerini kendilerinin karşılayabileceği şekilde olabildiği gibi, sıcak yemek veya gıda paketi verilmesi şeklinde de olabilmektedir (ASPB, 2015: 76; SYDGM Stratejik Plan: 2008: 46; Kılıç ve Çetinkaya, 2012: 96).

Barınma Yardımları: Muhtaç durumdaki vatandaşların, oturulmayacak şekilde eski, virane, bakımsız ve sağlıksız evlerinin bakım ve onarımı için aynı ve nakdi olarak yapılan destekleri içermektedir. Söz konusu yardımlar, malzeme temini şeklinde olabildiği gibi, para yardımı olarak sunulabilmektedir (ASPB, 2015: 76; SYDGM Stratejik Plan: 2008: 46; Kılıç ve Çetinkaya, 2012: 97).

Yakacak Yardımları: Bu yardım türü aynı niteliktedir. 2003 yılından itibaren, Türkiye Kömür İşletmeleri'nden temin edilen kömür, vakıflar tarafından tespit edilen muhtaç durumdaki ailelere, en az 500 kg olmak üzere ve standartlara uygun bir şekilde torbalanarak teslim edilmektedir. Kömürün ihtiyaç sahibi kişilere dağıtım sürecinde oluşan nakliye ve hamaliye giderleri Fondan karşılanmaktadır. Kömürün muhtaç durumdaki ailelere dağıtımını ise, valiliklerin sorumluluğu altında vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir (ASPB, 2015: 80; SYDGM Stratejik Plan, 2008: 46; Kılıç ve Çetinkaya, 2012: 97).

Nakit Yardımları: Bu yardım türü; muhtaç durumdaki kişilere, bir defaya mahsus veya belli aralıklarla düzenli olarak verilen yardımları içermektedir. Düzenli olarak verilen yardımlar, SYDV'ler tarafından genellikle; periyodik nakit yardımı olarak ifade edilmektedir. SYDGM ise periyodik yardım ifadesini farklı bir anlamda kullanmaktadır. SYDGM, SYDV'lere belli bir formüle göre belirlenen ve her ay gönderilen tutarları, periyodik yardım olarak tanımlamaktadır (bazen de periyodik pay ifadesi kullanılmaktadır). SYDV'ler, personel ve kira gibi masraflarının yanı sıra; gıda, sağlık, doğal afet yardımları gibi çeşitli yardımları bu tutarlardan karşılayabilmektedir. SYDM'nin gelir gider tablolarında Sağlık Yardımları başlığı altında yer alan Vakıflara Gönderilen kalemi ile Diğer Sosyal Yardımlar başlığı altında yer alan Gıda Yardımı ve Çeşitli Yardımlar kalemleri ise SYDV'lere her ay

gönderilen periyodik tutarlar bittikten sonra, SYDV'lerin talebi üzerine gönderilen ilave tutarları ifade etmektedir (Kesgin, 2012: 98).

Periyodik nakit yardımlar, ekonomik ve sosyal yoksunluk içindeki kişilere yapılmaktadır. Bu yardımlarda Türk vatandaşı olma koşulu bulunmamakta ve Türkiye'de ikamet eden yabancı uyruklu ihtiyaç sahiplerine de periyodik yardım verilebilmektedir. Ancak, büyük şehirlerdeki mültecilere yapılan yardımların, periyodik nitelikte olmamasına da özen gösterilmektedir (Kesgin, 2012: 98).

Yapılan son düzenlemelerle birlikte, eşi vefat etmiş kadınlara ve muhtaç asker ailelerine de periyodik nakit yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, düzenli nakdi sosyal yardım programı kapsamında muhtaç durumdaki eşi vefat etmiş kadınlara, koşulları devam ettiği sürece; aylık 250 TL olmak üzere, 2 aylık periyotlarla 500 TL düzenli yardım verilmektedir. Söz konusu yardım, 29.12.2011 tarih ve 2011/8 sayılı Fon Kurulu kararı ile 2012 Şubat ayı itibarıyla başlatılmıştır (ASPB, 2015: 80). Yine vatani görevini yapmakta olan askerlere, askerlik görevleri sona erene kadar, sosyal güvencesi olmayan ve muhtaç durumda olan ailelerine, aylık 250 TL olmak üzere, 2 aylık periyotlarla 500 TL düzenli yardım verilmektedir. Bu yardımın verilmesine, 2013 Mart ayı itibarıyla başlanmıştır. Görevini yapmakta olan askerin; evliyse eşi, değilse annesi veya babası bu yardımdan faydalanabilmektedir (ASPB, 2015: 81).

1.3.2.7.1.2.Eğitim Yardımları

Ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan ailelerin; eğitim çağındaki çocuklarına yönelik olarak sağlanan eğitim yardımları, SYD Teşvik Fonunun yardım faaliyetleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Genellikle süreli, aynı nitelikte yardımlardan oluşsa da, koşullara göre değişen nakdi içerikli yardımları da içermektedir. Bu yardım türlerinden kısaca bahsetmek gerekirse:

Eğitim Materyali Yardımları: Ekonomik ve sosyal yoksulluk içerisinde bulunan ve ilköğretim veya ortaöğretime devam eden çocukları olan, ailelere yapılan aynı yardımlardır. Her eğitim ve öğretim yılının başında, yoksul ve yardıma muhtaç ailelerin çocuklarına kitap dışında ayakkabı, önlük ve kırtasiye yardımları yapılmaktadır (SYDGM Stratejik Plan, 2008: 45).

Söz konusu bu yardımlar, 2013 yılı Şubat ayına kadar her eğitim ve öğretim yılının başlangıcında, SYD Teşvik Fonundan SYDV'lere kaynak aktarılmasıyla yürütülmekteydi. Ancak, 2013 yılı Şubat ayından itibaren, vakıfların periyodik paylarının artırılmasıyla; uygulama, ekstra kaynak aktarımı yapılmaksızın yürütülmektedir (ASPB, 2015: 82;).

Şartlı Nakit Transferi (Eğitim Yardımı): Bu yardım programı, ekonomik koşullar nedeniyle çocuklarını eğitim kurumlarına göndermekte zorlanan ve nüfusun en yoksul yüzde 6'lık bölümünde yer alan ailelere; ilkokul ve ortaokul kademesinde yer alan çocuklarını, sürekli eğitim kurumlarına göndermeleri koşulu ile aylık olarak yapılan yardımları içermektedir. 2003 yılından beri, ŞNT Eğitim Yardımı adıyla yürütülen bu yardım programı, 15 Eylül 2010 tarihli Bakanlık oluru ile Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) adı altında uygulanmaya başlanmıştır. MEB ile yapılan protokol ile yürütülmekte olan programda ödemeler; kadının, aile ve toplum içindeki konumunu güçlendirmek amacıyla, annelere yapılır. Kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmak ve ilköğretimden ortaöğretime geçiş teşvik etmek için, kız çocukları ve ortaöğretime devam eden öğrenciler için yapılan ödemeler biraz daha fazladır. Bu çerçevede Fon Kurulu'nun 23.12.2010 tarihli kararı ile Ocak 2011'den geçerli olmak üzere aylık ödeme miktarları: İlköğretime devam eden erkek çocuklar için, aylık 30 TL; ortaöğretime devam eden erkek çocuklar için ise, aylık 45 TL'dir. Buna karşılık kız çocukları için verilen yardım miktarı, ilköğretime devam edenler için, aylık 35 TL; ortaöğretime devam edenler için, aylık 55 TL'dir. 2014 yılında yapılan ödemelere bakıldığında ise, söz konusu gruplara 5'er TL'lik bir artış yapıldığı görülmektedir (ASPB, 2015: 82-83; ASPB, 2012; ASPB, 2014: 118).

Öğle Yemeği Yardımı: 2007 yılından itibaren; ilk ve ortaöğretim kademelerinde olan öğrencilere yapılan barınma yardımlarına ilave, ulaşım ve yemek gibi ihtiyaçlara yönelik yardımlarda yapılmaktadır. 1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında, taşınmalı eğitim uygulamasına yer verilmiş; 2004 yılına kadarda il ve ilçe vakıfları, okulların bulunduğu merkezlere taşınan öğrencilerin öğle yemeklerini karşılama görevini üstlenmiştir. Ancak daha sonra, 2003-2004 eğitim ve öğretim yılından itibaren, taşıma programıyla beraber, öğle yemeği programı da kaynağı fondan aktarılacak suretiyle, MEB'ye devredilmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 204) .

Ücretsiz Kitap Yardımı: Bu yardım programıyla, 2003-2004 eğitim ve öğretim yılından bu güne, yine kaynağı fondan aktarılacak koşuluyla, MEB tarafından ilköğretim öğrencilerinin kitapları, ücretsiz olarak dağıtılmaktadır (ASPB, 2015: 85).

Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması: 2004-2005 yılında hayat geçirilen bu uygulama, başlangıçta sadece zihinsel ve otistik engellileri kapsayacak şekilde yürütülürken; 2005-2006 eğitim ve öğretim yılından itibaren, bütün engelli grupların dâhil edilmesiyle kapsamı genişletilmiştir. Bu uygulamanın amacı, engelli öğrencilerin ulaşımda yaşadıkları sorunları minimize ederek; okullara kolay erişebilmelerini sağlamaktır. Ayrıca, engelli öğrencileri eğitim ve öğretime teşvik etmek, onlara okul sevisini aşmak ve onların okullaşma oranlarını arttırmak, yine bu uygulamanın amaçları arasındadır. Böylece, bu uygulama ile eğitim yoluyla engelli bireylerin, sosyal hayatın her aşamasında kendilerine yer bulabilmeleri hedeflenmiştir. Uygulama, SYGM, EYHGM ve MEB işbirliği ile yürütülmektedir (ASPB, 2015: 85; Öztürk ve Öztürk, 2010: 206).

Yüksek Öğrenim Bursları: 1989 yılından günümüze kadar, yükseköğrenim öğrencilerine fondan karşılıksız olarak burslar verilmektedir. 9 ay süreyle karşılıksız olarak verilen burslar, işlemlerin tek elden yürütülmesi amacıyla; 5102 sayılı Kanunda yapılan düzenleme ile 2003- 2004 öğretim yılından itibaren, Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na devredilmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 205).

1.3.2.7.1.3.Sağlık Yardımları

Vakıflar tarafından yapılan sağlık yardımları arasında; şartlı sağlık yardımları, tedavi destek yardımları ve engelli yardımları yer almaktadır. Hem aynı, hem de nakdi yardımlardan oluşan bu yardım türlerinden kısaca bahsetmek gerekirse:

Şartlı Sağlık Yardımları: 2003 yılından itibaren, SYD Vakıfları tarafından, nüfusun en yoksul ailelerinin çocuklarına, temel sağlık hizmetlerinden tam olarak yararlanmalarına olanak sağlamak ve bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak amacıyla, şartlı nakit sağlık yardımları uygulanmaktadır. Bu yardımların amacı; 0-6 yaş grubu çocukların, hamile ve lohusalık dönemindeki kadınların kritik dönemlerinde temel sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına imkan tanımak ve ailelerin bu konularda olumlu davranış değişiklikleri göstermelerine ortam hazırlamaktır. Ayrıca, ailelerin

daha sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri için, temel beslenme gereksinimlerinin karşılanması; yine bu yardımların amaçları arasında düşünülmüştür. Yardım kapsamında yapılan ödenekler, bu yardımı almaya uygun çocuk ya da kişi sayısına göre sağlık muayenelerinin yaptırılması koşuluyla, doğrudan annelere verilir. Fon Kurulu'nun 23.12.2010 tarihli kararı ile Ocak 2011'den geçerli olmak üzere aylık ödeme miktarları; sağlık yardımı alan çocuklar ve gebelik yardımı alan anne adayları için 30 TL, doğumun hastanede gerçekleştirilmesi durumunda bir kereye mahsus 70 TL olarak uygulanmasına başlanmıştır. Buna karşılık, 2014 yılında yapılan ödeneklere bakıldığında, bu miktarlarda 5'er TL'lik artışlar yapıldığı görülmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 207; ASPB, 2012; ASPB, 2015: 87).

Tedavi Destek Yardımları: 1991 yılından itibaren 3816 Sayılı Yeşil Kart Yasası gereğince; sosyal güvenceden yoksun vatandaşların yataklı tedavileri Sağlık Bakanlığı tarafından, ayakta tedavi ve ilaç giderleri ise 2005 yılına kadar vakıflar tarafından karşılanmıştır. 5222 sayılı yasa ile yeşil kartlıların fondan karşılanan ayakta tedavileri ile ilaçları, 3826 sayılı yasa kapsamına alınarak, yeşil kart uygulamasının tek elden yürütülmesi sağlanmıştır (Öztürk ve Öztürk, 2010: 208).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun geçici 12'nci maddesinin ikinci fıkrası gereği tedavi yardımları yeşil kart verilmek suretiyle sağlanan kişilerin, 01/01/2012 tarihi itibarıyla genel sağlık sigortası kapsamına alınmaları ve anılan Kanunun 106'ncı maddesi ile 3816 sayılı Kanunun 01/01/2012 tarihinde yürürlükten kaldırılması nedeniyle aynı Kanunun "Bu kanuna göre Yeşil Kart alacak durumda olmayanların ödeme gücünü aşan sağlık hizmetleri ile bu Kanun kapsamında olmayan sağlık hizmetleri ile bu Kanun kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin ücret ve bedellerinin karşılanmasında 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu'nun hükümleri uygulanmaya devam edilir" hükmü uyarınca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıflarına verilen görev yürürlükten kalkmıştır (ASPB, 2015: 89).

Ayrıca 3294 sayılı Kanunun 2. maddesinde ifade edilen "Ancak, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60'ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde sayılan genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 5510 sayılı Kanun gereği ödedikleri katılım payları bu Kanun kapsamındadır. Ancak yıl içinde ödenen tutarlar, takip eden yılda Hazine tarafından

Fona geri ödenir” hükmü uyarınca; bahsi geçen vatandaşlar ödedikleri katılım paylarını SYD Vakıflarından talep edebilmektedirler (ASPB, 2015: 89).

Engelli Yardımları: Sosyal güvencesi olmayan engelli vatandaşların, topluma uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla; ihtiyaç duydukları her türlü araç ve gereçlerinin karşılanması bu yardım programı kapsamında yürütülmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 208).

1.3.2.7.1.4.Özel Amaçlı Yardımlar

Diğer yardım türlerinde olduğu gibi bu yardım türü de genel olarak aynı nitelikte olup; afet yardımları, terörden zarar görenlere yönelik yardımlar ve aşevi faaliyetlerinden oluşur.

Afet Yardımları: Deprem, sel ve yangın gibi doğal afetler nedeniyle mağdur olan vatandaşların zararları, öncelikle Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından karşılanmaktadır. Genel hayatı etkilemediği için doğal afet kapsamında değerlendirilmeyen münferit olaylar (yangın, su baskını vb.) nedeniyle vatandaşların zarar gördüğü durumlarda ise, Fondan destek sağlanmaktadır (ASPB, 2012: 45; Çalcalı, 2012: 2018).

Terörden Zarar Görenlere Yönelik Yardımlar: 3294 sayılı Kanun kapsamında ve terör nedeniyle mağdur olan vatandaşlara, mağduriyetlerinin giderilmesine yönelik yapılan yardımlardır (ASPB, 2012: 45; Çalcalı, 2012: 2018).

Aşevi Faaliyetleri: Aşevleri aracılığıyla, işsizlik oranının çok olduğu ve yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı yerlerde, muhtaç durumdaki vatandaşlara verilen günlük sıcak yemek yardımlarıdır. Engelli, hasta, yaşlı, dul ve kimsesiz olup, muhtaç durumdaki vatandaşlara hizmet veren ve fondan kaynak aktarılmak suretiyle vakıflar tarafından işletilen çeşitli aşevleri bulunmaktadır (Kesgin, 2012: 101; ASPB, 2015: 93; Çalcalı, 2012: 2018).

Diğer Muhtelif Sosyal Yardımlar: Diğer özel amaçlı sosyal yardımlar; acil durum nedeniyle mağdur olan vatandaşlar ile Suriyeli misafirler gibi yabancı uyruklu kişilerin gıda, giyim, barınma vb. temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, vakıflara ek kaynak gönderilmesi suretiyle; gerçekleştirilen destekler ile muhtelif diğer yardımları içermektedir (ASPB, 2015: 94).

1.3.2.7.1.5.Yaşlı ve Engelli Yardımları

Söz konusu yardım türü, 2022 sayılı kanun kapsamındaki yardımlar olarak da adlandırılmaktadır. Bu kapsamda yapılan yardımlar:

“2022 sayılı ‘65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun’ gereğince; herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumundan bir gelir veya aylık hakkından faydalanmayan ve hane içinde kişi başına düşen geliri, 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan asgari ücretin aylık net tutarının 1/3’ünden (2013 Temmuz-Aralık dönemi için 243,43-TL) az olan Türk Vatandaşlarından, 65 yaşını doldurmuş yaşlılar ile 18 yaşından büyük engelliler ve Kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış engelli yakını bulunan kimselere (engelli olan yakınına fiilen bakmak şartı ile) aylık bağlanmaktadır.

6111 sayılı Kanunun geçici 2’nci maddesiyle sosyal güvenlik mevzuatına tabi olarak çalışmayan, sosyal güvenlik kurumlarından ya da yabancı bir ülke sosyal güvenlik kurumundan her ne ad altında olursa olsun herhangi bir gelir veya aylık almayan ve silikozis hastalığı nedeniyle meslekte kazanma gücünü en az % 15 kaybettiğine Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Kurulunca meslek hastalıkları tespiti hükümleri çerçevesinde karar verilen kişilere aylık bağlanması imkânı getirilmiştir.

2022 sayılı Kanun kapsamında ödenen aylıklar ile silikozis aylıkları her yılın Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir peşin olarak ödenmektedir.

633 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname uyarınca Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü Kanun Hükmünde Kararnamenin yürürlüğe girdiği tarihte kapatılmış ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki işlemler, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaya başlanmıştır” (ASPB, 2015: 94).

1.3.2.7.1.6.Gelir Getirici ve İstihdam Artırıcı Proje Destekleri

Sosyo-ekonomik yoksulluk içinde bulunan vatandaşların, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak, toplumla kaynaşmaları ve ekonomide aktif, üretken duruma geçmelerini ve sürdürülebilir gelire ulaşmalarını sağlamak amacıyla; kentsel alanda iş kurmaya yönelik, kırsal alanda yöre şartlarına uygun sürdürülebilir faaliyetlere yönelik gelir getirici ve istihdam arttırıcı projelere destek verilmektedir.

1.3.2.7.1.7.Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri

SYDGM tarafından, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile iş birliği yapılarak; kooperatifler aracılığı ile geliştirilen kırsal alanda sosyal destek projeleri, 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Dolaylıda olsa, kırsal kalkınmaya katkıda bulunan bu projeler ile kırsal alanda yaşamını sürdüren; süt, sığırcılık, koyunculuk ve seracılık gibi tarımsal üretim yaparak gelir elde etmek isteyen, ancak yeterli kaynağa sahip olmayan vatandaşlar, kooperatifler kanalıyla desteklenir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 218; ASPB, 2015: 98).

1.3.2.7.1.8.Gelir Getirici Projeler

Bu projelerle amaçlanan, muhtaç durumdaki kişi ya da hanelerin kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için, uzun süre çalıştırabilecekleri ve gelir elde edebilecekleri iş yeri açmalarına olanak tanımaktır. Uygulamaya konacak projelerin teknik ve ekonomik bakımdan yerel koşullara uygunluğuyla birlikte, proje konularının üretime dönük, emek yoğun ve beceri gerektiren konulardan oluşması ve üretilecek ürün ya da hizmetlerin yöresel satış ve pazarlama olanaklarına sahip olması da gerekmektedir. Gelir getirici projeler için herhangi bir konu sınırlaması olmamasına karşın, ağırlıklı olarak; sıhhi tesisatçılık, tornacılık, doğalgaz, elektrikçilik, elektronik eşya satışı, kuaförlük, gümüş eşya üretimi, bitkisel/hayvansal üretim, hazır giyim, tarımsal ürün işleme, kırtasiyecilik, çiçekçilik, lokantacılık, el sanatları, hediyelik/turistik eşya üretimi, mobilya üretimi ve satışı, terzilik, market işletmeciliği gibi türden konulardaki projelere destek verilmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 212-213; ASPB, 2015: 97).

İstihdam Amaçlı Eğitim Projeleri: Bu projelerin amacı, muhtaç ve işsiz durumdaki kişilerin, daha nitelikli işler bulmaları, teknik ve sosyal beceri kazanmaları için, onlara yönelik kısa süreli kursların düzenlenmesidir. Ayrıca düzenlenecek olan kurslar için, benzer konularda çalışma yapan kamu ve STK ile (birlik, oda, dernek, kooperatif, vakıf vb.) iş birliği yapılarak, istihdam güvencesi sağlanması da amaçlanmaktadır. Yaşlı bakıcılığı, gemi kaynakçılığı, dokumacılık, tesisatçılık, sekreterlik-ön muhasebe, toprak, metal, ahşap, taş işleme, elektronik eşya tamiri, fork lift operatörlüğü, terzilik gibi konularda projeler desteklenmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 214).

Sosyal Hizmet Amaçlı Projeler: Vakıflar tarafından, dezavantajlı konumda bulunan gruplara yönelik sosyal hizmet projelerine de, destek sağlanmaktadır. Fon kaynakları ile yoksulluk ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalan veya bu risk altında olan kişi ve grupların, ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılmaları, yaşam kalitelerini yükseltmeleri, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamaları için sosyal yardım ve hizmet içerikli projeler desteklenmektedir. Bu tür projelerle; sokakta çalışan veya yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız erkek ve kadınlara, işsiz gençlere ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin arttırılması için, yeni merkezler kurulması ya da mevcut merkezlerdeki programların çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamdaki projelerde öncülüğü STK'lar ile SHÇEK yapmaktadır (Öztürk ve Öztürk, 2010: 2016).

Kamu Yararına Geçici Çalışma Programları: Bu programla amaçlanan; toplum veya topluluğun ortak yararı için uygulanacak çeşitli projelerle, ihtiyaç duyulan kısa süreli iş gücünün geçici istihdamla karşılanması, yoksul işsizlerin çalışıp, para kazanarak aile geçimine katkı sağlanmalarına olanak tanımaktır. Toplum yararına yapılacak işler arasında; küçük ölçekli sulama, erozyon önleme, ağaçlandırma, ilaçlama, aşılama, budama, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon ve atık su arıtma sistemleri ile yol, park ve piknik alanlarına yönelik temizlik, bakımı ve onarımı, doğal afet veya olağan üstü durumlardan sonra ortaya çıkabilecek çeşitli işler sayılabilmektedir (Öztürk ve Öztürk, 2010: 2017).

1.3.2.7.1.9.SYDVGM - TOKİ “Sosyal Konut” Projesi

SYGM ile TOKİ işbirliğiyle yürütülen ‘Sosyal Konut Projesi’ ile 3294 sayılı ‘Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’ kapsamında ve sosyo-ekonomik yoksunluk içinde bulunan, sosyal güvencesi de olmayan kişilere yönelik, geri ödemeli olmak koşuluyla sosyal konutlar yapılmaktadır. Bu proje ile amaçlanan; yoksul ve muhtaç durumdaki bireylerin en temel ve zaruri gereksinimlerinden biri olan, barınma sorununu çözmek ve onlara insan onuruna yakışır bir biçimde yaşama olanağı sunmaktır (ASPB, 2012: 45; ASPB, 2015: 76-77).

Görüldüğü gibi, Türkiye’de yoksullara yönelik yapılan yardımlar oldukça dağınık ve çeşitlidir. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Türkiye’de SYDV’ler tarafından yapılan yardımlar konusunda TBMM’de araştırma

komisyonu kurulmuş olup, komisyon tarafından yapılan incelemelerde SYDV'lere ilişkin olarak şu hususlar tespit edilmiştir (CDDK, 2009: 7-8):

- Fiziksel mekânlarının mevcut ihtiyaçları karşılayamadığı, uzman personel sayısının yetersiz kaldığı, vakıf çalışanlarının özlük haklarına ilişkin sorunlar bulunduğu, kısıtlı imkânlarla yürütülmeye çalışılan hizmetlerin istenilen kaliteye ulaştırılmadığı, vakıflar arasında farklı yöntemler ve uygulamalar yapıldığı, vakıflar arasında işbirliği ve koordinasyonun yeterli ölçüde sağlanamadığı, vakıfların gerçekleştirdiği hizmetlerin ve çalışmaların halka anlatılamadığı ve tanıtılmadığı, muhasebeleştirme ve kayıt sisteminde yetersizlikler olduğu,
- 3294 sayılı Kanunun amaç ve kapsam maddelerinde konunun olabildiğince genel hatlarıyla ele alındığı ve uygulayıcılara çok geniş bir hareket imkânı tanındığı, bu durumun kontrol mekanizmasını zorlaştırdığı ve keyfi uygulamalara imkân veren sonuçlar doğurduğu,
- Vakıf mütevelli heyetlerinde aynı kişilerin uzun yıllar görev yaptıkları, bu durumu kazanılmış hak olarak gördükleri ve kişilerin değiştirilmesinin sorunlara yol açtığı, ayrıca genelde işi yoğun olan kişilerin seçilmesi sonucu toplantılara katılımın istenen düzeyde olmadığı,
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının kamu görevlisi olan mütevelli heyet üyelerinin sicil amirleri olan vali veya kaymakamın görüşleri dışında fikir beyan etmekte zorlanmaları nedeniyle mütevelli heyet kararlarının, genellikle heyetin değil, vali ya da kaymakamın istek ve görüşleri yönünde tezahür ettiği,
- Mülki idare amirlerinin iş yükünün fazla olması nedeniyle vakıf faaliyetleri ile yeterince ilgilenemediği veya vakıfların sadece serbest harcama yapma aracı olarak görüldüğü,
- Belediye başkanlarının, mütevelli heyet üyeliği kanunla verilmiş görev olmasına rağmen toplantılara; iş yoğunluğu, siyasi kaygıların varlığı, seçilmiş ve atanmış olma düşüncesinin ön plana çıkarılması gibi sebeplerle ya çok seyrek katıldıkları ya da hiç katılmadıkları, yerlerine de mevzuat gereği kimsenin katılmadığı ve mahalli idarenin görüşlerinin kararlara yansıtılmadığı,
- Kimi vakıfların gönderilen paylarını tam olarak kullandığı, birçok vakfın ise para biriktirdiği, bu biriken paraları bankalarda vadeli hesaplarda tuttuğu,
- Fon ve vakıflar kurulduğundan bugüne kadar kırsal kesimde istihdamı artırmak, yöre halkına iş ve meslek edindirmek için; halıcılık, triko, el sanatları, büyük ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık, kültür mantarı, meyveciliği geliştirmek gibi binlerce projenin finanse edildiği, projelerin yeterli fizibilite ve etüt yapılmadan hayata geçirildiği, bu

nedenlerle % 95'inin devam ettirilemediği ve atıl kaldığı, çok büyük meblağlarda verilen düşük faizli kredilerin geri dönüşümlerinin sağlanamadığı,

- Fakirlik tespitlerinde yeterli hassasiyet gösterilmediği, mahallinde araştırma yapılmadığı ve belli dönemlerde de bu tespitlerin güncellenmediği,
- Bazı vakıflara ihtiyacın dışında eleman alınarak vakıf hizmetleri dışındaki alanlarda istihdam edildiği (Örneğin; bahçıvan, kapıcı, bekçi, sekreter, şoför, resmi dairelerde ve okullarda hizmetli vb.).

Komisyon tarafından yapılan incelemenin sonuçlarına bakıldığında, Türkiye'de uygulanan yardım programlarının çok sağlıklı yapılmadığı hükümet tarafından da ortaya konulmuştur. Ayrıca Güney Avrupa Ülkeleri/Akdeniz Ülkeleri içinde yer alan ve gelişmemiş sosyal yardım sistemlerine sahip ülkeler arasında gösterilen Türkiye'nin, zaten sahip olduğu yardım sistemi eleştirilirken, birde uygulamalarda yaşanan aksaklıklar, sistemin tümüyle değiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yinede son yıllardaki göstergelere bakıldığında Türkiye'nin gerek yoksullukla mücadelede, gerekse insani gelişmede önemli gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Kuşkusuz bunda en önemli katkının sosyal alana ayrılan kaynakların ciddi oranda artırılması yatmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye'de sosyal hizmet ve sosyal yardımlara 2002 yılında ayrılan kaynak, 1 milyar 376 milyon TL'iken; 2010 yılına gelindiğinde bu miktarın 15 milyar 162 milyon TL çıktığı görülmüştür. Ayrılan bu kaynakların GSYH'ye oranı 2002 yılında yüzde 0,5'iken; 2010 yılında bu oran yüzde 1,38'e çıkmıştır (Coşkun vd., 2011: 138; Erdoğan ve Kutlu, 2014: 98).

Buna karşın, AB ve OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, sosyal hizmet ve sosyal yardımlara AB ve OECD ülkelerinde ayrılan kaynağın GSYH'ye oranı, yüzde 2,5 ila yüzde 3 arasında ve bu oranın Türkiye'de yapılan sosyal hizmet ve yardımların hemen hemen iki katı olduğu söylenebilir (Angel-Urdinola vd., 2009: 5). Bununla birlikte, muhtaçlık ölçütü gözetilmeksizin bütün öğrencilere dağıtılan ücretsiz kitaplar ve verilen öğle yemeği yardımları, proje desteği, barın ve yakacak gibi aynı nitelikli yardımlarda göz önüne alındığında ulaşılan yüzde 1,38'lik oranın tamamına yakını nakdi nitelikli olup, doğrudan yoksul ailelere ödeme yapılmasını esas alan OECD ve AB ülkelerine göre oldukça düşük durmaktadır (Coşkun vd., 2011: 138).

OECD'nin 2007 yılı rakamları temel alındığında, AB'ye üye ülkelerin sosyal yardım harcamaları, GSYİH'ye oranı yüzde 2,5 düzeyinde seyretmiştir. Türkiye'de söz konusu oran, yüzde 0,96 olarak gerçekleşmiştir. Son dönemlerde, sosyal harcamalarda katıldığında bu oran; yüzde 1,38 seviyesine çıkmakla birlikte, yinede Bulgaristan, Rusya, Ermenistan, Ukrayna, Makedonya, Bosna-Hersek ve Hırvatistan gibi geçiş yaşayan ve ekonomik sıkıntılarla mücadele eden ülkelerin gerisinde kaldığı gerçeğini değiştirmemektedir (Angel-Urdinola vd., 2009: 5).

Özetle, Türkiye'de yoksullukla mücadele konusunda ayrılan kaynakların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması hak temelli bir yaklaşımdan ziyade; daha çok kanaat önderlerinin ve devlet yetkililerinin kanaatlerine göre biçimlenmiştir. Kesgin'in de (2013: 173-174) vurguladığı gibi: "Kimin muhtaçlar listesine dâhil edilmesi gerektiği, ne tür yardımların kime ve hangi süreklilikle bir dereceye kadar kişilerin kanaatine göre yapılması, yoksul yardımlarının kurallı, şeffaf, hak temelli olmadığını göstermektedir. Yapılan bu yoksul yardımları karar vericilerin kararlarına bağlı olarak türü, miktarı ve süresi konusunda karar vericilere inisiyatif veren bir sistemdir". Vakıfların sağladığı yoksul yardımları önemli miktarlara ulaşmasına rağmen, hak temelli ve düzenli bir gelir olmadığı için, bu durum muhtaçlara daha fazla yarar sağlanmasının önüne geçebilmektedir. Muhtaçların çoğu bu yardımları devlet-toplum ilişkilerinin bir sonucu olarak verilmesi gerektiğini düşünmesine rağmen, sosyal geliri, temel gelir desteği olarak görmeye yatkın gözükmemektedir. Bu nedenle muhtaç bireyler devletten iş istemeyi, yardım istemekten daha öncelikli olarak görmektedir (Buğra ve Keyder: 2003: 39-40). Ayrıca, Türkiye'de yoksul yardımlarına ayrılan kaynakların, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında düşük olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de uygulanan sosyal yardım programlarının, sosyal hakların dışında gönüllülük ve hayırseverlik şeklinde olması başka bir deyişle, "yoksullukla mücadelenin, sosyal hak anlayışını dışlayacak bir biçimde piyasayla hayırsever arasına sıkışıp kalması..." (Buğra, 2008: 275) yardımların geçici ve bu geçiciliklerin aynı bireyler üzerinde tekrar etmesi ile süreklilik gösteren bir anlayış üzerinde süregelenleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, Türkiye'de uygulanan sosyal yardımların, bireyler arasındaki eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklere bağlı olarak dışlanmalarını arttırmaktadır. Yoksullar, sosyal ilişkiler ağlarının dışına itilerek

dışlanmakta, içinde buldukları koşulları değiştirebilecek yeterliliklerden kısmen veya tamamen yoksun kalmaktadır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele aracı olan yoksul yardımları; aile ve iş planlamalarında, kurumlarla olan ilişkilerde ve bunlar etrafında şekillenen davranış kalıplarında önemli roller oynamaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye’de ‘*Yoksulluk Halleri*’ ‘*Nöbetleşe Yoksulluk(ta)*’ mekânsal hareketliliğin son dalgası olarak nöbet tutmaya başlayan, ama aradığını bulamayan; buna karşılık çaresizliğin bir sonucu olarak yoksulluk kültürü içine girmiş, mekânsal ayrışmalar ve sosyokültürel (bireysel) bilinç farklılıkları ile de dışlanmış, müebbet yoksulluktur. “...Türkiye’deki genel yoksulluk modeli değişmemiştir ve yoksulluk toplumun genelindeki yaygınlığını sürdürmektedir; bununla birlikte, sosyal tabakalaşmanın en alt tabakasındaki bir kısım yoksulun hayat koşulları kötüleşmekte ve sosyal dışlanma şeklinde adlandırılabilir bir konuma itilmektedir. Daha açık anlatımla, eskiden geçerli olan ve büyük oranda enformellikten beslenen toplumsal içerme (bütünleşme) unsurları en alttakiler için artık aynı işlevi görmemektedir” (Yılmaz, 2008: 135).

Özetle denilebilir ki, Türkiye’deki yoksulluk sorunu yapısal öğelerle derinleşen ve kültürel öğeleri ağır basan bir hal almaya başlamıştır. “Yoksullar ülkede hâkim olan gelir dağılımı, istihdam yapısı, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliğin kurbanı konumundadır” (Yılmaz, 2008: 128). Bu durum bireylerin kişiliklerine veya belli bir toplumsal grubun özelliklerine yansımış durumdadır. Yoksulların, yoksul yardımlarına bel bağlayarak gündelik geçimlerini sürdürme eğilimleri vardır. Bu durumda onların dışlanmalarına neden olmaktadır. Çünkü yoksul yardımları hak temelli değildir. Örneğin bir yoksulun Genel Sağlık Sigortasından (Yeşil Kart) yararlanması için öncelikle yoksulluğunu kanıtlaması gerekmektedir. Bu da onun etiketlenip, damgalanması anlamına gelir. Oysa, sosyal programların amacı; sosyal devletin temel amaçlarından biri olan, toplum ve bireyleri yoksulluktan kurtararak, güvensizlik alanını daraltmak ve herkesin kendi kaderine hâkim olmasını sağlayacak koşulları ve ortamı hazırlamaktır. Diğer bir deyişle, “ülkenin her yurttaşının, elden geldiğince çalışmak ve katkıda bulunmak şartıyla, herhangi bir sebepten –hastalık, kaza, işsizlik ya da yaşlılık- dolayı çalışmadığı ve kendisinin ve kendisine bağlı olanların onurlu bir şekilde yaşaması için yeterli bir geliri sağlayamadığında onu yoksulluktan kurtaracak bir gelir, kendisine ait hiçbir şeyi olmasa dahi yeterli olacak

ve kendisine ait bir şeyi olduğunda hiçbir varlık soruşturması tarafından kesilmeyecek bir gelire sahip olmasını sağlayacak bir sosyal güvenlik planı oluşturmalıdır” (Bauman, 1999: 71).

Türkiye, sıkça ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizler, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırmakta, ülkedeki ortalama gelire sahip insanların yoksullaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca, düzenli bir işi ve sabit bir geliri olmadığı için, yoksulluğu şiddetle yaşayan, bu yüzden de “derin yoksulluk” olarak adlandırılabilir insanlarında giderek artan bir oranda çoğalmasına yol açmaktadır. Bu durumda bireyleri giderek yardıma bağımlı hale getirmekte, dışlanma hislerini güçlendirmektedir. Bu his onları, yoksulluk kültürü içine çekerek; toplumsal bütünleşmeye yönelik oluşturulan sosyal ilişkilerde, kendine özgün davranış kalıpları üretmektedir. Diğer bir deyişle, “yoksulluk kültürünün birey düzeyinde izdüşümlerine bakıldığında (...) bireyin kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesi, çaresizlik ve başkalarına bağımlı olmanın getirdiği aşağılık duygusu öne çıkmaktadır” (Bilen ve Şan, 2006: 169).

1.4.DIŞLANMA (SOSYAL)

Modern dünyanın en büyük sorunlarından olan ve “sosyal bir hastalık” olarak görülen (sosyal) dışlanmayla yoksulluğun birbiri ile kurmuş olduğu ilişki ele alınmadan önce, sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışı, kullanılışı, kavrama yönelik tanım, unsur ve türlerin neler olduğuna değinilecek ve ardından sosyal dışlanmaya neden olan süreçler belirlenmeye çalışılacaktır. Kavramın mevcut literatür de yeni oluşu –en azından yoksulluk olgusuna göre- çalışmanın seyri açısından böyle bir gerekliliği doğurmuştur.

1.4.1. Tarihsel Süreçte Dışlanma

Kentlere özgü bir problem olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma kavramını (Power, 2000: 1), Avrupa’da sosyal politika alanında ilk kullanan, 1960’lı yıllarda Fransa olmuştur. Bu dönemde sosyal politika alanında faaliyet gösteren politikacılar, bürokratlar, aktivistler, akademisyenler ve gazeteciler yoksullardan üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz etmiş, fakat kavram ekonomik krizlere kadar, çok fazla yayılma olanağı bulamamıştır (Silver, 1994: 532). İlerleyen yıllarda Fransa’da, standart sosyal kazanımlar sisteminin geç tamamlanması ve savaş sonrası ekonomik büyümenin 1970’li yıllarda yavaşlamasıyla birlikte, dışlanmada sosyal bir sorun¹⁴ olarak tanımlanmıştır (Sapançalı, 2005a). O dönemde, Fransa nüfusunun onda birinin çeşitli biçimlerde dışlanmış olduğu ileri sürülmüş ve bu kişiler; intihar eğilimli insanlar, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, fiziksel ve zihinsel engelliler, suçlular, çok yaşlılar, tek ebeveynli aileler, marjinal kişiler, sorunu çok olan hane halkları, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuz kişiler olarak sıralanmıştır (Sen, 2000: 1; Silver, 1994: 532; Haan, 2011: 7).

Dışlanmanın toplumda sosyal bir sorun olarak görülmeye başlaması ve hangi kişi ve grupların dışlanmış olduğunun belirlenmesinin ardından, aynı yıllarda Fransa’da, bu sosyal soruna yönelik mücadele konusunda da çeşitli politikaların geliştirildiği de açık bir şekilde gözlemlenmiştir. O yıllarda tartışmaların odak noktası, tüketim toplumunda ücretli olmanın yabancılaştırıcı niteliği üzerineydi ve

¹⁴ Chirac Hükümeti döneminde Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yapmış olan Rene Lenoir 1974 yılında yayınlamış olduğu “Les Exclus: un Francais sur Dix” kitabında sosyal dışlanma terimini sosyal bir sorun olarak ilk kullanan kişi olmuştur.

sosyal koruma sisteminin güçlendirilmesi, dışlanmayla mücadele konusunda kendisine önemli bir alan bulmuştu (Schwartzman, 2004: 9).

1970'li yılların sonlarına doğru sosyal dışlanma Fransızlar tarafından, öznel ve nesnel dışlanma olarak ikiye ayrılmıştı. Öznel dışlanma, marjinal sınıfları ve göçmenleri içerip, sınıfsal mücadelelerin politik söylemlerini ve kentsel, toplumsal, kitlesel ayaklanma savaşımını da içerecek biçimde kullanılırken nesnel dışlanma ise; bireyin, kendi iradesi dışında meydana gelen nedenlerden dolayı, toplumsal sistemin dışında kalması olarak kullanılmıştır (Silver, 1994: 532; Şahin, 2009: 18). Böylece, daha önce kişisel nedenlere bağlı olarak ele alınan sosyal dışlanma kavramının kapsamı, daha da genişletilerek yapısal olarak da ele alınmaya başlanmıştır.

Fransa'da pek çok kitlenin toplumdan dışlanmış olduğunu gösteren kişi ve gruplara, işsizlerin ve yoksulların eklenmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiş, sosyal dışlanma kavramı eşitsizlik ve yoksulluk olgularıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Çakır, 2002: 84). Özellikle, söz konusu yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve yeniden yapılanma süreciyle, sosyal refah devletinin krize girmesi, bu yıllarda dışlanmaya verilen önemi daha da arttırmış; dışlanma, değişik tipteki sosyal dezavantajlardan söz edilirken de kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; aile yaşamındaki köklü değişimler, gecekondulaşma, artan işsizlik gibi ortaya çıkan yeni sosyal sorunlar dışlanmayla ilişkilendirilmiştir. Geleneksel refah uygulamalarının bu sorunlarla mücadelede yetersiz kalması, sosyal politika alanında böyle bir gerekliliği doğurmuş (Silver, 1994: 532; Sapançalı, 2005a: 14; Gökbayrak, 2005) ve yoksullukla mücadele, yerini yavaş yavaş sosyal dışlanmayla mücadeleye bırakmıştır (Peace, 2001: 19).

Diğer bir deyişle, kapitalist üretim sürecinin yeniden yapılanma aşamasına geldiği bu yıllar, sosyal problemlerinde su yüzüne çıktığı yıllar olmuştur. Literatür, bu noktada; sosyal eşitsizliklerin sadece yoksullukla açıklanamayacağı, ortada çok boyutlu bir yoksulluk süreci olduğu ve yeni bir kavramsallaştırmaya gidilmesi gerektiği konusunda birleşmiştir (Tartanoğlu, 2010: 2). Yeni liberal politikalar ve küreselleşme süreciyle eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, ayrımcılık, bağımlılık gibi sosyal dışlanmayla ilişkili sorunlar daha da belirginleşmiştir. Yeni liberal politikaların neden olduğu yeni sosyal krizler, artan işsizlik ve uzun süreli işsizlikle birlikte, devletin sosyal koruma politikalarını azaltması geniş toplum kesimlerinin

sosyal dışlanma olgusu ile karşılaşması ile sonuçlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren tüm dünyada, özellikle Avrupa’da, kullanılabilir bir kavram haline gelmesi bu nedendir. İşsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar, bireylerin toplumsal yaşamla bütünleşmesini engelleyen süreçlerdir ve toplumların özelliklerine göre çeşitli oranlarda sosyal dışlanmaya yol açmaktadır (Erdoğan, 2004; Şahin, 2009: 19).

1990’lı yıllarda, Fransa’da Devlet Planlama Örgütü, çalışmalarının önemli bir bölümünü sosyal dışlanma konusuna ayırmış ve dışlanmanın önlenmesi ve azaltılması için büyük uğraş verilmiştir. Bu yıllarda P. Nasse ve M. Xiberas’ın çalışmaları önem kazanmıştır. Nasse, nüfusun heterojen olması ve dışlanmışların yaşam yörüngelerinin farklılık göstermesi nedeni ile sosyal dışlanmayı belirli uygun bir kavram çerçevesinde tanımlamıştır. Onun çalışmaları teorik olarak sosyolojik teoriler yaklaşımına, ampirik bazda ise dışlanmışlar ve dışlanma ile mücadele politikalarına dayanmaktadır. Xiberas ise, dışlanmayı toplumsal bağların çözülmesi biçiminde ele almış ve dayanışmanın sağlanması konusunda yaşanan zorlukları ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlamıştır (Castillo, 1994).

Fransa’da ortaya çıkan ve politika olarak kendine uygulama alanı bulan sosyal dışlanma, Fransa’dan sonra diğer Avrupa ülkelerinde de kabul görmüş ve hızla yaygınlaşmıştır. Sapancalı’ya göre, özellikle işsizlik oranlarındaki artış, artan uluslararası göç ve refah devletinin gerilemesi, dışlanma üzerindeki ilgiyi arttıran etkenler olarak sıralanmaktadır (Sapancalı, 2005a: 15-17). Bu nedenle 1988 yılında Avrupa Komisyonu, yeni tür yoksulluk, marjinalleşme ve sosyal dışlanmayla ilgili bir belge yayınladıktan hemen sonra, 1989’ yılında Avrupa Bakanlar Komisyonu tarafından sosyal dışlanma terimi onaylanmış ve “sosyal dışlanmayla mücadele” benimsenmiştir (Costa, 1977: 60). Ardından 1990 yılında sosyal dışlanmanın sosyal ve siyasal düzen sorunlarına yol açacağı düşüncesi ile Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından, ‘*Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi*’ kurulmuş ve birçok raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, büyük bölgesel eşitsizliklerin yıkıcı potansiyeli, AB’nin sosyal dışlanmayı bölgesel boyutta ele almasına neden olmuş; yoksullukla mücadele konusunda merkezi konumda olan yoksulluk kavramının yerini, doksanlı yılların ortasından itibaren sosyal dışlanma kavramı almaya başlamıştır. Sosyal dışlanma AB’de, sosyal ve kültürel dışlanmaya vurgu yapan Fransız unsurlar ile gelir eşitsizliği ve maddi dışlanmaya odaklanmış

olan Anglo-saxon geleneğinin birleştirilmesiyle, yeniden kuramsallaştırılmıştır (Sapançalı, 2005a: 15-17).

Avrupa’da bu yönde gelişme gösteren sosyal dışlanma kavramı, Birleşik Devletler’de daha farklı bir kullanım ile uluslararası literatürde yerini almıştır. Avrupa ile hemen hemen aynı kişi ve gurupları temsil eden dışlanmışlar, burada sınıfaltı (underclass) kavramı ile ifade edilmiştir.

Sınıfaltı kavramı, büyük kentlerin merkezinde yoğunlaşan, istihdam olanaklarının yetersiz kalması ile işgücüne sürekli dâhil olamayan ve çalışma konusunda isteksiz davranan insanları temsil etmektedir. Formel ekonomik sistemin dışında kalma ve buna bağlı olarak sapkın davranış bozuklukları gösterme ve sosyal acıdan kendilerini yalnız hissetme, bu birey ve gruba ait özelliklerdir (Şenses, 2013a: 90-91). Diğer bir deyişle, bireylerin ekonomik sistemin dışında kalması sonucu; ortaya çıkan aksamalar, sosyal açıdan kenara itilme gibi diğer yoksul gruplardan farklı özellikleri olan ve davranış biçimleri sergileyen bireyler, sınıfaltını oluşturmaktadır. Kapitalist düzenle bütünleşmeyi başaramamış, yeni kent yoksulları bu sınıftadır. Sınıfaltını sadece ekonomik değil, psikolojik ve sosyal patolojik olarak nitelendirenlerde vardır. ABD gibi gelişmiş ülkelerde ekonomik dışlanma ile karşılaşanlar, buna bağlı olarak siyasi, sosyal ve kültürel alanlardan da kopmaktadır. Bu grubun artık sınıf dahi olmayan sınıfaltını ortaya çıkardığı söylenebilir (Şahin, 2009: 22).

Sonuç olarak dışlanma, “belirli toplum kesimlerinin sermaye birikim sürecinin dışında kalması, ekonomik büyümeden adil ölçüde yararlanamaması üzerinde odaklanan ve daha çok kıta Avrupa’sında (özellikle Fransa) önem kazanan bir yaklaşımdır” (Şenses, 2013a: 90). Ayrıca, kavrama özgü nitelikler sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, diğer kıta ülkelerinde de gelişme olanağı bulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, sosyal dışlanmanın yoksullukla eş anlamlı kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Hindistan’da sosyal dışlanma; içilebilir su, temizlik, konut, eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık gibi bazı temel haklardan dışlanma olarak algılanmaktadır. Aynı durum Afrika içinde geçerlidir. Belirli uygulamalar dışlanmayla ilişkili olarak değerlendirilebilir. Bölgede yaşanan dışlanma türü en çok kırsal alanlarda yaşanan mülkiyetten dışlanmadır. Burada,

kırsal bölgelerden yapılan yoğun göçler, kentsel yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle enformel ekonomi dışındaki alanlarda istihdamın daralması da önemli bir dışlanma nedenidir (Sapancalı, 2005a: 21; Saith, 2001: 8).

Arap ülkelerinde ise, sosyal dışlanma marjinalite olarak nitelendirilmekte ve kalkınma ile beraber değerlendirilmektedir. Bu ülkelerde dışlanma bireylerin kendine özgü kusur ve engelleri olarak görülmektedir. Örneğin okuma-yazma bilmeyenlerin büyük bir bölümü işgücü piyasasının dışında kalmakta, okuma-yazma ile dışlanma arasında bağlantı kurulabilmektedir. Benzer şekilde cinsiyet ayrımcılığından dolayı, kadınların çoğu sosyal yapıdan ve çalışma hayatından dışlanmış durumdadır. Ayrıca okulların tüm öğrencilere hizmet verecek kapasiteye sahip olmadığı gibi birçok ailede, çocuğunu okula göndermekte isteksizdir (Sapancalı, 2005a: 21).

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'yi dışlanma konusunda diğer ülkelerden farklı yerde tutmak gerekir. Her ne kadar Türkiye'de sosyal dışlanma terimi ile yeni tanışılmış olmasına karşın, AB'ye adaylığı bulunduğu için sosyal dışlanma ile tam olmasa da mücadele konusunda politikalar geliştirmeye başladığı söylenebilir. Türkiye'de sosyal dışlanma konusunda yapılan mücadeleler AB fonları ve ulusal kaynaklar ile sağlanmaktadır.

Sapancalı'ya (2005a: 29-30) göre, günümüzde sosyal dışlanma kavramı; eşitsizlik, işsizlik, yoksunluk ve yoksulluk gibi olgularla beraber açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu dışlanma biçimleri insanların toplumsal yaşamla bütünleşmesini engelleyen ve hemen her toplumda karşılaşılan olgulardır. Fakat bu olgulara dayalı olarak işsiz, yoksul ve eşitsizliğe maruz kalmış bireylerin, her toplum ve her dönemde dışlanmış olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü gelişmiş bir toplumdaki işsiz bir bireyin karşılaştığı sorunlar ile geliştirmekte olan bir ülkedeki işsizlerin yaşadığı sorunlar ve yoksulluk düzeyi farklı olabileceği gibi, yoksullukta ülkeden ülkeye farklı biçimlerde algılanabilmektedir. Bu nedenle, sosyal dışlanma sorunu her toplumda ve ülkede görülmesine rağmen, her toplumda ve ülkede farklı anlam ve şekillerde tanımlanabilir ve algılanabilir. Diğer bir ifadeyle, endüstrileşmiş ülkelerle, geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkeler sosyal dışlanmayı farklı boyutta ve şiddette yaşarlar. Örneğin endüstrileşmiş ülkelerde sorun; dışarıdan göç, uzun süreli işsizlik ve kazanılmış hakların kaybedilmesi şeklinde ortaya çıkarken, buna karşılık

dışlanmışlık, gelişmekte olan ülkelerde bu sayılanlardan çok daha çeşitli ve fazladır. Ancak, dünyanın her yerinde kabul edilebilir bir sosyal dışlanma, yoksulluklar nedeniyle bireylerin, çeşitli ihtiyaçlarını karşılayamamalarıdır.

Sonuç olarak uzun süreli işsizliğin artması, esnek işgücüne katılım biçimlerinin yaygınlaşması, sosyal hizmet ve korumanın daraltılması/azaltılması, dünya genelinde görece yoksulluğun artması ve demokratik katılımın zayıflaması ile bağlantılı çok yönlü dinamik bir süreç olarak beliren sosyal dışlanma, küresel bir olgu olmakla birlikte, sosyal politika alanına Avrupalı bir kavram olarak girmiştir (Erdoğan, 2004). Avrupa’da sosyal dışlanma kavramının sosyal politika alanında ilk kullanansa, Fransa olmuştur. Kavram, Birleşik Devletler’de sınıfsal ile özdeşleştirilirken; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise, marjinalleşme ile kendine karşılık bulmuştur.

1.4.2. Sosyal Dışlanma Kavramı, Unsurları ve Türleri

Tarihsel süreçte bu yönde gelişme gösteren sosyal dışlanma, literatürde hızla kendine yer bulurken, tanımlanması, unsurları ve türlerine yönelik farklı bakış açıları da beraberinde getirmiştir. Çalışmanın bu kısmında bu farklı bakış açılarından hareketle; sosyal dışlanmanın kavram, unsur ve türlerine yer verilecektir.

1.4.2.1.Sosyal Dışlanma Kavramı

Sosyal dışlanma kavramının günümüz literatürüne yeni girmiş olması ve iktisadi, politik, sosyal, kültürel süreçlerle birlikte kullanılması, kavrama yönelik herkesin üzerinde mutabık kaldığı bir tanımının olmamasına neden olmuştur. Zira kavram üzerinde birçok görüşün bulunduğu, her bir görüşün sosyal dışlanmaya yeni bir anlam yüklediği ve son kertede çok boyutlu, birbiriyle ilişkili karmaşık bir kavramın ortaya çıktığı görülmüştür.

Örneğin Walker ve Walker (1997: 614), kavramı sivil, siyasi, ekonomik ve sosyal haklar anlamında ele alırken ve kavrama, birey ve grupların bu haklara ulaşamaması şeklinde göndermeler yaparken; de Haan (1998: 3) ise, sosyal hakların yerine getirilememesi durumuna pek fazla önem vermemekle birlikte, sosyal dışlanmayı işgücü piyasasına girememesi, ciddi yoksulluk ve maddi yoksulluk gibi süreçlerle ele alır. Diğer bir deyişle, Walker ve Walker, sosyal dışlanmayı toplumsal bütünleşmeye etki eden unsurlardan, birey ve grupların kısmen veya tamamen

dışarıda tutulması olarak görürken; de Haan ise, bu kavramı ekonomik anlamda ele almakta ve yoksullukla ilişkilendirmektedir.

Saraceno (2002: 14), sosyal dışlanma konusunda, çalışmanın önemi üzerinde durmakta ve sosyal dışlanmayı, biri çalışma hakkının elden alınması; diğeri sivil, politik, hukuki, ekonomik, eğitim ve sağlık gibi haklardan oluşan vatandaşlık haklarından herkesin eşit şekilde yararlanamaması biçiminde, iki boyutlu olarak tanımlamaktadır. Duffy (1995: 21)'de sosyal dışlanmayı benzer şekilde ele almakta, ancak Saraceno'dan farklı olarak yabancılaşma ve toplumun genelinden ayrılma olarak görmektedir. Yine Oppenheim (1998: 12)'da, kavrama aynı şekilde yaklaşmakta ve dışlanmayı yoksulluk ya da dezavantajlılık ile eş tutarak; ekonomik, politik, kültürel ve sosyal hayattan, sosyal destek ağlarından dışlanma, yabancılaşma olarak görmektedir. Ayrıca Bynner (1998)'de, sosyal dışlanmayı, söz konusu alanlarla bağlantılı marjinalleşme süreci olarak görmektedir.

Burchardt, LeGrand ve Piachaud (1999: 230) ise, dışlanmayı aktivite konusunda ele alarak daha dar kapsamlı bir tanımlama yapmışlardır. Onlara göre sosyal dışlanma, bazı birey ve grupların toplumda yer alan anormal aktivitelere diğeri vatandaşlar gibi katılamamalarıdır.

Bunların dışında sosyal dışlanma kavramını belli kategorilere ayırarak tanımlayanlarda vardır. Örneğin Sen, dışlanmayı aktif ve pasif olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Ona göre aktif dışlanma, kurumsal süreçler tarafından bilerek ve isteyerek gerçekleştirilmekte iken; pasif dışlanma, daha çok sosyal sorunlarla ilgili önlem almama gibi eylemsizlik durumlarında ortaya çıkan dışlanmadır. Bu anlamda Sen, sosyal dışlanmayı; eğitim, sağlık, barınma, beslenme, istihdam, sosyal sigorta, finans piyasaları, yetenek, politika, kültür gibi alanlardaki yeterliliklerin yoksunluğu olarak, kapsamlı bir biçimde tanımlamaktadır (Sen, 1999: 79).

Giddens (2000: 117-118) da, dışlanma bağlamında toplumu alt ve üst tabaka olmak üzere ikiye ayırır ve çağdaş toplumlarda, toplumdan dışlanmanın iki türünün belirgin bir biçimde ortaya çıktığını ileri sürer. Bunlardan birincisi, toplumun sunmak zorunda olduğu fırsatlardan faydalanamayanların, bulunduğu toplumun en alt tabakasında yer alanların dışta bırakılması; ikincisi ise, en üsttekilerin kendi istekleriyle dışta kalmalarıdır. Giddens, bu iki yaklaşımdan ağırlıklı olarak ikincisi

üzerinde durur ve bu yaklaşımı “elitlerin isyanı” olarak tanımlar. Ona göre, toplumun geri kalanından ayrı yaşamayı seçmiş, zengin kesime mensup olanların kendi istekleriyle kamu kurumlarından (kamu eğitiminden ve sağlık sisteminden) faydalanmamaktadır. İmtiyazlı grupların toplumun geri kalanlarından ilişkilerini kesmelerinin en somut belgesi olarak da, etrafı yüksek duvarlarla çevrili mekânlar da yaşamalarını gösterir. Ona göre toplumdan dışlanma, eşitsizlikle ilgili bir evre değil, ancak insanları toplumun gidiş yönünden ayıran mekanizmalarla ilgili bir olgudur.

Muddiman (2000: 5)’ın belirlemelerine göre, sosyal dışlanma dar ve geniş olarak iki alana vurgu yapar. Dar anlamda dışlanmaya yapılan genel vurgular: Yoksulluğun ve dezavantajlılığın çok boyutlu doğası, çok boyutlu muhtaçlık durumunun süreklilik göstermesi, nispeten belli sosyal gruplar, belli coğrafi bölgedekiler üzerinde yoksulluğun ağır etkileri ve bu grupların toplumun geneline dâhil olmasının arzulanmasıdır.

Kavramın geniş anlamda vurgu yaptığı alanlar ise: Nüfusun büyük bölümünün, en azından yaşamlarının bazı kısımlarında dışlanma durumuna maruz kalmaları, fırsat eşitliği ve yoksulluktan korumayla bağlantılı, vatandaşlık düşüncesine sosyal bir boyut katmak, uyumu toplular için sosyal farklılıklara saygı gösterecek cazibeli hale getirmektir.

Mantıksal olarak dar anlamda sosyal dışlanma görüşü; belli problemlere, sosyal gruplara ve topluluklara odaklanan ve belli amaçları hedefleyen politikaların uygulanmasını ileri sürer. Ancak geniş bakış açısına sahip olanlar, toplumda fırsat eşitliği ve sosyal sermayenin sağlanması gibi daha geniş hedefleri ileri sürer.

Sapancalı (2005a: 24) da sosyal dışlanmaya yönelik tanımlamaları üç kategoride toplamıştır. Ona göre, ilk grupta yer alan tanımlar da dışlanma, birbiriyle bağlantılı ve çok boyutlu durum veya süreçler olarak tanımlanmıştır. Burada sosyal dışlanma, dinamik bir biçimde işleyen, birbirinden farklı, fakat her birinin kısır bir döngü içinde bir birine eklemlendiği ve birbirini etkilediği olgulardan kaynaklanan ve toplumun dışında kalan, dâhil olmama durumu veya süreçleri olarak açıklanmıştır.

İkinci grupta yer alan tanımlarda ise, sosyal dışlanma daha çok insanlar ve ilişkiler boyutuyla değerlendirilmiş ve üç düzeye oturtulmuştur. Buna göre dışlanma; bireyleri, grupları ve bir bütün olarak toplumu içerir. Bu tanımlarda sosyal dışlanma

genellikle sosyal ilişkilere göre tanımlanmakta ve dışlanma süreci; sosyal bağın, sosyal ve sembolik karşılıklı ilişkinin kopması olarak görülmektedir. Burada sosyal dışlanma, hem bireylerin topluma katılımlarının durması şeklinde bir süreç; hem de kendisinin topluma katılma yetersizliği sürecidir. Bu kapsamda katılım, geniş bir biçimde normal yurttaşlık etkinliklerine katılmada yetersizlik veya daha özel bir durum olarak kurumlara veya ekonomik büyüme ve süreçlere katılmada yetersizlik olarak tanımlanmaktadır (Sapancalı, 2005a: 24).

Buna göre, sosyal dışlanma dayanışmanın olmadığı ya da zayıfladığı yerlerde kendini gösterir. Ortak iyelik ve dayanışma, sosyal sermayenin oluşturulması için aracılık etme işlevi görmektedir. Sosyal sermaye, dayanışma ağlarına katılım, güven, destek ve karşılıklı yardım sağlama biçiminde oluşur. Bu nedenle dayanışma, sosyal dışlanmanın var oluş nedenidir.

Üçüncü gruptaki tanımlar ise, sosyal dışlanmayı sistem ve çevreler boyutuyla ele alınmıştır. Bu gruptakiler için dışlanma, toplumsal sistemin işleyişi için gerekli bir veya birden çok alt sistemin yetersizliği olarak tanımlanabilir. Benzer şekilde alt sistemler, insanların dışlanmasına neden olan şeyler veya katılımlı faktörler olarak görülür ve birçok şekilde ifade edilebilir. Bu bakış açısından sosyal dışlanma; demokrasi ve hukuk sistemi (yurttaşlık hakkı), işgücü piyasası (ekonomik bütünleşme), sosyal refah sistemi (gerecek anlamda bütünleşme), aile ve toplum sistemi (kişiler arası bütünleşme) içinde değerlendirilir (Sapancalı, 2005a: 24).

Sosyal dışlanmayı kişilerin dışında ele alan bazı kurum ve kuruluşlar da vardır. Örneğin AB Komisyonuna göre, sosyal uyumun ortadan kalkması sonucunda sosyal ilişkilerde ortaya çıkan bölünme ve toplumla bütünleşememe, sosyal dışlanmanın en önemli özelliğidir. Çeşitli gruplara dahil olan bireyler açısından sosyal dışlanma, ekonomik yoksunluğa ve sosyal kültürel dezavantajların çeşitli şekillerine neden olan marjinalleşme sürecidir (Şahin, 1999: 32).

Bu anlamda '*Avrupa Birliği Gözlemevi*'de sosyal dışlanma riski taşıyan grupları beş kategoride toplamıştır. Bunlar: Yetersiz gelire yaşayan yaşlı insanlar, fiziksel ve mental rahatsızlıkları bulunan insanlar, eğitim hayatı dışındaki gençler, düşük gelirli ailelerdeki kadınlar ve göçmenler ve etnik azınlıklar. Kilmurray (1995), bu gruba; düşük gelirli ve tek ebeveynli aileler, ilgiden yoksun genç insanlar, uzun

sürekli işsizler, gey ve lezbiyenler, evsiz insanlar, mahkûmlar ve ailelerini de ekleyerek son şeklini vermeye çalışmıştır.

*'Uluslar Arası Çalışma Örgütü'*ne göre, sosyal dışlanma kavramı, ekonomik değişme ve küreselleşmenin sosyal sonuçları olarak, git gide politik tartışmalarda ve katılımında sıklıkla kullanılmakla birlikte; kavramın kapsamı, hem bireyleri hem de grupları içerecek şekilde oldukça genişlemiştir. Bu nedenle sosyal dışlanma, bireysel ve toplum özelliği olarak iki boyuyla birlikte ele alınmalıdır (ILO, 1997: 3).

Bireysel olarak sosyal dışlanma, doğrudan insanın doğası ile uğraşır. Dışlanmış birey ya da grupların engellenmiş bir durumda oldukları varsayılır. Bu bağlamda, sosyal dışlanma kavramı yetersiz gelir ya da mala sahip olma olarak tanımlanan yoksulluktan farklı bir anlam ifade eder. Sosyal olarak dışlanmış kişiler, herhangi bir biçimde, sosyal olarak yalıtılmış ve toplumla olan ilişkileri kırılmış kişilerdir. Bu kişilerin aileleriyle, yerel topluluklarla, gönüllü birliklerle, sendikalarla ve hatta ulusla olan sosyal bağları kopmuştur. Ayrıca yasal haklara sahip olma veya bu hakları kullanabilme açısından dezavantajlı konumdadırlar (Sapançalı, 2005a: 27).

Toplumsal bakımdan sosyal dışlanma ise, kurumsal çerçeveye özgü bir niteliktir. İçinde bireylerin ve grupların yaşamlarını kazanmalarını sağlayan günlük uğraşlarını yerine getirdikleri, yürürlükteki kurumsal düzenlemelerin bir sonucudur. Eğer bir sosyo-ekonomik sistem parçalara bölünmüşse ve bu parçalardan her biri, bireylerin tepki gösterdiği bir takım cesaret kırıcı kurum, kural ve süreçlerin üzerine kuruluysa veya mallara, hizmetlere ve kaynaklara sahip olmayı kolaylaştıran kurallar adil değilse, bu durumda bazı gruplar, benzerlerine tanınmış olan haklardan kendilerinin yoksun bırakıldığını düşünürler. Bu anlamda sosyal dışlanma cins, renk, ırk, ulusal soy, ya da diğer türde ayrımcılık ve eşitsizliklerin yaygın olduğu toplumların tipik sorunudur (Rees'den Akt. Sapançalı, 2005a: 28).

Sonuç olarak sosyal dışlanma, bireylerin temel eğitim becerilerinden yoksun olmaları ya da ayrımcılık nedeni ile toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata istedikleri gibi katılmalarının engellenmesi süreci olarak ifade edilmektedir. Bu durum dışlanmış kişilerin, eğitim ve öğretim fırsatlarına, gelir getirici faaliyetlere ve iş gücü piyasalarına erişimde zorluklarla karşılaşmalarına neden olurken; ayrıca bu

kişilerin sosyal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmalarına da engeller oluşturur. Bu kişilerin ellerindeki güç ve karar alma süreçlerine katılım olanakları oldukça sınırlı olduğundan ve genellikle kendilerini güçsüz hissettiklerinden dolayı, günlük yaşamlarını etkileyecek kararların alınması konusunda gerekli cesareti kendilerinde bulamazlar (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Bununla birlikte, sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak değerlendirildiğinde; çok boyutlu olması, kişinin toplumla bütünleşmesinde ve kendi geleceğini kurmasında fırsatlara tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla bağlarının kopması; ekonomik, politik, sivil ve sosyal yurttaşlık haklarından yeterince yararlanamaması durumu ve süreçleri olarak tanımlanabilir (Sapancalı, 2005a: 28-29).

Kavram sıkça yeni yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık ve sınıfsal kavramlarla eş anlamda kullanılmakla birlikte; gereksizlik, konuyla ilgili olmayan marjinalite, yabancılaşma, değiştirilebilirlik, kapanma, bağlantısızlık, konuttan çıkarılma ve yoksulluk gibi deyimlerle de anlatılmaya çalışılmaktadır. Buradan, dışlanmanın sınırlarının çizilmesinde belirsiz bir çözümlenmeye konu olacağı sonucunu çıkarmak, yani aynı kavramı pek çok sözcükle ifade edebilir olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu anlamda, dışlanma sözcüğünün çok sayıda eş anlamlısını belirlemek, kavramsal olduğu kadar görgül açıdan da deyimlerin sınırlarını ortaya çıkarmaktadır (Riggs'den Ak. Silver, 1994: 539). Bu nedenle kavramın daha iyi anlaşılması açısından unsurlarının neler olduğuna değinmenin uygun olacağı düşünülmüştür.

1.4.2.2.Sosyal Dışlanmanın Unsurları

Atkinson (1998: 13)'a göre, sosyal dışlanma konusunda tartışılan üç unsur vardır. Bunlardan ilki; göreliliktir ve bu unsura göre insanlar belli zaman ve yerlerde belli bir toplumdaki dışlanabilirler. Bu unsura göre dışlanma olgusu, farklı toplumlara ve bakış açılarına göre değişebilmektedir. İkinci unsur, birey ve grupların kurum ve kuruluşlarla girdiği sosyal ilişkiler unsurudur. Örneğin var olan piyasa ekonomisi onların eğitim hayatının dışına çıkmasına neden olabilir ya da bir banka kredi vermeyebilir. Benzer şekilde, bir sigorta şirketi sigorta kapsamına almayabilir. Üçüncü unsur ise sosyal dışlanmanın dinamik olmasıdır. Bu unsura göre, belli bir geliri ve belli bir işi olmayan insanların bu güne ve geleceğe yönelik umutları çok

azdır ve bu umutsuzluk sadece kendilerini değil, çocuklarını da etkisi altına almaktadır. Böyle bir durumda sosyal dışlanma nesiller boyu geçerli olabilmektedir.

Silver ve Miller'de sosyal dışlanmanın unsurları konusunda benzer düşüncelere sahip olmakla birlikte, Atkinson'a ek olarak sosyal dışlanmanın; sosyal ekonomik yönleri ile toplumsal ve bireysel kaynakları kapsayan çok boyutlu bir kavram; toplum içinde belli kişi ve grupların dışlanmayı gerçekleştirmesi nedeniyle de aktif bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca sosyal dışlanma ilişkiseldir. Sosyal mesafe ya da izolasyon, reddedilme, küçük düşürülme, sosyal destek ağlarının yokluğu ve toplumda yer almanın yokluğuna yol açması nedeniyle, sosyal ilişkiler boyutu olan bir kavramdır (Silver ve Miller, 2003: 8).

Sapançalı (2005a)'da, sosyal dışlanmanın dört unsuru olduğunu belirlemiştir. Ona göre bu unsurlar; çok boyutlu yoksulluk süreci, toplumla bağların kopması ve dayanışmanın bozulması, yurttaşlık haklarından ve yeterlilikten yoksunluktur. Çalışmanın bu kısmında, bu unsurlar üzerinde kısaca durulacaktır.

1.4.2.2.1. Çok Boyutlu Yoksulluk Süreci

Yoksulluğun değişik gerekçelerine dayalı çok boyutluluk farkı; ekonomik, politik, sosyal ve kültürel süreçlerle ilgilidir. Çok boyutluluk, dışlanmışlığın ve ya yoksulluğun farklı kaynaklarının olması ve farklı politik, ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlerle ilişkili olmasıdır. Ayrıca çok boyutluluk, dışlanmaya hem çok disiplinli, hem de disiplinler arası bir yaklaşım getirmektedir. Konu, sadece ekonomik ve sosyal politikanın ilgi alanına değil; aynı zamanda hukuk, politika, kent bilimi, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerin de ilgi alanına girmektedir (Sapançalı, 2005a: 31). Özellikle bu bilimlerden sosyoloji, toplumsal dayanışma, toplumsal ilişki, toplumsal farklılaşma ve yabancılaşma gibi durum, süreç, yaklaşım ve olgularla dışlanma kavramına önemli açılımlar getirmektedir.

Sosyal dışlanmanın hem bir olguya, hem de bir sürece ilişkin olması; kavramın önemli bir avantajıdır ve yoksulluktan farklı sosyal değişim sürecinde, çok daha dinamik bir kavramdır. Sosyal dışlanma, belirtileri kadar sürecin temelinde yatan gerekçeler üzerine de odaklanır, birey ve grupların toplumla tam olarak bütünleşmelerini engelleyen süreçler ve yapıları kapsar. Toplumun kaynakları nasıl

kullandığına ve bu kaynaklardan kimlerin yararlandığına ilişkin, doğrudan ekonomik politikaları ve tercihleri açıklar. Sosyal dışlanma güçlü bir politikaya sahip olup, sıkça politikaların etkisizliğinin ve olumsuz etkilerinin sonuçları ve kararların çarpık sonuçları üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğin AB sosyal dışlanmaya tematik bakışla beraber, analitik bir bakışla da yaklaşır ve sosyal dışlanma sürecini: ‘Eğitime erişim’, ‘tüketim ve borçlanma’, ‘gelir, vergileme ve sosyal koruma’, ‘istihdam, işsizlik ve eğitim’, ‘barınma ve evsizlik’, ‘çalışma koşulları’ ve son olarak ‘sağlık, sosyal hizmetlerden yararlanabilirlik ve komşuluk desteği’ olarak özetlemiştir (Sapançalı, 2005a: 31-32).

Sonuç olarak sosyal dışlanma ile yoksulluğa neden olan durum ve süreçler arasında organik bir bağ vardır. Bazı durumlarda yoksulluk sosyal dışlanmaya neden olurken; bazı durumlarda ise sosyal dışlanma yoksulluğa neden olabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında yoksulluğun dışlanma ile kurmuş olduğu bağa detaylı bir şekilde değinilecek ve aralarındaki fark ve benzerlikler ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.4.2.2.2. Toplumla Bağların Kopması ve Dayanışmanın Bozulması

Dışlanma kavramına yönelik yapılan birçok tanımda, bazı grup ve kişilerin toplumla bütünleşememesi, topluma katılmada yetersiz kalması gibi türden ifadelere sıkça başvurulduğu görülmüştür. Bu anlamda bazı grup ve bireylerin, toplumla olan ilişkilerinin ve farklı refah kurumlarıyla olan bağlarının azalması veya kopması sosyal dışlanmanın en önemli unsurlarından birini oluşturmuştur.

Sapançalı (2005a), bireyin veya bazı kesimlerin toplumla olan bağlarının zedelenmesi veya kopmasını toplumda dayanışmanın bozulmasına bağlamakta ve toplumsal yaşam açısından dayanışmanın önemi konusunda Durkhem’in görüşlerine yer vermektedir. O, günümüz toplumlarındaki organik ve mekanik dayanışmaya tekabül eden formel ve enformel dayanışmayı sosyal dışlanma açısından değerlendirmektedir.

Ona göre, çağdaş toplumlarda görülen dayanışma; biri formel, diğeri enformel olmak üzere iki kapsamda ele alınabilir. Bunlar arasından enformel dayanışma, az gelişmiş ve ilkel topluluklara özgü olan, genellikle ortak bir kaderi

paylaşan, bir birlerine kan bağıyla bağlılığın veya samimi ilişkilerin söz konusu olduğu kendilerine benzeyen gruplar arasındaki dayanışmadır. Ağırlıklı olarak; hemşehrilik, geleneksel aile, partililik, akrabalık gibi ilişkilerin iç içe girdiği bir dayanışma şeklidir. Bu dayanışma türü bu yönüyle, Durkheim'in mekanik dayanışmasını andırır. Buna karşılık, formel dayanışma ise, daha çok modern gelişmiş toplumlara özgü olan, formel hukuk kuralları ve rasyonel bürokratik süreçleri içeren, insanlara eşit yurttaşlık, hak ve sorumlulukları temelinde düzenlenmiş devlet müdahalesinin söz konusu olduğu, kurumsallaşmış bir dayanışmadır. Bu dayanışma türünde, Durkheim'in organik dayanışmasını anımsatmaktadır. Böyle bir dayanışmada, bireylerin; yalnızca birbirlerine kan bağıyla bağlı oldukları veya samimi ilişkilerde buldukları birbirlerine benzeyen bireylere değil, yabancılara da güvendikleri bir toplumsal yapı söz konusudur. Bu yapıda, birey ve toplum arasındaki sosyal bağı korumak ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak devletin görevleri arasındadır. Devlet, hem bireyleri topluma karşı, hem de toplumu bireylere karşı korumakla yükümlüdür (Sapançalı, 2005a: 37).

Formel ve enformel dayanışma aktif ve pasif güven olmak üzere, iki farklı güven mekanizmasının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Pasif güven ile ifade edilmeye çalışılan kurumsal güvendir ve bireylerin toplumun kurumlarına, kurumsal yapısına duyduğu güveni simgeler. Diğer bir ifadeyle, modernite projesinin yaratmayı amaçladığı, birbirini tanımayan bireyler arasında oluşacak anonim bir güven söz konusudur. Bu tanım yukarıdaki tartışmalara yönlendiğinde, pasif güvenin formel dayanışma anlayışının bir sonucu olduğu, bu nedenle formel olan güven biçiminde ifade edilebileceği görülmektedir. Bu güvenin yaygınlaştığı bir toplumda bireyler, formel bir dayanışma anlayışı çerçevesinde hukuksal sisteme güvenilebilmekte, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik olarak kendilerini güvende hissedebilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 54-55). Sapançalı (2005a: 38)'ya göre pasif güvenin garantisi, toplumu oluşturan bütün bireylerin mümkün olduğunca kapsayacak ve asgari müşterekteki ilişkilerini düzenleyecek olan kurumsallaşmalardır. Bu kurumsallaşmalar da, devletin en önemli aktör olduğu belirtilmektedir. Ancak, bu tamamen devletin alanında yer almamakta, devlet ve toplumun kesişme alanındaki kurumsallaşmalar da önem taşımaktadır. Bununla

birlikte pasif güven, insan ilişkilerinin her noktasını kapsayan ve dolayısıyla kendi başına yeterli olacak, bir güven tanımı değildir.

Sosyal dışlanma, formel dayanışmanın zayıflaması ve pasif güven mekanizmalarının gerilemesiyle ilgili bir durumdur. Sosyal entegrasyonu sağlayacak olan formel mekanizmaların büyük oranda azaldığı bir süreçtir. Bu nedenle gerileme ve bu gerilemeye bağlı sosyal dışlanma, devletin girdiği krizle de bağlantılıdır. Buna ilave, dışlanma aktif güvenin ve enformel dayanışmanın ciddi biçimde zayıfladığı bir süreç olarak değerlendirilemez. Kuramsallaşmanın ve iyi bir hukuk sisteminin olmadığı; toplumsal gelişmenin dışlayıcı özelliklerinin arttığı ve bireysel gelişme olanaklarının sağlanamadığı bir ortamda, elbette pasif güven azalacak, hayatın sürdürülebilmesi için aktif güven mekanizmalarının ön plana çıkması gerekebilecektir. Benzer bir söylemle, kişinin yaşamını sürdürebilmek için, aktif güven mekanizmalarına katılması söz konusu olabilmektedir (Sapancalı, 2005a: 39; Işık ve Pınarcıoğlu: 2011: 55).

Büyük şehirlerde yoksulluk içinde yaşayan farklı büyüklükteki insan grupları istihdam sistemi içinde olmamalarına rağmen, artık kendilerine düzenli bir iş aramadıkları için teknik olarak bu kişiler için, işsizlikten bahsedilemez. İleri endüstriyel toplumlarda işgücü piyasası yapısı içerisinde giderek artan sayıda birey sürekli olarak formel işgücü piyasasının dışında kalmaktadır, çünkü mesleki yeterlilikleri beklentileriyle örtüşmemektedir. Şiddetli yoksulluk döngüleri sıklıkla aşamalı bir mesleki vasıfsızlaşma trendine dayanmaktadır ve bu da formel işgücü piyasasından tamamen dışlanmaya yol açmaktadır. Sonuç olarak ilk fırsatta güvencesiz geçici işlere giren, gerçek anlamda yoksul insanlar ortaya çıkar; ancak yeniden vasıflı çalışan sıfatı kazanmak son derece küçük bir ihtimal olduğundan, bu da onların sorununu çözmez (Mingione, 2013: 34-35).

1.4.2.2.3. Yurttaşlık Haklarından Yoksunluk

Sosyal dışlanmanın belki de en önemli unsurlarından biride yurttaşlık haklarından mahrum kalmaktır. Buğra (2007: 77)'ya göre, çağdaş toplumlarda, hak kavramı, eşitlik kavramına önemli atıflar yaparak şekillenir. Yargı önündeki eşitlikten, bağımsız karar alma yetisine sahip bütün reşit bireylerin seçme ve seçilme haklarından söz edilir. Ancak sosyal haklar alanında eşitlik, sivil ve siyasi hakların

durumunda olduğu kadar sorunsuz bir nitelik taşımaz. Bunun içinde, hak eksenli yoksulluk tartışmalarında olduğu gibi dışlanma tartışmalarında da eşitlik kavramının dikkatle irdelenmesi gerekir.

Yurttaşlık hakkı modern dünyanın bir gerekliliği olarak toplumdaki tüm vatandaşlara eşit yaşama hakkı tanır. Bunu da, tarihsel süreç içinde farklı zamanlarda birbirinden bağımsız oluşan üç bileşeni ile sağlar. Marshall'a göre bu bileşenler medeni, siyasi ve sosyal haklar olarak ortaya çıkmıştır. Ona göre, medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardır. Medeni haklar eksenini oluşturan unsurlar, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlüklerdir. Siyasal haklar eksenini ise, siyasal karar alma sürecine seçme ve seçilme olarak katılma hakkını ifade eder. Diğer taraftan sosyal haklar ile ifade edilen şey ise, yaşanan toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş bir haklar dizinidir. Eğitim hakkı ve sosyal hizmetler bu alanda değerlendirilebilir (Marshall, 2000).

Bu üç bileşenden sosyal hakları ayrı tutmak gerekmektedir. Çünkü, “sosyal haklar kendisinden önce ortaya çıkan medeni haklar ile siyasal hakların gerçek anlamda kullanılmasını sağlayan ve yurttaşlığın temel ilkesi olan eşitliğin sağlanmasına yönelik haklardır. Sosyal hakların gerçekleşmesi ölçüsünde diğer hak ve özgürlükler gerçekleşebilmektedir” (Koray, 2001: 237). Ayrıca medeni haklar ile siyasal haklar, bir birine geçmiş iken; sosyal haklar ise, bireyin toplum içinde sahip olduğu statü ve görevinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Dışlanma anlamında düşünülürse burada kastedilen statü ve görev maddi anlamda karşılığı olup gerçekleştirilen rollerdir. “Ekonomik anlamda temel medeni hakların başında (da) çalışma hakkı gelir. Çalışma hakkının anlamı, bireyin istediği bir işte kendi isteğiyle yine kendi yetenekleri ölçüsünde istihdam edilme hakkına sahip olmasıdır” (Marshall, 2000: 26). Bu nedenle medeni ve siyasal hakların, bireyin sosyo-ekonomik güvencesini garantiye alarak kimseye muhtaç olmadan yaşamasını sağlayan sosyal haklar olmadan işlerlik kazanamayacaklarıyla ilgili bir vurgu olduğu öne sürülebilir (Buğra, 2007: 77). Bu çerçevede düşünüldüğünde işgücü piyasası içinde yer alamayan dışlanmışlar, kendilerine tanımlanan sosyal haklardan; dolayısıyla da medeni ve politik haklardan yoksun kalırlar.

Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluk ve dışlanmayla sosyal haklar arasındaki ilişkiye yeni bir anlam kazandırmıştır. Bu anlamda, eşit hakların eşit yapabilirlikler olmadığıdır. Örneğin, iş yaşamında hamile veya küçük çocuğu olan kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaları, onların iş yaşamında başarı için eşit fırsatlara sahip oldukları anlamına gelmiyor. Benzer şekilde, engellilerin toplumun diğer üyeleri gibi topluma eşit vatandaşlar olarak katılabilmeleri için sadece eşit haklara sahip olmaları gerekmiyor, aynı zamanda onların özel konumlarını göz önünde bulunduracak, bazı toplumsal destek mekanizmalarını da gerekli kılıyor. Yoksulluğun genel olarak çok boyutlu bir sorun olması ve çoğu zaman bir azınlık mensubu olma, sorunlu bir aile çevresi, bedensel veya zihinsel engellilik, çalışma hayatındaki başarıyı belirleyen beceri ve yeteneklerden yoksun olma, eğitimsizlik gibi durumlarla yakından ilişki kurması nedeniyle, yoksullukla mücadele yöntemleri de eşit hakların dışında kişiye veya gruba özel yöntemler gerektiriyor (Buğra, 2007: 77; Sen, 2004).

Günümüzde gerek sosyal bilimcilerin, gerekse politikacıların yurttaşlık kavramı üzerinde yaptıkları tartışmalarda, yoğun olarak üzerinde durdukları konu, sosyal refah devletinin yaşadığı sıkıntılar nedeniyle, sosyal hakların önemini yitirmekte olduğudur. Marshall, sosyal yurttaşlık kavramını açıklarken; eşitlik unsurunu, toplumsal sınıfların ve kapitalist sistemin devamını sağlayacak şekilde düzenlemiştir. Sosyal yurttaşlık kurumunun amacı, işçi sınıfına mensup insanlara eğitim ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi refah hizmetleri sağlayarak, onları topluma dâhil etmektir. Sosyal yurttaşlık kurumu, sosyal ve siyasal barışın sağlanmasında ve birbirinden kalın sınıfsal çizgilerle ayrılmış toplumsal grupları bir araya getirmede başvurulan önemli bir kurumdur. Başka bir deyişle sosyal yurttaşlık, toplumsal barışın kurulmasına katkıda bulunan önemli bir unsurdur (Kaya, 2000: 148).

1.4.2.2.4. Yeterlilikten Yoksunluk

Temel gereksinimler, mutlak yoksulluğu tanımlamada yararlanılan asgari temel gereksinimlerden daha geniş bir anlama sahiptir. Temel gereksinimlerin içeriğine bakıldığında, kişilerin toplumdaki dışlanmasını engelleyen ve kendi geleceklerini kurmada fırsatların tümüyle kaçırılmasını sağlayan bir tutum bulunmaktadır.

Yeterliliklerden yoksunlukta diğerk bir deyişle, kapasite yaklaşımında: “Refah insanların değerk verdikleri yaşamı yaşama özgürlüğü olarak görölür. Buna bireyin kapasitesi ve insanın potansiyelinin gerçekleşmesi denir. Bu yaklaşımda bireylerin yaşamın kalitesini gösteren sonuçlara ağırlık verilir; refahın veya yoksunluğun ölçüsü olarak parasal göstergeler yerine, parasal olmayan göstergeler kullanılır. Parasal kaynaklar yalnızca refahı arttıran araçlardır. Ancak parasal kaynaklar kapasite sonuçlarının güvenilir bir göstergesi değildir” (Kabaş, 2006: 80). Gelir düzeyinin kabul edilebilir bir hayat düzeyine erişmek için, temel odak noktası olarak kabul edilmemesi, gelirin yoksulluk üzerindeki etkisinin yadsındığı anlamına gelmez. Ancak gelir düzeyi, yapabilirlikten yoksunluk, yani gerçek yoksulluk üzerinde belirleyici olan faktörlerden sadece biridir. Yapabilirlik yaklaşımının gücü, servet ve gelir düzeyinin, bireyin refahını anlamak için yeterli olmadığı fikrinde yatmaktadır (Yuncu, Tarihsiz: 5).

Pozitif özgürlükler açısından, temel yeterliliklere sahip olmak için evrensel ve indirgenemez bir hakkın fiilen yürürlükte olması ve bu haklara erişilebilme donanımı, özgürlüklerin temelini oluşturur. Haklara erişilebilirlik donanımının belirleyenleri, bireysel ve toplumsaldır. Bunun sosyal politikalar alanında somut anlamı yeterliliklerin yeniden dağılımını hedefleyen girişimlere olan gerektir. Eşitsizliklerin azaltılması için yeterliliklerin yeniden dağıtılması gereğı, ulusal gelirin yeniden bölüşümüyle sınırlı değildir. Örneğın, yoksulluk yardımı gibi, bir nakdi gelirin veya benzer biçimde ödemelerin, yoksulluğu ortadan kaldırma olasılığı zayıftır. Çünkü bir sosyal dışlanma boyutuyla yoksulluk, sadece bir gelir yetersizliğı değil, aynı zamanda bir hak ve yaşamın sunduğı fırsatlardan yararlanma yeteneğinin de yetersizliğıdir. Bu anlamda, sosyal dışlanma sadece temel mallara erişim hakkında yansıyan bir yetersizlik değildir. Gerçekten eğitim, sağlık, kültür ve diğerk toplu hizmetlere erişim hakkı, medeni ve siyasal haklar ve özellikle kamu kararlarına katılma hakkı gibi haklar, seçim ve karar alma yeteneğini genişlettikleri için nakdi gelir hakkı kadar önemlidir. Bunların eksikliğı, bir yandan sosyal dışlanmanın kaynağını oluştururken, diğerk yandan gelir yetersizliğı şeklinde ortaya çıkan mutlak yoksulluk olarak sosyal dışlanmanın somut yansımalarıdır. Bu haklar nakdi gelir haklarıyla birlikte bir bütün oluşturarak bireysel özgürlükleri tanımlar (Sapançalı, 2005a: 46-47; İnsel, 2000: 18-19).

Sosyal dışlanma konusunda öne çıkan ve vurgulanan konular şunlardır: Sosyal dışlanma, birey ve grupların toplumun bir parçası olma anlamına gelen sosyal bütünleşmenin tersidir. Sosyal dışlanma, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanları kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Güç ilişkileri, kimlik ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Sosyal dışlanmanın bu özelliği, yoksulluğu, muhtaçlığı, mallara, hizmetlere, kaynaklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmektedir. Sosyal dışlanma, dinamik süreçler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, analizlerde dışlanmaya neden olan çok çeşitli kurumlar, mekanizmalar ve aktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Şahin, 2009: 28; de Haan, 1998). Çalışmanın bundan sonraki kısmında dışlanma türleri ve dışlanmaya neden olan süreçler bu bağlamda ele alınacaktır.

1.4.2.3.Sosyal Dışlanma Türleri

Sosyal dışlanmayı üç şekilde ele almak mümkündür. Ekonomik görünüm olarak, mal ve hizmet piyasasından dışlanma ile işgücü piyasasından dışlanma; toplumsal görünüm olarak, refah devleti hizmetlerinden veya refah toplumundan dışlanma; siyasal görünüm olarak, siyasal katılım ve kurumlardan dışlanma şeklinde üç farklı alanda ele alınıp, dışlanmış gruplar bu temel biçimler içerisinde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, yaşamın hâkim sitemlerinden dışlanmış bireylerin, hukuk siteminin de dışında kaldıkları belirtilmelidir (Sapancalı, 2005a: 128).

Sosyal dışlanmanın ekonomik alana yansıyan ilk biçimi; mal ve hizmet piyasalarından dışlanma ile kendini gösterir. Mal ve hizmetlerden dışlanma, geçinme olanaklarından yoksun olup, yaşam düzeyini belirlemede önemlidir. Geçimden dışlanma, farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Asgari düzeydeki temel gereksinimlerden yoksunluk biçiminde olabileceği gibi; üretken mal ve varlıklardan dışlanma, eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi temel hizmetlerden yoksunluk biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda ekonomik durum, toplumsal durumla örtüşebilmektedir (Sapancalı, 2005a: 130).

Sosyal dışlanmanın ekonomik alana yansıyan ikinci biçimi ise, işgücü piyasasının dışında kalma olarak kendisini gösterir. Bu anlamda ekonomik dışlanma,

işgücü piyasasına dâhil olunamaması nedeni ile kısa ya da uzun dönemli işsizliklerin yaşanması ve/veya kredi olanaklarına ulaşamama durumudur (Adaman, 2010: 47).

Hizmet sektöründeki geçici işlerin hızla artması, ayrımcılığa maruz kalan sosyal grupları ve gelişmemiş sanayinin vurduğu bölgelerdeki insanları, yoksullaşma riskine daha açık hale getirmiştir. Çünkü işgücü piyasası, mevcut istihdam olanaklarının dağılımını yaparken, birçok iş ve gelir olanağını tekelinde toplayan gruplar ve en iyi çalışma olanaklarından ve mevkilerinden yoksun bırakılanlar arasında bir kutuplaşmanın yaşandığına dair belirtiler göstermeye devam etmektedir (Mingione, 2013: 29).

Sosyal politikanın iyi işlediği ortamlarda çalışmayla elde dilen gelirden mahrum kalınması durumunda işsizlik sigortası, emeklilik veya sosyal yardım uygulamalarının hayata geçirilmesiyle ekonomik dışlanmanın önlenmesi mümkün hale gelebilir. Ancak, ekonomik dışlanmanın ileri aşamasında bireysel gelirler ve yardım uygulamaları en temel gereksinimleri bile karşılayabilecek düzeye ulaşamayabilir. Bununla birlikte ailevi ve toplumsal mekanizmalar aracılığıyla yapılan aktarım ve yardımlar süreklilik kazanmayacaksa ve de miktar olarak yeterli olmayacaksa, dışlanma akut düzeyde yaşanacaktır. Buda beraberinde kötü sağlık ve yaşam koşulları, iyi beslenememe, ileri yaşta ilgisiz ve bakımsız kalınması, eğitim imkânlarına ulaşmada yaşanan zorluklar gibi durumlara yol açacaktır. Ekonomik dışlanmanın muhtemel uç noktası ‘hayattan dışlanma’dır. Diğer bir deyişle gelebileceği son nokta açlıktır. Açlıkta kişilerin zihinsen ve bedensel kapasitelerine zarar vererek, yoksulluğun süregelenleşmesine yol açmaktadır (Adaman, 2010: 47).

Dışlanmanın diğer bir görünümü de toplumsal alandan dışlanmadır. Bu dışlanma mekânsal dışlanma ve sosyal refah hizmetlerinden dışlanma olarak kendini gösterir. Mekânsal dışlanma, birçok nedenden dolayı belli mekânlara ulaşmada ve mekânlardan yararlanmada engeller ve sorunlarla karşılaşılmasıdır. Mekânsal dışlanmanın iki bileşkesi vardır. Bunlardan birincisi, kişinin yaşadığı mekânı/coğrafyası nedeniyle toplum geneli tarafından dışlanması, ayrımcılığa tabi tutulması ve aşağılamasıdır. Bu bakış açısı belli mekânda/coğrafyada yaşayan kişilerin tümüyle unutulması algısından kaynaklanmaktadır. İkincisi, kişinin bireysel veya hanesel maddi kaynaklara erişim imkânlarından bağımsız olarak, yaşadığı

mekân ya da coğrafyadaki kamu hizmetlerinin nitelik ve niceliği nedeniyle toplumsal hayatın içine tam anlamıyla girememesi durumudur (Adaman, 2010: 47). Bu anlamda mekânsal dışlanma, kente özgü bir dışlanma biçimi olup, mekânsal yarılmayı beraberinde getirmiştir.

Bıçkıcı (2011: 363)'ya göre mekânsal yarılma, yoksul olma, sosyal dışlanmaya muhatap olma, toplumsal kaynaklara ulaşma noktasında örgütsüz olma, kadın hane reisi olma, eğitim düzeyi düşük olma, yeterli kamu hizmeti alamama gibi türden kentsel topluluğun bir kısmının taşıdığı çeşitli dezavantajlar nedeniyle kentin diğer kesimlerinden ayrılmaları, kentsel mekânda kendilerine kapalı duygu ve davranış geliştirme, yoksulluk ve diğer dezavantajlar bakımından türdeş mekânlarda toplanmış olma ve yoksulluktan çıkış için gerekli olanaklardan yoksunlukla karakterize olmaktadır.

Büyük kentlerde yeni yoksulluk ve sosyal dışlanmaya bağlı olarak mekânsal ve sosyal parçalanma süreçleri de artmaktadır. Mekânsal farklılaşma, yarılma ya da yalıtılmış sosyal kesimlerin hacminin genişlemesi, kentleri sadece iktisadi olarak değil; aynı zamanda sosyal, politik ve kültürel olarak da atomize etmektedir. Böylece parçalı kent dokusu ortaya çıkmakta, sözü edilen mekânsal farklılaşmaya bağlı olarak kent yüzeyi olabildiğine kozmopolit bir yapıya dönüşmektedir. Bu durum da doğal olarak, köklü sosyal ayrışmaları, kimliksel farkındalıkları ve kültürel çeşitliliği etkilemektedir. İşsizler, yaşlılar, özürlüler, evsizler, emekliler ve özellikle kadınlar gibi farklı sosyal kesimler; emek pazarındaki zayıflıkları, düşük bedensel yapabilirlikleri, ev içi yükleri, hane içindeki kaynakların dağılımından dolayı yoksulluk karşısında daha kırılganlaşmakta ve sosyal dışlama, damgalama ve tecrit koşullarına muhatap olmaktadır (Aytaç, 2013: 86-87).

Sosyal refah hizmetlerinden dışlanma ise; devletin sunmuş olduğu, barınma, kamusal eğitim ve sağlık hizmetleri, zorunlu sosyal sigorta ve özellikle sosyal yardım mekanizmalarında yaşanan eksiklik ve aksaklıklarda ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede bu çalışmaya temel alınan ve çalışmanın geride kalan sayfalarında geniş yer tutan sosyal yardımlar ve bu yardımlarda yaşanan eksiklik ve aksaklıklar, dışlanma açısından son derece önemlidir. Çünkü yardım programlarıyla, dışlanma arasında doğrusal bir bağ vardır. Paradoksal olarak bir yardım programı ne

kadar verimli, tatminkâr, iyi örgütlenmiş olursa ve ne kadar az ayrımcılık yaparsa, buna bağlı olarak o oranda yoksulluk azalır. Diğer bir deyişle, yardım programlarının verimsiz, sınırlı ve ayrımcı olduğu durumlarda yoksulluk daha da fazlalaşır (Mingione, 2013: 7).

Çağa uygun olarak değişmeyen ve geleneksel koruma yöntemlerini devam ettiren yardım programlarına bakıldığında, yoksulları göz ardı ettiği veya onlara tam olarak ulaşamadığı görülmektedir. Bu nedenle yoksulların büyük bir kısmı sosyal bütünleşme ve eşit fırsatlar sağlama hedefiyle tasarlanmış etkili bir aygıt tarafından yeterince korunmamakta, ayrımcılığa maruz kalıp damgalanmaktadır. Bu da beraberinde dışlanmayı getirmektedir (Mingione, 2013: 17).

Diğer yandan eğitim sisteminde yaşayan aksaklıklarda eğitimden dışlanma şeklinde kendini gösterir. Ancak bu dışlanma türünde; öğretmenlerin çalışma koşulları, kalabalık sınıflar, eğitim harcamaları ve müfredat gibi eğitimsel sistemlerin yanı sıra, bireyin kendi özellikleri ve toplumsal faktörlerde etkilidir. Örneğin çocuklukta yaşanan eğitimden dışlanma, yetişkinlik döneminde sosyal dışlanmaya zemin hazırlamakta; aile yapısı ve eğitim sisteminden kaynaklanan nedenlerle temel eğitimin başarıyla tamamlanamaması ya da yarıda bırakılması, yaşamın ileriki aşamalarında sosyal dışlanma açısından uygun bir ortam yaratmaktadır. İyi bir eğitim almamış kişi, gerekli mesleki yeterliliklere sahip olamayacağı için, çalışma hayatından dışlanır. Kişinin çalışma hayatından dışlanması da sosyal güvenlik, konuttan, gelir ve tüketimden dışlanmasına; toplumla olan bağlarının kopmasına, suça yönelmesine ve yabancılaştırılmasına neden olur. Bu bağlamda eğitimde, dışlanma açısından bir hayli önemli olup, işgücü piyasasına katılım anlamında üretimle ilişkisine odaklanmaktadır (Sapançalı, 2005b: 80).

Eğitimin dışında sağlık da, dışlanma açısından önemlidir. Sağlık, bireysel bir sorun gibi görünse de, toplumun bütünü ve geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle sağlığın korunması ve bakımı insan hakkı olarak evrensel haklar haline gelmiştir. Sosyal dışlanma bu evrensel hakkın temelden sarsılması biçiminde tehdit edilmesi anlamına gelir (Sapançalı, 2005a: 183).

Sosyal dışlanmanın bir başka görünümü de yoksulların politik karar alma mekanizmalarından dışlanmalarıdır. Yurttaşlık haklarının tamimiyle kullanılmadığı

gibi, bunun için gerekli bilinç ve sorumluluktan uzaklaşmaktadır. Örneğin yoksullar çoğu kez edilgen, içe dönük, kendisi ile ilgili karar alma süreçlerinin öznesi olmama durumuna açıklık gösterdiğinden, bu durumdan eksik yurttaşlık profili ortaya çıkmaktadır (Aytaç, 2013: 84).

Adaman (2010: 48)'a göre, 'politik dışlanma' çeşitli nedenlerden dolayı vatandaşlık haklarının, özellikle hukuki ve siyasi hakların tam olarak kullanılmaması, siyasi katılımın doğrudan veya dolaylı olarak engellenmesi halidir. Bu durum belli grupların kamusal anlamda güvencelerini kaybetmesi, politikadan uzaklaşması anlamına gelir. İleri aşamada politika dışına düşmeleri ile de sonuçlanabilir. Bu da doğal olarak vatandaşın tartışmalara, kararlara katılım mevcudiyetinin sorgulanması demektir. Benzer şekilde Sen (2010: 163) de, yoksulluğun sadece ekonomik zayıflık değil, aynı zamanda politik çaresizlikte olduğunu söylemektedir. Ona göre, açlık çeken bir kişi, mücadele edemez ve savaşamaz, hatta protesto edip, bağırıp çağıramayacak kadar büyük bir zayıflık ve karamsarlık içindedir.

Bunların dışında kültürde, dışlanma konusunda önemli bir yer tutmakta, maddi nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata istenildiği gibi katılamama durumu, kültürel dışlanma olarak ifade edilmektedir. Örneğin; yaşanan coğrafyadaki çoğunluk referans alındığında, farklı bir etnik kökenin, ırkın, dinin ve mezhebin üyesi olunması, çoğunluğun dilinin istenildiği gibi icra edilememesi, aksanlı konuşulması, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler nedeniyle toplumsal hayatta sürüp gitmekte olan aktivitelere alınmama, soğuk davranılma ve engeller çıkartma, kültürel dışlanma olarak tezahür edilmektedir. Bu dışlanma türünün izdüşümleri, sosyal statü ve kimlik farklılıklarının ne denli dışlamalar getirmekte olduğunda cisimleşir. Ayrıca kadın olmanın bir ayrımcılığa maruz kalma anlamına gelmesi, tartışılması gereken diğer bir husustur (Adaman, 2010: 47-48).

Sonuç olarak çoğu zaman farklı dışlanma türlerinin birbirlerini beslediği ve çok yönlü karmaşık bir dögü halinde dışlanmanın kuşaklararası geçirgenliğe sahip olduğu söylenebilir (Adaman, 2010: 48). Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında sosyal dışlanmanın türleri ve görünümleri temel alınarak sosyal dışlanmaya neden olan durum ve süreçlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

1.4.3. Sosyal Dışlanmaya Neden Olan Durum ve Süreçler

Buraya kadar söylenilenlere bakıldığında sosyal dışlanmayı her kişi, kurum ve kuruluşun farklı anlamlar yükleyerek farklı şekillerde yorumladığı görülmüştür. Farklılıkların bu denli çok olması sosyal dışlanmanın çok farklı nedenlere bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle dışlanmanın dinamik bir sürece ve görelilik unsuruna sahip olması nedenler arasındaki ilişkiyi daha da karmaşık bir yöne doğru sürüklemiştir. Kimileri yaşanan coğrafyayı, var olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı; kimileri ise daha özele inerek, sahip olunan etnik ve dilsel farklılıkları, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, fiziksel ve mental rahatsızlıkları bu sorunun temel kaynağı olarak görmüştür.

Sapancalı (2005a)'ya göre, konuya hangi açıdan bakılırsa, gerekçesi ona göre farklılaşmaktadır. Buna karşılık bu sınırsızlık, konunun başlayıp biteceği alanın belirsizliği, nedenlerin tartışılması konusunda birçok güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, dışlanmanın ülkeden ülkeye farklı şekillerde algılanması, sosyal dışlanmaya neden olan faktörleri farklılaştıran diğer bir unsurdur. Çoğu zaman gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkelerle dışlanmanın gerekçeleri hem nitelik, hem de nicelik bakımından birbirinden farklı olmuştur.

Diğer yandan, sosyal dışlanmanın nedenlerine yönelik faktörlerin çoğu zaman birbiri içine geçmiş olması da ele alınan bu probleme yönelik düzenli, sistemli bir çalışma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu faktörlerden bazen biri veya bir kaçını bazen de hepsi birden sosyal dışlanmanın nedeni olabilmektedir. Ayrıca sosyal dışlanma biçimlerinden biri, diğerinin nedeni olabilir.

Sapancalı (2005a) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: Sosyal dışlanmanın en önemli gerekçesi yoksulluktur. Yoksulluğun temel gerekçesi ise, yine yoksulluk veya işgücü piyasalarında eğretilik olabilmektedir. İşsizliğin bir başka gerekçesi, bir başka dışlanma biçimi olan eğitim hizmetlerinden dışlanma veya siyasal dışlanma biçimi olarak etnik ayrımcılıklar olabilmektedir. Eğitimden dışlanma ise çoğu zaman yoksulluğun bir sonucudur. Ayrıca işsizlik çoğu ülkelerde sosyal güvenlik sisteminden dışlanma anlamına gelmektedir. Bu örneklerin çoğaltılması mümkün olmakla birlikte; gerekçe, biçim ve hatta sonuçlar arasında bir giriftliğin söz konusu

olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu anlamda sosyal dışlanma; gerekçe, biçim ve sonuçlar arasındaki ayrımın ortaya konulması güçlüğünü doğurmaktadır.

Her ne kadar sosyal dışlanmaya neden olan süreçleri bütünüyle ele almak, hem zamanın hem de kaynakların sınırlılığı nedeniyle oldukça güç olsa da, bu çalışmada ağırlıklı olarak yoksullukla mücadele konusunda ortaya konulan uygulamaların neden olduğu dışlanmalara değinilecektir. Diğer bir ifade ile yoksul yardımlarının türü ve niteliğinden, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasına kadar olan uygulamaların, sosyal dışlanmayla kurduğu bağ üzerinde durulacaktır. Özellikle bu çalışmanın ikinci bölümü, tamamıyla bu bağ üzerine ayrılmıştır. Ancak çalışmanın bu kısmında, dışlanmaya neden olan diğer süreçler üzerinde de kısaca durulacaktır.

Adaman, dışlanmaya neden olan durum ve süreçleri kategorilere ayırır ve nasıl dışlanmanın boyutları birbiri ile etkileşim içindeyse, tanımlanacak olan bu kategorilerinde birbiri ile etkileşim içinde olduğunu ileri sürer. Ona göre (2010: 50-51), dışlanma süreçleri: Üretim ve paylaşım süreçlerinin ekonomik organizasyonu, kültürel yapı, hakların tanımlanması ve kurumsal yapı olmak üzere dört kategoriye ayrılır.

Adaman (2010: 50-51), ‘üretim ve paylaşım süreçlerinin ekonomik organizasyonu’ konusunda; zaman içinde, ekonomik sistemde meydana gelen dönüşümlerin, yapıyı da değiştirdiğini, hem üretkenlik artışlarından, hem de küreselleşmeden dolayı, vasıfsız işçi kullanan ekonomik faaliyetlerin giderek azaldığını, bunun sonucunda da istihdamın nitelik ve nicelik değişimine uğradığını ileri sürer. Ona göre böylece istihdam, genelde daha enformel, güvencesi ve sürekliliği olmayan bir hal almakta, buna bağlı olarak da bu yöndeki dönüşümler ekonomik dışlanma olasılıklarını arttırmaktadır. Eğer ekonomik durum ve istihdamın yapısı, hem doğrudan kişilerin gelir ve servetlerini, hem de dolaylı yoldan eğitim, sağlık gibi niteliklerini etkiliyorsa ve aynı zamanda gelecek kuşağın ne şekilde yetişeceğine etki ediyorsa, dönemin ekonomik politiğinin analizi, sosyal dışlanma tartışmalarına önemli bir açılım getirecektir.

Daha çok gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunu haline gelen enformel sektörde çalışanlar, işgücü piyasasında üzerinde önemle durulması gereken kişilerdir. İşsizlik tarafından sürekli beslenen enformel çalışma; kayıt dışı, güvencesiz, geçici

işlerde çalışma olarak tanımlanabilir. Bu grup içinde ücretli çalışanlar gibi kendi hesabına çalışanlarda bulunmaktadır. Enformel ekonomi; ekonomik, sosyal ve kurumsal dışlanmanın hepsinin birden gerçekleştiği alanlar olarak yorumlanabilir. Bu anlamda, enformel istihdama da yol açan işsizlik sorunu, en çok kentlerdeki eğitimli gençleri, okulu terk eden çocukları ve kadınları etkilemektedir (Lordoğlu, 1998: 241).

İşsizlik ve yoksulluk arasındaki doğrusal bir ilişkinin izini sürmek her zaman mümkün olmasa da, iyi bir iş bulmanın güçlüğü, yoksullaşma döngülerinin oldukça etkili bir unsurudur. Çünkü zincirleme bir nedensellik ilişkileriyle örülmüş bu tehlikeli yoksullaşma döngüsünün doğal bir parçası olarak, özellikle az sayıda iş imkânı olan kentlerde yaşamak zorunda kalan düşük eğitim ve mesleki vasıfsızlığa sahip bireyler ve sosyal gruplar için, istikrarlı ve tatminkâr bir iş bulmak oldukça güçtür. Bireylerin öz güvenlerini yitirmeleri, fiziksel ya da psikolojik rahatsızlıkları, başarısızlıklar sonucunda damgalanmaları, alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı, normal bir aile hayatı kurmanın ve sürdürmenin zorluğu ve uygun barınma koşullarını sağlamanın güçlüğü, toplumdaki dışlanmış bireylerin ortak yaşam öykülerinde karşılaştıkları birbiriyle bağlantılı unsurlardır.

Özellikle sosyal dışlanma ve işgücü açısından düşünüldüğünde, nüfus grupları içinde risk altında bulunan dört ana grup bulunmaktadır. Bunlar (Benassi ve Mingione, 2007: 136-137):

- Sürekliliği olan bir işe dönmeyi veya sosyal ilişkiler ağını kurmayı başaramayan (yaşlılar gibi) buna imkânı olmayan, toplumdaki dışlanmış düşük vasıflı bireyler.
- Toplumsal ayrımcılığın yanı sıra, yeterli gelir elde edebileceği sürekli işler bulmakta zorlanan göçmenler ve azınlıklar.
- Çocuklarına bakmak ile yeterli iş imkânı bulma arasında denge kuramayan tek ebeveynli aileler.
- Uygun olan hayat şartlarını sağlamak için, sadece bir istikrarsız gelirin yeterli olmadığı geniş aileler.

Burada kadınların üretimde ve işgücü piyasalarındaki değişen rolü üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Kadınlar fordis dönemde işgücü piyasalarından dışlanan en önemli grubu oluşturmaktaydı. Esnek üretime geçiş, kadınların işgücü piyasalarına katılmaları konusunda köklü bir yenilik yaratmıştı. Ancak bu yenilik ilerleme olarak görülmemelidir. Çünkü işgücü piyasalarının yeni yapısı, kadın işgücünü kısmi çalışma temelinde istismara daha açık hale getirmektedir. Yeni yapı, daha yüksek ücret alan, işten daha güç çıkarılan çekirdek işçilerin yerine, daha düşük ücretli kadın işgücünün konulmasını teşvik etmekte; taşeron, ev içi ve aile türü çalışma sistemlerini ve uzaktan, evde çalışma sistemlerini olanaklı kılmaktadır (Sapançalı, 2005a: 92-93). Bu değişen yeni koşullar, kadınları ekmek parası getiren kişilere değil, kendileri ya da erkekler için geçinmeye yeterli işleri yaratamayan bir işgücü piyasasına bağımlı hale (Giddens, 2002: 173) getirmiştir. Bu bağlamda, “sosyal dışlanma olgusu kadın açısından ele alındığında, kadının toplumsal yaşamdaki varlığını ihmal etmeye neden olan ve onun toplumla bütünleşmesini önleyen, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel kurum ve sistemlerin dışında kalması/tutulması süreci biçiminde ifade edilebilir. Kadınlar çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, siyaset ve sivil toplum örgütleri gibi genel olarak toplumsal yaşama katılım sağlayan diğer alanlarda toplumsal cinsiyet veya ayrımcılık temelli çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum bu kesimin bir yandan işgücü piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkânlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Özellikle gecekondu bölgelerinde kadınların bazı mekânlara ulaşımında ve bağımsızlıklarını kazanmada sorunlar yaşaması ve kendilerini geliştirip toplumsal süreçlere dâhil olmasında engellerle karşılaşması bu kesime özgü dışlanma sorununun temelini teşkil etmektedir” (Adaman ve Keyder, 2006: 6).

Giddens (2000)’da dışlanmaya yol açan faktörlerden ekonomik yapılarda meydana gelen değişimleri üst sıraya koyarak, bu değişimin diğer birçok faktörü etkilediğini ileri sürer. Ona göre, toplumun dışında kalma ve topluma kabul edilme, sanayileşmiş ülkelerin sınıf yapısını etkileyen değişimler nedeniyle eşitsizliğin çözümlenmesinde ve bu eşitsizliğe çözüm bulunması noktasında önemli kavramları oluşturmaktadır. Yaklaşık yirmi beş yıl önce çalışan nüfusun çoğunluğunun büyük bir kısmı, kol gücü ile çalıştıkları fabrikalarda istihdam edilmiştir. Bilgi teknolojisi

endüstriyel üretiminin doğasında değişikliğe yol açmış ve vasıfsız elemana duyulan talebi azaltmıştır. Bilgisayar destekli tasarım ve mal üretimi otomatik depolama ve dağıtım sistemi, üreticiler ve tüketicilerle üretimin entegrasyonu ve müşteriler daha önce kol gücü ile gerçekleştirilen işlerin yerini almıştır.

Günümüzde gelişmiş ekonomilerin pek çoğunda iş gücünün yüzde 20'den daha azı imalat sektöründe yer almakta ve bu oran giderek azalmaktadır. Geleneksel işçi sınıfı büyük oranda ortadan kalkmış; örneğin kömür, demir ve çelik ya da tersanelerdeki üretim süreçlerinde yer alan eski işçi sınıfının sahip olduğu nitelikler değişmiştir. Sözü edilen bu işçi sınıflarından kimilerinin varlığı sona ermeye başlamışken, diğerleri yeniden canlanmıştır. Büyük şehirlerde kendi kabuğuna çekilmiş bir halde yaşayan yoksul kesimler örneğinde olduğu gibi, bu işçi toplulukları da geniş toplum kesimlerinde ayrıksı bir yaşam sürmektedir. Güçlü bir azınlık grubunun var olduğu yerlerde etnik ön yargı toplumun dışında kalma süreçlerini daha da güçlendirmektedir. Uzun bir süredir Amerika'daki şehirlerde olduğu gibi Londra, Paris, Berlin, Roma başta olmak üzere büyük göç kabul eden Avrupa şehirlerinde de yeni yoksul bölgeler ortaya çıkmaktadır. Ekonomik anlamda toplumun dışında bırakılma durumu, fiziksel ve kültürel olarak da oraya çıkmaktadır. Göçmenlerin yaşam alanlarında son derece olumsuz barınma koşulları ve iş bulma olanağından yoksunluk, toplumsal istikrarsızlığa ve organizasyon bozukluklarına neden olan eğitimi engelleyici faktörlerdir (Giddens, 2000: 117-118).

Sonuç olarak sosyal dışlanmaya yol açan önemli süreçlerden birinin işsizlik olduğunu söylemek mümkündür. Çakır (2002: 91)'a göre, istihdam olanaklarının esneklik ve kuralsızlaştırma yoluyla kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkması yanında, bir süredir işsiz olanların tekrar iş bulma şanslarını da iyice kısıtlamaktadır. Uzun süreli işsizlik, sosyal dışlanma bakımından büyük tehlike olarak varlığını her zaman koruyacaktır. Buna karşılık "istihdam edilmiş olmak (da) ekonomik dışlanmayı engelleyen bir yaklaşım olarak ifade edilmez. Çünkü çalışanların ücretlerinin düşüklüğü, çalışma koşullarının kötü ve yetersiz oluşu ve devamlılık arz etmeyen istihdam, dışlanmış birey ve grupların ortaya çıkışında önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, dışlanmayı engelleyen bir faktör olarak insan onuruna yakışan ve düzenlilik gösteren bir gelire sahip olmaktır" (Özkan ve Yaşar, 2011: 148).

Adaman'a göre, 'kültürel yapılar' çoğu zaman, kişilerin farkına varmadan başka grupları dışlamalarına neden olabilecek tutum ve davranışlara yol açabilmektedir. İnsanlar hâkim kültürü sorgulamadan benimsemelerinden dolayı, kültürel dışlanmaları ya da dışlamaları doğal görebilmektedir. Farklılıkları kabul edebilme açısından, çeşitli ülkelerde hâkim kültürler arasında önemli farklılıklar olabilmektedir (Adaman, 2010: 51). Bu ülkelerde toplumda var olan hâkim kültür, hâkim sınıfları da meydana getirerek, bu sınıflara dâhil olma mücadelesi veya dâhil olmama sosyal dışlanmayla sonuçlanır.

Lewis'in yoksulluk kültürü tezlerine bakıldığında, sosyal dışlanmaya neden olan en önemli süreç, yoksulluk kültürü içinde gerçekleşmektedir. Çünkü Lewis'e göre (1971: LII), yoksulluk kültürü "kesin tabakalara ayrılmış, kişiselliği aşırı derecede eğilmiş, kapitalist bir düzendeki aşağı sınıfın gösterdiği tepki ve koşullara uyma çabasıdır. Yüksek tabakanın koyduğu değer yargıları çevresinde, yüksek tabakanın hedefine ulaştığını görmekten doğan ve başarıya ulaşmanın imkânsızlığının verdiği hayal kırıklığını ve çaresizliği yenmek için harcanan çabaların yansımasıdır...". Bununla birlikte toplumbilim açısından yoksulluk kültüründe önemli sayılabilecek bazı noktalar da vardır bunlar:

a) Fertlerin, ulusal kurumlarla bütünleşmelerinin yokluğu, b) aşağı seviyede toplumsal örgütlenme ve c) yaşamak için gerekli bir mücadele içinde bulunmamalarıdır. Bu evrensel nitelikler, kuşkusuz yoksulluk kültürünün önemle üzerinde durulmasını gerektirir. Öyleki, kırsal bölgelerden büyük kentlere göç edenler belirli fiziksel çevrelerde kümelenirler. Böylece, inançları, değerleri ve tutumları ile hayat tarzları yönünden birbirine benzeyen insanların meydana getirdikleri toplumsal çevre, aynı zamanda yan kültür alanını da teşkil eder. Tıpkı teknik farklılaşma, toplumsal sınıf ve bölgesel yan kültür alanlarında olduğu gibi, yoksulluk kültürü de ulusal kültüre ancak belirli noktalarda katılabilir. Çünkü bir sosyal çevrede yaşama, fertlerde ortak dünya görüşü ve yaşantı biçimleri meydana getirir. Buna bağlı olarak sürekli geçim sıkıntısı, düşük ücret, öğrenim ve eğitim yetersizliği, yaşamak için mücadele, yüksek alkolizm oranı, kalabalık yerlerde yaşamak ve psiko-patolojik davranışlar da bu yan kültürün özellikleri arasındadır (Türkdoğan, 1974: 4).

'Hakların tanımlanması' konusunda ise Adaman (2010: 51), toplumsal yapıların bir dizi haklardan meydana geldiğini, bu hakların tanımlanma şekli ve

içeriğinin dışlanma sorunsalıyla içe içe bir husus olduğunu ileri sürer. Ona göre, hakların tanımlanmasının bir diğer ifadesi; kendini, kişi ve grupların farklı toplumsal güç stoklarına sahip olduğu gerçeğinden hareketle, gücün toplumsal yaşamda ne şekilde regüle edildiğinde gösterir.

‘Kurumsal yapılar’ dışlanma açısından değerlendirildiğinde, toplumsal yapı içinde geliştirilen kurumların yapısının, bazen sosyal dışlanmanın kaynağı olurken; bazen de dışlanmayı önleyen bir nitelik taşıyabildiği söylenebilir. Bu nedenle kurumsal bir analizin sosyal dışlanma sorununu anlamada önemli bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz. Sosyal dışlanmayla mücadeleyi amaçlayan her yaklaşım, kendine göre bir nedenler listesi oluşturmakta ve o nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik belli bir çaba içine girebilmektedir. Kimileri bu soruna dair nedenleri yapısal görüp, yapının bizzat kendisine yönelik radikal değişiklikleri talep ederken; kimileri ise yapısal görmeyip, daha reformist yaklaşımlarla çözümler sunabilmektedir (Adaman ve Keyder: 2006: 14).

Bunların dışında sosyal dışlanmaya neden olan diğer bir faktör de iç ve dış göç olgusudur. Göç, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler açısından, farklı boyut ve biçimlerde de olsa, önemli bir sosyal dışlanma riski oluşturmaktadır. Göç edenlerin, eşitsizliklerle ve dışlanmayla karşılaşma olasılıkları oldukça yüksektir. Çünkü kişilerin, göç ettikleri yerleşim yerine uyum sağlayabilmeleri ve herhangi bir destek olmadan işgücü piyasasına katılabilmeleri oldukça zordur ve belirli bir çabayı gerektirir.

Göçün her iki türünde de (iç göç ve dış göç) dışlanmaya rastlamak mümkündür. Örneğin dış göç anlamında Gökbayrak’a göre (2006), 1990’lı yıllardan bu yana, dünya göç dalgalarına tanık olmakta, küreselleşmenin beraberinde getirdiği sosyal, siyasi ve ekonomik dengesizlikler sonucu; yaşam kalitesi hızlı bir şekilde düşmekte, insanlar doğdukları ülkeleri terk ederek, başka ülkelerde yaşama arzusu içine girmektedir. Yaşam kalitesinin hızlı bir şekilde düşmesine neden olan temel aktör ise, sosyal devlet temelinde yükselen sosyal hakların yitirilmesi sürecidir. Tüm bu yapı içinde görece daha iyi yaşam standartlarına sahip bulunduğu düşünülen gelişmiş ülkelere gitme isteği artmakta, ancak çoğu zaman gidilen ülkelerde umulan bulunamamaktadır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, tıpkı göç dalgalarının

artmasında olduğu gibi, göç alıcısı gelişmiş ülkelerin, sosyal devlet sistemlerinde, genelde göçmenlerin aleyhine işleyen yeniden yapılanmalar ve göç politikalarında, farklı göçmen gruplara farklılaştırılmış haklar sağlayan tabakalı yapıya sahip olmaları yatmaktadır. Bu tabakalı yapı, önemli bir dışlanma sorunsalını beraberinde getirmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kırdan kente göç şeklinde gerçekleşen iç göç ise; göç edenlerin kentlerde tercih ettikleri alanlarda kümelenmeleri, dışlanma nedeni olabilmektedir. Çünkü bu durum hem toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmakta, hem de yönetim birimlerince sağlanan hizmetlerden faydalanmalarını engellemektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde iç göç olgusu, sosyal dışlanmanın en önemli nedenidir (Şahin, 2009: 69).

Sosyal dışlanmaya yol açan nedenler konusunda, daha özele inildiğinde, aile yapısında yaşanan değişimin, cinsiyete dayalı ayrımcılığın ve yaş gibi bireysel faktörlerin de belirleyici olduğu söylenebilir.

Sapancalı (2005a)'ya göre, aile geleneksel olarak, toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın en temel kurumu olarak görülmektedir. Ancak sosyo-ekonomik değişikliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkan yeni aile yapıları, sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olan, en önemli kişisel faktörlerin başında gelmektedir. Çünkü günümüzde aile yapısında meydana gelen değişim, çoğu zaman dayanışma bağlarının zayıflamasına veya tamamen ortandan kalkmasına neden olmaktadır.

Son yıllarda ortaya çıkan değişim, sadece geleneksel aile yapılarını değil; aynı zamanda modern çekirdek aileleri de etkilemektedir. Günümüzde pek çok ülkede kadının daha özgür hale gelmesi, çalışma yaşamına katılımının artması, artan boşanmalar, değişen değer yargıları gibi unsurlar; aile kurumunu, istikrarlı ve sürekli bir ilişki olmaktan uzaklaştırmıştır. Aile yapısındaki değişim, çekirdek aile yapısı dışında, akrabalığa ya da evlilik sözleşmesine dayanmayan birlikte yaşama üzerine kurulu aile, bağımsız yalnız yaşama, tek ebeveynli çocuklu aile ve çocuksuzlar gibi yeni ve farklı aile ve yaşam biçimlerinin yaygınlaşması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Aile yapısındaki değişimin sosyal dışlanma bağlamında en çok

etkilendiği gruplar; yaşlılar, parçalanmış ailelerin çocukları ve tek ebeveynli ailelerdir.

Diğer yandan yaş da, sosyal dışlanmaya neden olan kişisel faktörler arasında yer alır. Özellikle liberal söylemde sosyal dışlanmanın doğrudan yaş ile bağlantılı bir süreç olduğu kabul edilir. Belirli yaş gruplarındaki kişilerin işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, güvencesizlik, ayrımcılık ve dışlanmışlık ile karşı karşıya kalma olasılıkları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Bu gruplar özellikle çocuklar, gençler ve yaşlılardır.

Gelişmekte olan ülkelerde çocuklar çok küçük yaşlarda enformel işlerde çalıştırılmakta ve bu şekilde işgücü piyasalarına dahil olmaktadır. Ancak bu durum, yetişkinlerde olduğu gibi topluma katılma, anlamına gelmemektedir. Tam tersine, bir dışlanmaya yol açmaktadır. Çünkü erken dönemlerde işgücü piyasasında yer alan çocuklar, çeşitli dezavantajlara ve ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Ayrıca bu çocuklara ödenen ücretler, yetişkinlere ödenen ücretin yarısının çok daha altındadır (Sapançalı, 2005a: 121). Benzer durumu sokak çocukları için de söylenebilir.

Altuntaş (2003: 21-26)'a göre, sosyal dışlanma anlamında değerlendirildiğinde, sosyal yaşam alanına tutunamayanlar arasında en zayıf halkayı sokak çocukları oluşturmaktadır. Sokak çocukları aileleri ile ilişkisi çok az olan ya da hiç olmayan, yaşamını ve geçimini sokakta sağlayan çocuklardır. Bunlar zor koşullar altında en dezavantajlı ve savunmasız çocuklar olarak, aileleri ve içinde buldukları toplum tarafından daha fazla özen, yardım ve koruma gösterilmesi gereken çocuklardır. Bu çocukların bir kısmı terk edilmiş biçimde sokakta yaşadıkları gibi, bir kısmı da aileleri ile sürekli ve düzenli ilişki halinde olup; kısmen sokaklarda çalışıp, yaşamaktadır.

Çocuklar gibi sosyal dışlanma riski taşıyan diğer bir grup da gençlerdir. Gençlerin topluma kabul edilmesinin önünde yer alan engellerin başında içinde yaşadıkları aile yapısı yer alırken, istihdam edilebilirliğin de bu anlamda önemli olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra gençlerin karşılaştıkları bir diğer sorunda, çoğu zaman sosyal koruma sistemine dâhil olamamaları dışlanmalarına neden olan bir diğer nedendir. Belli bir yaşın altında olan gençler, birçok ülkede sosyal yardım kapsamının dışında tutulmaktadır.

1.4.4. Yoksulluk, Dışlanma İlişkisi

Günümüz literatüründe yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının sürekli bir arada kullanıldığına, hatta bazen bir biri yerine geçebilen ve aynı anlamlara gelebilen kavramlar gibi kullanıldığına, tanıklık edilmektedir. Şahin (2010: 74)'e göre, sosyal dışlanma kavramının yoksulluk ve marjinalleşme kavramları ile aralarındaki benzerlik ve farklılıklar tam olarak belirlenemediğinden, sosyal dışlanma hala muğlak bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının aralarında kurdukları ilişkiye bakıldığında, ayrımın sadece yeni bir adlandırma ile mi ilişkili olduğu; yoksa dezavantajlara ve sosyal politikaya yeni bakış açıları mı getirdiği hususu tartışmalıdır. Diğer yandan, “akademide ve sosyal politika merkezlerinde, sosyal dışlanma anabilim dallarının ve sosyal dışlanma merkezlerinin kurulmakta olması hem kavramın akademik üretimde kurumsallaşmasının bir ifadesi hem de AB sosyal politikasının temel kavramı haline gelmesinin bir göstergesidir” (Özdemir, 2008: 74).

Yine de bu konuda (sosyal dışlanma, yoksulluk ikilemi konusunda) yapılan tartışmaların ikiye ayrıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın aynı; diğeri ise, farklı anlamları ifade ettiği ileri sürülmektedir. Örneğin Atkinson (1998)'a göre, sosyal dışlanma ve yoksulluk aynı şeyler olmakla birlikte, sosyal dışlanma yalnızca kavramsal vurgu niteliğindedir ve çalışmaların yönünde herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır. Buna karşılık Estivil (2003: 2)'de, sosyal dışlanma ve yoksulluk farklı şeyleri ifade etmektedir. Ona göre, yoksullarla dışlanmışların birçok araştırmada aynı kişiler olmasına karşın, tüm yoksullara dışlanmış demek, tüm dışlanmışlara da yoksul demek doğru değildir. Bu kavramlar aynı anlamlara gelmelerinden ziyade, birbirlerini tamamlayan kavramlardır.

Benzer şekilde Haan (1999: 1)'da bu iki kavramın benzerlik ya da farklılıklarından ziyade, birbirine yakın kavramlar olduğunu ileri sürmekte, ancak Estivil'i destekler şekilde sosyal dışlanmanın, yoksulluğun tanımlanmasıyla açıklanması arasında meydana gelen boşluğun doldurulması konusunda, aracı rolü üstlendiğini ifade etmektedir.

Commins (1995: 142)'e göre ise, sosyal dışlanma yoksulluğu da içeren geniş kapsamlı bir kavramdır. Yoksullar dışlanmanın en yaygın biçimi olan işgücü piyasasının dışında kalmalarının yanı sıra: politik merkezlerden ve karar alma süreçlerinden, kurumsal yardım ve hizmetlere erişimden ya da aileden, toplumsal sistemlerden, sosyal güvenlik ağlarından, zor zamanlarda manevi destekten yoksun olabilirler. Sosyal dışlanma, toplumsal süreç ya da mekanizmalara; fırsatları, avantajları ve normal hakları engellenen insanların dâhil olmaması durumudur. Sosyal bir kategori olarak yoksullun, statik durumu ile ilgili dinamik süreçlerini ifade eder. Sosyal dışlanma, entegrasyonun sosyal değişim anlamına geldiği; yapısal bir olgu, bir perspektiftir. Bu entegrasyon da eylemlerin kapsamı sınırlıdır. Örneğin sosyal politika problemi çözme konusunda dışarıda kalır.

Sapancalı (2005b: 58)'da, yoksulluk ve dışlanmanın farklı anlamlar içerdiğini ve sosyal dışlanmanın, sosyal sorunların analizinde yeni bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, yoksulluk genel olarak yeterli gelir ve tüketime erişebilme yoksunluğu olarak ifade edilen statik bir durum iken; buna karşılık sosyal dışlanma, yoksulluğa göre daha dinamik, çok yönlü ve metodolojik bakımdan çoğul bir kavramdır. Bu yönüyle yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu konumundadır. Yalnızca bir yoksunluk durumu olmayan sosyal dışlanma, aynı zamanda yoksulluğa neden olan ilişkileri, davranışları ve kurumsal mekanizmaları da kapsayan bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle sosyal dışlanma yoksulluktan ziyade, yoksulluğu ortaya çıkaran süreçlere yoğunlaşır. Buna bağlı olarak nedensel analizleri kullanır. Ayrımcılığa ve diğer dezavantajlılık durumlarına etki eden nedenleri kapsar. Çok yönlü yoksulluğa dikkat çekerek, yoksulluğun anlaşılmasına yardımcı olur. Kişilerin niçin yoksul oldukları konusu üzerinde durarak, doğrudan onların yoksullaşmasına neden olan değişik biçimler üzerine odaklanır.

Adaman ve Keyder aşağıda yer alan 2x2 matrisi oluşturarak sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisini belirlemeye dair daha analitik bir yaklaşım sergilemiş ve tartışmaları daha da somut hale getirmeyi amaçlamıştır.

Tablo 1.18. Yoksulluk ve Dışlanma

	Dışlanmış	Dışlanmamış
Yoksul	1	2
Yoksul Değil	3	4

(Adaman ve Keyder, 2006: 7)

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, yoksulluk dışlanma matrisinde dört olası kategori vardır. Bir numaralı kategori, (kenar mahallede yaşayan ve düşük gelire sahip olan dışlanmış bir aile göz önüne alınırsa) hem yoksul, hem de dışlanmıştır. Bu gibi durumlarda, yoksulluğun dışlanmanın salt nedeni ya da nedenlerinden biri olup olmadığı sorularını yanıtlamak, farklı boyutların analizini gerektirmektedir. İki numaralı kategoride, (zor ekonomik şartlar içinde, üniversitede okuyan bir öğrenci göz önüne alınırsa) yoksul olmasına karşın, dışlanmamış bir kesimden söz etmek mümkündür. Bu kategorideki bireyler için, toplum tarafından kabul gören ve geçerli olan varsayım, yoksulluğun sürekli olmadığıdır. Yani, buradaki yoksulluk, kronikleşerek dışlanmış bir “alt sınıf” veya “kast” kategorisinin oluşmasına yol açmayacaktır. Üç numaralı kesimde ise, (gelir düzeyi yeterli olmasına rağmen, sahip olduğu dini, etnik kökeni ya da cinsel tercihinden dolayı dışlanan biri düşünülürse) gelir ve maddi kaynaklara erişimde sorun yaşamayan, ancak başka nedenlerden dolayı toplumun büyük bir kısmı tarafından dışlanmış kesim kastedilmektedir. Dört numaralı kategori ise, toplum hayatına istediği gibi katılabilen ve maddi sıkıntıları olmayan çoğunluğu nitelendirir (Adaman ve Keyder, 2006: 8).

Bu çerçevede değinilmek istenen son nokta, ekonomik yetersizlik ve sosyal dışlanma arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığı üzerinedir. Tablo 1.18’de anlaşılacağı üzere, yoksulluğun olmadığı yerde dışlanma olabilir ya da yoksulluğun olduğu yerde dışlanma olmayabilir. Ancak, birçok durumda da, yoksulluk ve dışlanmanın yan yana gittiği söylenebilir. Bu gibi durumlarda nedensellik önemli bir tartışma alanı olarak belirlemektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 8).

Adaman ve Keyder, maddi imkânsızlıkların beraberinde dışlanmayı mı getirdiğini, yoksa ekonomik olmayan nedenlerden kaynaklanan dışlanmanın

mevcudiyeti, maddi imkânsızlıklara mı yol açtığı sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

“...gerek kuramsal gerek uygulamalı araştırmalar dikkatleri maddi imkânsızlıklar-dışlanma sarmalına çevirmiş durumdadırlar. Devlet kaynaklı güvenlik ağlarının bulunduğu ve hatta politik ve hukuki boyutlarda dışlanmanın karşısında politikaların olduğu durumlarda bile, kültürel düzeyde dışlanma işlemeye devam edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, politik ve hukuki güvenceler vatandaşlık kavramının tüm vaatlerini sağlamaya yetmeyebilmektedir. Her iki bağlamda da yerleşik olduğu varsayılan bir topluluğun içine dışarıdan yeni bir grup geldiği zaman bu kesim istenen düzeyde toplumun içine alınamayabilmekte ve dışlanma sorunları gündeme gelebilmektedir. Yani, göç tecrübesi ve göçmenler sözünü ettiğimiz maddi imkânsızlıklar-dışlanma sarmalını sergileyen en yaygın olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Göçün en yaygın nedenini maddi imkânsızlıklar teşkil etmektedir. Dolayısıyla, göçmenler aynı zamanda hem yeni ve yabancı, hem de yoksuldurlar. Göç edenler ‘göçmen’ oldukları için mi dışlanmakta ve dolayısıyla emek piyasaları başta olmak üzere çeşitli alanlara girememekte ve sonuçta yoksulluğa düşmektedirler, yoksa yoksullukları nedeniyle mi dışlanmaktadır? Şüphesiz bu karmaşık sorunun cevabı ziyadesiyle coğrafya-ölgül verilebilir. Bir coğrafyada bir yönde işleyen nedensellik, başka bir coğrafyada tam tersi yönde işleyebilir” (Adaman ve Keyder, 2006: 8-9).

Sonuç olarak toplum, sosyal ağlar ve desteklerden oluşan ahlaki bir düzendir. Kişiler bu düzenin bir parçası olmaktan çıktıkları an, dışlanmada ortaya çıkar (Room, 1999: 167). Bu nedenle dışlanmayı yoksulluktan ayıran farklılıkların olduğu söylenebilir. Bunlar:

Çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma, yalnızca geliri değil; yaşam standartlarını da belirleyen birçok göstergeye sahiptir. Sosyal dışlanma dinamik bir bakış açısıyla ve bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Yoksulluk genel olarak, kişi ya da hanelerin kaynaklara yönelik yetersizlikleri anlamında bir bölüşüm sorununa karşılık gelirken, sosyal dışlanma ise daha çok gücün olmayışı, sosyal entegrasyonun sağlanamaması ve ilişkilerde sosyal katılımın yetersizliği gibi sorunlara karşılık gelir. Diğer bir deyişle sosyal dışlanma, ilişkilerde vuku bulur ve toplumun geri kalanıyla ilişki kopuşunu ifade eder. Ayrıca sosyal dışlanma mekânsal bir boyutta içermektedir. Yoksulluk yalnızca bireysel ve hanesel ekonomik kaynakların

yetersizliğinden kaynaklanmayabilir. İkamet edilen alana yönelik kamusal hizmetlerin eksik ya da yetersiz kalitede sunumu da, kişi ya da haneyi toplumun dışına itebilir. Bununla birlikte dışlanmışlığın yoğun olarak yaşadığı bir mekanda bu durumdan kurtulmak için gerek ilişkileri kurmakta imkansızlaşmakta, gerek bireysel motivasyon, gerekse de toplumsal fırsatlar boyutunda dışlanmanın kendini sürdürme riski çoğalmaktadır (Adaman, 2010: 45; Room, 1999).

Yoksulluk, dışlanma ilişkisine yönelik tartışmalar bu şekilde devam ederken, içinde yaşanılan tüketim toplumunda, yabancılaşmanın ve yoksulluk kültürünün yoksulluk, dışlanma ilişkisi bağlamında kilit rol oynadığı söylenebilir.

Özellikle '*Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*' adlı çalışmasıyla Bauman (1999), çalışmanın ahlaki açıdan yüceltici kapasitesine başvurma, zaman içinde değerini yitirdiğini, üreticilerin toplumsal statü ve prestijlerini belirleyen şeyin artık çalışmaya duyulan istekli sadakat gibi erdemler veya kayıtsız tutum gibi günahlar değil, ücret farklılıkları olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, insanın özgürlüğe olan şiddetli isteği ve güdüsü, kalıcı bir biçimde tüketime yöneldi ve böylece üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru giden modern toplumun sonraki tarihi geniş ölçüde belirledi. Artık içinde yaşanılan toplum bir tüketim toplumdur. Tüketim toplumu bir tasarruf cüzdanı değil, kredi kartları toplumdur. Bir şimdi toplumdur. Bekleyen değil, isteyen bir toplumdur.

Bu tüketim toplumunda yoksul olmak, aynı zamanda dışlanmış olmak anlamına gelmektedir. Benzer bir söylemle tüketim toplumunda yoksulluk, dışlanma demektir. Çünkü Bauman (1999: 59-60)'a göre "...yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur: insan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve öz saygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, normal yaşam olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. İstenilen düzeyde olmama demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılma, hayattın sunmak zorunda olduğunu almamak

anlamına da gelir. Buda kendini değersiz görmeyle, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır”.

Mutlu bir yaşam, birçok fırsat yakalamak ve çok azını kaçırmakla ya da hiç birini kaçırmamakla, en fazla bahsedilen ve böylece en çok arzu edilen fırsatları yakalamakla ve bunları başkalarından daha geç değil, tercihen daha erken yakalamakla tanımlanır. Tüm diğer toplum türlerinde olduğu gibi tüketim toplumu yoksulları da normal yaşama dahi erişemeyen insanlardır. Çünkü tüketim toplumunda mutlu ya da normal bir yaşama erişememek, başarısız ya da yeterince tüketemeyen tüketici olmak demektir. Böylece tüketim toplumu yoksulları, sakat, arızalı, kusurlu ve eksik, diğer bir deyişle yetersiz olarak tanımlanırlar ve kendilerini de böyle tanımlarlar (Bauman, 1999: 60). Bu nedenle yoksullar yeteri kadar tüketemedikleri için toplumsal alandan dışlanırlar. Bauman’ın ifadesiyle:

Tüketim toplumunda toplumsal aşağılanmaya ve “iç sürgün”e neden olan her şeyden önce, bireyin tüketici olarak yetersizliğidir. Unutulmanın, yoksun bırakılmanın ya da aşağılanmanın, başkalarının girebildiği toplumsal şöleden dışarıya atılmanın üzüntüsüne dönüşen bu yetersizlik, tüketici görevlerini yerine getirememenin güçsüzlüğüdür. Tek çare, onur kırıcı bir durumdan kurtulmanın tek çıkışı, bu tüketici yetersizliğinin üstesinden gelmek gibi gözükmektedir (Bauman, 1999: 60).

Sonuçta günün yoksulları işsiz olan deyil, tüketici olamayanlardır. Onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi, pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı konumunda olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketiciler olmalarıdır. Tüketim toplumu bilançosunun denenmesinde, yoksullar açık bir biçimde pasiftir hiçbir şekilde şimdiki ya da gelecekteki aktif tarafına kaydedilemezler (Bauman, 1999). Anlaşılacağı üzere dışlanmanın yoksullukla kurduğu ilişki, daha çok yapısal bir neden olan ekonomik temeller üzerin de kendini göstermekte.

Bunların dışında yine yapısal bir neden olan yabancılaşma kavramı ile yoksulluk ve dışlanma arasında doğrudan ve dolaylı bir ilişkinin olduğunu söylemekte mümkündür. Çünkü yabancılaşma insanları yoksulluğa sürüklemekte ve yoksulluklarını arttırmaktadır. Buna karşın yoksullukta bireylerin dışlanma

durumlarını arttırmaktadır. Bu durum şu şekilde formüle edilebilir. Yabancılaşmanın sonucu yoksulluk, yoksulluğun sonucu dışlanmadır. Bu nedenle yabancılaşmanın bilinmesi çalışmanın seyri açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Marx, yabancılaşmanın çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceğini belirtmekte ve kavramı dört boyutta incelemektedir. Bunlar emeğe yabancılaşma, iş sürecine yabancılaşma, doğaya yabancılaşma ve kendine yabancılaşmadır. Benzer bir söylemle Marx, yabancılaşmanın dört ana özelliğini şöyle saptamıştır: insanın doğadan, kendisinden, türsel varlığından ve başkalarından yabancılaşması.

Marx'ın üzerinde durduğu ilk yabancılaşma, işçinin emeğine yabancılaşmasıdır. Kulak'ın belirlemelerine göre, "işçi, kapitalist bir toplumda emek gücünü burjuvaya satmak zorundadır. Çünkü yaşamını sürdürmek için ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. İşçinin emek gücünden başka sahip olduğu başka hiçbir şey yoktur ve emek gücünü satması ona söz konusu ihtiyaçlarını karşılama olanağı verir. Bu noktada emek gücünü satın alan kimse, işçinin üretimde harcayacağı, önceden saptanmış emek zamanı karşılığında işçiye ücretli-emek ve işçide ürettiği emeği ihtiyaçları için tüketim metalleriyle değiştirir. Burjuva işçiye üretimde harcayacağı emek-zamanı için ödeme yapmış olsa da, aslında işçi üretimde onun ödediğine karşılık daha fazla zaman harcamış ve dolayısıyla daha fazla üretimde bulunmuştur. Bu durum kullanım değeri ve değişim değeri arasındaki karşıtığa dayanır. Buradaki fazla üretim ise artı değer olarak tanımlanır. Burjuva, yani artı değer sahibi, üretimde harcanan emeğin fazlasına işbölümü içerisindeki yerine uygun olarak el koyar. Böylece, işçi tarafından yaratılmasına rağmen fazla olan kısma bir başkası tarafından özel mülkiyet adı altında el konulur. Bu durum işçinin kendi emeğinden ayrışmasına ve buna bağlı olarak da işçinin kendi emeğinin işçi karşısında dışlaşmasına işaret eder" (Kulak, 2011: 38-39). Anlaşılacağı üzere işçi üretim sürecinde ne kadar çalışırsa çalışsın, üretmiş olduğu ürünü hiçbir şekilde satın alamayacak konumdadır. İşçinin emeğiyle ortaya çıkan ürün, ona karşı yabancı bir nesne olarak konumlanmıştır. Böylece, "nesnelere dünyasının değeri artarken, insanlar dünyasının değeri doğrusal bir oranda düşmektedir. Yabancılaşmış emek ve onun içinde hapsedildiği ürünleri giderek gerçek üreticinin kendisini tanıyamayacağı bir dünya oluşturur (Ergil, 1978: 96).

Marx'ın yabancılaşma teorisinin ikinci boyutu, işinin iş sürecinde kontrole sahip olmaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ferguson ve Lavalette'ye göre (Akt. Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 127), “Marx iş sürecine, yalnızca yaptığı iş karşılığında işçiye yeterli ücretin ödenmesi şeklinde dar anlamda bakmamakta, iş sürecini, işçinin yaptığı işe kendi yaratıcılığını ve aklını da katabildiği faaliyetler bütünü olarak görmektedir. Marx'a göre kapitalist sistemde işçinin, hedeflerin belirlenmesi ve üretimin sonuçlanması gibi çeşitli faaliyetlerde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca iş süreci de işçinin kontrolü dışında gerçekleşmektedir. Böylece işçi yaptığı işe hiçbir anlam verememekte, fakat yerine getirmektedir.” Diğer bir deyişle, “Çalışma tamamen bir araç niteliğindedir; insana özgü bir faaliyet biçimi olan çalışma, baskıcı bir zorunluluğa, bireyin kendisinin ancak çalışma dışındaki boş zamanlarında ya da ailesiyle beraberken özgür hissettiği, yabancı, dışsal bir faaliyete dönüşmüştür” (Swingewood, 2010: 69-70).

Marx'ın üzerinde durduğu üçüncü yabancılaşma boyutu da doğaya yabancılaşma şeklindedir. “İşçi için kendi emeğinin doğada dışsallaşmıştır, çünkü burjuva, üretim için doğa nesnelere kendine mülk edinir. Burjuva, işçinin doğa nesnelere önce ham maddelere ve daha sonrada metalara dönüştürmesi için emek gücünü satın alır. Bunlar olurken, işçinin ürettiği tüm bu nesnelere hali hazırda burjuvazinin mülkiyeti içerisinde ve nesnelere işçi üretime başlamadan önce dışsallaşmıştır. Böylece doğa ve çevre işçiye dışsaldır” (Kulak, 2011: 41).

Marx'ın üzerinde durduğu dördüncü yabancılaşma boyutu da kendine yabancılaşma şeklindedir. “Kapitalizm, insanlığı kendi faaliyetlerinden, emeğin ürününü yabancı bir nesneye çevirerek kendi emeğinin ürününden yabancılaştırıyordu. Birey ne kadar çalışırsa, emeğin yarattığı nesnelere dünyasının egemenliğine o kadar giriyordu: işçi, yaşamını nesne haline getirir ve yaşamı artık kendisine değil, nesneye ait olur. Faaliyetleri çoğaldıkça... sahip olduğu şeyler azalır. Kendi emeğinin ürününde somutlaşmış olan şey artık kendisi değildir. Bu ürün ne kadar büyürse... kendisi o kadar küçülür. İnsanın kendi kendini gerçekleştiren özü, kendi emeği, kapitalist sanayide giderek ona karşı bir hal almakta; kendi yeteneklerini güdükleştirmeye, sefaleti, tükenişi ve zihinsel umutsuzluğu pekiştirerek mecburi bir faaliyete, kendi varlığının reddine dönüşmektedir (Swingewood, 2010: 69).

Sonuçta yabancılaşma, insanın yaratıcı potansiyel gücünün bir reddi, öznenin insani özünün boşaltılması ve gerçekte insani bir topluluğun kurulmasının önünde engeldir ve yabancılaşmamış insan doğayla başka insanlarla ve toplumla barışık onlarla bütünleşmiş durumdadır (Swingewood, 2010: 71).

Marx'tan sonra yabancılaşma olgusuna dikkat çeken düşünürlerin başında Max Weber, Emile Durkheim, Thorstein Veblen, George Simmel, Robert Blumer, Herbert Marcuse, C. Wright Mills ve Melvin Seeman gelmektedir. Bunlar arasında – yoksulluk dışlanma ikileminde- günümüz toplumlarındaki yabancılaşmayı en iyi açıklayanların başında Seeman gelmektedir (Kızılcılık ve Erjem, 1996: 598).

Seeman (1983: 173)'a göre, yabancılaşmanın güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık topluma ve kendine yabancılaşma diye beş ayrı boyutu bulunmaktadır. Bunlardan *güçsüzlük*, bireyin sahip olduğu beklentiler ve bu beklentilerin gerçekleşmesine yönelik inandığı olasılıkların kendisi tarafından belirlenememesi ve sonucunu değiştirebilmek için elinden bir şey gelmediğini düşünmesidir. Benzer şekilde bireyin geleceğini kendisinin değil, kendisi dışındaki etkenlerin; şansın, yazgının ya da kurumların belirlediğini düşünmesidir. *Anlamsızlık*: Bireyin hayalini kurduğu geleceğe ulaşabilmesi konusunda umutsuz olması, düşüncelerini gerçekleştiremeyeceğine inanmasıdır. Benzer şekilde herhangi bir alanda etkinliğin kavranabilirlik ya da tutarlı bir anlam taşımadığı ya da genel olarak yaşamın amaçsız olduğu düşüncesine kapılmadır. *Kuralsızlık*: Bireyin amaç ve hedeflerine sadece toplumsal olarak kabul görmeyen (sapkın) davranışlar sonucu erişebileceğini düşünmesidir. Toplumca benimsenmiş davranış kurallarına bağlılık duygusunun yokluğu ve sınırsız bireysel rekabetin, güvensizliğin, davranış sapmalarının yaygınlaşmasıdır. *Topluma Yabancılaşma*: Toplum tarafından yüksek değer verilen inançlar ve amaçların birey için herhangi bir anlam ifade etmemesi, diğer bir deyişle, toplumsal ilişkilerden dışlanma ya da yalnız kalma duygusudur. Son olarak, *kendine yabancılaşmada*: Bireyin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile örtüşmemesi, beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranmasıdır. İnsanın herhangi bir şekilde kendi gerçekliğini kavramamasıdır.

Günümüz toplumlarındaki yabancılaşma, yoksulluk ve dışlanma ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde Seeman'ın yanısıra Fromm'unda önemli bir yer

edindiğini söylemek mümkündür. Fromm çağdaş toplumda yabancılaşmanın her yeri kapladığını söylemektedir. Ona göre, “kapitalist sistemin üretim şekli nedeniyle insan, korkak ve yabancılaşmış bir hale gelmektedir. Çünkü bu sistem, bireyin onların karşısında kendini aciz ve çaresiz hissettiği, giderek büyüyen ekonomik ve bürokratik devler yaratmaktadır. Bu durumda da bireyler toplumsal oluşumlara aktif olarak daha az oranda katılabilmektedir. Bu sistem içinde korkak bir hale gelen insanın tek çaresi de tüketmektir. Bu yolla insan pasifliğe yöneltilmekte ve dünyada hiçbir şeyi aktif olarak yaşayamamaktadır” (Akt. Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 131).

Yoksulluğun dışlanmayla kurduğu ilişkiyi sadece ekonomik temeller ve yapısal öğelerle açıklamak mümkün değildir. Kültürel değerlerde yoksulluk yazınında önemli bir yer tutmakta, yoksulluk analizlerinde kendine yer bulmaktadır. Bu anlamda Meksika ve Porto Rico’lu fakir aileler üzerine New York ve San Juan’da yaptığı ve yoksulların analizinde kullandığı yoksulluk kültürü tezini ileri süren ve çalışmalarına temel alan Levis, ön plana çıkmaktadır. Bilen ve Şan (2006: 169)’a göre Levis, farklı toplumlarda farklı kültürler üzerinde yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda yoksulluk olgusunu, geniş toplum kesimlerinden ayıran bir alt kültür olarak okuma eğilimindedir. O, öncelikle yoksulluk ve yoksulluk kültürü arasında var olan farklılıkları ortaya koyarak işe başlamıştır. Ona göre yoksulluk kültürü bir kültür, özellikle aşağı bir kültür olarak anlaşılması gereken bir olgudur. Bu bağlamda yoksulluk kültürü kendi çerçevesi içinde ve rasyonel olarak algılanabilen ve belli kuşaklarda kuşaktan kuşağa aktarılan bir toplumsallaşma sürecinde bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmelidir.

Yoksulluk kültürü tezlerinin öne sürdüğü iddia, bu kültür geliştikten ve bir yaşam biçimi olarak benimsendikten sonra, koşullar ne kadar değişirse değişsin var olmaya devam edeceğidir. Yoksulluk kültürünün genel karakteristik özelliği, yoksullarca içselleştirilen ve bir nesilden diğerine geçen, eylemlere yol gösteren kültürden gücünü almasıdır (Oktik, 2008: 33; Çiğdem, 2011: 210; Özbudun, 2002: 60). Diğer bir ifadeyle, yoksulluk kültürü, marjinal koşullara ve ortama uyum sağlamanın dışında, nesiller üzerinde etkisi nedeniyle, kuşaktan kuşağa geçerek kendini devam ettirme eğilimine sahiptir. Yoksulluk kültürü içinde yetişen nesiller altı ya da yedi yaşına kadar, bu kültürün temel değer ve tutumlarını özümlediklerini

ve yaşamı boyunca, toplumun ya da değişen koşulların sunacağı fırsatları kullanmaya psikolojik olarak hazırlanamamaktadırlar (Levis, 1971).

Lewis (1971: xxv)'e göre, yoksulluk kültürü, egemen kapitalist toplumun kültürünü temel almaz ve ondan ayırır. Yoksulluk kültürünün sahip olduğu temel özellikler şu şekilde sıralanabilir: rgtl hareket edememe, başarı standartlarına ve çalışma ahlakına düşük bağlılık, siyasal katılım süreçlerinde yer almama, çok kalabalık yerlerde yaşamak, çaresizlik, veliliğe ve aileye yüklenen düşük değer, birey gizliliğinin ortadan kalkması, kalabalık gruplar halinde yaşamak ve gezmek, kavgaya ve şiddet kullanmaya yatkınlık, cinsel konularla küçük yaşta tanışma, erkek eşin evi terk etme oranının yüksekliliği, erkek üstünlüğüne olan inanç, alkol dşknlğnn yüksek olması, içine kapalı ve kendine özgü davranış kalıpları geliştirme ve genel olarak orta sınıf değerlerinden farklılaşma.

Lewis'in New York ve San Juan'da yaptığı ve yoksulların analizinde kullandığı yoksulluk kültürü tezinden hareketle Hindistan'daki düzeni irdeleyen Mohan'da, her iki toplumunda benzer özellikler gösterdiğini ileri sürerek yoksulluk kültürünün kurumsallaşmış yanlış değerlerin ve sapkın bir sistemin anomik bir sonucu olduğunu ileri sürer (Mohan, 2010). Benzer şekilde Türkiye'de Türkdoğan da Erzurum'da, yoksulluk kültürü çalışması yaparak gecekondulu mahallelerinde yaşayan insanların yan bir kültür oluşturduğunu ve New York ve San Juan'da yaşayan kent yoksullarıyla benzer eğilimler gösterdiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak yoksulların içinde bulunduğu yetersizliklerin onları yoksulluk kültürü içine çektiğini ve dışlanma durumlarını arttırdığını söylemek mümkündür. Özellikle Hindistan, Bangladeş ve Meksika gibi az gelişmiş ülke kentlerinde bu durum daha bariz bir biçimde görünmektedir.

BÖLÜM II

UYGULAMALI ARAŞTIRMA

2.1.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

20. yüzyılın sonlarına doğru kapitalist sistemin tüm dünyada hâkim olmasıyla küreselleşme sürecine girildi. Neo-liberal politikalar yaygınlaştı ve arttı. Bu politikaları benimseyen birçok ülke; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanmasını bu yönde değiştirdi. Bu da birçok sorunları beraberinde getirdi. Başta aile yapısında yaşanan köklü değişiklikler olmak üzere, kentleşme, gecekondulaşma, işsizlik, uzun süreli işsizliğin yaşanması gibi sorunlar baş gösterdi. Bir yandan dünya ülkeleri tek bir sistem etrafında birleşirken, diğer yandan ülkeler ve toplumdaki gruplar arasındaki eşitsizlikler, adaletsizlikler, bağımlılıklar ve ayrımcılıklar çoğaldı. Yoksulluk –görelî yoksulluk- artmaya özellikle farklılaşmaya başladı. Günün toplumlarında en büyük sorun, yoksulluktan ziyade toplumla bütünleşememe sorunu oldu.

Bu gelişmelere bağılı olarak dünyada -özellikle Avrupa’da- birçok ülke, gelenekselleşmiş koruma programlarını bir tarafa bırakarak; dışlanma ve dışlanmayla mücadele programlarını uygulamaya koydu. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, yaşanan yapısal dönüşümler karşısında geleneksel koruma yöntemlerini değiştirmede ağır kaldı. Bu da yoksulluktan daha büyük bir sorun olan dışlanmaya davet çıkardı.

Türkiye’deki yoksulluk sorunu yapısal öğelerle derinleşen ve kültürel öğeleri ağır basan bir hal almaya başladı. “Yoksullar ülkede hâkim olan gelir dağılımı, istihdam yapısı, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliğin kurbanı konumundadır” (Yılmaz, 2008: 128). Bu durum bireylerin kişiliklerine veya belli bir toplumsal grubun özelliklerine yansımış durumdadır. Yoksulların, yoksul yardımlarına bel bağlayarak gündelik geçimlerini sürdürme eğilimleri vardır. Bu eğilimde onların dışlanmalarına neden olmaktadır. Çünkü yoksul yardımları hak temelli değildir. Örneğin bir yoksulun genel sağlık sigortasından (yeşil kart) yararlanması için öncelikle yoksulluğunu kanıtlaması gerekmektedir. Bu da onun etiketlenip, damgalanması

anlamına gelir. Oysa sosyal programların amacı; sosyal devletin temel amaçlarından biri olan, toplum ve bireyleri yoksulluktan kurtararak, güvensizlik alanını daraltmak ve herkesin kendi kaderine hâkim olmasını sağlayacak koşulları ve ortamı hazırlamaktır. Diğer bir deyişle, “ülkenin her yurttaşının, elden geldiğince çalışmak ve katkıda bulunmak şartıyla, herhangi bir sebepten –hastalık, kaza, işsizlik ya da yaşlılık- dolayı çalışmadığı ve kendisinin ve kendisine bağlı olanların onurlu bir şekilde yaşaması için yeterli bir geliri sağlayamadığında onu yoksulluktan kurtaracak bir gelir, kendisine ait hiçbir şeyi olmasa dahi yeterli olacak ve kendisine ait bir şeyi olduğunda hiçbir varlık soruşturması tarafından kesilmeyecek bir gelire sahip olmasını sağlayacak bir sosyal güvenlik planı oluşturmalıdır” (Bauman, 1999: 71).

Bu nedenle araştırmanın konusu, her ne kadar tüm sosyal sorunların temel nedeni değilse de, önemli bir nedeni olarak, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımları kapsamında sunulan olanakların, bireylerin toplumla bütünleşmesinde ne kadar yeterli olduğunu; bireyler ve toplumsal gruplar arasındaki ayrışmalarda ne kadar önleyici olduğunu tartışmaya açmaktır. Diğer bir ifadeyle, yoksulluğun ve yoksul yardımlarının, kişilerin kendilerini dışlanmış olarak hissetmesinde ne kadar belirleyici olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede araştırmanın kapsamını ise, Sivas Merkez İlçede yaşayan, kamu kurum ve çeşitli STK’lardan yardım alan yoksullar oluşturmaktadır.

2.1.2. Araştırmanın Amacı

Yoksulluk, yaşamın sürdürülebilmesi amacıyla fiziksel olarak hayata tutunmak için sadece maddi yetersizliklerin değil, aynı zamanda yaşamın sosyal yönünün de olduğu ve bu sosyal yönünde hesaba katılması gerektiği, ancak katılmadığı bir olgu mudur? Özellikle göreceli yoksulluğun hâkim olmaya başlaması günün yoksullarını, topluma entegre olma konusunda yeterli maddi koşullara ve yapabilirliklere sahip olamayan, sosyal bütünleşme ve eşit fırsatlar sağlama hedefiyle tasarlanmış programlar tarafından yeterince korunmayan, rasyonel seçim yapamayan, ayrımcılığa maruz kalan ve damgalanan kişiler midir? Ayrıca yoksulluğu işsizlikle bir tutmak, yoksulları “çalışmıyorlar”, “tembeller” diye suçlamak ve buna genele yayıp, yoksullukla mücadeleyi bu anlayışla sürdürmek ne kadar doğrudur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluğun en önemli nedeninin işsizlik olarak

görülmesi, enformel sektörde çalışan kişilerin fazlalığı, gün geçtikçe artan oranda çalışan kesimin de yoksullukla karşı karşıya kalması, iş gücü piyasasına katılım için gerekli yapabilirliklere sahip olamama, olanlara yönelik yoksulluktan kurtaracak düzeyde istihdam alanlarını yaratamama, yoksul yardımlarına yönelik programların, yoksulluk ve yoksulluğa bağlı dışlanma konusunda, etkin bir araç olarak devreye girmesini zorunlu hale getirmiş midir?

Bu ve buna benzer sorular temel alınarak çalışmanın amacı, her ne kadar tüm sosyal sorunların temel nedeni değilse de, önemli bir nedeni olarak, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının, kişilerin kendilerini dışlanmış olarak görmelerinde ne kadar belirleyici olduğunu irdelemektir.

Bu çerçevede Türkiye’de uygulanan yardım programlarının hayırseverlik ve gönüllülük ilişkileri ile yürütülmesi temel alınarak; kişilerin sahip oldukları demografik özellikleri, aile yapıları, yaşadıkları mekânlar, dayanışma durumları, kurumlarla ve diğer kişilerle girmiş oldukları ilişkiler referans alınmış; kişilerin kendilerini dışlanmış olarak görüp görmedikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının kişilerin dışlanmışlık durumları üzerindeki etki düzeyleri, yakın zamanda gerçekleştirilen araştırmaların veri ve bulgularından da yararlanarak saptanmaya çalışılacaktır.

2.1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma iki bölümden oluşmakta olup, çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk, yoksul yardımları ve dışlanma konusu kavramsal ve kuramsal düzeyde ele alınmış, ardından çalışmanın ikinci bölümünde, birinci bölümde sunulan kavramsal ve kuramsal tartışmalar temelinde elde edilen bilgilerden hareketle uygulamalı alan çalışmasına geçilmiştir. Öncelikle araştırmanın konusu (problemin tanımı), kapsamı ve varsayımları oluşturulmuş, daha sonra gözlem aşaması çerçevesinde araştırma evreni, örnekleme, veri toplama teknikleri belirlenmiş ve değişkenler saptanmıştır.

Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formunda yer alan soruların bir kısmı, bu konuda daha önceden yapılmış çalışmalardan alınırken, bir kısmı da araştırma konusuna paralel yeniden üretilmiştir.

Anket soru formu, araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan temel ve alt hipotezlerden yola çıkararak düzenlenmiştir. Ankette yer alan sorular kapalı uçlu sorular olarak hazırlanmıştır. Yoksulluk ve yoksulluk yardımları ve bunun neden olduğu dışlanma sorunu, oldukça hassas bir konu olduğundan dolayı, ankette yer alan soruların hem içerik, hem de soruluş şekli bakımından grşlenleri rencide etmeyecek şekilde olmasına zen gösterilmiştir.

Anket soruları toplam iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik değişkenlere dair soruları içermektedir. İkinci bölüm yoksulluk, yoksul yardımları ve dışlanma sorununa ilişkin soruları kapsamaktadır. Bununla birlikte bu bölümde ankete katılan kişilerin dışlanma sorununun czmne dair düşüncelerini ele almayı amaçlayan sorulara da yer verilmiştir. Ayrıca sorular hazırlanırken araştırmaya katılanların eğitim durumunun düşük olduğu göz önünde bulundurulmuş, mümkün olduğunca yalın sorular sorulmaya gayret edilmiştir.

Anket alışması, 40 kişi üzerinde plot uygulama yapıldıktan ve bu uygulama sonrası bazı sorular revize edildikten sonra, şubat 2015- Mart 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anket, genel olarak yüz yüze görüşme yoluyla uygulanmış olup; gözlemlerden de yararlanılmıştır.

Anket uygulaması ile elde edilen veriler SPSS 18.0 istatistik programı ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar düz tablo ve çapraz tablolar halinde sunulup, yorumlanmıştır. Genel olarak Ki-kare analiz tekniğinin kullanılmasının yanı sıra, lojistik regresyon analizi de yapılmıştır.

Anket sorularının hazırlanmasında, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün 2010 yılında hazırlatmış olduğu “Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü” adlı çalışmasından, Erdem'in 2003 yılında kabul edilen “Yoksulluk zerine Sosyolojik alışma” isimli doktora tezinden, zbay (2009)'ın “Kent Yosulluğu ve Sosyal Dışlanma” adlı doktora tezinden, İlhan (2013)'ın “Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası” adlı çalışmasından, Yıldırım (2013)'ın “Yoksul Ailelerde Değerler Değişimi: İstanbul rneğinde Bir Araştırma” isimli çalışmasından, Açıkgöz'n 2013 yılında yayımlanan, “Yoksullukla Mücadele ve nc Sektör” isimli çalışmasından, Kalaycı (2007)'nın Yetiştirme Yurtlarındaki ocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal rneği) adlı doktora tezinden,

Yılmaz ve Bulut (2009)'un "Kent Yoksulluğu ve Gecekondu" adlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

2.1.4. Araştırmanın Temel ve Alt Hipotezleri

Daha öncede belirtildiği gibi, her toplumda yoksulluk ve yoksullar tarihin her dönemi için ciddi bir sorun olarak görülmüş ve yoksulluk birçok sosyal sorunun temelinde yatan bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar yoksulluk tüm sosyal sorunların temel nedeni değilse de, önemli bir nedenidir. Bu bağlamda, yoksullukla ilgili önemli bir sorun yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımları ve bu yardımların neden olduğu dışlanma hissidir. Resmi kurumların ve sivil toplum kuruluşların yaptıkları yardımlara başvuranların sayısının son yıllarda arttığı gözle görülür bir gerçektir. Bu nedenle dışlanmaya yol açan yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımları, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu nedenle çalışmamızın temel hipotezi şu şekilde olacaktır:

Yoksul yardımlarının son zamanlar bu denli artmasının ardında, bir yandan uygulanan neoliberal politikaların eşitsizlikleri arttırması, Türkiye'de bu yardımların büyük bir kısmının hayırseverlik ve gönüllülük ilişkileri ile yürütülmesi; diğer yandan bireylerin mekânsal hareketlilikleri, niteliksiz işgücüne sahip olmaları, cinsiyet, eğitim durumları, yaşadıkları mekânlar, psikolojik ve fiziksel durumları, etnik kimlikleri ve inançları gibi farklılıklara sahip olmalarıdır. *Dolayısıyla yoksullar düzensiz gelire sahip olan, bu düzensizliğin yarattığı belirsizlik ve gerginlikle yoksulluk kültürü içine giren ve topluma karşı yabancılaşan, yeterli düzeyde tüketemeyen; toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel süreçlere eşit düzeyde katılamayan dışlanmışlardır.*

Alt hipotezler ise;

- 1) *H₁: Yardım alan yoksulların cinsiyet durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 2) *H₂: Yardım alan yoksulların eğitim durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 3) *H₃: Yardım alan yoksulların aile yapısı ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*

- 4) *H₄: Yardım alan yoksulların aile reisinin çalışma durumu ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 5) *H₅: Yardım alan yoksulların yardım alma süreleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 6) *H₆: Alınan yardımların çevredekiler tarafından bilinmesi ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 7) *H₇: Yardım alan yoksulların inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretlerine yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 8) *H₈: Yardım alan yoksulların aldıkları yardımları verenler tarafından nasıl görüldüğüne yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 9) *H₉: Yardım alan yoksulların oturulan çevrede yardımlaşma ve dayanışma durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 10) *H₁₀: Yardım alan yoksulların hayattan memnun olma durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 11) *H₁₁: Yardım alan yoksulların kendilerinin veya eşlerinin kredi kartı olup olmaması ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 12) *H₁₂: Yardım alan yoksulların beğenilen bir ürünü alamama sıklığı ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 13) *H₁₃: Yardım alan yoksulların alınan yardımlaş karşılığında kendilerini bir partiye ya da adaya oy vermek zorunda görmeleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 14) *H₁₄: Yardım alan yoksulların kendi aldıkları yardımları başkalarının aldığı yardımlardan miktar olarak farklı olduğunu düşünmeleri ile kendilerini dışlanmış olarak hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*
- 15) *H₁₅: Yardım alan yoksulların gelir durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır.*

2.1.5. Araştırmanın Değişkenleri

Bu araştırmada yoksul olan ve yoksul yardımı alan kişilerin cinsiyet ve eğitim durumları, aile yapıları, aile reisinin çalışma durumu, yardım alma süreleri, alınan yardımların çevredekiler tarafından bilinip bilinmemesi, inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretlerine yönelik düşünceleri, aldıkları yardımları verenler tarafından nasıl görüldüğüne yönelik düşünceleri, oturlan çevrede yardımlaşma ve dayanışma durumları, hayattan memnun olma durumu, kredi kartı sahipliği, beğenilen bir ürünü alamama sıklığı, alınan yardımlar karşılığında kendilerini bir parti ya da aday oy vermek zorunda görüp görmemeleri, kendi aldıkları yardımları başkalarının aldığı yardımlardan miktar olarak farklı olduğunu düşünmeleri ve gelir durumları bağımsız değişken olarak çalışmada yerini alırken; buna karşılık yoksul olan ve yoksul yardımı alan kişilerin kendilerini dışlanmış olarak hissedip hissetmedikleri de araştırmanın bağımlı değişkeni olarak çalışmada yerini almıştır.

2.1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Dışlanma oldukça geniş bir alana sahiptir. Bu anlamda ‘Avrupa Birliği Gözlemevi’de sosyal dışlanma riski taşıyan grupları beş kategoride toplamıştır. Bunlar: Yetersiz gelirle yaşayan yaşlı insanlar, fiziksel ve mental rahatsızlıkları bulunan insanlar, eğitim hayatı dışındaki gençler, düşük gelirli ailelerdeki kadınlar ve göçmenler ve etnik azınlıklar. Kilmurray (1995), bu gruba düşük gelirli tek ebeveynli aileler, ilgiden yoksun genç insanlar, uzun süreli işsizler, gey ve lezbiyenler, evsiz insanlar ve mahkûmlar ve ailelerini de ekleyerek son halini vermeye çalışmıştır. Bu çalışma yetersiz gelirle yaşayan, kamu kurumlarından ve STK’lardan yardım alan yoksullar üzerinedir.

Yoksullar ise sadece kentte yaşamlarını sürdürmemekte, kırsal alanda da oldukça yer kaplamaktadır. Ancak dışlanmanın sahip olduğu dinamikler ağırlıklı olarak kente özgü olduğundan dolayı, bu araştırma Sivas Merkez İlçe’den yardım alan kent yoksulları üzerine kurgulanmıştır.

2.1.7. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Kamu kurum ve sivil toplum kuruluşlarından yardım alan, yetersiz gelire sahip olan ve yoksul olarak nitelendirilen kişiler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Daha öncede belirtildiği üzere, Türkiye’de hemen hemen her kurum yoksullara yardım etmeyi görev edinmiş ve faaliyetleri arasına bu uygulamayı koymuştur. Geçmişte ve günümüzde Türkiye’de sosyal yardımlar ve hizmetler konusunda faaliyet gösteren kuruluşlar aşağıdaki gibidir:

- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (Tüm faaliyetleri)
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarıyla birlikte tüm faaliyetleri)
- Sağlık Bakanlığı (Yeşil kart uygulaması)
- Milli Eğitim Bakanlığı (Pansiyon, burs, ücretsiz kitap ve diğer sosyal yardım faaliyetleri)
- Adalet Bakanlığı (Tutuklu ve hükümlülere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- Milli Savunma Bakanlığı (Muhtaç asker ailelerine sağlık yardımı faaliyeti)
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (Tüm faaliyetleri)
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (Tüm faaliyetleri)
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Tüm faaliyetleri)
- DPT Müsteşarlığı (GAP-Sosyal Destek Programı ile AB eğitim ve gençlik programları faaliyetleri)
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Çalışan çocuklara yönelik faaliyetler)
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (Doğrudan gelir desteği ve tabi afetlerden zarar gören çiftçilere yönelik faaliyetleri)
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Afetlere ilişkin sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- Emniyet Genel Müdürlüğü (Mülteci, sığınmacı, yasadışı göçmenler ile çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- Sosyal Güvenlik Kurumu-Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü (65 yaş ve özürlü aylığı faaliyetleri)

- Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu (Tüm faaliyetleri)
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (Sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (Gençlik ve izcilik faaliyetleri)
- Üniversiteler (Öğrencilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- Toplu Konut İdaresi (Alt gelir gruplarına yönelik konut faaliyetleri)
- Belediyeler (Tüm sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)
- İl Özel İdareleri (Tüm sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri)

Bu kurumlar arasında ağırlıklı olarak sosyal yardım programlarını yürüten kurumlar; Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SYDTF kapsamında SYDGM ve bu müdürlüğe bağlı SYDV'ler ve yerel yönetimlerdir.

Sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında Türkiye'de 4.867 vakıf, 104.130 derneğin faaliyet gösterdiği görülmektedir (<http://www.vgm.gov.tr>; <http://www.dernekler.gov.tr/>).

Kuruluş amacına göre vakıf sayıları: Sosyal yardım 2545, eğitim 2194, sağlık 1016, kültür 980, dini-dini eğitim 752, yöresel kalkınma 374, sanat 372, spor 352, sosyal hizmet 309, ekonomik 253, bilim-teknoloji 217, sosyo ve tarihi kültürel 197, çevre 192, personeline yardım 159, turizm 94, demokrasi-hukuk-insan hakları 60, özürülüler 49, tarım-hayvancılık-vet. ve koop. 45, çocuk amaçlı 38, aile amaçlı 28, Atatürk, ilke ve inkılapları 27, basın-gazetecilik 24, kadın amaçlı 15, denizcilik 12, ilgili ve bağlı kuruma destek 11, mimarlık-mühendislik 10, trafik 9, şehit-gaziler 8, kütüphanecilik 6, avcılık 3, madencilik 3, tüketiciyi koruma 3, havacılık 1 adet vakıf bulunmaktadır. Anlaşılabacağı üzere Türkiye'de bulunan vakıfların büyük bir kısmı sosyal yardım nitelikli faaliyetler göstermektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren derneklerin türlerine göre dağılımı ise; mesleki ve dayanışma dernekleri sayısı 31714, spor ve spor ile ilgili dernek sayısı 19161, dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler 17287, insani yardım dernekleri 6801, eğitim araştırma dernekleri 5888, kültür sanat ve turizm dernekleri 5190, sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler 2454, çevre doğal hayat hayvanları koruma dernekleri 2140, bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri 2073, imar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri 1726'dır.

Sivas iline bakıldığında ilde, 35 vakıf ve 822 derneğin bulunduğu görülmektedir. Bu dernek ve vakıfların faaliyet türlerine bakıldığında ağırlıklı olarak sosyal yardım alanında faaliyetleri olduğu söylenebilir.

Türkiye’de bulunan resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları bu şekilde iken bu kurum ve kuruluşlardan yardım alan toplam yoksul sayıları ise bilinmemektedir. Bunun nedeni ise her ilin yoksulluk haritasının olmayışı ve bir resmi kurumdan yardım alan bir kişinin başka bir dernekten veya vakıftan hatta diğer bir resmi kurumdan da yardım alıyor olabilmesidir. Örneğin Sivas Valiliği Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı’ndan kömür alan bir kişi, aynı şekilde Sivas Belediyesi Hayat Ağacı Derneği’nden gıda yardımı da alabilmektedir. Bu nedenle son derece dağınık ve karmaşık olan ana kütleyi belirlemek için, mutlaka ihtiyaç sahibinin başvurduğu ilk yer olan Sivas Valiliği Aile Ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü’nün verileri kullanılmıştır. Bu kurumlardan edinilen bilgiye göre, Sivas İl Merkezi’nde yardım alan yoksul sayısı 9289’dur.

Örnekleme büyüklüğünün ne olacağı araştırmalar için önemli bir konudur. Çünkü örneklem sayısının fazla olması evreni temsil etmesini de aynı oranda arttırmaktadır (Baloğlu, 2006: 108). Buna göre, ± 0.05 örnekleme hatası temel alındığında araştırmanın örneklemini 370 (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007: 72) kişi olarak belirlenmiştir. Örneklemin, evreni daha fazla oranda temsil edebilmesi, eksik ve yanlış cevaplanmış soruların olabilmesi göz önünde bulundurularak örneklem sayısı biraz daha arttırılmış. Böylece rastlantısal örnekleme tekniğinin (Gökçe, 2004: 114) kullanıldığı bu çalışmada Sivas Merkez İlçe’de yaşayan sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarından yardım alan ve yoksulluk, yoksul yardımları ve dışlanma konusunda ana kütleyi temsil edeceği varsayılan 400 kişi, bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.1.8. Sivas İli Hakkında Sosyodemografik Bilgiler

Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında gösterilmekte ve son zamanlarda tarıma dayalı kırsal yapılanması erimeye başlamaktadır. Buna bağlı olarak nüfusunun büyük çoğunluğu hizmet ve sanayi sektörüne kaymakta, bireye dayalı sosyal ve ekonomik dönüşümü yaşamaktadır. Kırsalın getirdiği sosyal yaşam ile modern toplumun kendisine sundukları arasında sıkışan fertler, entegre olmakta zorlanmakta,

çıkış noktası aramaktadır. Bu durum ülkenin batısından doğusuna doğru gidildikçe hayatın her alanında kendini göstermekte, ağırlığını daha da hissettirmektedir. Sivas'ta ülkenin İç Anadolu Bölgesinin Doğu Anadolu Bölgesi ile birleştiği noktada yer alan ve bu geçişi daha yoğun yaşayan iller arasındadır.

Sivas ili, bölgenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sıkıntılar nedeni ile kırsal yapılanması son zamanlarda çözülmeye uğramıştır. Buna bağlı olarak eğitimsiz ya da eğitimini yarıda bırakan ve tek mesleki eğilimi tarım olan kırsal kökenli kişiler, göç ederek kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaya başlamıştır. Kent nüfusunun artmasıyla birlikte bireylerin sosyal, eğitsel ve istihdama yönelik ihtiyaçlarının karşılanamaması Sivas'ı aynı zamanda göç veren kent konumuna getirirken, nitelikli kişilerde kent dışındaki bölgelere göç etmektedir. Sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve psikolojik birçok sorun ortaya çıkaran bu göç olgusu kent ile adeta özdeşleşerek Sivas'ı kentleşme sorunu ile karşı karşıya getirmiştir. Bu durum, belli bir zaman sonra sosyal ve ekonomik erozyona dönüşerek eksik kentleşme gibi çeşitli sorunlarla kendini hissettirmekte dışlanmaya neden olmaktadır. Başta sanayi olmak üzere ticaret ve ticaret etkinliklerine yönelik sektörler bundan etkilenmektedir. Çünkü mesleki, üretime dayalı girişimcilik ve pazarlama gibi finansmana dayalı eğitime yönelik faaliyetler yeterli değildir. Bununla birlikte artan ancak sonrasında nitelikli kişiler bakımından azalan Sivas kentinin istihdama yönelik dinamikleri bireylerin başka bir deyişle kamu ve özel kuruluşların ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmaktadır.

Yine konuya gençler açısından bakıldığında Sivas ilinin sosyal yapısında örf, adet, gelenek ve göreneklerin hâkim olduğunu, yerele özgü baba/ata zanaatlarının nesillere aktarılarak etkin kılınmaya çalışıldığını ancak zaman içinde bu tür zanaatların arz-talep ekseninde önemini yitirdiğine tanıklık edilmektedir. Bu durum nesilleri, sanayileşmekte olan ilde uzmanlaşmanın ve farklılaşmanın hâkim olmaya başlamasıyla yeni iş gücü piyasasına entegre olma yolunda manevra yapmaya zorlamıştır. Bu bağlamda gençlerin kent dinamiğine uygun arayışlar içinde olduğu görülmektedir. Sonuçta sanayileşmekte olan ilde istihdama dayalı arz-talep ilişkisi tarım ve zanaata dayalı yapılanma ile örgütlenme, işbölümü, mesleksel farklılaşma ve uzmanlaşmaya dayalı yapılanma arasında çelişki yaşamaktadır. Bu durumda

Sivas'ta ekonomiye dayalı iktisadi hayatı olumsuz yönde etkilemekte, verimli iş gücü piyasası ve üretim fonksiyonlarına dayalı kent yapılanmasının önüne geçmektedir.

Sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan bu dönüşümler istatistiklere de yansımıştır. Örneğin 2013 yılı işsizlik oranına bakıldığında Sivas'ta yüzde 10,0 değerini alan işsizlik oranı yüzde 9,7 olan Türkiye işsizlik oranının üzerindedir. Diğer illere bakıldığında, Batman ili yüzde 23,4 ile en yüksek, Karaman ise yüzde 4,2 ile en düşük işsizlik oranı değerine sahiptir. 2013 yılında Sivas ilinde istihdam edilenlerin oranı yüzde 44,7 olup, yüzde 45,9 olan Türkiye değerinin altındadır. Ardahan ili yüzde 59,1'lik oranla birinci, Batman ise yüzde 27,8'lik oranla sonuncu durumdadır. İşsizlik ve istihdam edilenlerin oranı açısından ilin Türkiye sıralamasına bakıldığında işsizlik oranı ile 24, istihdam oranı ile 55'inci sırada yer aldığı görülmektedir (TÜİK, 2013: 54).

Sivas ilinin nüfusu, 2013 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre yaklaşık 623 bin kişidir. Toplam nüfusun yaklaşık 439 bin kişisi il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, yaklaşık 184 bin kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı yüzde 70, köyde yaşayanların oranı ise yüzde 30'dur. İlin 17 ilçesi, 24 belediyesi ve 1235 köyü bulunmaktadır. Yine aynı sonuçlara göre, il merkezi nüfusu yaklaşık 315 bin, ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 22'dir. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Merkez, Yıldızeli ve Şarkışla'dır. Nüfus bakımından en küçük ilçesi Doğanşar'dır (TÜİK, 2013: XII).

2013 yılında bin nüfus başına 14,8 doğum ile Sivas İli, binde 16,9 değerini alan Türkiye değerinin altındadır. Diğer iller arasında binde 33,0 ile Şanlıurfa en yüksek değeri alırken, binde 10,1 ile Kırklareli en düşük değeri almaktadır. 2013 yılında bin nüfus başına 11,6 bebek ölüm hızı ile Sivas, binde 10,8 ile Türkiye değerinin altındadır. Diğer iller arasında binde 25,1 ile Kilis en yüksek değeri alırken, binde 5,3 ile Tunceli en düşük değeri almaktadır (TÜİK, 2013: 20). İlin almış olduğu bu değer yoksulluk ve insani gelişmişlik açısından çok geride olduğunu göstermektedir. Bu anlamda ilin almış olduğu eğitim değerleri de benzer fikir vermektedir.

2013/14 döneminde ilkokulda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Sivas için 18'dir ve 19 olan Türkiye ortalamasının altındadır. Bu değer Şırnak'ta 34 ile en

büyük, Tunceli ise 11 ile en küçüktür (TÜİK, 2013: 24). 2013/14 öğretim yılında ilkokulda net okullaşma oranı Sivas'ta yüzde 99,42 olmuştur. Sivas bu değer ile yüzde 99,57 olan Türkiye değerinin altında değer almıştır. Bu değer yüzde 89,23 ile Çankırı'da en düşüktür (TÜİK, 2013: 25).

Ortaöğretimde teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, yine aynı yaş grubundaki nüfus içerisindeki payına (ortaöğretim net okullaşma oranı) bakıldığında Sivas ili yüzde 80,14 ile yüzde 76,75 olan Türkiye değerinin üstünde yer almaktadır. Rize ili yüzde 100,00 ile birinci sırada yer alırken, Muş ili yüzde 42,42 ile en düşük değeri almıştır (TÜİK, 2013: 26). Buna karşılık 2013 yılı itibari ile Sivas'ta okuma-yazma bilmeyen erkek sayısı 5,636 iken; kadın sayısı ise 28,994'tür. Toplamda 34.630 kişi okuma yazma bilmemektedir. Kadın sayısının erkek sayısına oranla çok olması kız çocuklarının okullaşmasına yönelik ilde halâ ön yargıların olduğunu göstermektedir. Bu durum eğitimin diğer kademelerine bakıldığında daha bariz bir şekilde görülmektedir.

Örneğin okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen erkek sayısı 10,236 kadın sayısı ise 18,977'dir. Toplamda 28,635 kişi okuma-yazma bilmekte fakat bir okul bitirmediği görülmektedir. İl ilkokul mezun sayısı bakımında da dikkat çekmektedir. İlkokulu bitiren erkek sayısı 53760 iken kadın sayısı ise 71,111'dir. Ayrıca lise ve dengi okul mezunu erkek sayısı 61,314 iken kadın sayısı ise 39,276'dır (TÜİK, 2013: 87-89). Aynı yılda Merkez ilçeye bakıldığında okuma-yazma bilemeyen erkek sayısı 1825 iken kadın sayısı ise 11369'dur. Okuma-yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen erkek sayısı 2798, kadın sayısı ise 7,086'dır. İlkokul mezunu erkek sayısı 20,396, kadın sayısı ise 34,896'dır. Lise ve dengi okul mezunu erkek sayısı 39,966, kadın sayısı ise 27,742'dir (TÜİK, 2013: 201). İlin almış olduğu bu değerler kadınların erken yaşta eğitim hayatından çekilerek erken yaşta evlendiklerini göstermektedir. Erkek ve kadınlarda ortalama evlenme yaşına bakıldığında ortaya çıkan tablo bu söylenileni kanıtlar niteliktedir.

TÜİK'in yapmış olduğu araştırmaya göre, 2013 yılı itibari ile ortalama evlenme yaşı erkeklerde 28,2 iken kadınlarda 23,9'dur. İlk evlenme yaşı ise erkeklerde 26,2 iken, kadınlarda 22,7 olduğu görülmüştür. Buna karşılık ortalama hane halkı büyüklüğü 3,61 iken, merkez ilçede bu sayı 3,84'dür.

2011 nüfus ve konut araştırması sonuçlarına göre, Sivas ilinde ısıtma sistemi kat kaloriferi olan hanehalkı oranı yüzde 24,2 değeri ile yüzde 25,6 olan Türkiye değerinin altındadır (TÜİK, 2013: 35). Bu değerde kışları sert ve soğuk geçen ilde ısınma sorununun halen var olduğunu gösterir niteliktedir.

Sonuç olarak Ekonomi Bakanlığı teşvik sınıflamasında 4. Bölge illeri arasında yer alan Sivas (ORAN, 2014) sahip olduğu sosyo-demografik değerler ile ele alınan problem açısından Türkiye’de var olan diğer illerle kıyaslandığında ortalama değerlere sahip olması açısından iyi bir uygulama alanı olduğu söylenebilir.

2.2.ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

2.2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yoksulluk içinde olan, kamu kurumlarının ve STK'ların verdikleri yardımlardan yararlanan kişilerin, demografik özelliklerini belirlemek için; kendilerine cinsiyetleri, yaşları, eğitim ve gelir durumları, birlikte yaşadıkları aile üyeleri, aile reisinin çalışma durumu, sağlık güvenceleri, aile üyelerinin engellik durumları, meslekleri ve gelir getirici bir yeteneğe sahip olup olmadıkları gibi türden sorular sorulmuştur. Bu çerçevede alınan yanıtlarla elde edilen bulgular aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 2.19. Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Erkek	152	38,0
Kadın	248	62,0
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımına bakıldığında yüzde 38,0'ının erkek, yüzde 62,0'ının kadın olduğu görülmektedir. Benzer şekilde ASAGM (2010: 72)'nin yardım alan yoksullar üzerinde yapmış olduğu çalışmada da, araştırmaya katılanların yüze 62,7'sinin kadın, yüzde 37,3'ünün de erkek olduğu saptanmıştır. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere, yoksulluğun kadınlar arasında erkeklere oranla daha fazla yaygın olduğu söylenebilir. Son zamanlarda artan oranda “kadın yoksulluğu” ya da diğer bir deyişle “yoksulluğun kadınlaşması” konusu üzerinde durulması bunun bir sonucudur.

Yoksulluktan, erkeklere oranla kadınlar daha fazla etkilenmekte, kadınlar geçim sıkıntısının yükünü fazlasıyla hissetmektedir. Ayrıca eşlerden birinin vefat etmesi, hapse girmesi ya da evi terk etmesi gibi durumlardan, aile içi şiddetli geçimsizlikle sonuçlanan boşanmalardan kadınlar daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle kadınlar yardım veren kuruluşlara erkeklerden daha sık gitmekte ve yoksul olduklarını kanıtlamaya yönelik çok daha fazla uğraş vermek zorunda kalmaktadır.

Diğer yandan, kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması ya da hiç olmaması bir yere gitme, kurumlarla ilişkiye geçme, kentteki olanaklardan faydalanma konusunda zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Evlerinden,

sokaklarından, mahallelerinden çok fazla dışarı çıkmayan kadınlar, buna karşılık sosyal yardım kurumlarıyla ilişkiye gecen, yardım mekanizmalarını bulan ve devreye sokan kişiler olarak tanımlanabilir (Ocak, 2011: 148-149). Bu nedenle araştırma kapsamında bir başka soruda, “yardım almaya genellikle kim gider?” diye sorulmuş ve araştırmaya katılanların yüzde 74,5’i evin kadını, yüzde 16,3’ü evin erkeği ve yüzde 8,2’si de “eşle birlikte” gidildiğini belirtmiştir. Bunun dışında yardım eve gelir diyenlerin oranı ise yüzde 1,0 olarak saptanmıştır.

Bora (2011: 108)’ya göre, yardım başvurularının kadınlar tarafından yapılmasının nedeni, onların yoksul olduklarını itiraf etmelerinin daha kolay olmasıdır. Bir yandan kültürel normlara göre ailenin geçimini sağlamaktan sorumlu olmadıkları için, geçinememeyi kişisel bir başarısızlık ya da cinsiyet kimliklerinin sarsılması şeklinde yaşamıyorlar, diğer yandan devlet kurumlarının baba/koca yerine geçip aile üyelerine sahip çıkması, zaten olması gereken bir durum olarak algılanıyor. Kadınlar ailenin geçiminden sorumlu olmasalar da, geçim zorluklarının yükünü en fazla taşıyanlardır. Çocukları doyuramamak, evi yaşanır halde tutmamak onların hayatını ağırlaştırıyor. Ayrıca erkekler açısından yardım almak, kendi başarısızlıklarının bir itirafı olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Tablo 2.20. Medeni Durum

	Frekans	Yüzde
Evli	298	74,5
Bekâr	24	6,0
Boşanmış	36	9,0
Dul/Eşi Vefat Etmiş	42	10,5
Toplam	400	100,0

Katılımcılara medeni durumları sorulduğunda yüzde 74,5’inin evli, yüzde 6,0’ının bekâr ve yüzde 9,0’nın boşanmış olduğu saptanmıştır. Buna karşılık dul/eşi vefat etmiş olanların oranı da yüzde 10,5 olarak Tablo 2.20’ye yansımıştır. Ağırlıklı olarak evli olanların oranı çok olmakla birlikte, dul/eşi vefat etmiş ve boşanmış olanların toplam oranının da (yüzde 19,5) azımsanmayacak düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcıların medeni durumuna yönelik en önemli bulguya, yardım kuruluşlarında çalışan görevlilerle yapılan görüşmelerden

ulaşmıştır. Yapılan görüşmelerde görevliler, bazı yoksulların yardım alabilmek için resmi anlamda eşleri ile boşanarak, aynı hane içinde yaşamlarını devam ettirdiklerini, bazı yoksullarında yurt dışında ya da farklı şehirlerde yaşayan eşlerini kayıp olarak gösterdiklerini ve bu şekilde yardım almaya çalıştıklarını ileri sürmüştür.

Yoksulların yardım alabilmek için izlemiş oldukları bu yöntem, ya içine düştükleri ağır şartların ve çaresizliğin bir sonucu ya da yardım almayı, yardımlarla geçinmeyi alışkanlık haline getirmelerinin bir sonucudur. Bunlardan birincisini “geçim stratejisi” olarak yorumlamak mümkünken, ikincisini yalan söyleme, yardım kuruluşlarını ve kamu kurumlarını aldatma, yanıltma olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu ikinci durum, normlardan sapmayı ve sapkın davranışlar içine girmeyi işaret etmesi ile de, bu kişilerin yoksulluk kültürü içine girmiş olabileceklerini de göstermektedir. Bura da önemli olan ister geçim stratejisi olarak değerlendirilsin, isterse normlardan sapma her iki durumda da dışlanmanın var olabilmesidir. Hane reisinin olmamasının yardım alabilmenin önemli bir koşulu olması diğer bir deyişle yoksullukla mücadele edilirken, bazı durumlarda gelirden ziyade kişilerin sahip oldukları aile yapılarının belirleyici olması, bazı yoksulları bu yola sürüklemiş, dışlanmalarına ön ayak olmuştur. Bu kişilerin saptanıp ortaya konulması araştırmada karşılaşılan en büyük güçlüklerden bir olmuştur. İlerleyen sayfalarda yoksulluk kültürüne yönelik farklı bulgulara da yer vererek öne sürülen bu ön görüşü güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2.20’ye bakıldığında araştırmaya katılanların boşanma oranları her ne kadar az olsa da böyle bir medeni durum, en çok kadınlar üzerinde kendisini hissettirmektedir. Özellikle eğitim seviyesi düşük ve herhangi bir gelir getirici yeteneği olmayan kadınlar, boşandıklarında ya da eşleri onları terk ettiğinde yoksullukları daha da derinleşmekte, dışlanma hisleri artmaktadır. Bununla birlikte çocukların velayeti kadınlar üzerinde kalıyorsa, bu durum daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir.

Tablo 2.21. Yaş Dağılımı

	Frekans	Yüzde
19-35	95	23,8
36-55	213	53,2
56-65	66	16,5
66 ve Üzeri	26	6,5
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanların yaş dağılımı irdelendiğinde, yüzde 23,8'inin 19-35 yaş aralığında, yüzde 53,2'sinin 36-55 yaş aralığında, yüzde 16,5'inin 56-65 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Buna karşılık 66 ve üzeri yaş aralığında olanların oranı ise yüzde 6,5 olarak belirlenmiştir. Bu oranlara bakıldığında yardım alanların büyük çoğunluğunun 36-55 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Benzer şekilde ASAGM (2010: 71)'nin yapmış olduğu çalışmaya bakıldığında, yardım alanların ağırlıklı olarak 36-45 yaş grubunda toplandığı ve bu grupta yardım alanların oranının yüzde 27.4 olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgulardan edinilen sonuca göre, yoksul olan ve yardım alan kişilerin ağırlıklı olarak, orta yaş kategorisinde toplandığını söylemek mümkündür. Ayrıca orta yaş altı olan ve genç yaş kategorisinde değerlendirilen kişilerinde yoksul olan ve yardım alan kişiler olarak ikinci sırada yer almaları araştırmada dikkat çeken diğer önemli bulgudur.

Bunun dışında Tablo 2.21'e bakıldığında, 56-65, 66 ve üzeri yaş kategorisinde olanların oranının düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni 65 yaşını geçmemiş ve belli bir süre sigortalı çalışmış olmak şartıyla, 55 yaşını dolduran kişilerin, erken yaşlanmış olduğu tespit edilirse yaşlılık aylığından, 66 ve üzerinde olanlarında 2022 Sayılı Kanununun 1. maddesi gereğince:

“Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış veya nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak kaydıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına, muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (1.620) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanır.”

Hükmünden yararlanıyor olmaları şeklinde yorumlanabilir.

Her ne kadar herhangi bir kanun veya yönetmelikle belirtilmiş olmasa da 19 yaş altı kişilere gerek SYDV'den, gerekse de Belediye ve diğer sivil toplum kuruluşlarından yardım yapılması uygun görülmemektedir. Bu nedenle 19 yaş altına yönelik, kişilere bu araştırma sorusunda seçenek konulmamıştır.

Tablo 2.22. Eğitim Durumu

	Frekans	Yüzde
Okur-Yazar Değil	22	5,5
Okur-Yazar	49	12,3
İlkokul	192	48,0
Ortaokul	75	17,7
Lise	52	13,0
Yüksek Öğretim	10	3,5
Toplam	400	100,0

Eğitim bireyin sosyalleşmesi ve toplumla bütünleşmesi için, belirleyici faktörler arasında en başta yer alır. Eğitim, insan hakkı olmakla birlikte eğitilmiş olmak önemli ve değerli bir yeterliliklerdir. Sapançalı (2005a: 176)'ya göre, eğitim toplumsal bütünleşmeyi sağlayan katılımcı bir süreçtir. Birey için yeterli olmadığı durumlarda dışlanmanın kaynağı olabilir. Eğitim sürecine, eşit katılım ve yararlanma sağlanmazsa, kişi kendini dışlanmış hisseder. Özellikle çocukluk döneminde yaşanan eğitimden dışlanma, yetişkinlik dönemine girildiğinde sosyal dışlanma şeklinde kendini gösterebilir. Bu nedenle araştırmaya katılanlara eğitim durumları sorulmuş ve alınan cevaplarla elde edilen bulgular Tablo 2.22'ye yansımıştır.

Tablo 2.22'ye bakıldığında, araştırmaya katılanların yüzde 5,5'inin okur-yazar olmadığı, yüzde 12,3'ünün herhangi bir okuldan mezun olmayıp, sadece okur-yazar olduğu, yüzde 48,0'ının ilköğretim, yüzde 17,7'sinin ortaokul ve yüzde 13,0'ında lise mezunu olduğu saptanmıştır. Diğer yandan yüksek öğretim mezunu olanların oranı da yüzde 3.5 olarak belirlenmiştir.

28 Şubat sürecinde yürürlüğe giren sekiz yıllık zorunlu eğitim sonra ermiş, "4+4+4" kademeli 12 yıllık zorunlu eğitim, 2012-2013 yılında uygulamaya girmiştir. Tablo 2.22'de ki bulgulara bakıldığında, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun, 12 yıllık zorunlu eğitime sahip olamamaları bir yana, temel eğitime dahi sahip olamadıkları görülmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sahip olunan gelenek ve görenek, uzun bir dönem (özellikle) kız çocuklarını eğitim sisteminin dışında tutmuş ve böylece yetişkinlik döneminde sosyal dışlanmaya uygun zemin hazırlamıştır. Sapancalı (2005a: 176)'nın da belirttiği üzere, “çocukluk çağında yaşanan eğitimden dışlanma, gittikçe artan bir biçimde bireyin yaşamının ileriki aşamalarında diğer sosyal dışlanma biçimleriyle karşılaşmasına da neden olmaktadır. Gerçekten, iyi eğitim almamış birey, meslek edinmemekte, dolayısıyla işgücü piyasasından dışlanmakta; işgücü piyasasından dışlanan birey gelirden ve tüketimden, konuttan ve sosyal güvenlikten dışlanmakta; toplumla bağları kopmakta, suca yönelmekte ve yabancılaşmaktadır”. Bu nedenle eğitim düzeyiyle işsizlik arasında doğrusal bir ilişki olduğu, eğitim düzeyi düştükçe işgücü piyasasına katılımı aynı oranda düştüğü, böylece eğitimden dışlanmanın doğal sonuçlarından birinin de gelirden dışlanma olduğun söylenebilir.

Özetle, bireylerin eğitim düzeyiyle diğer bir deyişle nitelikleriyle dışlanmaları arasında anlamlı bir bağ vardır. Çocukluk döneminde eğitim olanaklarından yeterli düzeyde yararlanmayanlar ilerleyen yaşlarda düşük gelir elde etmekte ya da hiç gelir elde edememektedir (Sapancalı, 2005a: 181). Özellikle, kırsal yapıda yaşanan yapısal çözümler nedeniyle kentlere göç eden tarım kökenli bireyler bu durumdan daha fazla etkilenmektedir. Eğitim seviyesi düşük olan bu kişiler, sanayi ve hizmet sektörüne yönelik işgücü talebine uygun nitelikler taşıyamadıkları için, topluma entegre olma konusunda zorluklarla karşılaşır.

Sonuç olarak eğitim ve dışlanma durumu göz önüne alındığında, işsiz olanların büyük çoğunluğunu kırsal kökenli ve temel eğitimden yoksun olanların oluşturduğu söylenebilir.

Çalışmada yer verilen ve Tablo 2.25, 2.27, 2.28'de de dağılım gösteren, aile reisinin çalışma durumu ile herhangi bir mesleğe ve gelir getirici bir yeteneğe sahip olma durumlarına ilişkin olan bulgulardan da aynı sonuca ulaşılabilmektedir.

Ayrıca araştırma kapsamında, bir başka araştırma sorusu olarak sorulan ve verilen cevaplarla elde edilen bulguların sonuçları da eğitim ve dışlanma konusunda benzer sonuçlar vermiştir. Söz konusu araştırma sorusunda katılımcılara Sivas merkeze gelmeden önce ikamet ettikleri yer sorulmuş, katılımcıların yüzde 14,8'i

ilçe, yüzde 49,0'ının da köy cevabını verdiği görülmüştür. Diğer yandan farklı il ve ülkeden göç ettiklerini belirtenlerin oranı da yüzde 11,0 olarak saptanmıştır. Bu kişilerden bazılarının daha önce köy ve ilçede ikamet ettikleri düşünülürse, yoksul olan ve yardım alanların büyük çoğunluğunun kırsal kökenli olduğu söylenebilir.

Bu nedenle Şen'inde belirttiği üzere, yoksul öznenin gözünde, geçmiş kuşaklardan miras kalan, kendi yaşamı içinde baş edemediği, kurtulamadığı, sürdürmek zorunda kaldığı yoksulluk, kırdan kete (gurbete) taşınan bir durumdur. Yani kırsal alanlardan, geri kalmış bölgelerden kente göçün ana nedenlerinden birisi olan yoksulluk, kentte de devam etmekte, içinden çıkılmayan bir döngü olarak kendini göstermektedir (Şen, 2011: 270).

Tablo 2.23. Ailede Birlikte Yaşanılan Kişi Sayısı

	Frekans	Yüzde
Bir	19	4,8
İki	26	6,5
Üç	26	6,5
Dört	49	12,1
Beş	95	23,8
Altı ve Üzeri	185	46,3
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanlara kendileri dâhil hanede birlikte yaşadıkları kişi sayıları sorulmuş ve Tablo 2.23'de de dağılımı verilmiştir. Tabloya bakıldığında, yüzde 4,8'inin yalnız, yüzde 6,5'inin iki kişi ve üç kişi, yüzde 12,1'inin dört kişi, yüzde 23,8'inin beş kişi yaşadıkları görülmektedir. Buna karşılık hane içinde altı ve üzerinde yaşayanların oranı ise yüzde 46,3 olarak belirlenmiştir. Bu oranlardan anlaşılacağı üzere, yapılan araştırmada katılımcıların ağırlıklı olarak altı ve üzerinde aile üyeleri ile birlikte yaşadıkları saptanmıştır. Yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri, yardım alanların bakmakla yükümlü oldukları aile üyelerinin çok olmasıdır. Aile üyeleri sayısı ile geçim arasında ters ilişki vardır. Aile üyeleri sayısı arttıkça, geçim düzeyi düşmekte yoksulluk derinleşmektedir.

Özellikle son yıllarda izlenen hükümet politikalarına bakıldığında, çocuk sayısının arttırılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Katıldığı bir TV programında Gençlik ve Spor Bakanı Suat Kılıç, "Türkiye'deki bilimsel verilere göre, nüfusu bugünkü gençlik oranlarıyla tutabilmenin yolu her ailede asgari 3

çocuğun olmasıyla mümkün. Yani üç olduğunda çok genç bir nüfus olmayacağız sadece mevcut nüfus istatistikleri, mevcut yaş grafiklerini varlığını muhafaza etmiş olacak. Bu sayı üçten fazlaya gittikçe de Türkiye nüfusu bugünkü gençlik grafiklerinden daha genç bir noktaya taşınmış olacak... (<http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25293634/> Erişim Tarihi: 03.15.2015)” demekte ve çocuk sayısının arttırılmasını bir kalkınma politikası olarak değerlendirmektedir.

Avrupa’da refah seviyesi yüksek, gelişmiş ülkelere bakıldığında yaşlı nüfusun çok, genç nüfusun ise düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yoksulluk olgusu bağlamında düşünüldüğünde, bireylerin bakmakla yükümlü olduğu çocuk sayısı ne kadar azaltılırsa, yoksulluk riski de aynı oranda azalacaktır. Diğer bir söylemle, Bıçkı (2013: 162)’nın da belirttiği üzere, çok çocuğun olması, yoksulluğu derinleştiren ve kalıcı hale getiren bir işlev görebilmektedir.

Sosyal dışlanma içinde benzeri bir durum söz konusudur. Ebeveynlerin bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı ne kadar az olursa, topluma entegre olma oranları da o kadar fazla olur. Özellikle konuya kadınlar açısından yaklaşıldığında, toplumda kadına biçilen görevin, çocuklara bakma ve ev işlerini yapma şeklinde olduğundan, kadınlar ev işleriyle uğraşmaktan ve çocuklara bakmaktan evlerinin dışına çıkamamakta, toplumla bütünleşme anlamında sorunlar yaşamaktadır.

‘*Sosyoloji Konferansları Dergisi*’nde 2006 yılında yayınlanan ve yoksul ailelere yönelik olup İstanbul’da uygulanan çalışmada katılımcılara, “bir aile en çok kaç çocuğa sahip olmalı” sorusu sorulmuş ve katılımcıların yüzde 63,6’sı iki çocuk demiştir. Üç çocuk olmalı diyenlerin oranı ise yüzde 14,1’de kalmıştır (Yıldırım, 2006: 69). Takip eden yıllarda uygulanan hükümet politikaları sonucunda, bu konudaki genel kanı değişmiş ve yoksullarla yapılan görüşmelerde elde edilen izlenim, üç çocuk olması gerektiği yönünde şekillendiği görülmüştür.

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen bir başka araştırma sorusunda ortaya çıkan bulgular, çocuk sayısının arttırılmasına yönelik, uygulanan hükümet politikalarının ne kadar etkili olduğunu gösterir niteliktedir. Söz konusu araştırma sorusunda katılımcılara birlikte yaşadıkları çocuk sayıları sorulmuş ve çocukları ile birlikte yaşayan 345 kişiden 110’u üç çocuğuyla, 104’ü dört çocuğuyla, 25’i de beş çocuğuyla birlikte yaşadığını söylemiştir. Buna karşılık iki çocuğuyla birlikte

yaşayanların sayısı 70, bir çocuğuyla birlikte yaşayanların sayısı da 26 olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada altı çocuğuyla yaşayan 6 kişi ve sekiz çocuğuyla yaşayan 1 kişi olduğu da saptanmıştır.

Her ne kadar son zamanlarda toplumsal yapıda dönüşümler yaşanmış olsa da, yoksullar arasında geleneksel aile yapısının değişmediğine, aynı araştırma sorusunda tanıklık edilmektedir. Araştırmaya katılanlar arasında evli olmalarına rağmen anne ve babasıyla, kaynana ve kayın babasıyla birlikte yaşayanlara rastlanılmıştır. Düşük ücret politikaları ve işsizliğin neden olduğu geçim sıkıntısının etkilerinin azaltılmasında, halen “baba ocağının” aile yapısında önemli roller oynadığını söylemek mümkündür. Yapılan gözlem ve görüşmelerde yoksul ailelerin zor zamanlarda baba ocağına sığındıklarını göstermiştir.

Tablo 2.24. Yardımlarda Dâhil Haneye Giren Aylık Ortalama Gelir

TL	Frekans	Yüzde
0-400	70	17,5
401-800	109	27,1
801-1200	167	41,8
1201- 1600	35	8,8
1601 ve Üzeri	19	4,8
Toplam	400	100,0

TÜRK-İŞ (2015: 1) Haber Bülteni’ne bakıldığında Ocak 2015 yılı itibarıyla, “dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.256,80 TL...(dir). Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı) ise 4.093,80 TL” olarak belirlenmiştir.

Benzer çalışmalarda bulunan BEM-BİR-SEN açlık sınırını hemen hemen Türk-İŞ’in belirlediği rakamla aynı bulurken, yoksulluk sınırında ise bariz fark olduğu görülmektedir. BEM-BİR-SEN’in aynı yıl ve aynı ayda yapmış olduğu çalışmaya göre açlık sınırı 1.255,00 TL olarak belirlenirken, yoksulluk sınırı ise 3.230,00 TL olarak belirlenmiştir (<http://www.bembirsen.org.tr/Erişim> Tarihi: 15.02.2014). Buna karşılık 2015 yılının ilk altı ayı için net asgari ücret miktarı ise 946 TL’dir.

Her iki sendikanın rakamları göz önünde bulundurularak, yardım alan yoksullara çalışma kapsamında, yardımlarda dâhil haneye giren aylık ortalama gelirlerinin ne kadar olduğu sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 17,5'i 0-400 TL arasında olduğunu, yüzde 27,1'i 401-800 TL arasında olduğunu, yüzde 41,8'i 801-1200 TL arasında olduğunu, yüzde 8,8'i 1201-1600 TL arasında olduğunu ve son olarak yüzde 4,8'i ise 1601 ve üzerinde gelirin olduğunu söylemiştir. Bu bulgulardan anlaşıldığı üzere, araştırmaya katılanların yardımlarda dâhil aylık ortalama gelirleri çoğunlukla asgari ücret düzeyinde ve asgari ücretin altında olduğu saptanmıştır. Özellikle araştırmaya katılanların ailede birlikte yaşadıkları kişi sayıları göz önüne alındığında (Tablo 2.24), çok düşük gelirle yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları söylenebilir.

Tablo 2.25 Aile Reisinin Çalışma Durumu

	Frekans	Yüzde
Sürekli Çalışıyor	37	9,2
Ara Sıra Çalışıyor	200	50,0
Hiç Çalışmıyor	163	40,8
Toplam	400	100,0

İşsizliğin sürekli yüksek seviyelerde seyretmesi, özelliklede sürekli işsizliğin ve genç işsizliğin artması sosyal yardımlardaki ve ihtiyaç tespitindeki artışı da beraberinde getirmekte, dışlanma durumlarını güçlendirmektedir. Yoksul yardımı yapılan bir refah devletinde, sosyal dışlanma ve sosyal bölünme artar (Kleinman, 2010: 177-178). Bu nedenle araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, katılımcılara aile reisinin çalışma durumu sorulmuş ve Tablo 2.25'deki bulgular elde edilmiştir. Tabloya bakıldığında katılımcıların yüzde 9,2'si aile reisinin sürekli çalıştığını, yüzde 50,0'ı ara sıra çalıştığını ve yüzde 40,8'i de hiç çalışmadığını söylemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği üzere yoksulların gündelik yaşamlarını ağırlıklı olarak enformel sektörde kısa süreli ve geçici işlerde çalışarak sürdürme eğilimi vardır. Yukarıdaki (Tablo 2.25) bulgulara bakıldığında yoksulların yarısının ara sıra çalışıyor olması bu kanıyı doğrular niteliktedir. Benzer kanıya araştırma esnasında “herhangi bir mesleğiniz var mı?”, “gelir getirici bir yeteneğiniz var mı?” diye sorulan ve verilen cevaba göre elde edilen bulgulardan da

ulaşılabilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu herhangi bir mesleği ve gelir getirici bir yeteneği olmadığını belirtirken, olanların ise bazılarının, enformel sektörün en yaygın olduğu inşaat sektöründe, gündelikçi olarak ev temizleme işinde, işporta tezgâhlarında ve fırınlarda çalıştıkları bazılarının, belli bir ücret karşılığında evde çocuk baktıkları saptanmıştır.

Türkiye’de 2014 yılı Kasım döneminde ki işgücü istatistiklerine bakıldığında herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranının yüzde 33,9 olduğu ve bu oranın büyük kısmına (yüzde 81,7) tarım sektörünün sahip olduğu, tarım dışı sektörde ise bu oranın yüzde 22 olduğu görülmüştür (TÜİK, 2015).

Tablo 2.25’e bakıldığında dikkat çeken ikinci önemli bulguda, hiç çalışmayanların oranının (40,8) çok fazla olmasıdır. Sen (2004: 136-137)’e göre, işsizlik kişilerin yoksullukla karşı karşıya kalmasının yanı sıra yaşamları üzerinde başka ciddi etkilerde yaratır. Bu etkilerden birincisi, gelir desteği yoluyla yapılan iyileştirmelerin etkisini sınırlaması, ikincisi gelir kaybından başka psikolojik bozukluklara, çalışma güdülenmesine, beceri ve öz güven kaybına yol açması, üçüncüsü hastalıklar ve hastalığa yakalanma oranlarını arttırması, dördüncüsü ırksal gerilimleri ve toplumsal cinsiyet asimetrilerini ön plana çıkarması, son olarak beşincisi de ilişkiler ve bu ilişkilere bağlı sosyal hayatı bozması özellikle sosyal dışlanmaya neden olmasıdır.

Tablo 2.25’de dikkat çeken üçüncü önemli bulgunun, her ne kadar sürekli çalışıyor olsalar da yardım alan kişilerin var olmasıdır. Son dönemde yaşanan yapısal dönüşümlerle birlikte yoksulluk sadece sürekli olarak çalışmayan ve belli bir geliri olmayanları değil, çalışan kesimleri de etkisi altına almaktadır. Özellikle günümüzün yoksulluk yazınına bakıldığında, “çalışan yoksullar” kavramı ile sıkça karşılaşmaktadır. Açıkgöz (2013: 65)’e göre, “yoksulluğun yapısal bir soruna dönüşmesi, kendini en çok çalışan yoksullar bağlamında açığa çıkarmaktadır. Bu, açık bir şekilde, yoksulluğun sonradan ortaya çıkan arızı bir durum olmadığını, yalnızca kişisel özelliklere bağlı olarak meydana gelmediğini, sadece kadın, özürlü, yaşlı ve hasta gibi toplumun dezavantajlı kesimlerini kapsamadığını ve dolayısıyla toplumun dezavantajlı kesimlerini yoksulluktan kurtarmakla sorunun çözülemeyeceğini göstermektedir. Bu da, yapısal bir sorun olan yoksulluğu ortadan

kaldırmak veya azaltmak için yoksullukla mücadele stratejilerinde yapısal unsurlara ve politikalara öncelik vermeyi gerekli kılmaktadır. Zira sorun büyük ölçüde yapısal kökenli olduğu için çözümde yapısal kaynaklı olmak zorundadır”.

“İstihdama ilişkin göstergeler istihdam yaratımı kapasitesi ve işgücüne katılım oranları bağlamında değerlendirildiğinde düşük işsizlik oranlarının aslında sosyal politika uygulamalarının başarısızlığını ortaya koyduğu...” (Balaban, 2014: 139) söylenebilir. Son zamanlarda yoksulluğun bu yönde ki değişimini fark eden bazı kurum ve kuruluşlar, yoksullukla mücadelede stratejilerinin kapsamını daha da genişleterek çalışan yoksullara da yardımda bulunmaktadır. Ayrıca çalışmanın birinci bölümünde de yer verildiği üzere, Avrupa’da modern anlamda yapılan yardımların yönü ve kapsamının bu doğrultuda olduğu görülmüştür.

Sen (2004: 138)’in belirlemelerine göre, “Batı Avrupa ile Birleşik Devletler arasındaki karşıtlık bir başka ilginç –ve bazı bakımlardan daha genel – sorunu ortaya koyar. Amerikan toplumsal etiğinin, refah devletinde yetişmiş tipik bir batı Avrupalının kolayca kabul edemeyeceği bir tarzda, yoksullara fazla destek olunmamasını olağan bulduğu görülür. Ancak aynı Amerikan toplumsal etiği Avrupa’da yaygın olan iki haneli işsizlik düzeylerini katlanılmaz bulacaktır. Avrupa işsizliği –ve onun artışı- dikkat çekici bir itidalle kabul etmeyi sürdürmüştür. Bu karşıtlığın temelinde toplumsal ve bireysel sorumluluklara ilişkin tutum farklılığı yatar”. Aynı tutumlar –işsizlik ve yardım- Türkiye açısından değerlendirildiğinde hem çift haneli işsizlik durumu, hem de yardım alınması olağan karşılanmaz.

Tablo 2 26. Sosyal Güvence Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet Var	80	20,0
Hayır Yok	320	80,0
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanlara sosyal güvencelerinin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 20,0’ı olduğunu, yüzde 80,0’da olmadığını belirtmiştir. Bu bulgulara (Tablo 2.26) bakıldığında, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun sosyal güvencelerinin olmadığını görülmüştür.

Kişilerin sosyal güvencelerinin olması yaşamlarının bu günü için değil,

geleceği içinde önemli bir unsurdur. Çünkü sosyal güvencesi olan kişiler primlerini doldurduklarında emekli olabilirler ve yaşamlarının ileriki dönemlerinde –özellikle yaşlılık döneminde- daha rahat yaşama fırsatına sahip olurlar. Bununla birlikte Sosyal güvenceye sahip olan bireyler, kurumsal hizmetlerden –özellikle sağlık konusunda- olmayanlara göre daha fazla fayda sağlarlar.

Bilindiği üzere yakın geçmişte (2012 yılında) GSS'ye geçilmiş ve tüm vatandaşlar -gelir tespiti yapmak koşuluyla- GSS kapsamına alınmıştı. Her ne kadar tüm vatandaşlar GSS kapsamına alınmış olsa da, sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda herkese eşit fırsatlar sunulmamıştır. Çünkü gelir testi sonuçlarına göre, vatandaşlara yönelik derecelendirmeler yapılmaktadır. Gelir tespitinde aranan kriterler ve derecelendirmeler ise aşağıdaki gibidir

- Gelir tespitinde, aile bireylerinin harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan Doğan hakları da dikkate alınarak aile içinde kişi başına düşen gelirin aylık tutarı tespit edilir.
- Kişilere ait taşınır ve taşınmazlar ile bunlardan doğan haklar.
- Bankaların muvafakati alınmak suretiyle SGK tarafından Bakanlığa sağlanacak olan aile bireylerinin bankalardaki tüm hesaplarına ilişkin bilgiler.
- Sürekli olarak alınan nakdî sosyal yardımlar.
- Bakanlık veya SGK tarafından aile bireylerine ilişkin, aile içinde kişi başına düşen geliri etkileyecek diğer unsurların belirlenmesi hâlinde, bu unsurlara göre vakıf personeli tarafından yapılacak tespitler sonucu elde edilen bilgiler de kişilerin gelir tespitinde dikkate alınır (<http://www.sultangazi.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01/02/2015)

Dikkate alınan bu kriterlerden yola çıkarak vatandaşlar şu şekilde derecelendirilir¹⁵:

- Kişi başı aylık gelir durumu brüt asgari ücretin 1/3'ünün altında ise, primi bakanlık tarafından ödenir. (Bu kişiler G0 kapsamındadır)
- G1: Kişi başı aylık gelir durumu brüt asgari ücretin 1/3'ü ile asgari ücret arasında ise primi şahıslar tarafından ödenir (42,84 TL). (Bu kişiler G1 kapsamına alınır)

¹⁵ Söz konusu derecelendirmeler SYD Vakıflarınca 2014 yılının ilk altı ayında aile içindeki gelirin kişi başına düşen aylık tutarının tespiti kullanılmıştır.

- G2: Brüt asgari ücret ile asgari ücretin iki katı arasında ise primi şahıslar tarafından ödenir (128,52 TL). (Bu kişiler G2 kapsamına alınır)
- G3: Brüt asgari ücretin iki katından fazla ise primi şahıslar tarafından ödenir. (Bu kişilerde G3 kapsamındadır)

Özellikle bunlar arasında G0 olanlar, her hastanede muayene olamazlar.

Tablo 2.27. Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet Var	80	20,0
Hayır Yok	320	80,0
Toplam	400	100,0

Tablo 2.28. Gelir Getirici Bir Yeteneğe Sahip Olma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet Sahibim	37	9,2
Hayır, Sahip Değilim	363	90,8
Toplam	400	100,0

Yoksulluk ve yoksulluğa bağlı olarak dışlanmanın en önemli sebeplerinden biride kapasite yoksunluğudur. Eğitim düzeyleri düşük olan, ağırlıklı olarak orta yaş kategorisinde ve düşük gelire sahip olan yoksulların, bunlara bağlı olarak herhangi bir mesleklerinin ve gelir getirici yeteneklerinin olmadıkları, diğer bir deyişle iş gücü piyasasına girebilecek yeterli yapabilirliklere sahip olmadıkları Tablo 2.27 ve Tablo 2.28’de yer alan bulgulardan açık bir şekilde görülmektedir.

Bu tablolarda yer alan bulgulara bakıldığında, görüşme yapılanların yüzde 20,0’ı bir mesleğinin olduğunu, buna karşılık yüzde 80,0’ı da herhangi bir mesleğinin olmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde araştırmaya katılanların yüzde 9,2’si gelir getirici bir yeteneğe sahip olduğunu, buna karşılık yüzde 90,8’i de olmadığını söylemiştir. Mesleği ve gelir getirici bir yeteneği olduğunu söyleyenlerinde, ağırlıklı olarak inşaat sektöründe, gündelikçi olarak ev temizleme işlerinde, işporta tezgâhlarında, fırınlarda ve belli bir ücret karşılığında evde çocuk baktıkları saptanmıştır.

Tablo 2.29. Aile Üyeleri Arasında Kronik Hastalığı ya da Engelli Olan Birinin Bulunup Bulunmaması Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet, Var	120	30,0
Hayır, Yok	280	70,0
Toplam	400	100,0

Bora'ya göre, “hastalık ve sakatlık, tıpkı yoksulluk gibi, kuşaktan kuşağa aktarılıyor... Yoksulluğun sadece düşük gelirle, kötü koşullarda yaşamak anlamına gelmeyip bir tür ‘damga’ niteliği taşımasının önemli bir bileşeni, her çeşit sağlıksızlıkla bir sarmal olarak yaşanıyor oluşu. İnsanlar doğumlarından başlayarak çok kötü koşullarda yaşadıkları için sağlıklarını yitiriyorlar, hasta oldukları için çalışmıyorlar ve bu onların yaşam koşullarını daha da ağırlaştırıyor, bu ağır koşullara doğan çocukları da kendileri gibi sağlıksız oluyor...” (Bora, 2011: 112). Bu nedenle araştırmaya katılanlara, “aile üyeleri arasında kronik bir hastalığı olan var mı?” diye sorulmuş ve katılımcıların yüzde 30,0’ı “evet, var”, yüzde 70,0’ı ise “hayır, yok” demiştir. “Evet, var” diyenlerin büyük bir kısmında bedensel ve zihinsel engelli bireyin olduğu görülürken; kanser, şeker, tansiyon gibi hastalıklarında çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Sapancalı (2005a: 183)’ya göre, insanların fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması toplumla bütünleşme açısından önemlidir. Hastalar ve engelliler hemen her dönemde toplumun dışına itilmiş kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Modern düşüncede çalışmamanın ve gelir elde edememenin tek gerekçesi fiziksel ve ruhsal engellilik durumu olarak görülmüş, yoksulluk kavramı ve yoksullara yardım ağırlıklı olarak bu gruplara yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle sağlığın korunması ve bakımı, her zaman sosyal yardımların başında gelmektedir.

Sağlık hakkı ve sosyal dışlanma arasında anlamlı bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü sağlık doğrudan gelirle ilişkilidir. Yoksullara sosyal dışlanma açısından bakıldığında, yoksulluk sağlığın bozulması ve hastalıkların yayılması anlamında bir tehdit oluşturmaktadır. Yoksulların sağlık durumunun genellikle bozuk olduğu ve sağlık hizmetlerinden diğer vatandaşlarla eşit şekilde yararlanmadıkları yapılan görüşmelerle ortaya çıkmıştır.

Sağlıktan dışlanma, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla görülür. Özellikle

yoksuların büyük çoğunluğunun enformel sektörde çalışıyor olmaları, sosyal güvence ağının dışına çıkarak sağlık olanaklarından dışlanmalarına zemin oluşturmaktadır.

Yetersiz beslenme, içilebilir temiz suya erişememe, elverişli sağlık ve temizlik olanaklarının yetersizliği bu ülkelerde geniş kesimlerin, daha yoğun bir biçimde salgın ve bulaşıcı hastalıklara yakalanmalarına neden olur. Hastalıklardaki artışa rağmen, sağlık personelindeki yetersizlikler, bulaşıcı hastalıklara karşı aşılama yoluyla alınacak önlemlerin tüm toplumu kapsamaması ve gerekli temel ilaçlara ulaşabilen nüfusun düşük düzeyde kalması, sağlık hizmetlerinden dışlanmanın en önemli göstergeleridir. Üstelik gelişmiş ülkelerde her yüz bin kişiye 350 ile 500 arasında değişen sayıda doktor düşerken, gelişmekte olan ülkelerde bu sayı 3 ile 8 arasında değişmektedir (Sapancalı, 2005a: 188).

Diğer yandan, “engellik ile yoksulluk veya sosyal yardımlardan yararlanma arasında iki taraflı bir ilişki vardır. Birincisi engelli olma veya çeşitli sebeplerle engelli duruma düşme, kişiyi yoksulluk riski ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Gerçekten, engellilik bireyler ve hane halkının gelir düzeyini etkileyen risklerden biridir. Engellilikle kişi çalışma yeteneğini kısmen veya tamamen kaybedebilir. Yine engelli bireylerin bakım ve rehabilitasyonu için büyük bir maliyet getirebilmekte ve aileler, sosyal yardıma ihtiyaç duyar hale gelebilmektedir. Ayrıca, aile içinde engelli bireylerin varlığı, özellikle kadınların iş piyasasına katılımını sınırlandıran diğer bir faktördür” (ASAGM, 2010: 93). Ocak (2011: 145)’a göre, “evde hasta ve bakıma muhtaç kişilerin olması durumunda, kadınlar kendiliğinden bakıcı haline gelirler ve evin mahkûmiyet mekânı olma durumu ağırlaşarak sürer”.

2.2.2. Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve Dışlanmaya Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında katılımcılara, yoksulluğun nedenleri ve kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri, hangi yardım kuruluşlarından ve hangi yardım türlerinden yararlandıkları, ne şekilde ve ne zamandır yardım aldıkları, aldıkları yardımların kendilerinin ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olup olmadıkları, alınan yardımlardan çevredekilerin (komşu, akraba ve arkadaş gibi) haberdar olup olmadığı gibi türden sorular sorularak, yoksulluk ve yardım alma durumlarına yönelik saptamalarda bulunulmuştur. Bunların dışında akraba, arkadaş

ve komşuluk ilişkilerine yönelik sorularla dayanışma; içinde buldukları topluma ve yaşama dair sorularla da yabancılaşma durumları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların, tüketim toplumunun neresinde olduklarını belirlemek üzere kendilerine, tüketimle ilgili sorularda sorulmuştur. Bu kapsamda alınan cevaplarla elde edilen bulgular aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 2.30. Kendilerini Yoksul Olarak Görme Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	293	73,2
Hayır	84	21,0
Fikrim Yok	23	5,8
Toplam	400	100,0

Simmel, “birinin yoksul olması gerçeği, onun özgül ‘yoksul’ toplumsal kategorisine ait olduğu anlamına gelmez...(Yoksullar) ancak yardım edildikleri andan itibaren, yoksullukla tanımlanan bir grubun parçası haline gelirler...” (Coser’dan Akt. Erdoğan, 2011: 32) demektedir. Her ne kadar yardım alanlar yoksul olarak görülse de, yoksulluğun göreceli oluşu ve öznel yoksulluk yaklaşımından hareketle, araştırmaya katılanlara, kendilerini yoksul olarak görüp, görmedikleri sorulmuş ve Tablo 2.30’daki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara bakıldığında araştırmaya katılanların yüzde 73,2’si kendilerini yoksul olarak görürken, yüzde 21,0’ı ise kendilerini yoksul olarak görmemektedir. Buna karşılık bu konuda fikrim yok diyen ve cevap vermekten sakınanların oranı da yüzde 5,8 olarak saptanmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde özellikle her ne kadar yardım alıyor olsalar da, kendilerini yoksul olarak tanımlamayanların büyük çoğunluğunun, “buna da şükür”, “Allah can sağlığı versin” gibi türden, kendilerinden daha kötü durumda olanları vurgulamaya yönelik ifadeler kullandıkları görülmüştür.

Tablo 2.31. Yardım Alınan Kurum ve Kuruluşlar

	Frekans	Yüzde
Valilik	359	67,3
Belediye	125	23,4
STK	36	6,7
Diğer	14	2,6
Toplam	534	100,0

*Birden fazla seçenek tercih edilmiştir.

Yoksul yardımı alan kişilerin geçim stratejileri irdelendiğinde yardım veren kurum ve kuruluşların tamamından yararlanmak gibi bir gayret içinde oldukları rahatlıkla söylenebilir. Yardım veren kurum ve kuruluşlarda inceleme yapan görevlilerle yapılan görüşmelerde, yardıma muhtaç yoksulların öncelikle valiliklere bağlı SYDV'ye gittikleri, ardından sırasıyla Belediye ve diğer kurumların kapısını çaldıkları ileri sürülmüştür. Bu nedenle araştırmada katılımcılara yardım aldıkları kurum ve kuruluşların hangileri olduğu sorulmuş, ancak ortaya çıkan tablo katılımcıların tamamı için olmasa da bazıları için beklenildiği gibi olmuştur. Çünkü araştırmaya katılanların yüzde 67,3'ü SYDV'den, yüzde 23,4'ü Belediye'den yardım aldığını belirtmiştir. Buna karşılık yüzde 6,7'sinin STK'lardan, yüze 2,6'sınında bunların dışında başka yerlerden yardım aldıkları saptanmıştır.

Benzer şekilde ASAGM (2010:102)'nin yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, yardım alınan kurumlar arasında ilk sırada yüzde 85,3 ile SYDV gelmektedir. İkinci sırada yüzde 34,6 ile belediyeler ve bu kurumu çok küçük oranlarla İl Özel İdaresi, STK'lar ve Kızılay izlemektedir.

Tablo 2.32. Yardım Alma Süresi

	Frekans	Yüzde
0-1 yıldır	73	18,2
2-3 yıldır	92	23,0
4-5 yıldır	111	27,8
6 yıl ve daha fazla	124	31,0
Toplam	400	100,0

Çalışma kapsamında, yardım alanların yardımlara bağımlılık durumlarını ortaya koymak amacı ile kendilerine yardım alma süreleri sorulmuş, Tablo 2.32'de de dağılımı verilmiştir. Tabloya bakıldığında, katılımcıların yüzde 18,2'si 0-1 yıldır,

yüzde 23,0'ı 2-3 yıldır, yüzde 27,8'i ise 4-5 yıldır yardım aldığını söylemiştir. Buna karşılık yüzde 31,0'mın da 6 yıl ve daha fazla süredir yardım aldıkları saptanmıştır. Yoksullara yönelik bezer bir araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, 2 yıldan beri yardım aldığını söyleyenlerin oranının yüzde 23,3 olduğu, 3-4 yıldan beri yardım alanların oranının yüzde 42,6 olduğu, 5-6 yıl ve daha fazla süredir yardım alanların oranının ise 31,8 olduğu görülmüştür. Buna karşılık ne kadar süredir yardım aldığını bilmeyenlerin oranı ise 2,3 olarak belirlenmiştir (ASAGM, 2010: 103).

Bu araştırma bulgularından edinilen bilgiye göre, her iki araştırmada da altı yıl ve daha fazla süredir yardım alanların oranının yüksek olduğu, dolayısıyla da yapılan yardımların aynı bireyler üzerinde süreklilik gösterdiği söylenebilir.

Yoksul bireyin, toplumda her zaman düşük toplumsal statüye sahip olması nedeniyle, aciz, güç yetiremeyen, sahip olamayan, talep eden ve ihtiyaç sahibi olan pozisyonda olduğundan, bu durumun hem kendisi hem de varsa diğer aile üyeleri üzerinde olumsuz sosyo-psikolojik etkisi olacaktır. Yoksulluğun biraz uzun sürmesi durumunda, birey ne kadar çabalarsa çabalasın yoksulluk zincirinin kıramayacağını düşünen bir ruh hali ortaya çıkaracaktır. Belli bir süre iş aradıktan veya belli bir süre çalışıp işten çıkarıldıktan sonra özgüven, çalışma isteği ve motivasyonu kaybolacaktır. Ne kadar çabalarsa çabalasın, yoksulluk zincirini kıramayacağını düşünen bir kişi, artık öğrenilmiş aciziyet içinde yaşamaya başlamış olacaktır. Öğrenilmiş çaresizlik, engellemeye karşı verilen duygusal tepkidir. Birey kendisini zor durumlara iten durumdan kurtulmaya yönelik çabalarında bir başarı elde edemediği takdirde, bir süre sonra her şeyi akışına bırakır. Rahatsızlık veren durumu ortadan kaldırmadığı için artık daha az güdülenme içindedir. Çünkü engellenme bireyde güdülenmeyi azaltıp, isteksizliğe neden olur (CYDD, 2010: 6). Bu durum yardıma muhtaç bireyin aldığı yardım süresinin uzamasına, yardıma bağımlı hale gelmesine yol açar.

Tablo 2.33. Aldığı Yardım Türleri

	Frekans	Yüzde
Nakdi/Ayni Yardımlar	150	37,5
Ayni Yardımlar	100	25,0
Nakit Yardımları	50	12,5
Toplam	400	100

Araştırmaya katılanların yardım aldıkları kurumların çok olmasına bağlı olarak, aldıkları yardım türleri de farklılık göstermiştir. Yapılan görüşmelerde birçok katılımcı, gıda, yakacak, giyecek, ilaç, ev eşyası, kırtasiye, temizlik, ekmek, mutfak için doğalgaz, ısınmak için doğalgaz, odun, kömür çocuk ve nakit yardımı aldığını belirtmiştir. Katılımcılara bu yardımları tek tek sorup, hangisini alıyorsunuz demek yerine, üç kategoriye ayırarak sormak daha uygun görülmüştür.

Tablo 2.33'e bakıldığında, araştırmaya katılanlara nakdi, ayni ve her iki yardım türünün ikisini birden alıp almadıklarının sorulduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 12,5'i nakit/maddi yardımları aldığını belirtirken, yüzde 25,0'ı ayni yardımları aldığını belirtmiştir. Buna karşılık iki yardım türünden de aldığını belirtenlerin oranı ise yüzde 37,5 olarak saptanmıştır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu ayni yardım almaktadır. Geçim sıkıntısı çeken ve muhtaç durumda olanlara ayni yardım verilmesi, “biz senin neye ihtiyacın olduğunu senden daha iyi biliyoruz”, “sen parayı harcamayı bilmezsin. Biz senin yerine harcarız” anlamı taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda veren ile alan arasındaki güvensizliği de göstermektedir.

Yoksullara ayni yardım verilmesinin doğurduğu diğer bir sakınca da, bireyin tercih yapma hakkının elinden alınmasına yol açmasıdır. Neyi, ne kadar ve ne şekilde alacağına kendisinin değil de başkalarının karar vermesi, bireyin rasyonel seçimde bulunmasının da önüne geçmektedir. Dolayısıyla yoksullara ayni yardım verilmesi, aynı zamanda özgürlüklerin sınırlandırılması olarak da değerlendirilebilir.

Bu görüşü destekler nitelikte bir başka araştırma sorusunda, katılımcılara kendilerine hangi yardımların verilmesini isterdiniz diye sorulduğu ve katılımcıların büyük çoğunluğunun nakdi/maddi yardımların, kendilerine verilmesini istediği görülmüştür. Böylece, verilen yardımlarla ihtiyaç duyulan yardımların, birbiri ile örtüşmediği açık bir şekilde görülmüştür.

Tablo 2.34. Alınan Yardımların Yeterliliklerine Yönelik Frekans Dağılımı

Almış olduğunuz yardımlar aile üyelerinin aşağıdaki ihtiyaçlarını karşılamada yeterli midir?	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Giyim	68	17,2	222	56,2	105	26,6	400	100,0
Eğitim	64	16,2	251	63,5	80	20,3	400	100,0
Sosyal ihtiyaç (gezme, sinema vs.)	19	4,8	351	88,9	25	6,3	400	100,0
Kişisel bakım	14	3,5	352	89,2	29	7,3	400	100,0
Sağlık	155	39,1	162	41,0	79	19,9	400	100,0
Barınma	64	16,2	259	65,7	71	18,1	400	100,0
Elektrik, su, telefon vb. faturaları	132	33,4	187	47,3	76	19,3	400	100,0
Yakacak	177	44,7	149	37,6	70	17,7	400	100,0

Her ne kadar insan ihtiyaçları sınırsız ve bu ihtiyaçların tamamıyla karşılanması çok zor olsa da, fikir vermesi bakımından araştırmaya katılanlara almış oldukları yardımların yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Tablo 2.34'e bakıldığında, araştırmaya katılanların yüzde 89,2'sinin kişisel bakıma, yüzde 88,9'unun da gezme, sinema gibi sosyal ihtiyaçlara yönelik gereksinimlerini karşılayamadıkları görülmektedir. Buna karşılık yüzde 65,7'sinin barınmaya, yüzde 63,5'inin eğitime, yüzde 56,2'sinin giyime, yüzde 47,3'ünün faturalara, yüzde 41,0'ının sağlığa ve son olarak yüzde 37,6'sının da yakacağa yönelik ihtiyaçlarının karşılanmadığı saptanmıştır.

Bu araştırma bulgularından yakacak, sağlık ve faturalara yönelik gereksinimlerin, en fazla karşılanan ihtiyaçlar olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar arasında özellikle sağlığa yönelik ihtiyaçların karşılanabilir olmasında, son zamanlarda uygulamaya konan ve tüm vatandaşları kapsayan GSS'nin payı vardır. Yakacağa yönelik ihtiyaçların karşılanabilir olmasının nedeni de, hem valilik (kömür), hem de belediyeden (odun) bu yönde yapılan yardımların çok olmasıdır.

Buna karşılık katılımcılarla yapılan görüşmelerde, faturaların karşılanabilir olmasına yönelik soruda, katılımcıların, bu konuda kendilerini zorunlu hissettikleri belirten ifadeler kullanmalarına tanıklık edilmiştir. Diğer yandan araştırmada dikkat

çeken en önemli bulgunun araştırmaya katılanların nerdeyse tamamına yakınının, sosyal ve kişisel bakıma yönelik ihtiyaçlarını karşılayamadıkları olmuştur.

Tablo 2.35. Hane Ziyaretleri Yapılırken (İnceleme Esnasında) Gururun İncinip İncinmemesi Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	178	44,5
Hayır	182	45,5
Fikrim Yok	40	10,0
Toplam	400	100,0

Yapılan araştırmada katılımcılara, “hane ziyaretleri yapılırken (inceleme esnasında) gururunuzun incindiğini düşünüyor musunuz?” diye sorulmuş ve katılımcıların, yüzde 44,5’i evet yanıtını verirken; yüzde 45,5’i ise hayır yanıtını vermiştir. Buna karşılık bu konuda fikrim yok diyenlerin, diğer bir deyişle bu soruya cevap vermekten sakınanların oranı da yüzde 10,0 olarak saptanmıştır.

DDK (2009: 29)’nın ‘Araştırma ve İnceleme Raporu’nda da belirtildiği üzere, “sosyal yardım mekanizmalarının işleyişinde en önemli sorunlardan birisi de yardım talep eden yoksul kimselere yönelik olumsuz ve ön yargılı bakış açısı ve bundan kaynaklanan çeşitli olumsuz davranışlardır. Yardım için yetkili mercilere başvuru yapılmasıyla başlayan ve bürokratik aşamaların tamamlanması, yardım kararının alınması ve yardımın fiilen yapılmasıyla sonuçlanan süreçte birçok aşamada yardım talep eden vatandaşların horlandığı, küçümsendiği ve sonuçta onur kırıcı ve incitici davranışlar sergilenebildiği kamuoyuna yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır”.

Kendisinin ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını sağlayabilmek için gerekli olan maddi yeterliliğe sahip olmayan yoksullar bunun sıkıntısını fazlasıyla üzerlerinde hissederler. Özellikle bu sıkıntılar gündelik hayatın zorlukları ve gelecek kaygısıyla birleştiğinde yoksullar üzerinde ruhsal çöküntüye neden olabilmektedir. Aksan (2009: 90)’ın yoksullar üzerinde yapmış olduğu çalışmada bu durum açık bir şekilde görülebilmektedir. Söz konusu çalışmada yoksulların ruhsal durumu sorulmuş ve katılımcıların yüzde 34,2’si ruhsal açıdan gayet iyi olduğunu, yüzde 35,7’si ise kendisini gergin hissettiğini belirtmiştir. Kendisini bunalımda, depresyonda hissedenlerin oranı ise yüzde 22,1 olarak dağılım göstermiştir. Buna karşılık ciddi ruhsal rahatsızlığım var ve tedavi görüyorum diyenlerin oranı ise yüzde 3,9 olarak

saptanmıştır. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere yoksulların büyük bir çoğunluğu ruhsal erozyona uğramış durumdadır. Bu nedenle yoksullarla kurulan ilişki yüksek hassasiyeti gerekli kıldığı gibi belli alanda eğitim almış uzmanların desteğini de zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye’de son yıllara kadar inceleme görevlilerinin yetkinliği ve eğitim seviyesinin hangi düzeyde olduğunun önemi yoktu. İnceleme yapmak isteyen kişinin “ben bu işi yapabilirim” demesi yeterliydi. 2012 yılında yardımlara yönelik kurumların Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde toplanmasıyla SYDV’da inceleme görevlilerine yönelik en az yükseköğretim bitirme şartı getirilmiştir. Ancak yine de ASAGM’nin yardım alan yoksullar üzerinde yapmış olduğu çalışmaya bakıldığında, azda olsa inceleme görevlilerine yönelik olumsuz tutumun var olduğu söylenebilir.

ASAGM (2010: 106) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların yüzde 71,5’i yardım yapan görevlilerin kendilerine iyi davrandığını, yüzde 21,3’ü normal davrandığını ve yüzde 7,2 ise kötü davrandığını söylemiştir. Kötü davrandıklarını söyleyenlerin büyük kısmı görevlilerin kendilerini azarladıklarını, ters ve kaba davrandıklarını, yeterince ilgilenmediklerini, zorluk çıkardıklarını belirtmiştir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere yardım konusunda çalışan görevlilerin sosyolog, sosyal çalışmacı ve sosyal psikolog olmaları gerektiği yönünde kanaat uyandırmıştır.

Modern yardımlar irdelendiğinde yardım alacak kişinin belirlenmesi konusunda gelir getirici bir işin olmaması ya da yeterli düzeyde gelire sahip olunmaması ölçü alınmaktadır. Mahrem olanı meşrulaştırıcı ve gurur incitici haneye yönelik durum tespitleri yapılmamaktadır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde mutlaka yardıma muhtaç kişilerin yardım talebinde bulunması beklenir. Varlık soruşturması yapılmadan da yardım verilmez. Bu nedenle bir başka araştırma sorusunda araştırmaya katılanlara yardım almaya nasıl başladıkları sorulmuştur.

Söz konusu soruya katılımcıların yüzde 45,8’i başvurum üzerine görevlilerin inceleme yapmasıyla, yüzde 43,3’ü tanıdıklar aracılığıyla, yüzde 5,5’i de muhtar vasıtasıyla demiştir. Buna karşılık ‘ilgililerin yardım teklifinde bulunmasıyla’ diyenlerin oranı ise yüzde 5,1 olarak saptanmıştır. Bu araştırma sorusunda dikkati çeken en önemli bulgunun ‘ilgililerin yardım teklifinde bulunması’ diyenlerin

oranının çok düşük seviyelerde kalmasıdır. Diğer yandan her ne kadar tanıdık ve muhtar aracılığıyla yardım almaya başladıklarını söyleyenlerin oranı çok olsa da yardım veren kuruluşlarla yapılan görüşmelerde, dilekçe ile yardım talebinde bulunulmadan yardım verilemeyeceği acık bir şekilde dile getirilmiştir.

Yoksulların yardım için başvuruda bulunması, sosyal inceleme görevlilerini eve davet etmesi anlamına gelir. Görevlilerin eve gelerek incelemelerde bulunması, diğer bir deyişle durum tespiti yapması, mahrem olanın dışa açılması olarak yorumlanabilir. Bora (2011: 108-109), bu duruma yoksulluğun itirafı açısından bakmakta, yapılan şeyin mahremiyetin açılması olarak değerlendirmekte ve mahrem alana ait bilginin açığa çıkarılmasını kamusallaştırma olarak görmektedir. Ona göre böyle bir itirafı yoksulluk anlam değiştirmiş ve alenileştirmiştir. Mahrem, yoksulun geri çekilebileceği son nokta ve stratejik bir mevzi haline gelen yeridir. İçerideki ağır mahremiyet koşullarını dışa nasıl ve ne kadar yansıtacağı neleri öne çıkarıp nelerin üzerini örteceği, ne tür bir dilin içinden konuşacağı gibi kararları verirken, mahrumiyet dâhil her şeyini birer stratejik araca dönüştürür.

Bora'ya (2011: 108-109) göre yardıma başvurmak sadece onur kırıcı bir durum değil, aynı zamanda güçsüzleştirilen ve anlam koridorlarını sarsan bir durumdur.

Denilebilir ki yoksul yardımlarının veriliş verilmemesine yönelik yapılan durum tespiti incelemeleri özel hayatı meşrulaştırmakta, gizli olanı açığa çıkarmaktadır. Yoksulun kendine ait bir mahremiyeti yoktur ve yoksulluk kamusal alanı genişletmektedir. Fakat bu durum bir özgürleşme olarak yorumlanmamalıdır.

Ayrıca Bauman (1999: 74)'a göre, "varlık soruşturmasının genel sonucu bütünleşmeden ziyade bölünme; içerme yerine dışlanmadır". Çünkü toplumun belli bir kesimini hedef alan gelir tespitine dayalı yoksul yardımları bazı kişilerin etiketlenip, damgalanmasına neden olmaktadır.

Tablo 2.36. Yardım Alındığının, Çevresindekiler Tarafından Bilinip Bilinmemesi Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet, Biliniyor	286	71,5
Hayır, Bilinmiyor	50	12,5
Fikrim Yok	64	16,0
Toplam	400	100,0

İslam kültüründe, “sağ elin verdiği sol el görmemeli!” diye yerleşik ve üzerinde hassasiyet gösterilmesini gerektiren bir gelenek vardır. Yoksul yardımlarına yönelik izlenen hükümet politikalarına bakıldığında, yardımların ayan-beyan yapıldığını söylemek mümkündür. Bunun en önemli göstergesi, geçmiş yıllarda dönemin başbakanının valilere, “vatandaşın kapısını çalın, gerekirse kömür kamyonun şoför mahalline oturun, siz gidin dağıtın” tavsiyesinde bulunması ve devamında, "beni eleştirdiler. 'Türkiye Cumhuriyeti'nin valisi kömür dağıtır mı?' dediler. Ben dağıtıyorum, tabi ki benim valim de dağıtacak. Bunu yaptığımız zaman büyüyeceğiz" demesi ve ardından bazı valilerin kömür kamyonlarına çıkararak, kameralar eşliğinde ve mahalle sakinlerinin önünde, yardım dağıtmasıdır.

Yardımların üçüncü şahıslara açık olarak yapılması, yardım alan açısından küçümseyici ve onur kırıcı olabileceği gibi; sosyal dışlanma açısından değerlendirildiğinde, damgalayıcı ve etiketleyici bir duruma dönüşebilmektedir.

Yoksulun, çevresindekiler tarafından yardım aldığı biliniyor olması, sosyal ilişkilerinde hasara yol açabileceği gibi, siyasi tercihte bulunmasını da güdüleyebilmektedir. Dolayısı ile sosyal ilişkileri zedelenen ve siyasi anlamda tercihte bulunması güdülenen birey, dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu nedenle araştırmada katılımcılara yardım aldığını çevresindekilerin bilip bilmediği sorulmuş ve katılımcıların yüzde 71,5'i evet, yüzde 12,5'i de hayır cevabını vermiştir. Bu konuda fikrim yok diyenlerin oranı ise yüzde 16,0 olarak saptanmıştır.

Araştırma bulgularına bakıldığında, evet diyenlerin oranı toplam sonuç içinde büyük bir orana sahip olsa da, yapılan saha araştırması esnasında, bazı kurumların yardım dağıtırken, hane ziyaretlerini akşam saatlerinde yapması, gerek gıda, gerekse de giyim yardımlarını ilin bilinen mağaza ya da marketlerinin poşetleri ile vermesi gibi güzel örneklere de rastlanılmıştır.

Tablo 2.37. Alınan Yardımların Kesilmesinin Hayatı Etkilemesi Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	324	81,0
Hayır	38	9,5
Fikrim yok	38	9,5
Toplam	400	100,0

Yoksulluk ve yoksul yardımlarına yönelik yazına bakıldığında, genel vurgunun, yoksulların almış oldukları yardımlarla gündelik hayatı sürdürme eğilimlerinin olduğudur. Diğer bir deyişle, genel kanı, yoksulların yardımlara bağımlı olarak yaşadıkları ve toplumsal hayatta karşılaştıkları fırsatlara kayıtsız kaldıkları yönündedir. Tablo 2.37'ye bakıldığında, araştırma kapsamında araştırmaya katılanlara, “yardımların kesilmesi hayatınızı ne kadar etkiler?” diye soru yöneltildiği ve bu şekilde yardımların gündelik yaşama ne kadar etkide bulunduğu, belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Katılımcıların yüzde 81,0’ı alınan yardımların kesilmesinin hayatı etkileyebileceğini, yüzde 9,5’i etkilemeyeceğini söylemiştir. Buna karşılık fikrim yok diyenlerin oranı da yüzde 9,5 olarak tabloya yansımıştır.

Bu araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere, yoksulların almış oldukları yardımlarla gündelik hayatlarını geçindirdikleri ve yardımların yaşamlarında önemli bir yer edindiği söylenebilir.

Tablo 2.38. Yardım Aldığınız İçin Küçümsenip Dışlanmış Olduğunuzu Düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Evet	210	52,5
Hayır	148	37,0
Fikrim Yok	42	10,5
Toplam	400	100,0

Yoksullukla mücadelede kullanılan yardımların temel amacı, ihtiyaç sahiplerinin içine düşmüş oldukları zor zamanları en hafif şekilde atlatmak, yaralarını sarabilmektir. Ancak yardım programlarının uygulama şekli, faydalanıcıları başka problemlerle karşı karşıya getirebilmektedir. Bu problemde çalışmaya temel alınan sosyal dışlanmadır. Araştırmada yardım alan yoksullara, “yardım aldığınız için küçümsenip, dışlanmış olduğunuzu düşünüyor musunuz?” diye doğrudan soru

sorularak dışlanma durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında katılımcıları yüzde 52,5'i evet cevabını verirken, yüzde 37,0'ı hayır cevabını vermiştir. Buna karşılık fikrim yok diyenlerin oranı ise yüzde 10,5 olarak saptanmıştır. Bu bulgulardan ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden edinildiği kadarıyla, yardım eve geldiğinde ya da yardım için inceleme görevlileri haneyi ziyaret ettiğinde, yoksulun utanma duygularını devreye soktuğu ve çekimser davranışlar içine girdiği söylenebilir. Yoksullar, benzer duygu ve davranışları sadece yardım aldıklarında değil, aynı zamanda yardım başvurusu esnasında da göstermişlerdir. “Yardım alan herhangi bir yurttaşla aynı haklara sahip olmasına karşın, başkası tarafından yalnızca bir nesne olarak değerlendirilir ve kendisinde modern yoksulun tüm trajedisini somutlaştırır. Yakınlarının bile yaklaşmak istemediği biri olur: Gözden düşer...” (Rahnema, 2009:2088). Bugünün yardım alanı, tamamen farklı bir durumu simgeler: o artık yalnızca toplumun kurumsallaşmış cömertliğiyle kendisine sunduğu şansları değerlendirebilecektir. Bu durum onun utancının ve kendi yalnızlığına sığınmasının nedenini açıklar” (Rahnema, 2009:2088).

Diğer yandan yardım aldığı için utanmak bir yana, yüzüzlük yapan ve mevcut durumundan hiçbir şekilde şikâyetçi olmayan, bir kesimin var olduğu da araştırma esnasında yapılan gözlemlerden edinilmiştir.

Tablo 2.39. Haksızlığa Uğrandığında ya da Herhangi Bir Anlaşmazlıkla Karşılaşıldığında Başvurulan Yol?

	Frekans	Yüzde
Hukuki Yollara Başvururum	204	51,0
Karşı Tarafı Oturup Uzlaşırım	119	29,8
Hiçbir Şey Yapmam Kaderime Razi Olurum	51	12,7
Diğer	26	6,5
Toplam	400	100

Kentsel yapının kendine has özellikleri vardır. Bunların başında da kültür, meslek, öğrenim düzeyi ve sosyo-ekonomik sınıfları bakımından farklılaşmış sosyal grupların bir arada buldukları heterojen bir yapının hâkim olması yer alır. Kentlerde nüfus ve nüfus yoğunluğu fazla, doğum ve ölüm oranları azdır. Kentler, ilişkiler sistemi bakımından sosyal, kültürel ve ekonomik yönden farklılaşmış gruplar arasında karşılıklı, ancak eşit olmayan bağımlılık ilişkilerinin yoğun olduğu yapılardır.

Sosyal mesafe fazla, ilişkiler resmidir. Komşuluk ilişkilerinden çok statü grupları arasındaki ilişkiler daha sıklıdır. Çocuğun hayatı ev ve okul çevresiyle sınırlıdır. Buralarda sosyal kontrol daha çok yasalarla yapılır. Kentlerde otomasyon ve uzmanlaşma vardır. Mal ve hizmet üretimi hem teknolojiyi hem de uzmanlığı gerekli kılar. Ayrıca kentlerde liyakat esas olup, iş bölümünün olması yanı sıra, çıkarları birbiri ile çatışan, ama bu arada birisinin varlığı, diğersinin varlığına bağılı olan birçok sosyal grupları içerdiğinden, örgütlü yaşam kentlerin temel niteliklerinden birisi olmaktadır (Erol, 2002: 107).

Kentin sahip olduğı bu özelliklere karşın, kırsal yapının sahip olduğı özelliklerin başında ise, sosyo-kültürel kökenleri aynı olan, aynı dili konuşan, ekonomik etkinlikleri benzer olan ve meslek öğrenim düzeyi ve kültürel bakımdan farklılaşmış birey ve ailelerin oluşturdukları homojen bir yapının hâkim olması yer almaktadır. Kırsal alanlarda yerleşim alanı dar, nüfusu ve nüfus yoğunluğu az, doğum ve ölüm oranları ise fazladır. Sosyal mesafe az, bu nedenle ilişkiler yüz yüze, samimi ve süreklidir. Bireyin yaşamında aile ve akrabalık ilişkileri belirleyici olup, çocukların sosyalizasyonundan sadece aile değil, akraba, komşular bazen de köylüler sorumludur. Sosyal kontrol örf ve adetlere, gelenek ve göreneklere dayanır. Kırsal alanlarda üretim tek tip olup, tarım ve hayvancılığa dayalıdır. İş bölümü ve uzmanlaşma olmadığı gibi, organik ilişkilerin az olması nedeniyle örgütlenmede yoktur. Kırsal alanlarda yapısı gereğı geleneksel değerler hâkimdir. Özellikle biz duygusu toplumsal hayatın bütün alanlarında görülür (Erol, 2002: 71).

Yoksullar her ne kadar kentte yaşıyor olsalar da yukarıda belirtilen kentsel yapının özelliklerinden ziyade, kırsal yapının özelliklerini taşırlar. Bunun en önemli nedeni kırsal alanla olan bağı tam olarak koparılamamasıdır. Ayrıca gelirin yetersiz olması da önemli bir nedendir. Araştırmaya katılan yoksullara, Tablo 2.39'a bakıldığında, haksızlığa uğradıklarında ya da herhangi bir anlaşmazlıkla karşılaştıklarında, başvuru yolu ne olduğunun sorulduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 51,0'nın hukuki yollara başvurduğu, yüzde 21,8'inin de karşı tarafla oturup uzlaşma yoluna gittiğı saptanmıştır. Diğers yandan hiçbir şey yapmayıp kaderlerine razı olanların yüzdesinin de 12,7 olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada bunların dışında farklı yollara başvuranların (başta şiddet olmak üzere) oranı yüzde 6,5 olarak dağılım göstermiştir. Bu bulgulara ve katılımcılarla yapılan

görüşmelere bakıldığında, araştırmaya katılanların hemen hemen yarısının hukuki yollara başvurmama nedeni, zaten kısıtlı bütçeyle geçimlerini sürdürüyor olmaları, avukat parası, mahkeme masrafları gibi ek harcamalar çıkması durumunda bunları karşılayabilecek konumda bulunmamaları şeklinde yorumlanabilir.

Durkheim (Akt., Swingewood, 2009: 121)'e göre, organik dayanışma "...çeşitli parçalar arasındaki ilişkilerin birleştirdiği, farklılaşmış ve uzmanlaşmış işlevlerden oluşan bir sistemi anlatır; birey, onu oluşturan parçalara bağlı olduğu için topluma bağlıdır...". Araştırmaya katılanların Tablo 2.22'deki eğitim durumları, Tablo 2.27 ve 2.28'deki mesleki durumları ve yetenekleri göz önünde bulundurulduğunda, yoksulların farklılaşma ve uzmanlaşmanın getirdiği bir sistem içine dâhil olabilecek yeterlilikte olmadıkları görülmüştür. Buna bağlı olarak toplumsal hayata katılımları kısıtlı olan ve kendini dışlanmış olarak gören kişilerin, karşılaşmış oldukları haksızlıklar karşısında hukuki haklarını aramalarını da beklemek olası değildir. Ayrıca hak temelli hukuksal mücadelelere, ağırlıklı olarak eğitim, meslek ve yeteneklerin yoğun olarak kullanıldığı yeterliliklerde karşılaşılan problemler de raslanılmaktadır.

Tablo 2.40. Almış Olduğunuz Yardımlar Bu Yardımı Size Verenler Tarafından Nasıl Görülüyor?

	Frekans	Yüzde
Görev/Destek	238	59,5
Hak Olarak	162	40,5
Toplam	400	100,0

Yardım almak, alınan bu yardımlarla gereksinimleri karşılamak, insan hakkıdır. Yardım veren kuruluşların, özellikle de devlet organlarının, bu anlayışla verilen hizmetleri insanların yararına sunması beklenmektedir. Ancak saha çalışmalarında yapılan görüşmelerde, yardımlaşma hizmetlerini gerekçeyleştirmekle yükümlü görevlilerin asık suratlı ve sinirli hallerde oldukları vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle, görevliler muhtaçlara yönelik ön yargı ve peşin hükümler taşımaktadırlar. Dolayısıyla yapılan yardımların "hak" bilinci ile değil, "görev/destek" bilinci ile yapıldığı söylenebilir. Zira hak temelli yapılan yardımlarda peşin hükümler ve ön yargılar yer almaz. Bu nedenle katılımcılara alınan yardımların, bu yardımı kendilerine ulaştıranlar açısından nasıl görüldüğü sorulmuş ve katılımcıların yüzde

59,5'i görev/destek olarak, yüzde 40,5'i ise hak olarak görüldüğünü belirtmiştir.

Benzer şekilde bir başka araştırma sorusunda katılımcılara, kendilerinin almış oldukları yardımları nasıl gördükleri sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 31,8'i görev/dstek olarak, yüzde 68,2'si de hak olarak gördüklerini söylemişlerdir. Bu bulgulara bakıldığında, yardım alanın gözüyle, yardımı verenler ile alanlar arasında yardımlara yüklenen anlamlar bakımından farklılıklar vardır. Yardım almak muhtaç durumda olan her yurttaşın hakkıdır. Yardımların hak olarak görülmemesi, yardım alanları dışlanma durumları ile karşı karşıya getirebilmektedir.

Tablo 2.41. Alınan Yardımların Başkalarının Aldığı Yardımlarla Karşılaştırılması

	Frekans	Yüzde
Biz Başkalarından Daha Az Yardım Alıyoruz	282	70,5
Biz Başkalarına Göre Daha Çok Yardım Alıyoruz	37	9,3
Biz de Başkaları Kadar Yardım Alıyoruz	81	20,3
Toplam	400	100,0

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilere, aldığı yardımları başkalarının aldığı yardımlarla karşılaştırması istenmiştir. Katılımcıların yüzde 70,5'i kendilerinin başkalarından daha az yardım aldığını, yüzde 9,3'üde daha fazla yardım aldığını belirtmiştir. Buna karşılık bizde başkaları kadar yardım alıyoruz diyenlerin oranı ise yüzde 20,3 olarak saptanmıştır. Bu bulgulardan anlaşıldığı üzere, yoksulların büyük çoğunluğu yardımların adil bir şekilde dağıtılmadığını düşünmektedir.

Çalışmanın geride kalan bölümünde, yoksul yardımlarının çok çeşitli olduğu ve dağınık bir görünüm sergilediği vurgulanmıştır. Bu çok çeşitli ve dağınık düzenekte, yoksulların ihtiyaç duyduğu yardımların belirlenip, sunulması birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Çünkü hangi yoksulun neyi ne kadar alacağı tamamen o günün kişisel performans ve inisiyatifine bağlıdır. Kişisel performans, yoksulun o gün kullanacağı dil ile doğrudan bağlantılı iken, inisiyatif de yardımı veren görevlilerin açma duygularının yoğunluğu ile bağlantılıdır. Dolayısıyla o günün kişisel performans ve inisiyatiflerinin birbiri ile örtüşmesi, ihtiyaç sahibinin de beklentisinin karşılanması anlamına gelir. Beklentilerin karşılanması, yardımların adil bir şekilde dağıtılmasının en temel göstergesidir. Aksi durumda faydalanıcı, diğer faydalanıcılarla kendini karşılaştırmaya, verilen yardımların niteliğini ve

niceliğini tartışmaya başlar. Diğer bir deyişle dışlanma hissini devreye sokar.

Tablo 2.42. Paraya İhtiyacınız Olduğunda İlk Önce Nereye veya Kime Gidersiniz?

	Frekans	Yüzde
Yardım Kuruluşlarına	267	66,8
Komşuma	55	13,8
Bankaya	25	6,3
Akrabalarım	37	9,3
Arkadaşlarıma	16	4,0
Toplam	400	100,0

Yoksullar arasında dayanışma ve yardımlaşma gibi hususlar giderek minimize olduğu (Çiğdem, 2011: 247) düşünülmektedir. Bu nedenle Tablo 2.42'ye bakıldığında, araştırmaya katılanlara paraya ihtiyacınız olduğunda, ilk önce nereye veya kime gidersiniz diye sorulduğu görülmektedir. Katılımcıların yüzde 66,8'i yardım kuruluşlarına, yüzde 13,8'i komşusuna, yüzde 6,3'ü bankaya, yüzde 9,3'ü akrabalarına ve son olarak yüzde 4,0'ı da arkadaşlarına gittiğini söylemiştir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, yardım alan ihtiyaç sahiplerinin komşu, arkadaş, akraba gibi yakın çevresiyle olan dayanışma ve yardımlaşma bağları zayıftır.

Tablo 2.43. Yardım Aldığınızda Çevrenin (Arkadaş, Komşu, Akraba ve Diğer İnsanların) Size Karşı Yaklaşımı Nasıldır?

	Frekans	Yüzde
Küçümseyici/Dışlayıcı	183	45,8
Anlayışlı Ve Hoş Görülü	217	54,2
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanlara, yardım aldığınızda çevrenin (arkadaş, komşu, akraba ve diğer insanların) size karşı yaklaşımı nasıldır? Diye sorulmuş ve alınan cevaplarla elde edilen bulgular Tablo 2.43'e yansıtılmıştır. Tabloya bakıldığında, katılımcıların yüzde 45,8'inin "küçümseyici/dışlayıcı", yüzde 54,2'sinin de "anlayışlı/hoşgörülü" dediği görülmüştür. Elde edilen bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, yardım alanların bazıları istemeden de olsa çevresindeki kişiler tarafında dışlanmaktadır.

Yapılan araştırmada katılımcılarla yapılan görüşmelerde yardım aldıklarında aile içinde sanki dışardan görüldüğünden daha fazla sorun varmış algısı oluştuğu ve bu durumun komşuları, arkadaşları ve akrabaları tarafından dedikoduya yol açtığı

sonucu elde edilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar okul çağındaki çocuklarının, diğer çocuklar tarafından hor görüldüğünü belirtmiştir.

Tablo 2.44. Oturduğunuz Mahallede Yardımlaşma, Dayanışma veya Komşuluk İlişkilerini Nasıl Tanımlarsınız?

	Frekans	Yüzde
Çok iyi	44	11,0
İyi	107	26,8
Ne iyi ne kötü	97	24,3
Kötü	114	28,5
Çok kötü	38	9,5
Toplam	400	100,0

Katılımcılara yaşamış oldukları mekânlarda dayanışma durumlarını ortaya koymak amacıyla, komşuluk ilişkilerini nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılanların yüzde 11,0'ı çok iyi olduğunu, yüzde 26,8'i iyi olduğunu, yüzde 24,3'ü de ne iyi ne kötü olduğunu söylemiştir. Buna karşılık kötü diyenlerin oranı yüzde 28,5 olarak saptanırken, çok kötü diyenlerin oranı ise yüzde 9,5 olarak saptanmıştır.

Araştırma esnasında katılımcıların büyük çoğunluğunun, “komşuluk kalmadı”, “artık hiç bir şey eskisi gibi değil”, “eskiden daha iyiydi”, “şimdi düzen değişti” türünden söylemleriyle sıklıkla karşılaşmıştır. Yoksulluğun etkisi ile ilişkiler daha da zedelenmekte, dayanışma bağları zayıflamaktadır. Ayrıca Tablo 2.42'nin sonuçlarıyla da bağlantılı olarak, “dayanışma ağlarının dışına düşmek, kısmen sosyal yardım ilişkileri içinde telafi ediliyor” (Bora, 2011: 106) denilebilir.

Tablo 2.45. Geçmişte Anne veya Babanın da Yardım Alma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet, alıyordu	67	16,8
Hayır, almıyordu	333	83,3
Toplam	400	100,0

Yapılan araştırmada katılımcılara geçmişte anne veya babalarının yardım alıp almadığı sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 16,8'i “evet alıyordu” cevabını verirken, yüzde 83,3'ü ise almadığı yönünde cevap vermiştir. Tablo 2.45'deki bulgulara bakıldığında küçük bir kesimin yoksulluğu bir üst kuşaktan devraldığını söylemek mümkündür.

Yoksulluğun kuşaklar arası geçişkenlik gösteren ve hatta gelecek kuşaklara da

aktarılan bir olgu olduğuna yönelik düşünce uzun zamandır yoksulluk literatürün de tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bireylerin sahip oldukları yoksulluk kültürünün yoksulluğu derinleştiren ve süregelenleştiren bir durum olması nedeniyle, kuşaklar arası aktarılan ve gelecek kuşaklara devredilenin aynı zamanda yoksulluğun kendisi olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye açısından değerlendirildiğinde, bunu genele yaymak, yoksulluk kültürü ile yoksulluğu tamimiyle bir tutmak yanlıştır. Zaten, Lewis (1971: L)'de yoksullukla, yoksulluk kültürünün birbirinden farklı şeyler olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de yoksulluk kültüründen ziyade, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımı daha yaygındır. Buna, kişilerin kendisinden kaynaklı bireysel nedenlere ilave, ağırlıklı olarak yapısal nedenler kaynaklık eder.

Şen (2011: 271)’e göre, “yoksulluğun devredilen bir olgu olarak algılanması ve tarif edilmesi, yoksul öznenin kendisini “aklaması” ya da kendini pasif, geçmiş kuşakların yükünü taşıyan mağdur özne olarak kurması, sunması anlamında yorumlanmamalıdır. Aksine yoksulluğun kuşaklar arasında yapılan vurgu bir yandan yapılaşmış toplumsal eşitsizliklerin zamansal boyutuna ve bunun kendi yaşamları üstündeki ağırlığına, bir yandan da yoksullukla baş edecek toplumsal ve eğitsel sermayeden yoksun olmaya gönderme olarak anlaşılabilir.”

Tablo 2.46. Gelecekte Çocukların Durumunun Onların Bugünkü Durumundan Daha İyi Olup Olmayacağına Yönelik Düşünceleri

	Frekans	Yüzde
Evet	147	36,8
Hayır	180	45,0
Fikrim Yok	73	18,2
Toplam	400	100,0

Katılımcılara Tablo 2.45 ile bağlantılı olarak, “gelecekte çocuklarının durumunun onların bugünkü durumlarından iyi olup olmayacağı” sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 36,8’i “evet iyi olacaktır” derken, yüzde 45,0’ı da “hayır” diyerek iyi olmayacağı yönünde görüş bildirmiştir. Buna karşılık “fikrim yok” diyenlerin oranı ise yüzde 18,2 olarak saptanmıştır.

Yoksulluk ve bu yoksulluğun getirdiği gündelik hayat tarzının bir sonraki kuşağa aktarıldığı ve kuşaklar arası geçişken bir özellik gösterdiği Tablo 2.45’deki

bulguların aksine, Tablo 2.46’da güçlü bir biçimde görülmüştür. İki bulgu arasındaki farklılık yoksul yardımlarının hükümet politikaları arasında yer almaya başlamasının çok eskilere dayanmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Her ne kadar yoksullara yardım verilmesine yönelik çalışmaların hükümet politikaları arasında yer almaya başlaması 1980’lere dayanıyor olsa da, 2000’li yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Katılımcıların yaş dağılımı (Tablo 2.21) ve yardımların geniş kitlelere ulaşmasının 15 yıllık bir geçmişi olduğu göz önüne alındığında, yardımlardan yola çıkarak yoksulluğun bir önceki kuşakla değil de, sonraki kuşakla bağlantılı olduğu sonucuna varılması normal olarak karşılanmalıdır.

Yoksulluk kültürüne yönelik yardım kuruluşlarında çalışan görevlilerle yapılan görüşmede ortak noktanın yoksulluk kültürü olduğu yönündedir. Bir yardım kuruluşunun üst düzey yöneticisi bu konuda şu ifadeleri sarf etmiştir.

“Aşevinde görevliyken her gün ailesine yemek götüren küçük bir kız çocuğu vardı. Kız aradan yıllar geçti evlendi. Çoluk çocuk sahibi oldu. Aile kurdu. Yıllar önce baba ocağı için yardıma gelen kız, evlendikten sonra bu kez de kendi ailesi için yardıma gelmeye başladı. O zaman yemek yardımı vardı. Onun için geliyordu. Şimdilerde gıda, giyecek, yakacak yardımı var. Onun için geliyor”.

Aynı yöneticiye kurumundan yardım alanların alkol kullanımını ve suç işleyip işlemedikleri sorulduğunda.

“Eğer oran vermem gerekirse yüzde 20’sinin alkol kullanıldığını söyleyebilirim. Suç konusunda ise hırsızlar, adam öldürmüşler diyemem. Ama suca meyilli olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim”.

Bu görüşmeden anlaşıldığı kadarıyla her ne kadar Türkiye’de özellikle de Sivas Merkez İlçe’de yoksulların bir arada yaşadığı “slum” tarzı yerleşim yerleri olmasa da, yoksulluk kültürü (bazı yoksullar için) şehir merkezlerindeki apartman dairelerinde, toplu konut alanlarında varlığını sürdürmektedir.

Tablo 2.47. Aile Üyeleri İçinde Alkol Kullanımı

	Frekans	Yüzde
Evet	50	12,5
Hayır	350	87,5
Toplam	400	100,0

Yoksulluk kültürü yaklaşımının temel tezlerinden biri, yoksulların alkol bağımlısı olduğu, yoksullar arasında alkol kullanımının yaygın olduğu yönündedir. Tablo 2.47'ye bakıldığında, katılımcıların yüzde 12,5'i aile üyeleri içinde alkol kullanımı olduğunu, yüzde 87,5' i ise olmadığını belirtmiştir. Ortay çıkan bu tablo bir kaç şekilde yorumlana bilir. Birincisi yaşanan ülkede İslami değerlerin hâkim olması ve yoksulluk kültürüne yönelik yapılan çalışmanın (İşte Hayat) uygulandığı yerdeki hâkim değerlerden daha farklı değerler içermesi. İkincisi, alkol ürünlerinin maliyetinin yüksek olması ve buna bağlı olarak, yoksulların sahip oluğu gelir durumunun, yoksullar arasında alkol kullanım oranının çok fazla yayılmasına müsaade etmemesi. Üçüncüsü, alkol kullanımı ile yoksulluk kültürü bağdaştırılmaya çalışıldığında, araştırma bulgularına bakıldığında (2.47) küçük bir kesimin yoksulluk kültürü içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 2.48. Aile Üyeleri İçinde Suç İşlediği İçin, Adli Mercilerle İlgili Bir Durum Söz Konusu Oldu Mu?

	Frekans	Yüzde
Evet	39	9,8
Hayır	361	90,2
Toplam	400	100,0

Yoksulluk kültürü yaklaşımının temel tezlerinden bir diğeri de, yoksulların suca meyilli kişiler olarak görülmesi ve yoksullar arasında suç işleme oranının yaygın olduğu yönünde düşüncesinin var olmasıdır. Yapılan araştırmada katılımcılara, aile üyeleri içinde suç işlediği için, adli mercilerle ilgili bir durum olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 9,8'i 'evet' cevabını verirken, yüze 90,2'si ise, 'hayır' cevabını vermiştir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, yoksulları özellikle de yoksul yardımı alanları, potansiyel suçlu olarak görmek ve küçük bir kesimde var olan suca yönelik eğilimi genele yaymak yanlıştır.

Tablo 2.49. Yardım Verilmesi Yerine Çalışabilecek Bir İş Verilmesini Tercih Etme Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	169	42,3
Hayır	197	49,2
Fikrim Yok	34	8,5
Toplam	400	100,0

Yoksullukla ilgili genel literatür incelendiğinde, yoksulların ‘çalışmamayı’ ve ‘tembelliği’ içselleştirdikleri, ‘yardım almayı, çalışmamaya tercih ettikleri’ türünden bir çok ifadeye rastlanılmaktadır. Yoksulluk yazınında genel kanı ağırlıklı olarak bu yönde olsa da, Tablo 2.49’da yer alan bulgulara bakıldığında, ortaya çıkan sonucun aksi yönde olduğu söylenebilir. Katılımcıların yüzde 42,3’ü yardım verilmesi yerine çalışılabilecek bir iş verilmesini tercih ettiği görülürken, yüzde 49,3’ünün ise, yardım almaktan yana tercih kullandığı görülmüştür. Buna karşılık fikrim yok diyenlerin oranı da yüzde 8,5 olarak saptanmıştır.

Yoksulların demografik bilgileri tekrar gözden geçirildiğinde, ‘hayır’ diyenlerin oranının bu seviyelerde kalması normal olarak karşılanmalıdır. Çünkü yoksulların -özellikle de yardım alan yoksulların- büyük çoğunluğunun kadınlardan oluşması, eğitim seviyelerinin düşük olması, mesleklerinin ve gelir getirici yeteneklerinin yok denecek kadar az olması, bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayıları ve aile üyeleri sayılarının çok olması, aile üyeleri arasında kronik rahatsızlığın olan hanelerin fazlalığı onları bu yönde tercihte bulunmaya yöneltmiştir.

Buna karşılık yardım kuruluşlarında çalışan görevlilerle yapılan görüşmelerde, yoksulların tembel, çalışmayan kişiler oldukları sıkça vurgulandığı söylenebilir. Bu konuda bir yönetici şu ifadeleri kullanmıştır.

“Geçenlerde bize gelip yardım talebinde bulunan bir fukara için, organize sanayi bölgesinde bir işverenden rica da bulduk ve bu kişiyi işe aldı. Kısa bir süre sonra işten ayrıldığını söyleyerek tekrar yardım talebinde bulundu. Neden işten ayrıldın diye sorduğumuzda, verilen işin kendisine göre olmadığını söyleyince yardım taleplerini ret ettik”.

Yine, yoksulların aldıkları yardımlar kesilmesin diye, çalışsalar bile işverene rica ederek sigorta yaptırmadıkları, yardım veren kuruluşlarda çalışanlarla yapılan

görüşmelerden elde edilmiştir. Bu durum iki şekilde yorumlanabilir. Bunlardan birincisi, ihtiyaçlarla alınan yardımların, diğer bir deyişle gelir ve tüketimin örtüşmemesinden kaynaklanan ve çaresizliğin bir sonucu olarak böyle bir yola başvurulduğu, ikincisi tamamen yardım kuruluşlarını kandırmaya yönelik olup, açığözlülük yapmak. Birincisi geçim stratejisi olarak yorumlanırken, ikincisi ise ahlak bozumu olarak yorumlanabilir. Her iki koşulda da yardımların niteliği belirleyici rol oynamaktadır.

Nitekim sosyal transferlerin etkinliğiyle ilgili bir araştırma da, “yoksul kesimde çalışma çağı nüfusundaki çalışanların oranı, yoksul olmayan kesimden farklı değildir. Dolayısıyla, Türkiye’de yoksulların, çalışmak yerine, karşılıksız gelirlerle hayatlarını idame ettirdiklerine dair bir işaret yoktur. Yoksul kesimde, çalışanlar genellikle tarım sektöründe ve çoğunlukla sosyal güvencesiz olarak çalışmaktadır. İşteki durum itibarıyla ise, yoksullar arasında yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma biçimi yaygındır” (Şeker, 2008:175). Benzer şekilde çalışmanın birinci bölümünde de, yoksulların enformel sektörde çalıştıkları dile getirilmiş, ancak yoksul yardımlarının kayıt dışı istihdama yol açabileceği ön görülmemiştir. Böylece yoksulların kendilerini dışlanmış olarak görmelerine etki eden bir başka unsur da bu şekilde ortaya çıkarılmış oldu.

Tablo 2.50. İçinde Bulunduğunuz Duruma Baktığınızda Toplumda Kendinizi Nerede Görüyorsunuz

	Frekans	Yüzde
Toplumun dışında	192	48,0
Toplumun ne içinde nede dışında	191	47,8
Toplumun içinde	17	4,3
Toplam	400	100,0

Sosyal dışlanmaya yönelik yazına bakıldığında yoksulların sürekli olarak toplumun merkezinden kenarına/dışına itildikleri, toplumsal hiyerarşinin en alt katmanında gösterildikleri görülmektedir. Bu nedenle yoksullara kendilerini toplumda nerede gördükleri sorularak, toplumsal dışlanmışlık durumları ortaya konmaya çalışılmıştır. Tablo 2.50’deki araştırma bulgularına bakıldığında, yoksulların yüzde 48,0’ı kendilerini toplumun dışında görürken, yüze 47,8’i ise toplumun ne içinde ne de dışında görmektedir. Buna karşılık toplumun içinde

diyenerin oranı ise yüzde 4,3 olarak saptanmıştır.

Yoksulluk içinde yaşayan ve geçim sıkıntısı çeken bireyler, diğer birey ve kurumlarla girdikleri ilişkilerde daima düşük statüde olduklarından kendilerinin normal bir insan olduğu duygusunu geliştiremeyebilirler. Onlar daima bir şeyleri eksik olan kişilerdir. Para, eğitim, deneyim, görgü, mal-mülk vb. onlar bu eksiklikler yüzünden kendilerini daima yaşadıkları toplumun dışında, bu toplumun bir üyesi değilmiş gibi dışlanmış, soyutlanmış hissederler (CYDD, 2010: 7). Hali hazırda, Tablo 2.50'deki araştırma bulguları da bunu göstermektedir.

Tablo 2.51. Üyesi Olunan Kurum veya Topluluklar

	Frekans	Yüzde
Siyasi parti	97	24,3
Dernek, vakıf	17	4,3
Spor kulüpleri	4	1,0
Sanatsal ve kültürel topluluklar	6	1,4
Sendika	0	0,0
Hiçbiri	276	69,0
Toplam	400	100,0

Erol (2002: 48)'a göre, “örgütlenme, birey ya da grupların ortak bir amaç ya da amaçlara ulaşmak için bir araya gelmesini ve bunlar arasındaki ilişkilerin, yöresel ya da alt kültürel özellikler gösteren ilke, değer ve kurallardan bağımsız olarak örgüt amaçlarına göre düzenlenmesini ifade etmektedir”. Yine Erol (2002: 48)'a göre, “kuşkusuz bir toplumu oluşturan nüfusun kültür bakımından homojen olması beklenemez ve gerekmez de. Her toplumda birçok alt topluluk ve alt kültürler bulunmaktadır. Dolayısıyla bireyler ve sosyo-kültürel gruplar arasındaki sosyal mesafe kaçınılmazdır. Ancak önemli olan bunlar arasındaki etkileşimlerde ortak anlamların, değerlerin, kuralların ve sembollerin kullanılmasıdır”.

Bu amaçla araştırmaya katılanlara, üyesi oldukları kurum ve toplulukların hangileri olduğu sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 24,3'ü siyasi partiye, yüzde 4,3'ü dernek ve ya vâkıfa, yüzde 1,0'ı spor kulübüne, yüzde 1,4'ü sanatsal ve kültürel topluluğa üye olduğunu söylemiştir. Buna karşılık hiç birine üyesi olmayanların oranı da yüzde 69,0 olarak saptanmıştır. Diğer yandan araştırma kapsamında herhangi bir sendikaya üye olanlara da rastlanmamıştır. Bu bulguların sonuçlarından da anlaşıldığı üzere, yoksul yardımı alan ve dışlanmış olduğu düşünülen kişilerin, üyesi

olduğu kurum ve toplulukların sayısı oldukça düşük seviyede kalmıştır. Dolayısıyla kişilerden, ortak anlamlar, değerler, kurallar ve semboller kullanmaları da beklenemez. Buna bağlı olarak, yoksulların örgütlenme düzeyleri veya toplumda yer alan diğer kurum ve topluluklarla ilişki düzeylerinin (siyasi partiye katılım dışında) yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

Araştırma bulgularına bakıldığında dikkat çeken diğer önemli bulgu da, siyasi parti katılımının azımsanmayacak düzeyde olmasıdır. Özellikle, Erdoğan (2007)'ın '*Yok-sanma: Yoksunluk-Mâduniyet ve Fark Yaraları*' adlı çalışmada, yoksullarla yapılan görüşmelerden yola çıkarak:

“Siyasi parti ile kitleler arasındaki temsil bağının kopması, görüştüğümüz kişilerin ezici bir çoğunluğunun herhangi bir siyasi parti aidiyetine sahip olmaması veya bunu reddetmesi ve ayrıca anlatılarının herhangi bir siyasi parti veya hareketle özdeşleştirilemeyecek bir söylem telaffuz etmesinde kendini gösteriyor...” (Erdoğan, 2007: 91-92).

Sonucuna varmış olması, aradan geçen onca zamandan¹⁶ sonra, siyasi parti aidiyeti konusunda yaşanan değişimleri göstermektedir. Ancak bu durum, yoksulların örgütlenmesinden çok, siyasi parti örgütlenmesinin bir göstergesidir.

Tablo 2.52. Son Bir Ayda Aşağıdaki Sosyal Aktivitelerden Hangisini Yaptınız?

	Frekans	Yüzde
Sinemaya, konsere gitme	21	5,3
Tarihi yerleri gezme	14	3,5
Restoran, cafeye gitme	17	4,3
Konferansa, panele, seminere gitme	13	3,1
Hiç biri	335	83,8
Toplam	400	100,0

Her ne kadar yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri temel gereksinimlerin yeteri kadar karşılanamamasıysa, sosyal dışlanmanın da temel göstergelerinden biri sosyal aktivitelere yeteri kadar katılamama durumudur. Biri bedensel doyumun önemini referans alırken, diğeri bedensel doyumun yanı sıra ruhsal doyumu da referans alır. Diğer bir deyişle, yoksulluk daha çok maddi olanla ilişki kurarken, dışlanma ise maddi olana ek manevi olanla da ilişki kurar.

¹⁶ Görüşmelerin yapıldığı süre dikkate alınır, yaklaşık on yıl kadar bir zaman diliminden söz edilebilir.

Tablo 2.52’de maddi olana ek, manevi olanın ilişki durumunu görmek için, yardım alan yoksullara, son bir ayda yapmış olduğu sosyal aktivitelerin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 5,3’ü sinemaya, konsere, yüzde 4,3’ü bir restorana, cafeye, yüzde 3,1’i konferansa, seminere ve panele gittiğini, yüzde 3,5’i de tarihi yerleri gezdiğini belirtmiştir. Buna karşılık hiçbir etkinlikte bulunmayanların oranı da yüzde 83,8 olarak saptanmıştır.

Başka bir araştırma sorusunda da katılımcılara, geçen yıl aile üyeleri veya arkadaşları ile birlikte tatile gidip gidilmediği sorulmuştur. Araştırmaya katılanların yüzde 12,5’i gittiğini belirtirken, 87,5’i ise gitmediğini belirtmiştir.

Yapılan bir başka araştırmada katılımcılara iş dışında şehir merkezine gidilip gidilmediği sorulmuş ve katılımcıların yüzde 19’u haftada birkaç kez gittiğini, yüzde 22’si ayda bir iki kere gittiğini, yüzde 8’i iki üç ayda bir gittiğini, yüzde 22’si ise daha seyrek gittiğini belirtmiştir. Araştırmaya katılanların yüzde 30’u ise hiç gitmediğini belirtmiştir (Adaman ve Keyder, 2006: 104). Bu bulgulardan elde edilen sonuçlara göre, yardım alan yoksulların sosyal aktivitelere katılım oranlarının yok denecek kadar az olduğu ve çoğunluğunun toplumdan ayrıştığı yorumu yapılabilir.

Tablo 2.53. Alınan Yardımlar Karşılığında Kendisini Bir Partiye ya da Adaya Oy Vermek Zorunda Hissedip Hissetmeme Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	174	43,5
Hayır	154	38,5
Fikrim Yok	72	18,0
Toplam	400	100,0

Mevcut literatür incelendiğinde, uygulanan hükümet politikalarının yoksul yardımları ile kişilerin -özellikle yardım alan kişilerin- oy verme tercihini etkilemeye dönük olduğu yönünde çok fazla eleştirilerin olduğu görülmektedir. Bu amaçla yardım alan yoksullara, yardım aldıkları için, kendilerini bir parti veya adaya oy vermek zorunda hissedip hissetmedikleri sorulmuş ve Tablo 2.53’deki bulgular elde edilmiştir. Tabloya bakıldığında, katılımcıların yüzde 43,5’i aldıkları yardımlar karşılığında kendisini bir parti ya da adaya oy vermek zorunda hissederken, yüzde 38,5’inin de hissetmediği görülmüştür. Buna karşılık bu konuda fikrim yok diyen ve cevap vermekten kaçınanların oranı ise yüzde 18,0 olarak saptanmıştır.

Tablo 2.54. Şuan İçin Hayattan Memnun Olma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	76	19,0
Hayır	212	53,0
Kısmen	112	28,0
Toplam	400	100,0

“Hayatın anlamsızlığına ilişkin duygu, bireyin yaşama hedeflerini, gayelerini yitirmesiyle doğrudan ilişkilidir. Yaşamını sürdürebilmek için evvela yapması gerekenin karnını doyurmak, sığınacak bir yer bulup, hastalanmamak olduğunu düşünen bir insan açısından hayatın anlamlılığı ya da uğrunda yaşanmaya değer şeyler, çok da sıradan bir insanınki gibi olmayabilir. Onların yaşam gayeleri de, toplumda çok saygın olmasa da bir yer edinmek, iş-güç sahibi olmak, kimseye muhtaç olmadan hayatını sürdürmek, çoluk çocuğa karışıp onların mürüvvetini görmek ve bahtiyar ölmektir. Ancak birilerinin yardımıyla hayatta kalmak, birilerinden bir şeyler almak, istediğini yiyememek, istediğini giyememek, onlara anlamlı bir hayat yerine, hiç yaşanmaması gereken, ezik, dışlanmış anlamsız bir hayat sunmaktadır” (CYDD, 2010: 6-7). Bu nedenle yardım alan yoksullara, şuan hayatlarından memnun olup olmadıklarına yönelik soru sorulmuş ve verilen cevaplara göre Tablo 2.54’deki bulgular elde edilmiştir. Tabloya bakıldığında katılımcıların yüzde 19,0’ının şuan hayatından memnun olduğu, yüzde 53,0’ının ise olmadığı görülmüştür. Buna karşılık kısmen memnunum diyenlerin oranı da yüzde 28,0 olarak tabloya yansımıştır. Benzer şekilde bir başka soruda katılımcılara, gelecekte mevcut durumlarının değişip değişmeyeceği sorulmuş ve katılımcıların, yüzde 37,8’i ‘evet’ cevabını verirken, yüzde 44,8’i ‘hayır’ cevabını vermiştir. Diğer yandan bu konuda fikrinin olmadığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 16,0 olarak saptanmıştır.

Tablo 2.55. Kendini Yalnız Hissetme Durumu

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	37	9,3
Katılmıyorum	156	39,0
Kararsızım	38	9,5
Katılıyorum	110	27,5
Tamamen Katılıyorum	59	14,8
Toplam	400	100,0

Dışlanmanın yol açtığı sorunlardan biri de yabancılaşmadır. Toplumun diğer üyelerinden kendini yalıtın veya yalıtılan kişiler sıklıkla yalnızlık hissine kapılır. Kişilerin kapılmış oldukları bu yalnızlık hissi, onların zamanla kendilerini değersiz görmelerine yol açar. Toplumun bir üyesi olarak kendini değersiz gören kişi, toplumun diğer üyelerinden ve kurumlarından kopuk yaşam sürmeye, kendini dışlanmış görmeye başlar. Bu nedenle araştırma kapsamında katılımcılara, kendilerini yalnız hissedip hissetmedikleri sorulmuş, verilen cevaplarla elde edilen bulgular Tablo 2.55'e yansıtılmıştır. Bu bulgulara bakıldığında, katılımcıların yüzde 48,3'ünün yalnızlık hissine kapılmadığı görülürken, buna karşılık yüzde 42,3'ünün kapıldığı görülmüştür. Bu konuda karsız olanların oranı da yüzde 9,5 olarak saptanmıştır.

Tablo 2.56. Kendimi Değersiz Hissediyorum

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	41	10,3
Katılmıyorum	173	43,3
Kararsızım	60	15,0
Katılıyorum	104	26,0
Tamamen Katılıyorum	22	5,5
Toplam	400	100,0

Toplumun diğer üyeleri tarafından görmezlikten gelinme, kişinin kendini değersiz hissetmesiyle ve damgalanmasıyla sonuçlanır. Laçiner (2011: 322)'e göre, bu şekilde dışlanmaya başlayan kent yoksulları, örtük olarak nihilizmi yaşar. Özellikle Brown'un Afrika'da yoksul yetişkinler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, bir yoksulun söylemiş olduğu şu sözlere yer vermesi bu durumu daha iyi özetler niteliktedir.

“Yoksul olmak kolay değil; önemli biri olarak görülmüyorsunuz; insanlar seni hiç kimse olarak görüyor. Bu bir aşağılama: başkalarına bağımlı olmak ve yardım istediğinde onların kabalığını kabul etme zorunda bırakılmak. Bu kolay değil” (Brown’dan Akt., Çukur: 2008: 129).

Kişinin, içinde yaşadığı ailenin, mahallenin, şehrin kısaca toplumun bir üyesi olarak kendi gerçekliğinin farkına varması ve kendini değerli hissetmesi -ki bu durum birazda toplumun diğer üyelerinin ona kendisinin değerli olduğunu hissettirmesiyle de bağlantılı olarak- önemlidir. Kendini değerli hisseden kişilerin, öz güveni daha fazla olur. Diğer bireylerle ve kurumlarla girdiği ilişkilerde başarı oranı artar. Bu nedenle katılımcılardan “kendimi değersiz hissediyorum” yargısına cevap vermeleri istenmiştir. Araştırmaya katılanların yüzde 10,3’ü bu yargıya tamamen katılmadığını, yüzde 43,3’ü katılmadığını, yüzde 26,0’ı katıldığını, yüzde 5,5’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir. Buna karşılık kararsızların oranı ise yüzde 15,0 olarak saptanmıştır. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, yardım alan yoksulların belli bir kısmı (yüzde 31,0’ı) kendini değersiz görmektedir.

Tablo 2.57. Gelecek Probleminin Zihni Sürekli Meşgul Etmesi

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	36	9,0
Katılmıyorum	58	14,5
Kararsızım	48	12,0
Katılıyorum	191	47,8
Tamamen Katılıyorum	67	16,7
Toplam	400	100,0

Geçim sıkıntısı çeken, kıt kaynaklarla geçinmeye çalışan yoksullar, sürekli yarın ne olacak korkusu ile yaşar. Bu korku onların hareket etme alanını daralttığı gibi, yarına dair planlamalarını da sekteye uğratar. Gündelik yaşamın akışında inişlere ve çıkışlara yol açar. Sabit bir gelirin olmayışı, bu tür durumlara süreklilik katar. Çünkü sabit bir gelir olduğunda kişiler planlamalarını ona göre yapabilmekte, gündelik yaşamın akışına yön verebilmektedir. Aksi durumda, gelecek problemi zihni, sürekli meşgul eder. Bu nedenle katılımcılara gelecek probleminin zihinlerini sürekli meşgul edip etmediği sorulmuştur. Tablo 2.57’ye bakıldığında katılımcıların küçük bir kısmının (yüzde 12,0’ı) bu konuda kararsız olduğu görülürken, büyük bir kısmının da (yüzde 64,5) gelecek probleminin zihinlerini sürekli meşgul ettiği

konusunda birleştigi görülmüştür. Araştırmaya katılanların yüzde 23,5'inde, gelecek problemine ilişkin herhangi bir kaygı duymadıkları saptanmıştır.

Tablo 2.58. Fikir ve Düşüncelere Önem Verilmesi Durumu

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	38	9,5
Katılmıyorum	129	32,3
Kararsızım	89	22,3
Katılıyorum	104	26,0
Tamamen Katılıyorum	40	10,0
Toplam	400	100,0

Tablo 2.58'e bakıldığında, katılımcıların yüzde 41,8'i fikir ve düşüncelerine her zaman önem verilmediğini, yüzde 36,0'ı ise önem verildiğini belirtmiştir. Buna karşılık bu konuda kararsızım diyenlerin oranı ise yüzde 22,3 olarak tabloya yansımıştır. Elde edilen bulgular sosyal dışlanma açısından değerlendirildiğinde; gerek aile, gerek iş, gerekse de üyesi olunan kurum ve topluluklarda karar verici konumda olmak, olunamasa da karar verici konumda olana fikir ve düşüncelerini benimsetmek önemlidir. Aksi durumlarda dışlanmışlık hissi devreye girebilir. Tablo 2.58'e göre, yoksul olan ve yardım alanlar arasında fikir ve düşüncelerine önem verilmeyen kesimin fazlalığı dikkat çekmektedir.

Tablo 2.59. Yardım Alındığında Diğer İnsanların Ön Yargıyla Bakması

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	28	7,0
Katılmıyorum	124	31,0
Kararsızım	84	21,0
Katılıyorum	134	33,5
Tamamen Katılıyorum	30	7,5
Toplam	400	100,0

Yapılan gözlemlerde yardım haneye geldiğinde (özellikle SYDV'nın kömür dağıtımında ve Belediyelerin odun dağıtımı esnasında), hanede oturan yoksulların çevredeki komşularının, kapıya balkona çıktığına tanıklık edilmiştir. Bu nedenle katılımcılara yardım alındığında, diğer insanların kendilerine ön yargıyla bakıp bakmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 38'i herhangi bir ön yargı olmadığını belirtirken, yüzde 41'i ise diğer insanların ön yargıyla baktıklarını belirtmiştir. Bu konuda kararsız olup, fikrim yok diyenlerin oranı ise yüzde 21,0 olarak Tablo 2.59'a

yansımıştır.

Tablo 2.60. Çevremdeki İnsanlarla Rahatlıkla Kaynaşırım

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	38	9,5
Katılmıyorum	154	38,5
Kararsızım	60	15,0
Katılıyorum	102	25,5
Tamamen Katılıyorum	46	11,5
Toplam	400	100,0

Sosyal dışlanma açısından düşünüldüğünde, “kişinin kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesi, sosyal ilişki kurabileceği kişi sayısının çok az olması, sırlarını paylaşabileceği arkadaşlarının olmaması ya da çok az olması, kişinin arkadaşlarından çok az sosyal destek görmesi ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde sorun yaşaması (Bayram vd., 2010: 84)” önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan ve yoksul yardımı alan kişilerden, “çevresindeki insanlarla rahatlıkla kaynaşırım” yargısını değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların yüzde 9,5’i tamamen katılmadığını, yüzde 38,5’i katılmadığını, yüzde 25,5’i katıldığını ve yüzde 11,5’i de tamamen katıldığını söylemiştir. Kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı ise 15,0 olarak Tablo 2.60’a yansımıştır. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların hemen hemen tamamına yakını (yüzde 48’i) iletişim kurmakta çekimser davranmakta ve topluma tam katılımı sağlayamamaktadır.

Tablo 2.61. Konuşma Üslubum Şivem İnsanlara Farklı Geliyor

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	55	13,8
Katılmıyorum	202	50,5
Kararsızım	61	15,3
Katılıyorum	70	17,5
Tamamen Katılıyorum	12	3,0
Toplam	400	100,0

Tablo 2.22’ye bakıldığında katılımcıların büyük bir oranının eğitim düzeyinin düşük olduğu, hatta yüzde 17,8’inin eğitim kademelerinin hiç birinden mezun olmadığı görülmüştür. Ayrıca bir başka araştırma sorusunda, araştırmaya katılanların

yarıya yakınının kırsal kökenli olduğu saptanmıştır. Bu nedenle katılımcılardan “konuşma üslubum, şivem insanlara farklı gelir” yargısını değerlendirmeleri istenmiş ve alınan cevaplara göre elde edilen bulgular, Tablo 2.61’e yansıtılmıştır. Tabloya bakıldığında, katılımcıların yüzde 13,8’inin bu yargıya tamamen katılmadığı, yüzde 50,5’inin katılmadığı, yüzde 17,5’inin katıldığı ve yüzde 3,0’ında tamamen katıldığı görülmektedir. Bu konuda kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı ise, 15,3 olarak saptanmıştır.

Yoksulluğun aynı zamanda kültürel ve eğitsel sermayeden de yoksunluk olarak yaşanması, gizli yaraların kültürel hiyerarşideki konumda yoğunlaşmasına neden olur (Erdoğan, 2011: 67). Bu konumda, en çok kullanılan dilde, kendini gösterir. Erdoğan (2011: 57-58)’a göre, yoksul konuşamaz, konuştuğunda da o artık mâdun olamaz önermesi, yoksulun konuşmaktan aciz olmasını değil, dinlenmeye layık görülecek şekilde konuşma imkânının ona tanınmamasını, susturulmasını ve dışlanmasını özetler. “Hâkim toplumsal kodlar yoksul-mâdunların konuşma ehillerinin olmadığını söyler. Bunun farkında olan yoksul-mâdun ise kendi dilinden utanır” (Erdoğan, 2011: 60). Yoksulların yüzde 20,5’inin iletişim kurduğu diğer insanlara, sahip olduğu konuşma üslubu ve şivesinin farklı geldiğini düşünmesi, bu görüşleri destekler niteliktedir.

Tablo 2.62. Kılık Kıyafetinden Dolayı İnsanlar Ön Yargıyla Bakıyor

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	43	10,8
Katılmıyorum	170	42,5
Kararsızım	61	15,3
Katılıyorum	101	25,3
Tamamen Katılıyorum	25	6,3
Toplam	400	100,0

Bir anlamda yoksul olmak; yetmemek, yetirememek demektir. Özellikle de birlikte yaşanan aile üyeleri sayısı çoksa ve haneye giren gelir yeterli değilse yetmeme, yetirememe durumu kendini daha yoğun bir şekilde hissettirmekte yenilenden, giyilene kadar kendini göstermektedir. Bu nedenle Tablo 2.62’de, “kılık kıyafetinden dolayı insanlar ön yargıyla bakıyor” yargısının sorulduğu; katılımcıların yüzde 10,8’inin tamamen katılmıyorum dediği, yüzde 42,5’inin katılmıyorum dediği,

yüzde 25,3'ünün katılıyorum dediği ve yüzde 6,3'ünde tamamen katılıyorum dediği görülmektedir. Buna karşılık yüzde 15,3'ünün ise, bu konuda fikrim yok dediği saptanmıştır.

Tablo 2.63. Kurumsal Hizmetlerden Yeteri Kadar Faydalanamıyorum

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	25	6,3
Katılmıyorum	83	20,8
Kararsızım	57	14,3
Katılıyorum	179	44,8
Tamamen Katılıyorum	56	14,0
Toplam	400	100,0

Yoksulların ilişki kurduğu kamu kurumları sadece yardım kuruluşları değildir. Bunun dışında hastane, okul, banka gibi kurumlar da vardır. Bu kurumlardan yeteri kadar faydalanmak, her vatandaşın sosyal hakkıdır. Bu nedenle sosyal dışlanmanın bir boyutu da sosyal haklardan vatandaşların yeteri kadar faydalanamamasıdır. Diğer bir deyişle, “hastane, vergi dairesi, nüfus müdürlüğü gibi kamu kurumlarında sorun yaşama ve kötü muamele ile karşılaşma, kredi ve sigorta müracaatlarının reddedilmesi, bireylerin yararına olacak uygulamalarda haklarının verilmemesi. Diğer bir ifade ile kamu kurumlarından ve yardımlarından faydalanılamaması(dır)” (Bayram vd., 2011: 289). Bu durumdan yola çıkarak katılımcılara, “kurumsal hizmetlerden yeteri kadar faydalanamıyorum” yargısı sorulmuş ve kendilerinden bu yargıyı değerlendirmeleri istenmiştir. Bu yargıya, araştırmaya katılanların yüzde 6,3'ü tamamen katılmadığını, yüzde 20,0'ı katılmadığını, yüzde 44,8'i katıldığını, yüzde 14,0'ında tamamen katıldığını belirtmiştir. Diğer yandan bu konuda karsız olduğunu söyleyenlerin oranı ise; yüzde 14,3 olarak saptanmıştır. Bu bulgulara göre, yoksulların büyük bir kısmının, kamusal hizmetlerden yeteri kadar faydalanmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 2.64. Toplumda Kendimi Yabancı Gibi Hissediyorum

	Frekans	Yüzde
Tamamen Katılmıyorum	23	5,8
Katılmıyorum	169	42,1
Kararsızım	43	10,8
Katılıyorum	126	31,5
Tamamen Katılıyorum	39	9,8
Toplam	400	100,0

Sosyal dışlanmanın diğer bir boyutu da kişilerin içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmalarıdır. Bu nedenle diğer yargılarla da bağlantılı olarak katılımcılara doğrudan, “toplumda kendimi yabancı gibi hissediyorum” yargısı sorulmuş ve katılımcılardan bu yargıyı değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırmaya katılanların yüzde 5,8’i tamamen katılmadığını, yüzde 42,1’i katılmadığını, yüzde 31,5’i katıldığını, yüzde 9,8’i de tamamen katıldığını belirtmiştir. Buna karşılık bu konuda fikrim yok diyenlerin oranı ise yüzde 10,8 olarak tabloya yansımıştır. Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere yoksul olan ve yardım alan kişilerin hemen hemen yarısı, kendini toplumda yabancı gibi hissetmektedir.

Yoksulların taşınmış olduğu bu yabancı gibi hissetme durumuna, yaşanan çevreninde önemli etkileri olabilmekte, özellikle yaşanan yer gecekondu alanıysa mekânsal damgalanma, toplumsal ayrışma şeklinde kendini gösterebilmektedir. Erdoğan’ın, ‘*Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar*’ adlı çalışmasında yer verdiği, bir gence ait şu sözleri bu durumu özetler niteliktedir.

“Ben bir gecekondu semtinde oturuyorum. Haliyle evimizde gecekondu. (müstakil yani) Hayatım boyunca her yerde bundan eziklik duymuş olmamdan nefret ediyorum. Üniversitede, iş ortamında, ikili ilişkilerimde hep gizlenecek yegâne sırım bu oldu. Bu ortamlarda, hep birisinin daha benim gibi müstakil bir evde oturuyor olduğu gerçeğini duymak istedim. Hiç olmadı ama. Laf arasında geçen, alt kat, üst kat gibi apartmanvari sözler hep içimi acıtmıştır. Hep keşke demişimdir. Keşke ‘yan komşumuzun oğlu’ diye başlayan bir cümle kurabilseydim diye içimden geçiriyordum. Şu yaşıma geldim hâlâ aynı şeyleri hissediyorum. En çok da adres yazmama ya da söylemem gerektiği zamanlar kızıyorum. Ne fena değil mi? Utanıyorum” (Erdoğan, 2011: 34).

Görülen o ki, adreste kullanılan ‘/’ işareti yaşanan yerin bir apartman dairesine ait olduğunu ifade ettiği gibi, aynı zamanda toplumsal bölünme ve hiyerarşilerin yoğunlaşma noktası olarak da işleyen bir gösterge olabiliyor (Erdoğan, 2001: 11).

Kişinin içinde yaşadığı toplumda kendini yabancı gibi hissetmesi ve “yaşanılan çevrenin gürültülü ve kirli olması, çevrede sürekli olaylar çıkması, komşuluk ilişkilerinin iyi olmaması, kişinin kendisini güvende hissetmemesi ve evde tek başına olmaktan korkması; diğer bir ifade ile uygun ev ve güvenli çevre koşullarına sahip olunmaması” (Bayram vd., 2010: 84) başka bir mahallede yada başka bir ilde yaşama isteğini de güdülemektedir. Bu nedenle araştırmaya katılanlara “çevremde sürekli olaylar çıkar”, “yaşadığım çevre gürültülü ve kirlidir”, “yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum, evde tek başıma kalmaya korkuyorum” yargıları sorulmuş ve kendilerinden bu yargıları değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılardan, “çevremde sürekli olaylar çıkar” yargısına tamamen katılan ve katılanların oranının yüzde 23,8 olduğu, “yaşadığım çevre gürültülü ve kirlidir” yargısına tamamen katılan ve katılanların oranının yüzde 25,3 olduğu, “yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum, evde tek başıma kalmaya korkuyorum” yargısına tamamen katılan ve katılanların oranının yüzde 28,0 olduğu saptanmıştır. Buna karşılık, “başka bir mahallede oturmak isterim” yargısına tamamen katılan ve katılanların oranının yüzde 34,6 olduğu ve “başka bir şehirde yaşamak isterdim” yargısına da tamamen katılan ve katılanların oranının ise, yüzde 33,0 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2.65. Sizin veya Eşinizin Kredi Kartı Var Mı?

	Frekans	Yüzde
Evet	85	21,2
Hayır	315	78,8
Toplam	400	100,0

Bauman (1999), günümüz toplumunun, “bir kredi kartı toplumu” olduğunu vurgulayarak; tüketim toplumunda olunduğunu, yeteri kadar tüketemeyen insanların mutsuz olduklarını ve diğer insanlar tarafından dışlandıklarını söylemiştir. Bu nedenle bu araştırmada katılımcılara kredi kartlarının olup olmadığı sorulmuştur. Tablo 2.65’e bakıldığında katılımcıların, yüzde 22,2’sinin kendilerinin veya eşlerinin

bir kredi kartı varken, buna karşılık yüzde 78,8'inin de olmadığı görülmektedir.

Tüketim toplumunda yaşamak ve onun bir parçası olmak, modern toplumun kaçınılmaz sonudur. Ortaya çıkan bulgulara bakıldığında, yoksulların tüketim toplumunun bir parçası olmaktan çok uzak oldukları görülmektedir.

Tablo 2.66. Bir Ürünü Çok Beğendiğinizde ve İsteddiğinizde O Ürünü Alamama Durumuyla Karşılaşma Sıklığı

	Frekans	Yüzde
Çok Sık Karşılaşırım	257	64,3
Karşılaşmam	48	12,0
Kısmen Karşılaşırım	95	23,8
Toplam	400	100,0

Tüketim toplumunun en önemli göstergelerinden bir diğeri de beğenilen, istenen bir ürünün mutlaka elde edilmesidir. Elde edilemezse kişiler üzerinde duygu değişimleri olur. Kişi kendini eksik ve mutsuz hisseder. Bu nedenle araştırma kapsamında katılımcılara bir ürünü çok beğendiklerinde ve istediklerinde o ürünü alamama durumuyla karşılaşma sıklığı sorulmuştur. Katılımcıların yüzde 64,3'ü çok sık karşılaştığını söylerken, yüzde 12,0'ı karşılaşmadığını söylemiştir. Kısmen karşılaştırım diyenlerin oranı ise yüzde 23,8 olarak saptanmıştır. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (yüzde 88,1'i) beğenilen ve istenen bir ürünü alamama durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo 2.67. Size Göre Devlet Yoksullukla Mücadele Konusunda, Aşağıdakilerden Hangisini Seçmeli?

	Frekans	Yüzde
Hane gelirini belirli bir seviyede tutacak şekilde aylık para yardımı yapmalı	98	24,5
Temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlara aynı yardımlar yapmalı	47	11,8
İş imkânlarını arttırmalı	185	46,2
Sürekli eğitim ve mesleki kurslar düzenlemeli	60	15,0
Mevcut yardımları aynen devam ettirmeli	5	1,3
Fikrim yok	5	1,3
Toplam	400	100,0

Araştırma kapsamında yardım alan yoksullara, devletin yoksullukla mücadele konusunda hangi yolu izlemesi gerektiği konusunda soru sorulduğu ve verilen

cevaba göre araştırma bulgularının Tablo 2.67’de olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında katılımcıların, yüzde 24,5’i hane gelirlerini belirli bir seviyede tutacak şekilde aylık para yardımı yapılması gerektiğini, yüzde 11,8’i temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlara aynı para yardımının yapılması gerektiğini, yüzde 46,2’sinin iş imkânlarını artırılması gerektiğini, yüzde 15,0’ı sürekli eğitim ve mesleki kursların düzenlenmesi gerektiğini, yüzde 1,3’ünde mevcut yardımların aynen devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Bu konuda fikrim yok diyenlerin oranı ise 1,3 olarak saptanmıştır.

Adaman ve Keyder’in ‘Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma’ adlı çalışmasında benzer sorun sorulduğunu ve araştırmaya katılanların yüzde 77’si iş imkânlarının artırılması gerektiğini, yüzde 14’ü hane gelirini belirli seviyede tutacak şekilde aylık para yardımı yapılması gerektiğini, yüzde 7’si temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlara sürekli aynı yardım yapılması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık bu konuda bilgim yok diyenlerin oranı ise yüzde 2 olarak saptanmıştır.

Her iki araştırma sonuçlarına göre, yoksul olan ve yoksul yardımı olarak gündelik geçimlerini sağlayan kişilerin büyük çoğunluğu, yoksullukla mücadele konusunda iş imkânlarının artırılmasını, yardım yerine kendilerine iş verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İkinci olarak, hane gelirini belirli seviyede tutacak şekilde aylık para yardımı yapılması gerektiğini, üçüncü olarak, da sürekli eğitim ve mesleki kurslar düzenlemesi gerektiği belirtilmiştir.

Yine her iki araştırmada da sürekli aynı yardımların yapılması gerektiğini söyleyenlerin oranı da küçümsenmeyecek kadar yüksektir. Katılımcılarla yapılan görüşmede katılımcıların neden aynı yardım yapılmasını istedikleri sorulduğunda, özellikle kadınlar, eğer para alırlarsa kocalarının bu paraları ellerinden alıp, farklı harcamalarda kullanabileceğini belirterek, aynı yardımlardan yana tavır sergilemişlerdir.

2.2.3. Araştırmayla İlgili Hipotezlere Ait Çapraz Tablolar

Araştırmanın bu bölümünde birbiri ile ilişkili olduğu düşünülen değişkenlere ait çapraz tablolar ve bu tabloların değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 2.68. Cinsiyet Dağılımı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Cinsiyet Dağılımı	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Erkek	40,1	47,4	12,5	152 38,0
Kadın	60,1	30,6	9,3	248 62,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=15,201 \quad P=0,001 \quad sd= 2$$

Araştırmada “ H_1 : Yardım alan yoksulların cinsiyet durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.68), yardım alanların cinsiyet durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=15,201$ $P=0,001 < 0,05$; H_1 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan erkeklerin yüzde 40,1’i, kadınların ise yüzde 60,1’i kendini dışlanmış olarak görürken, erkeklerin yüzde 47,4’ü, kadınların ise yüzde 30,6’sı kendini dışlanmış olarak görmemektedir. Buna karşılık erkeklerin yüzde 12,5’i, kadınların ise yüzde 9,3’ü bu konuda fikirlerinin olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların cinsiyet dağılımı göz önünde bulundurularak, yapılan bir başka çapraz tabloda araştırmaya katılan erkeklerin yüzde 65,1’i, kadınların ise yüzde 78,2’si kendini yoksul olarak görürken, erkeklerin yüzde 23,0’ı, kadınların ise yüzde 19,8’i kendini yoksul olarak görmemektedir. Buna karşılık erkeklerin yüzde 11,8’i, kadınların ise yüzde 2,0’ı bu konuda fikirlerinin olmadığını belirtmiştir.

Ki-kare testi sonucundan elde edilen bulgulara göre, kadınların erkeklere oranla kendilerini daha yoksul gördüğü ve geçim sıkıntısının yükünü daha fazla hissettiği görülmüştür. Diğer bir deyişle, kadın yoksulluğunun var olduğu ya da yoksulluğun kadınlaştığı bu test sonucundan da açık bir şekilde görülmüştür.

Kadın yoksulluğunun en fazla görüldüğü yerlerin başında kentler olduğunu söylemek mümkündür. Temel kabiliyetlerden mahrum olan ve dezavantajlı konumda bulunan kadınlar, toplumsal yapıların ürettiği olumsuzlukları en çok yaşayan kişilerdir. Kadınların yaşadığı sıkıntılar ve karşılaştıkları sorunlara toplumsal hayatın

her yerinde rastlanmaktadır. Örneğin toplumun genelinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğrayan kadınlar, hane içinde cinsiyet ayrımcılığına ve şiddete maruz kalmakta, işgücü piyasasında emek sömürüsüne uğramakta, toplumsal alanlarda ise toplumsal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Açıkgöz, 2013: 59). Özellikle işgücü açısından değerlendirildiğinde enformel sektörde yoğun olarak kadınların çalıştığı söylenebilir. Şener'e göre, "eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları nedeniyle kadınların mesleki becerilerinin eksik olması, kadınların aile içindeki konumu (asıl gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri), işgücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaları bunun nedenleri arasındadır. Kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir taraftan kayıt dışı sektör geliştikçe yoksulluk/kadın yoksulluğu artmakta, öte yandan yoksulluk arttıkça kişiler güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar" (Şener, 2012: 55).

Bu nedenle kadın yoksulluğunda aşağıda belirtilen nedenlerin önemli bir payı vardır. Bunlar:

- Düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde çalışmak
- Pazarlık gücünden ve örgütlenme olanaklarından yoksun olmak
- Kayıt dışı sektörlerde ve evde istihdam olmak
- Genelde, gündelik, yarı zamanlı ya da sözleşmeli geçici işlerde çalışmak
- Krediyeye erişimden ve kaynakları kullanmaktan yoksun olmak
- İşgücü piyasasında ayrımcılık ve kötü muameleye maruz kalmak
- Evle ilgili sorumlulukları nedeniyle ücretli ekonomik faaliyetlerinin sınırlamak
- Çeşitli kurumlarda sosyo-ekonomik dışlanmaya maruz kalmak (Ecevit'den Akt. Yaşar, 2013: 227).

Yukarıda yer alan nedenlerin temel kaynağında, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde geleneksel aile yapısının hâkim olması, bu yapı içinde kadına biçilen rolün, ev işleriyle sınırlı kalması yer almaktadır. Kız çocuklarının eğitimi bu bakış açısı ile hasara uğratılmış, kız çocukları ya okula gönderilmemiş ya da okulu yarıda bırakmışlardır. Bu nedenle kadınların, erken yaşlarda eğitim hayatından soyutlanmaları, ileriki yaşlarda yukarıda kadın yoksulluğunun kaynağına yönelik sıralanan nedenlere ön ayak olmuştur.

Nasıl kadınlar, erkeklere oranla kendilerini daha fazla yoksul olarak görmüşlerse, Tablo 2.68’de yer alan araştırma bulgularına bakıldığında, benzer şekilde kadınların, erkelere oranla kendilerini daha fazla dışlanmış olarak gördükleri söylenebilir. Bu konuda Çakır (2008: 42), ‘Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması’ isimli çalışmasında yapmış olduğu araştırmayla şu sonuca ulaşmıştır:

“Kadınların, gerek eğitim ve meslek edinmedeki fırsat eşitsizliği kaynaklı insan sermayesi farklılıkları, gerekse ayrımcı uygulamalar nedeniyle çalışma yaşamında erkeklerin gerisinde olması, yaşamın diğer alanlarında aktif bir biçimde yer almalarını da engelleyen koşullar yaratmaktadır. Böylelikle kadınlar, sivil toplum örgütlerinde, sendikalarda, yerel yönetimin çeşitli birimlerinde ve ulusal siyaset alanında toplumdaki sayısal ağırlığına rağmen yeterli oranda yer alamamakta, temsil edilememektedir. Sonuç olarak kadınların çoğunlukla ekonomik, kurumsal ve politik dışlanma olgularına birbirini besleyen bir biçimde maruz kaldıkları ileri sürülebilir”.

Tablo 2.69. Eğitim Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Eğitim Durumu	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Okur-Yazar Değil	72,7	13,6	13,6	22 5,5
Okur-Yazar	65,3	22,4	12,2	49 12,3
İlkokul	52,6	42,7	4,7	192 48,0
Ortaokul	48,0	40,0	12,0	75 17,7
Lise	42,3	34,6	23,1	52 13,0
Yüksekokul	30,0	40,0	30,0	10 3,5
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$X^2=31,697$ $P=0,000$ $sd= 10$

Araştırmada “ H_2 : Yardım alan yoksulların eğitim durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.69), yardım alanların eğitim durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=31,697$ $P=0,000 < 0,05$; H_2 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanlardan okur-yazar olmayanların yüzde 72,7'si, sadece okur-yazar olanların yüzde 65,3'ü, ilkokul mezunu olanların yüzde 52,6'sı ortaokul mezunu olanların yüzde 48,0'ı lise mezunu olanların 42,3'ü ve yüksekokul mezunu olanlarınsa yüzde 30,0'ı kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Buna karşılık okur-yazar olmayanların yüzde 13,6'sı, sadece okur-yazar olanların yüzde 22,4'ü, ilkokul mezunu olanların yüzde 42,7'si, ortaokul mezunu olanların 40,0'ı, lise mezunu olanların yüzde 34,6'sı ve yüksekokul mezunu olanlarınsa yüzde 40,0'ı kendini dışlanmış olarak görmemektedir. Bu bulgulardan ve Ki-kare testi sonuçlarından anlaşılacağı üzere; eğitim seviyesi düştükçe, kişilerin kendini dışlanmış olarak hissetmeleri artmakta, eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak da, kişilerin kendini dışlanmış hissetmeleri azalmaktadır.

Tablo 2.70. Aile Yapısı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Ailede Birlikte Yaşanılan Kişi Sayısı (aile yapısı)</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Bir	42,1	47,4	10,5	19 4,8
İki	19,2	69,2	11,5	26 6,5
Üç	42,3	38,5	19,2	26 6,5
Dört	61,2	28,6	10,2	49 12,1
Beş	55,8	36,8	7,4	95 23,8
Altı ve Üzeri	55,7	33,5	10,8	185 46,3
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=19,887 \quad P=0,030 \quad sd= 10$$

Araştırmada "*H₃: Yardım alan yoksulların aile yapıları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır*" hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.70), yardım alanların aile yapıları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=19,887$ $P=0,030 < 0,05$; H_3 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların ailede birlikte yaşadıkları kişi sayıları göz önüne

alındığı da yalnız yaşayanların yüzde 42,1'i, iki kişi yaşayanların yüzde 19,2'si, üç kişi yaşayanların yüzde 42,3'ü, dört kişi yaşayanların yüzde 61,2'si, beş kişi yaşayanların yüzde 55,8'i, altı ve üzerinde yaşayanlarınsa yüzde 55,7'si kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Buna karşılık yalnız yaşayanların yüzde 47,4'ü, iki kişi yaşayanların yüzde 69,2'si, üç kişi yaşayanların yüzde 38,5'i, dört kişi yaşayanların yüzde 28,6'sı, beş kişi yaşayanların yüzde 36,8'i, altı ve üzerinde yaşayanlarınsa yüzde 33,5'i kendini dışlanmış olarak hissetmemektedir. Bu bulgulardan ve Ki-kare testi sonuçlarından anlaşılacağı üzere; ailede birlikte yaşanan kişi sayısı arttıkça, kişilerin kendini dışlanmış olarak hissetmeleri de artmakta, kişi sayısının azalmasına bağlı olarak da, kişilerin kendini dışlanmış hissetme oranları azalmaktadır. Diğer bir ifade ile geniş aile yapısına sahip hanelerde yaşayan bireyler, kendilerini daha dışlanmış hissetmektedir. Ancak, Tablo 2.70'e bakıldığında tam doğrusal ilişkinin olmadığı görülmektedir. Örneğin aile üyeleri sayısı iki olan hanelerin, yalnız yaşayan hanelere göre kendilerini dışlanmış hissetmeleri daha azdır. Frekans analizleri incelendiğinde yaşlı, dul ve boşanmış kişilerin, genelde yalnız yaşadıkları ve bu kişilerin diğer kişilere oranla kendilerini daha fazla dışlanmış olarak görmelerinden kaynaklandığı görülmüştür.

“Hanehalkı ne kadar büyük ise kişi başına tüketimin ve gelirin o derece düşük olması beklenir. Fakat bu iki değişken arasındaki nedenselliğin yönü literatürde tartışma konusudur. Büyük hanelerde yapılan tüketim harcamaları, ölçek ekonomilerinden dolayı, her zaman daha küçük hanelerde yapılan harcamalardan fazla olmayabilir. Özellikle elektrik, ısınma vb. harcamalar hane için yapıldığından hanede ne kadar çok kişi var ise kişi başına düşen harcama azalır. Diğer taraftan eğer hanedeki bireylerin çoğu gelir getiren bir işte çalışıyor ise hane büyüklüğü yoksulluğu etkileyen bir faktör olmaz. Ülkemizde geleneksel olarak da büyük haneye sahip olan bölgeler de vardır” (Karagöl, 2013: 9). Yoksul yardımı alan 400 kişi üzerinde yapılan bu araştırmada ailede birlikte yaşanan üye sayısı ile kişilerin kendilerini yoksul olarak görüp görmedikleri çapraz tablo ile karşılaştırılmıştır. Araştırmaya katılanlardan, altı ve üzerinde aile üye sayısı ile birlikte yaşayanların daha az aile üye sayısı (1, 2, 3, 4, 5) ile yaşayanlara oranla kendilerini daha fazla yoksul olarak gördükleri saptanmıştır. Her ne kadar iktisadi çalışmalar hanehalkı sayısının yoksulluğu etkileyen faktörle arasında görmese de, yoksullar üzerinde

yapılan bu çalışmada hanehalkı sayısı arttıkça, gereksinimlerinde aynı oranda arttığını ve mevcut kaynakların bu gereksinimleri karşılayamadığını, bu nedenle yoksulluğu pekiştirdiği, dolayısıyla da dışlanmaya yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 2.71. Aile Reisinin Çalışma Durumu ile Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Aile Reisinin Çalışma Durumu	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Sürekli Çalışıyor	45,9	35,1	18,9	37 9,2
Ara Sıra Çalışıyor	50,0	43,5	6,5	200 50,0
Hiç Çalışmıyor	57,1	29,4	13,5	163 48,8
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=12,956 \quad P=0,011 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_4 : Yardım alan yoksulların aile reisinin çalışma durumu ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.71), yardım alanların aile reisinin çalışma durumu ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=12,956$ $P=0,011 < 0,05$; H_4 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.71’e bakıldığında, aile reisinin çalışma durumu ile kendini dışlanmış hissetme durumu arasındaki bağlantının irdelendiği görülmektedir. Araştırmaya katılanlardan aile reisi sürekli çalışanların yüzde 45,9’u, ara sıra çalışanların yüzde 50,0’ı, hiç çalışmayanların yüzde 57,1’i kendini dışlanmış olarak görmektedir. Buna karşılık sürekli çalışanların yüzde 35,1’i, ara sıra çalışanların yüzde 43,5’i, hiç çalışmayanlarınsa yüzde 29,4’ü kendini dışlanmış olarak görmemektedir. Ayrıca yine Tabloya bakıldığında sürekli çalışanların yüzde 18,9’unun, ara sıra çalışanların yüzde 6,5’inin ve hiç çalışmayanların yüzde 13,5’inin ise bu konuda fikrinin olmadıkları saptanmıştır. Bu bulgulardan ve Ki-kare testi sonuçlarından anlaşılacağı üzere, aile reisi hiç çalışmayanların, ara sıra ve sürekli çalışanlara göre, kendilerini daha fazla dışlanmış olarak hissettikleri görülmektedir.

Tablo 2.72. Yardım Alma Süresi İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Yardım Alma Süresi	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
0-1 yıldır	31,5	57,5	11,0	73 18,2
2-3 yıldır	30,4	55,4	14,1	92 23,0
4-5 yıldır	59,5	30,6	9,9	111 27,8
6 ve daha fazla	75,0	16,9	8,1	124 31,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=61,026 \quad P=0,000 \quad sd= 6$$

Araştırmada “ H_5 : Yardım alan yoksulların yardım alma süreleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.72), yardım alanların yardım alma süreleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=61,026$ $P=0,000 < 0,05$; H_5 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların yardım alma süreleri göz önüne alındığında, yardım almaya yeni başlayanların; yüzde 31,5’i, 2-3 yıldır alanların yüzde 30,4’ü, 4-5 yıldır yardım alanların yüzde 59,5’i, 6 ve daha fazla süredir yardım alanların yüzde 75,0’ı, kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Buna karşılık yardım almaya yeni başlayanların yüzde 57,5’i, 2-3 yıldır alanların yüzde 55,4’ü, 4-5 yıldır yardım alanların yüzde 30,6’sı, 6 ve daha fazla süredir yardım alanların ise yüzde 16,9’u kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Ayrıca araştırmaya katılanlardan yeni yardım alamaya başlayanların yüzde 11,0’ının, 2-3 yıldır yardım alanların 14,1’inin, 4-5 yıldır yardım alanların 9,9’unun, altı ve daha fazla yardım alanlarınsa yüzde 8,1’inin kendilerini dışlanmış olarak hissedip hissetmemeleri konusunda fikirlerinin olmadığı tespit edilmiştir.

Bu araştırma sonucuna göre, yardım alma süresi artıkça, yoksulların kendilerini dışlanmış olarak hissetme oranları artmakta, yardım alma süreleri kısaldıkça da azalmaktadır.

Tablo 2.73. Alınan Yardımların Çevredekiler Tarafından Bilinmesi Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Alınan Yardımların Çevredekiler Tarafından Bilinmesi Durumu	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Evet Biliniyor	53,8	38,5	7,7	286 71,5
Hayır Bilinmiyor	36,0	40,0	24,0	50 12,5
Kısmen Biliniyor	59,4	28,1	12,5	64 16,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=15,987 \quad P=0,003 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_6 : Alınan yardımların çevredekiler tarafından bilinmesi ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.73), yardım alanların, aldıkları yardımları, çevredekiler tarafından bilinmesi ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=15,987$ $P=0,003 < 0,05$; H_6 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.73’e bakıldığında, alınan yardımların çevredekiler tarafından bilinmesi ile kendini dışlanmış hissetme durumu arasındaki bağlantı irdelenmiştir. Araştırmaya katılanlardan ‘evet biliniyor’ diyenlerin yüzde 53,8’i, ‘hayır bilinmiyor’ diyenlerin yüzde 36,0’ının, ‘kısmen biliniyor’ diyenlerinse yüzde 59,4’ünün kendini dışlanmış olarak gördüğü saptanmıştır. Buna karşılık ‘evet biliniyor’ diyenlerin yüzde 38,5’i, ‘hayır bilinmiyor’ diyenlerin yüzde 40,0’ı, ‘kısmen biliniyor’ diyenlerinse yüzde 28,1’i kendini dışlanmış olarak görmemektedir. Ayrıca yine tabloya bakıldığında ‘evet biliniyor’ diyenlerin yüzde 7,7’sinin, ‘hayır bilinmiyor’ diyenlerin yüzde 24,0’ının ve ‘kısmen biliniyor’ diyenlerinse yüzde 12,5’inin bu konuda fikirlerinin olmadığı görülmektedir.

Bu araştırma bulgularına bakıldığında, kişilerin yardım aldığı ve alınan bu yardımlardan çevresindekilerin haberi olduğun da dışlanmışlık hislerinin arttığını söylemek mümkündür.

Tablo 2.74. Hane Ziyaretleri ve Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Hane Ziyaretleri Esnasında Gururun İncinmesi</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Evet İnciniyor	88,2	6,2	5,6	178 44,5
Hayır İncinmiyor	23,1	66,5	10,4	182 45,5
Fikrim Yok	27,5	40,0	32,5	40 10,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$X^2=189,023$ $P=0,000$ $sd= 4$

Araştırmada “ H_7 : Yardım alan yoksulların inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretlerine yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.74), yardım alanların inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretlerine yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=189,023$ $P=0,000 < 0,05$; H_7 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Yapılan araştırmada araştırmaya katılanların, inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretleri esnasında kendilerini dışlanmış hissedip hissetmedikleri irdelenmiştir. Bu irdeleme sonucunda elde edilen bulgulara göre, ‘evet inciniyor’ diyenlerin yüzde 88,2’si, ‘hayır incinmiyor’ diyenlerinse yüzde 23,1’i inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretleri esnasında kendilerini dışlanmış olarak hissetmişlerdir. Buna karşılık ‘evet inciniyor’ diyenlerin yüzde 6,2’si, ‘hayır incinmiyor’ diyenlerin yüzde 66,5’i kendilerini dışlanmış olarak hissetmemişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılanlardan ‘evet inciniyor’ diyenlerin yüzde 5,6’sı, ‘hayır incinmiyor’ diyenlerin yüzde 10,4’ü kendilerinin dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda, fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Yapılan Ki-kare testi ve bu testten elde edilen bulgulara göre, inceleme amaçlı yapılan hane ziyaretleri, kişilerin gurunun incinmesine ve toplumdan dışlanmasına neden olmaktadır.

Tablo 2.75. Alınan Yardımların Verenler Tarafından Nasıl Görüldüğü ile Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Alınan Yardımların Verenler Tarafından Nasıl Görüldüğü	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Görev Olarak	63,9	26,9	9,2	238 59,5
Hak Olarak	35,8	51,9	12,3	162 40,5
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=31,574 \quad P=0,000 \quad sd= 2$$

Araştırmada “ H_8 : Yardım alan yoksulların aldıkları yardımları verenler tarafından nasıl görüldüğüne yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.75), yardım alanların, aldıkları yardımları verenler tarafından nasıl görüldüğüne yönelik düşünceleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=31,574 \quad P=0,000 < 0,05$; H_8 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.75’e bakıldığında, alınan yardımların verenler tarafından nasıl görüldüğü ile kendini dışlanmış hissetme durumu arasındaki bağlantının irdelendiği görülmektedir. Araştırmaya katılanlardan görev olarak tanımlayanların yüzde 63,9’unun, hak olarak tanımlayanlarınsa yüzde 35,8’inin kendini dışlanmış olarak hissettiği saptanmıştır. Buna karşılık görev olarak tanımlayanların yüzde 26,9’unun, hak olarak tanımlayanlarınsa yüzde 51,9’unun kendini dışlanmış olarak hissetmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca görev olarak tanımlayanların yüzde 9,2’sinin, hak olarak tanımlayanlarınsa yüzde 12,3’ünün kendini dışlanmış hissedip hissetmediği konusun da fikrinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yapılan Ki-kare testi ve bu testten elde edilen bulgulara göre, yardımlar ihtiyaç sahiplerine verilirken, verilen bu yardımların, verenler tarafından hak olarak görülmesi yardım alan yoksulların dışlanma hislerini azaltmaktadır. Aksi durumda bir görev, destek olarak değerlendirilmesi, kişinin kendisini bu konuda zorunlu görmesi yardım alan yoksulların dışlanma hislerini daha da arttırmaktadır.

Tablo 2.76. Oturulan Çevrede Yardımlaşma ve Dayanışma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme

Oturulan Çevrede Yardımlaşma ve Dayanışma Durumu	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Çok İyi	52,3	29,5	18,2	44 11,0
İyi	35,6	55,1	10,3	107 26,8
Ne İyi Ne Kötü	52,6	41,2	6,2	97 24,3
Kötü	70,2	21,1	8,8	114 28,5
Çok Kötü	50,0	31,6	18,4	38 9,5
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=38,953 \quad P=0,000 \quad sd= 8$$

Araştırmada “ H_0 : Yardım alan yoksulların oturdukları çevrede yardımlaşma ve dayanışma durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.76), yardım alanların oturdukları çevrede yardımlaşma ve dayanışma durumu ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=38,953$ $P=0,000 < 0,05$; H_0 Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların oturdukları çevrede yardımlaşma ve dayanışma durumları göz önüne alındığında ‘çok iyi’ diyenlerin yüzde 52,3’ü, ‘iyi’ diyenlerin yüzde 35,6’sı, ‘ne iyi ne kötü’ diyenlerin yüzde 52,6’sı, ‘kötü’ diyenlerin yüzde 70,2’si, ‘çok kötü’ diyenlerin ise yüzde 50,0’ı kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Buna karşılık ‘çok iyi’ diyenlerin yüzde 29,5’i, ‘iyi’ diyenlerin yüzde 55,1’i, ‘ne iyi ne kötü’ diyenlerin yüzde 41,2’si, ‘kötü’ diyenlerin yüzde 21,1’i, ‘çok kötü’ diyenlerin ise yüzde 31,6’sı kendini dışlanmış olarak hissetmemektedir. Ayrıca araştırmaya katılanlardan ‘çok iyi’ diyenlerin yüzde 18,2’si, ‘iyi’ diyenlerin yüzde 10,3’ü, ‘ne iyi ne kötü’ diyenlerin yüzde 6,2’si, ‘kötü’ diyenlerin yüzde 8,8’i, ‘çok kötü’ diyenlerinse yüzde 18,4’ü kendilerini dışlanmış olarak hissedip hissetmemeleri konusunda fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Bu araştırma sonucuna göre, yardım alan yoksulların ikamet ettikleri yerlerde

yardımlaşma ve dayanışma durumları ne kadar iyiye, kendini dışlanmış olarak görme durumu da o oranda düşük olmaktadır.

Tablo 2.77. Hayattan Memnun Olma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Hayattan Memnun Olma Durumu</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Evet memnunum	32,9	47,4	19,7	76 19,0
Hayır, memnun değilim	70,8	23,1	6,1	212 53,0
Fikrim Yok	31,3	56,3	12,5	112 28,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=63,583 \quad P=0,000 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_{10} : Yardım alan yoksulların hayattan memnun olma durumu ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.77), yardım alanların hayattan memnun olma durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=63,583$ $P=0,000 < 0,05$; H_{10} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.77’de araştırmaya katılanların hayattan memnun olma durumları ile kendilerini dışlanmış hissedip hissetmeme durumları çapraz tablo ile irdelenmiştir. Katılımcılardan ‘evet memnunum’ diyenlerin yüzde 32,9’unun, ‘hayır memnun değilim’ diyenlerin ise yüzde 70,8’inin kendini dışlanmış olarak gördüğü saptanmıştır. Diğer yandan ‘evet memnunum’ diyenlerin yüzde 47,4’ünün, ‘hayır memnun değilim’ diyenlerin yüzde 23,1’inin kendini dışlanmış olarak görmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Buna karşılık araştırmaya katılanlardan ‘evet memnunum’ diyenlerin yüzde 19,7’si, ‘hayır memnun değilim’ diyenlerin yüzde 6,1’i dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2.78. Kendinin Veya Eşinin Kredi Kartı Olması İle Kendini Dışlanmış Hissetmesi Durumu

<i>Kendisinin veya Eşinin Kredi Kartı Durumu</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Evet Var	38,8	43,5	17,6	85 21,3
Hayır Yok	56,2	35,2	8,6	315 78,8
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=10,340 \quad P=0,006 \quad sd= 2$$

Araştırmada “ H_{11} : Yardım alan yoksulların kendisinin veya eşinin kredi kartı olup olmaması ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.78), yardım alanların kendisinin veya eşinin kredi kartı olup olmaması ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=10,340$ $P=0,006 < 0,05$; H_{11} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların kendilerinin veya eşlerinin kredi kartı olup olmaması durumu ile kendilerini dışlanmış olarak görüp görmemesi çapraz tablo ile irdelenmiştir. Katılımcılardan ‘evet var’ diyenlerin yüzde 38,8’i, ‘hayır yok’ diyenlerden yüzde 56,2’si kendini dışlanmış olarak hissederken, ‘evet var’ diyenlerden yüzde 43,5’i, ‘hayır yok’ diyenlerden yüzde 35,2’si kendini dışlanmış olarak hissetmemektedir. Diğer yandan araştırmaya katılanlardan ‘evet var’ diyenlerin yüzde 17,6’sı ‘hayır yok’ diyenlerin ise yüzde 8,6’sı kendini dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2.79. Beğenilen Bir Ürünü Alamama Sıklığı İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Beğenilen Bir Ürünü Alamama Sıklığı</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Çok Sık Karşılaştırım	59,1	33,5	7,4	257 64,3
Hiç Karşılaşmam	33,3	43,8	22,9	48 12,0
Kısmen Karşılaştırım	44,2	43,2	12,6	95 23,8
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=19,018 \quad P=0,001 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_{12} : Yardım alan yoksulların beğenilen bir ürünü alamama sıklığı ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.79), yardım alanların beğenilen bir ürünü alamama sıklığı ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=19,018$ $P=0,001 < 0,05$; H_{12} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.79’da araştırmaya katılanların beğenilen bir ürünü alamama sıklığı ile kendilerini dışlanmış hissedip hissetmeme durumları çapraz tablo ile irdelenmiştir. Katılımcılardan beğenilen ve çok istenen bir ürünü alamama durumu ile ‘çok sık karşılaştırım’ diyenlerin yüzde 59,1’i, ‘hiç karşılaşmam’ diyenlerin yüzde 33,3’ü, ‘kısmen karşılaştırım’ diyenlerin ise yüzde 44,2’sinin kendini dışlanmış olarak hissettiği görülmektedir. Buna karşılık ‘çok sık karşılaştırım’ diyenlerin yüzde 33,5’i, ‘hiç karşılaşmam’ diyenlerin yüzde 43,8’i, ‘kısmen karşılaştırım’ diyenlerin ise yüzde 43,2’sinin kendini dışlanmış olarak görmemektedir. Diğer yandan, ‘çok sık karşılaştırım’ diyenlerin yüzde 7,4’ü, ‘hiç karşılaşmam’ diyenlerin yüzde 22,9’u, ‘kısmen karşılaştırım’ diyenlerin ise yüzde 12,6’sı kendini dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda fikrinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2.80. Alınan Yardımlar Karşılığında Kendini Bir Partiye ya da Adaya Oy Vermek Zorunda Görmesi İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Bir Partiye ya da Aday Oy Vermek Zorunda Görmesi</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Evet	68,4	24,1	7,5	174 43,5
Hayır	32,5	60,4	7,1	154 38,5
Fikrim Yok	56,9	18,1	25,0	72 18,0
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=75,536 \quad P=0,000 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_{13} : Yardım alan yoksulların alınan yardımlaş karşılığında kendilerini bir partiye ya da adaya oy vermek zorunda görmeleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.80), yardım alanların alınan yardımlar karşılığında kendini bir partiye ya da adaya oy vermek zorunda görmeleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=75,536$ $P=0,000 < 0,05$; H_{13} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.80’de araştırmaya katılanların aldığı yardımlar karşılığında kendini bir parti ya da adaya oy vermek zorunda görmesi ile kendini dışlanmış hissedip hissetmeme durumu çapraz tablo ile karşılaştırılmış. Katılımcılardan kendilerini alınan yardımlar karşılığında bir parti ya da adaya oy vermek zorunda görenlerin yüzde 68,4’ü, görmeyenlerin yüzde 32,5’i kendini dışlanmış olarak hissederken, kendilerini alınan yardımlar karşılığında bir parti ya da adaya oy vermek zorunda görenlerin yüzde 24,1’inin, görmeyenlerin yüzde 60,4’ünün kendini dışlanmış olarak görmediği saptanmıştır. Diğer yandan kendilerini alınan yardımlar karşılığında bir parti ya da adaya oy vermek zorunda görenlerin yüzde 7,5’i görmeyenlerin ise yüzde 7,1’i kendini dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda fikrinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 2.81. Kendi Aldığı Yardımlarla Başkalarının Aldığı Yardımları Karşılaştırma Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

<i>Kendi Aldığı Yardımlarla Başkalarının Aldığı Yardımları Karşılaştırma</i>	<i>Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu</i>			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
Daha Az	61,0	31,6	7,4	282 70,5
Daha Çok	35,1	45,9	18,9	37 9,3
Aynı	30,9	51,9	17,3	81 20,3
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=29,658 \quad P=0,000 \quad sd= 4$$

Araştırmada “ H_{14} : Yardım alan yoksulların kendi aldıkları yardımları başkalarının aldığı yardımlardan miktar olarak farklı olduğunu düşünmeleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.81), yardım alanların kendi aldıkları yardımları başkalarının aldığı yardımlardan miktar olarak farklı olduğunu düşünmeleri ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=29,658$ $P=0,000 < 0,05$; H_{14} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 2.81’de araştırmaya katılanların kendi aldığı yardımlarla başkalarının aldığı yardımları karşılaştırma durumu ile kendini dışlanmış hissedip hissetmeme durumu çapraz tablo ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan kendi aldığı yardımları başkalarının aldığından daha az diyenlerin yüzde 61,0’ı, daha çok diyenlerin yüzde 35,1’i aynı diyenlerin ise yüzde 30,9’u kendi dışlanmış olarak hissetmektedir. Diğer yandan kendi aldığı yardımları başkalarının aldığından daha az diyenlerin yüzde 31,6’sı, daha çok diyenlerin yüzde 45,9’u, aynı diyenlerin ise yüzde 51,9’u kendini dışlanmış olarak görmemektedir.

Ayrıca araştırmaya katılanlardan kendi aldığı yardımları başkalarının aldığından daha az diyenlerin yüzde 7,4’ü, daha çok diyenlerin yüzde 18,9’u, aynı diyenlerin ise yüzde 17,3’ü kendini dışlanmış hissedip hissetmemesi konusunda

fikrinin olmadığını söylemiştir.

Tablo 2.82. Gelir Durumu İle Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu

Gelir Durumu	Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu			Toplam
	Evet %	Hayır %	Fikrim Yok %	
0-400 TL	75,7	15,7	8,6	70 17,5
401-800 TL	81,7	11,0	7,3	109 27,1
801-1200 TL	34,1	56,9	9,0	167 41,8
1201-1600 TL	17,1	28,6	10,2	35 8,8
1601 TL ve Üzeri	26,3	36,8	36,8	19 4,8
Toplam	210 52,5	148 37,0	42 10,5	400 100,0

$$X^2=116,177 \quad P=0,000 \quad sd= 8$$

Araştırmada “ H_{15} : Yardım alan yoksulların gelir durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında bir ilgi vardır” hipotezini test etmek amacıyla gerçekleştirilen Ki-kare analizi sonuçlarına göre (Tablo 2.82), yardım alanların gelir durumları ile kendilerini dışlanmış hissetmeleri arasında ($X^2=116,177$ $P=0,000 < 0,05$; H_{15} Kabul) anlam düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılanların gelir durumları göz önüne alındığında da 0-400 TL arasında diyenlerin yüzde 75,7’si, 401-800 TL arasında diyenlerin yüzde 81,7’si, 8001-1200 TL arasında diyenlerin yüzde 34,1’i, 1201-1600 TL arasında diyenlerin yüzde 17,1’i, 1600 TL ve üzeri diyenlerin ise yüzde 26,3’ü kendini dışlanmış olarak hissetmektedir. Buna karşılık 0-400 TL arasında diyenlerin yüzde 15,7’si, 401-800 TL arasında diyenlerin yüzde 11,0’ı, 8001-1200 TL arasında diyenlerin yüzde 56,9’u, 1201-1600 TL arasında diyenlerin 28,6’sı, 1600 TL ve üzeri diyenlerin ise yüzde 36,8’i kendini dışlanmış olarak hissetmemektedir. Ayrıca araştırmaya katılanlardan 401-800 TL arasında diyenlerin yüzde 8,6’sı, 401-800 TL arasında diyenlerin yüzde 7,3’ü, 8001-1200 TL arasında diyenlerin yüzde 9,0’ı, 1201-1600 TL arasında diyenlerin yüzde 10,2’si, 1600 TL ve üzeri diyenlerin ise yüzde 36,8’i, kendilerini dışlanmış olarak hissedip hissetmemeleri konusunda fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Bu bulgulara bakıldığında asgari ücret ve asgari ücret altında gelir durumuna sahip olanlar, kendilerini daha fazla dışlanmış olarak hissederken, asgari ücret üstünde bir gelire sahip olanlarınsa, -altında olanlara oranla- daha az kendilerini dışlanmış hissetmektedir.

2.2.4. Lojistik Regresyon Analizi

Araştırmada yardım alan yoksulların, kendilerini dışlanmış olarak hissetmelerine etki eden faktörleri ve etki düzeylerini saptamak amacıyla lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2.83. Modelin Anlamlılık Düzeyi

Model Fitting Information				
	-2LL	Ki-kare	df	p
Sabit	202,645			
Final	147,513	73,82	14	< 0,001
Overall Percentage: % 67,8				

Tabloda da görüldüğü üzere modelin anlamlılığı test edilmiş ve yüzde 67,8 olarak saptanmıştır. Adımsal seçim metotlarından olabilirlik oran test istatistiğine dayalı geriye doğru eleme yöntemi (Forward LR elimination method) kullanılarak elde edilen çok değişkenli lojistik modelde:

Kişilerin kendilerini dışlanmış hissetmeleri ile cinsiyet, medeni durum, meslek ve “kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz?”, “hane ziyareti esnasında gururunuzun incindiğini düşündünüz mü?”, “kendimi toplum içinde yalnız hissederim”, “toplumda kendimi yabancı hissediyorum”, “yardım aldığım için diğer insanlar ön yargı ile bakıyor”, “kendimi değersiz hissediyorum”, “fiziksel görünümümü beğenmiyorum”, “çevremdeki insanlarla rahatlıkla kaynaşamıyorum”, “başka bir mahallede oturmak isterdim”, “konuşma üslubum ve şivem insanlara farklı geliyor”, “kılık kıyafetimden dolayı insanlar yargıyla bakıyor”, “yaşadığım çevre kirli ve gürültülüdür”, “çevremde sürekli olaylar çıkar”, “yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum”, “yardım aldığınızda çevrenizdekilerin (arkadaş, komşu vs.) size karşı tutumu nasıldır?”, “oturduğunuz mahallede yardımlaşma dayanışma ve komşuluk ilişkileri nasıldır?”, “bankaya kredi için başvurduğunuzda ret cevabı aldığınız oldu mu?”, “bir ürün beğendiğinizde onu alamama durumuyla

karşılaştınız mı?” gibi türden soru ve yargılara yönelik ilişki düzeyleri irdelenmiş, elde edilen bulgular Tablo 2.84’de ki gibi olmuştur.

Tablo 2.84. Kendini Dışlanmış Hissetme Durumu Lojistik Regresyon Analizi

	Wald	Odds Oranı (ψ)	% 95 Güven Aralığı	P-değeri
Cinsiyetiniz	3,389	0,126	0,565 - 1,381	,066
Medeni Durum	4,413	0,238	0,999 - 1,001	,036
Meslek	2,955	0,527	0,632 - 4,595	,086
Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz?	6,790	17,601	1,000 - 1,001	,009
Hane ziyareti sırasında gururunuzun incindiğini düşündünüz mü?	13,118	0,635	0,813 - 2,002	,000
Kendimi toplum içinde yalnız hissederim	12,974	1,129	0,947 - 3,812	,000
Toplumda kendimi yabancı hissediyorum	18,826	0,018	0,710 - 6,913	,000
Yardım aldığım için diğer insanlar yargı ile bakıyor	9,672	0,955	1,693 - 13,707	,002
Kendimi değersiz hissediyorum	11,306	2,132	0,458 - 0,810	,001
Fiziksel görünümümü beğenmiyorum	5,634	0,370	0,848 - 1,027	,018
Çevremdeki insanlarla rahatlıkla kaynaşamıyorum	4,677	1,078	2,635 - 39,872	,031
Başka bir mahallede oturmak isterdim	3,430	0,123	0,820 - 1,645	,064
Konuşma üslubum ve şivem insanlara farklı geliyor	12,549	0,021	0,956 - 1,066	,000
Kılık kıyafetimden dolayı insanlar yargıyla bakıyor	17,025	0,812	1,279 - 9,405	,000
Yaşadığım çevre kirli ve gürültülüdür	32,687	3,132	0,265 - 0,748	,000
Çevremde sürekli olaylar çıkar	29,374	0,453	0,732 - 4,237	,000
Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum	14,910	1,091	0,150 - 0,891	,000
Yardım aldığınızda çevrenizdekilerin (arkadaş, komşu vs.) size karşı tutumu nasıldır?	18,851	0,219	0,023 - 0,287	,000
Oturduğunuz mahallede yardımlaşma dayanışma ve komşuluk ilişkileri nasıldır?	12,974	0,017	0,139 - 0,999	,000
Bankaya kredi için başvurduğunuzda ret cevabı aldığınız oldu mu?	2,722	0,617	1,063 - 291,366	,099
Bir ürünü beğendiğinizde onu alamama durumuyla karşılaştınız mı?	3,937	2,219	0,437 - 0,921	,047
Genel Durum	50,770	0,012	0,023 - 0,664	,000

Bütün değişkenlere yönelik yapılan çoklu regresyon (Tablo 2.84) ile kişilerin kendisini dışlanmış hissetmesi yüzde 67,8 oranında açıklanabilmektedir. Bu oran

aynı zamanda bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni açıklama yüzdesi olarak görülmektedir. Bu oranın yüksek çıkmış olması, değişkenlerin doğru olduklarını göstermektedir.

Tablo 2.84'e bakıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar:

- Kişinin bekâr olması, kendisini toplumdan dışlanmış hissetme riskini 0,238 kat artırmıştır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin yoksul olduğunu düşünmesi, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 17,601 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin toplum içinde kendini yalnız hissetmesi kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 1,129 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin hane ziyaretleri esnasında gururunun incinmesi, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,635 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin bulunduğu toplumda yabancılik hissetmesi, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,018 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişiye yardım aldığı için diğer insanların yargı ile bakıyor olması, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,955 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin değersiz olduğunu hissetmesi, kendisini toplumdan dışlanmış olarak da hissetmesi riskini 2,132 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin fiziksel görüntüsünü beğenmemesi, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,370 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişinin çevresindeki insanlarla rahatlıkla kaynaşamaması, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 1,078 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)

- Kişinin konuşma üslubu ve şivesinin çevresindekilere farklı geliyor olması, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,021 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)
- Kişiyeye, çevresindeki insanların kılık kıyafetinden dolayı ön yargı ile bakması, kendisini toplumdan dışlanmış olarak hissetmesi riskini 0,812 kat artırmaktadır. (Anlamlılık Değeri = $p < 0,05$)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, her ne kadar tüm sosyal sorunların temel nedeni değilse de, önemli bir nedeni olarak, yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının, kişilerin kendilerini dışlanmış olarak görmelerinde ne kadar belirleyici olduğu irdelenmiştir.

Bu kapsamda, Türkiye’de uygulanan yardım programlarının hayırseverlik ve gönüllülük ilişkileri ile yürütülmesi temel alınarak; kişilerin, sahip oldukları demografik özellikleri, aile yapıları, yaşadıkları mekânlar, dayanışma durumları, kurumlarla ve diğer kişilerle girmiş oldukları ilişkiler referans alınmış, kendilerini dışlanmış hissedip hissetmedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece uygulamalı alan çalışması için Sivas Merkez İlçesi seçilmiş ve yoksul olan ve yoksul yardımı alan 400 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular ile yoksulların düzensiz gelire sahip oldukları, bu düzensizliğin yarattığı belirsizlik ve gerginlikle yoksulluk kültürü içine girdikleri, yeteri kadar tüketemedikleri ve buna bağlı olarak da topluma karşı yabancılaştıkları; toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel süreçlere eşit düzeyde katılamayıp, dışlanmış kişiler oldukları ortaya konulmuştur.

Özellikle çalışmanın ikinci bölümü olan saha araştırması incelendiğinde, kadınların yardım veren kuruluşlara erkeklerden daha fazla gittiği ve yoksul olduklarını kanıtlamaya yönelik daha fazla uğraş verdiği görülmüştür. Araştırmaya katılanların cinsiyet durumları göz önünde bulundurularak yapılan Ki-kare testi sonuçlarından elde edilen bulgulara göre, kadınların erkeklere oranla kendilerini daha yoksul gördüğü ve geçim sıkıntısının yükünü daha fazla hissettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, kadın yoksulluğunun var olduğu ya da yoksulluğun kadınlaştığı ve aynı zamanda kadınların erkeklere oranla kendilerini toplumda daha fazla dışlanmış hissettikleri sonucuna varılmıştır (Tablo 2.68).

Çocukluk döneminde eğitim olanaklarından yeterli düzeyde yararlanmayanların, ilerleyen yaşlarda düşük gelir elde ettiği ya da hiç gelir elde edemediği; eğitim ve dışlanma durumları göz önüne alındığında araştırma bulguları, işsiz olanların büyük çoğunluğunu kırsal kökenli olduğunu, yoksulların şuan yürürlükte olan 12 yıllık zorunlu eğitim bir yana, temel eğitime dahi sahip olamadıklarını göstermiş. Ayrıca yapılan Ki-kare testiyle de, yoksulların sahip

oldukları eğitim düzeyiyle -diğer bir deyişle nitelikleriyle- kendilerini dışlanmış olarak görmeleri arasında anlamlı bir bağ olduğu saptanmıştır. Buna göre, yoksulların eğitim düzeyi düştükçe, kendilerini dışlanmış olarak hissetmeleri artmaktadır (Tablo 2.69) .

Yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri, yardım alanların bakmakla yükümlü oldukları aile üyelerinin çokluğudur. Araştırma kapsamında yoksulların büyük çoğunluğunun altı ve üzerinde aile üyeleri ile birlikte yaşadıkları, sahip oldukları ortalama çocuk sayısının üç ve üzerinde olduğu görülmüştür. Aile üyeleri sayısı ile geçim arasında ters ilişki vardır. Aile üyeleri sayısı arttıkça, geçim düzeyi düşmekte, yoksulluk derinleşmektedir. Yapılan Ki-kare testiyle de aynı sonuçlara ulaşılmıştır (Tablo 2.70). Ayrıca her ne kadar son zamanlarda toplumsal yapıda dönüşümler yaşanmış olsa da, yoksullar arasında geleneksel aile yapısının değişmediğine, düşük ücret politikaları ve işsizliğin neden olduğu geçim sıkıntısının etkilerinin azaltılmasında, halen ‘baba ocağının’ aile yapısında önemli roller oynadığına tanıklık edilmiştir.

Yoksullar enformel sektörün yaygın olduğu işlerde ara sıra çalışan yada hiç çalışmayan, herhangi bir mesleğe ve gelir getirici bir yeteneğe sahip olmayan kişilerdir (Tablo 2.27 ve 2.28). Buna bağlı olarak yoksulların, yardımlarda dâhil aylık ortalama gelirleri çoğunlukla asgari ücret seviyesinde ve asgari ücretin altında olduğu saptanmıştır (Tablo 2.24). Özellikle araştırmaya katılanların ailede birlikte yaşadıkları kişi sayıları göz önüne alındığında (Tablo 2.23), çok düşük gelirle yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları söylenebilir.

Yoksulluk ve yoksulluğa bağlı olarak dışlanmanın en önemli sebeplerinden biri de kapasite yoksunluğudur. Eğitim düzeyleri düşük olan, ağırlıklı olarak orta yaş kategorisinde ve düşük gelire sahip olan yoksulların, bunlara bağlı olarak herhangi bir mesleklerinin ve gelir getirici yeteneklerinin olmadıkları, diğer bir deyişle iş gücü piyasasına girebilecek yeterli yapabilirliklere sahip olmadıkları, araştırma kapsamında tespit edilen diğer önemli bulgular olmuştur.

Yoksul yardımı alanların, almış oldukları yardım sürelerine bakıldığında (Tablo 2.32), altı yıl ve daha fazla süredir yardım alanların oranının yüksek olduğu, dolayısıyla da, yapılan yardımların aynı bireyler üzerinde süreklilik gösterdiği ve

yapılan Ki-kare testiyle de (Tablo 2.72) bu grubun, dışlanma hissini daha fazla taşıdığı ortaya konulmuştur.

Araştırmaya katılanların yardım aldıkları kurumların çok olmasına bağlı olarak, aldıkları yardım türlerinin de farklılık gösterdiği, yapılan görüşmelerde birçok katılımcının, gıda, yakacak, giyecek, ilaç, ev eşyası, kırtasiye, temizlik, ekmek, mutfak için doğalgaz, ısınmak için doğalgaz, odun, kömür çocuk ve nakit yardımı aldığı belirlenmiştir. Alınan bu yardımlar, yardım alanların kendileri ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı gibi, bu yardımlar arasından ağırlıklı olarak aynı olan yardımların yoksullara verildiği, fakat yoksulların aynı yardımlar yerine nakdi yardımları almayı tercih ettiği, dolayısıyla alınan yardımlarla talep edilen yardımların birbiri ile uyuşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında, aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için, gerekli olan maddi yeterliliğe sahip olmayan yoksulların, bunun sıkıntısını fazlasıyla üzerlerinde hissettikleri, özellikle bu sıkıntıların gündelik hayatın zorlukları ve gelecek kaygısıyla birleştiğinde yoksullar üzerinde ruhsal çöküntüye neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Bununla birlikte, her ne kadar alınan yardımlar, ihtiyaçların karşılanması konusunda yetersiz olsa da, yardım alan yoksulların büyük çoğunluğu, yardımların kesilmesinden hayatlarının olumsuz yönde etkileneceğini belirtmiştir (Tablo 2.37). Bu nedenle bir kısım yoksulun, almış olduğu yardımlarla gündelik hayatı geçirdiği ve yardımlara bağımlı hale geldiği, araştırma kapsamında ulaşılan ve dikkat çeken diğer önemli bir sonuçtur.

Çalışmanın kuramsal kısmında da yer verildiği üzere, yoksullara aynı yardım verilmesi, onların tercih yapma hakkının elinde alınmasına yol açar. Diğer bir ifadeyle; neyi, ne kadar ve ne şekilde alacağına kendisinin değil de, başkalarının karar vermesi, bireyin rasyonel seçimde bulunmasının önüne geçer. Çalışma kapsamında yoksullara verilen aynı yardımların fazlalığı, aynı zamanda özgürlüklerin sınırlandırılması olarak da değerlendirilebilir.

Diğer yandan, yoksulların yardım alabilmeleri için yardım kuruluşlarına başvuruda bulunmaları, gelir testi yaptırıp, varlık soruşturmasına tabi olmaları gerekmektedir. İnceleme görevlileri haneyi ziyaret ettiğinde ya da yardım eve

geldiğinde, yoksulun utanma duygularını devreye soktuğu ve çekimser davranışlar içine girdiği söylenebilir. Yoksullar, benzer duygu ve davranışları sadece yardım aldıklarında değil, aynı zamanda yardım başvurusu esnasında da göstermektedir.

Ayrıca, yoksul yardımlarının verilir verilmemesine yönelik yapılan durum tespiti incelemelerinin özel hayatı meşrulaştırdığı, gizli olanı açığa çıkardığı, yoksulun kendine ait olan mahremi yok saydığı sonucuna ulaşılmıştır. Yoksul yardımlarının dağıtım şeklinin, kamusal alanı genişlettiği, ancak bu durumun bir özgürleşme olmadığı görülmüştür.

Yine yoksulların büyük çoğunluğu, yapılan yardımların 'hak' bilinci ile değil, 'görev' bilinci ile yapıldığını, aldığı yardımların başkalarının aldığı yardımlardan daha az olduğunu buna bağlı olarak da, yardımların eşit ve adil dağıtılmadığını düşünmektedir. Araştırma kapsamında yapılan Ki-kare testleri de (Tablo 2.75 ve 2.81), bu düşünce içinde olan yoksulların, kendilerini daha fazla dışlanmış olarak gördüğünü doğrulamıştır. Bununla birlikte alınan yardımların çevredekiler tarafından bilinmesi de, dışlanmışlık hissini arttıran diğer bir unsur olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 2.73).

Yoksullar her ne kadar kentte yaşıyor olsalar da kentsel yapının özelliklerinden ziyade, kırsal yapının özelliklerini taşırlar. Yoksulların büyük çoğunluğunun kırsal alanlardan kent merkezlerine göç etmeleri ve kırsal alanla olan bağlarını tam olarak koparmamaları bu sonucu doğurmuştur.

Yoksulluğun kuşaklar arası geçişkenlik gösteren ve hatta gelecek kuşaklara da aktarılan bir olgu olduğuna yönelik düşüncelere, çalışmanın kuramsal çerçevesinde de yer verilmiştir. Araştırma kapsamında, bireylerin sahip oldukları yoksulluk kültürünün yoksulluğu derinleştiren ve süregelenleştiren bir durum olması nedeniyle, kuşaklar arası aktarılan ve gelecek kuşaklara devredilenin aynı zamanda yoksulluğun kendisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak Türkiye açısından değerlendirildiğinde, bunu genele yaymak, yoksulluk kültürü ile yoksulluğu tamimiyle bir tutmak yanlıştır. Zaten, Lewis (1971: L)'de yoksullukla yoksulluk kültürünün birbirinden farklı şeyler olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de yoksulluk kültüründen ziyade, daha yaygın olan yoksulluğun kuşaklar arası aktarımıdır. Buna, kişilerin kendisinden kaynaklı bireysel nedenlere ilave, ağırlıklı olarak yapısal nedenler kaynaklık

etmektedir. Ayrıca yoksulluk kültürünün temel tezlerinden olan, yoksullar arasında alkol kullanımı ve suça eğilimin yaygınlığı ele alınan çalışmada, düşük olduğu saptanmıştır.

Saha çalışmasında ortaya çıkan bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla, her ne kadar Türkiye’de özellikle Sivas İl Merkezde yoksulların bir arada yaşadığı “slum” tarzı yerleşim yerleri olmasa da, yoksulluk kültürü (bazı yoksullar için) şehir merkezlerindeki apartman dairelerinde, toplu konut alanlarında varlığını sürdürmektedir.

Yoksul yardımı alan ve dışlanmış olduğu ileri sürülen kişilerin, üyesi olduğu kurum ve toplulukların sayısı (Tablo 2.51) oldukça düşük seviyede kalmış, bu kişilerin ortak anlamlara, değerlere, kurallara ve sembollere sahip olmadıkları saptanmıştır. Buna bağlı olarak, yoksulların örgütlenme düzeylerinin veya toplumda yer alan diğer kurum ve topluluklarla olan ilişki düzeylerinin yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Ayrıca, her ne kadar yoksulluğun en önemli göstergelerinden biri temel gereksinimlerin yeteri kadar karşılanamamasıysa, sosyal dışlanmanın da temel göstergelerinden biri, sosyal aktivitelere yeteri kadar katılamama durumudur. Yapılan araştırmaya göre, yardım alan yoksulların sosyal aktivitelere katılım oranlarının (Tablo 2.52) yok denecek kadar az olduğu ve büyük çoğunluğunun toplumdan ayrıştığı sonucuna varılmıştır.

İçinde yaşanılan toplum bir tüketim toplumdur. Tüketim toplumu bir tasarruf cüzdanı değil, kredi kartı toplumdur. Bir şimdi toplumdur. Bekleyen değil isteyen bir toplumdur. Tüketim toplumunda yoksul olmak, aynı zamanda dışlanmış olmak demektir. Bauman (1999)’a göre “yoksulluk, normal yaşam olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. İstenilen düzeyde olmama demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılma, hayattın sunmak zorunda olduğunu almamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır”. Araştırma bulguları yoksulların tüketim toplumunun kendisinden beklenen davranışları gösteremediğini, yetirememenin ve erişememenin verdiği duygusal tepkiyle mutsuz bir hayat sürdürdüklerini göstermiştir. Yoksulların

yarısından fazlasının, şuan için hayatlarından memnun olmadığı (Tablo 2.54), bu durumun da dışlanmışlık hissini arttırdığı saptanmıştır (Tablo 2.77).

Tüketim toplumunda yoksulluk içinde yaşamının neden olduğu en önemli sonuçlardan biri de, kişinin kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmasıdır. Yoksulların önemli bir kısmının; kendini toplumda yalnız hissettiği, yaşamı amaçsız ve anlamsız gördüğü, gelecek kaygısı taşıdığı, kendilerini değersiz hissettiği, çevresindeki insanlarla rahatlıkla kaynaşmadığı, çevresindekilerin ön yargılarıyla karşılaştıkları, kurumsal hizmetlerden yeteri kadar faydalanamadıkları, başka bir semt ve başka bir şehirde yaşam arzusu içinde oldukları görülmüştür.

Dolayısıyla yoksullar, hayal ettikleri geleceğe ulaşabilme konusunda umutsuzdurlar ve onlar arasında düşüncelerin gerçekleştirilebilir olduğuna yönelik inanç, yok denecek kadar azdır. Genel olarak yaşamın amaçsız olduğu düşüncesine kapılıp, insanın geleceğinin kendisinin değil de, dış etkenlerin, yazgının, şansın ya da kurumların belirlediğine inanırlar. Mevcut koşullarının değiştirilmesi konusunda en büyük rolün kendilerinde değil de, kendileri dışındaki faktörlerde (devlette) aramalarının nedeni de budur.

Kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması, beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranması, kendine yabancılaşmasıyla sonuçlanır. Yoksullar kendi gerçekliğinin farkında olmayan kişilerdir. Toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançlar belli bir süre sonra onlar için bir anlam ifade etmez. Bu yönüyle de yoksullar topluma karşı yabancılaşan, diğer bir deyişle toplumsal ilişkilerden dışlanan ya da yalnız kalma duygusu içinde olan kişilerdir.

Özetlenecek olursa, Türkiye’de uygulanan sosyal yardım programlarının sosyal hakların dışında gönüllülük ve hayırseverlik şeklinde olması başka bir deyişle, “yoksullukla mücadelenin, sosyal hak anlayışını dışlayacak bir biçimde piyasayla hayırsever arasına sıkışıp kalması...” (Buğra, 2008: 275) yardımların geçici ve bu geçiciliklerin aynı bireyler üzerinde tekrar etmesi ile süreklilik gösteren bir anlayış üzerinde süregelenleşmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye’de uygulanan sosyal yardımların bireyler arasındaki eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklere bağlı olarak

dışlanmaları arttırmıştır. Yoksullar sosyal ilişkiler ağının dışına itilerek dışlanmış, mevcut koşulları değiştirebilecek yeterliliklerden kısmen veya tamamen yoksun kalmıştır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele aracı olan yoksul yardımları, aile ve iş planlamalarında, kurumlarla olan ilişkilerde ve bunlar etrafında şekillenen davranış kalıplarında önemli roller oynamaktadır.

Türkiye’de ‘Yoksulluk Halleri’ ‘Nöbetleşe Yoksulluk(ta)’ mekânsal hareketliliğin son dalgası olarak nöbet tutmaya başlayan ama aradığını bulamayan, buna karşılık çaresizliğin bir sonucu olarak yoksulluk kültürü içine girmiş mekânsal ayrışmalar ve sosyokültürel (bireysel) bilinç farklılıkları ile de dışlanmış müebbet yoksulluktur. “...Türkiye’deki genel yoksulluk modeli değişmemiştir ve yoksulluk toplumun genelindeki yaygınlığını sürdürmektedir; bununla birlikte, sosyal tabakalaşmanın en alt tabakasındaki bir kısım yoksulun hayat koşulları kötüleşmekte ve sosyal dışlanma şeklinde adlandırılabilir bir konuma itilmektedir. Daha açık anlatımla, eskiden geçerli olan ve büyük oranda enformellikten beslenen toplumsal içirme (bütünleşme) unsurları en alttakiler için artık aynı işlevi görmemektedir” (Yılmaz, 2008: 135).

Türkiye’deki yoksulluk sorunu yapısal öğelerle derinleşen ve kültürel öğeleri ağır basan bir hal almaya başlamıştır. “Yoksullar ülkede hâkim olan gelir dağılımı, istihdam yapısı, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliğin kurbanı konumundadır” (Yılmaz, 2008: 128). Bu durum bireylerin kişiliklerine veya belli bir toplumsal grubun özelliklerine yansımış durumdadır. Yoksulların, yoksul yardımlarına bel bağlayarak gündelik geçimlerini sürdürme eğilimleri vardır. Bu durumda onların dışlanmalarına neden olmaktadır. Çünkü yoksul yardımları hak temelli değildir. Oysa sosyal programların amacı; sosyal devletin temel amaçlarından biri olan, toplum ve bireyleri yoksulluktan kurtararak, güvensizlik alanını daraltmak ve herkesin kendi kaderine hâkim olmasını sağlayacak koşulları ve ortamı hazırlamaktır. Diğer bir deyişle, “ülkenin her yurttaşının, elden geldiğince çalışmak ve katkıda bulunmak şartıyla, herhangi bir sebepten –hastalık, kaza, işsizlik ya da yaşlılık- dolayı çalışmadığı ve kendisinin ve kendisine bağlı olanların onurlu bir şekilde yaşaması için yeterli geliri sağlayamadığında onu yoksulluktan kurtaracak bir gelir, kendisine ait hiçbir şeyi olmasa dahi yeterli olacak ve kendisine ait bir şeyi olduğunda hiçbir varlık

soruşturması tarafından kesilmeyecek bir gelire sahip olmasını sağlayacak bir sosyal güvenlik planı oluşturmalıdır” (Bauman, 1999: 71).

Türkiye sıkça ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizler gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırmakta, ülkedeki ortalama gelire sahip insanların yoksullaşmasına bunun yanında düzenli bir işi ve sabit bir geliri olmadığı için yoksulluğu şiddetle yaşayan bu yüzdende “derin yoksulluk” olarak adlandırılabilir insanların da giderek artan bir oranda çoğalmasına neden olmaktadır. Bu durum; bireyleri giderek yardıma bağımlı hale getirmekte, dışlanma hislerini güçlendirmektedir. Bu his onları yoksulluk kültürü içine çekerek toplumsal bütünleşmeye yönelik oluşturulan sosyal ilişkilerde kendine özgün davranış kalıpları üretmektedir. Diğer bir deyişle, “yoksulluk kültürünün birey düzeyinde izdüşümlerine bakıldığında (...) bireyin kendisini toplumdan dışlanmış hissetmesi, çaresizlik ve başkalarına bağımlı olmanın getirdiği aşağılık duygusu öne çıkmaktadır” (Bilen ve Şan, 2006: 169).

Türkiye’de; eğitimden, ekonomiye, siyasetten, kültüre kadar her şey değişti. Hatta yardımlar bile değişti. Ama tek bir şey değişmedi: O da yardımlar konusunda uygulanan hükümet politikalarının, kişilerin oy verme tercihini etkilemeye dönük olması.

Öneriler:

Eğer, mevcut yardımlar üzerinden bireylerin taşımış olduğu dışlanmışlık hissini giderecek çözüm önerileri getirilmek istenirse, ayrı bir başlık ve ayrı bir çalışma altında bunun yapılması gerektiği söylenebilir. Bu nedenle problemin çözümü konusunda mevcutta var olan yardım programlarından değil, tamamıyla modern, insan onuruna yakışır, ayrımcılığa yer vermeyen ya da böyle bir izlenime yol açmayan, hak temelli yardım programlarından başlanması en doğrusu olacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü olan kuramsal çerçevede, tarihte de uygulaması olan ve günümüze gelindiğinde modernize edilen asgari/minimum gelir dayanak alınarak yapılan ve Avrupa’da birçok ülkede yürürlükte olan, yardım programlarına yer verilmiştir. Problemin çözümüne yönelik başlangıç noktasının da bu olması gerekir. Çünkü, zaten yapısal bir sorun olan yoksulluk ve yoksulluğa bağlı dışlanmanın çözümü de yapısal olmalıdır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluğun en önemli nedeninin işsizlik olarak görülmesi, enformel sektörde çalışan kişilerin fazlalığı, gün geçtikçe çalışan kesiminde artan oranda yoksullukla karşı karşıya kalması, iş gücü piyasasına katılım için gerekli yapabilirliklere sahip olamama, olanlara yönelik yoksulluktan kurtulacak düzeyde istihdam alanlarının yaratılmaması, yoksul yardımlarına yönelik programların, yoksulluk ve yoksulluğa bağlı dışlanma konusunda, etkin bir araç olarak devreye girmesini zorunlu hale getirmiştir.

İhtiyaca uygunluğu tartışılan, kaynak israfına sebep olan, stok, dağıtım gibi maliyetler içeren ve ağırlıklı olarak aynı yardımlardan oluşan, belirli aralıklarla yapılan, yetersiz kalan, yoksulluğun etkisini azaltmadığı gibi dışlanmaya yol açan mevcuttaki yardımların yerine, yoksulluk sınırı altında yaşayanları kapsayacak şekilde, asgari gelir hakkının bir yardım politikası olarak benimsenmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, insan ihtiyaçlarını karşılayacak ve aylık olacak şekilde asgari/minimum gelir, yoksullukla mücadele aracı olarak hükümet politikaları arasında yerini almalıdır. Ayrıca yardım almak insan hakkı ise, yapılan yardımları hanenin durumuna göre değil de, kişilerin durumu göz önünde bulundurularak yapılmalı.

Elbette yalnızca asgari/minimum gelirin verilmesi de yeterli değildir. Zaten doğru da değildir. Yoksulluk içinde yaşayanlara belirli bir meslek ve gelir getirici yetenekler kazandırılmalı. Yapabilirlikleri arttırılmalı. Almış oldukları yardım miktarları ile işgücü piyasasına katılım eğilimleri arasında bağlantı kurulmalı. Özellikle çalışabilecek düzeyde olanlara yönelik gerekli motivasyonlar sağlanmalı.

Bu kapsamda kadınlara ayrı bir önem verilmeli, onlar için yeni politikalar geliştirilmeli. İş gücü piyasasına katılmayan, eğitim olanaklarından eşit düzeyde yararlanamayan, zamanının büyük bir bölümünü ailenin ve çocukların bakımı için harcayan kadınlara, yeni iş olanakları yaratılmalı. Çocuklarının bakımı için her mahallede devlet aracılığıyla, yuva, kreş, anasınıfı veya gündüz bakımevi açılmalı. Bu bakım evleri sadece çocuklar için değil, engelliler ve yaşlılar için de olmalı. Böylece aile içinde gelir getiren kişi sayısı arttırılmış olup, aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gerekli yeterlilik sağlanacaktır.

Şiddet gören kadınlar için, mevcutta var olan sığınma evleri sayısı artırılıp, daha modern hale getirilmeli. Gerek bu tür kurumlarda, gerekse de yardım programlarında çalışacak personelleri belirlerken avukat, sosyolog, sosyal çalışmacı psikolog gibi bireyler, aile kurumuyla ve toplumla ilgili, alanında uzman kişilerden seçilmeli.

Kültür, sanat ve spor dallarında faaliyet gösteren kurum, kuruluş ve toplulukların sayısı artırılmalı, bu tür oluşumlara yoksulların katılımı sağlanmalı. Kent merkezlerinde yapılan sosyal ve kültürel faaliyetler, yoksulların ağırlıklı olarak yaşadığı alanlara kaydırılmalı.

Son olarak, yoksul yardımları günü kurtarmaya yönelik kaygılardan uzak tutulmalı. Siyasete alet edilmemeli ve siyasetten tamamen ayrıştırılmalıdır.

Paine, “Dünyanın herhangi bir ülkesinde, benim yoksulum mutludur” denebiliyorsa; “hapishanelerinde mahkum, sokaklarında dilenci yoksa; yaşlılar sefil, vergiler ezici değilse... ne zaman bunlar söylenebilirse, işte o zaman o ülke anayasası ve yönetimi ile iftihar edebilir” demektedir (Paine'den Akt. Bauman: 1999).

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Reşat (2013), **Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör**, Altınpost Yayınları, Ankara.
- AÇIKGÖZ, Reşat ve YUSUFOĞLU, Şükrü Ömer (2012), “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı:1, s. 76-117.
- ADAMAN, Fikret (2010), “Yoksulluk-Sosyal Dışlanma-Mikrokredi: Türkiye’den Kimi Kesitler”, **Mikrokredi ve Yoksulluk: Yoksulluğun Olmadığı Bir Dünyaya Doğru** (Ed. İzzet Lofça vd.), Kahramanmaraş Valiliği, Yayın No:8, s.40-53.
- ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu**, İnternet Adresi: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf Erişim Tarihi: 26.09.2014
- ADEMA, Willem (2006), “Social Assistance Policy Development and The Provision of A Decent Level of Income in Selected OECD Countries”, **OECD, DELSA/ELSA/WD/SEM, 2006/7**.
- AKDEMİR, Ali (2008), “Yoksulluğun giderilmesinde STK’ların Rolü”, **Dernekler Dergisi**, Sayı 5.
- AKSAN, Gamze (2009), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, Yaşar İstiklal (2002), “Yoksulluk: Terminoloji Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, ed. Coşkun Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu, Ankara, s. 39-69.

- AKYÜZ, Ferhat (2008), “Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Say. 1/5, s. 58-70.
- ALAGH, K. Yoginder (1992), “Growth Performance Of The Indian Economy, 1950-89: Problems Of Employment And Poverty”, **The Developing Economies**, Vol. 30 (2), pp. 97-116.
- ALTUNTAŞ, Betül (2003), **Mendile, Simate, Boyaya, Çöpe...: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ANGEL-URDINOLA, Diego, HAIMOVICH, Franciso ve ROBAYO, Monica (2009), “Is Social Assistance Contributing to Higher Informality in Turkey?”, http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1277211666558/bpg_SocialAssistance.pdf (19.06.2014).
- ASAGM (2010), **Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü: Türkiye’de Kamusal Sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması**, Genel Yayın No: 144, Ermat Matbaacılık, Ankara.
- ASPB (2012), **SYDGM 2011 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara.
- ASPB (2014), **2013 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara.
- ASPB (2015), **2014 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara.
- ATKINSON, A B (1998), “Social Exclusion Poverty and Unemployment”, **Exclusion, Employment and Opprtunity**, (Ed. Atkinson, A B., Hills, J), CASEpaper 4, London: Center for Analysis of Social Exclusion.
- AYTAÇ, Ömer (2013), “Yoksulluk Kenstsel Sınıfsaltı ve Sosyal Dışlanma: Modern Kentlerde Sınıfsal/Mekânsal Yarılama ve Suçlaştırılma Mekanizmaları”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, ed. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 65-124.
- AYTAÇ, Ömer ve İLHAN, Süleyman (Ed.) (2013), **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, Birleşik Yayınevi, Ankara.

- BALABAN, Utku (2014), "Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Sosyal İçerme Uygulamaları: 2000'li Yıllara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", **Mülkiye Dergisi**, 38 (1), s. 103-149.
- BALCI, G. Şebnem (2001), "Güvenceli Asgari Gelir", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- BALCI, G. Şebnem (2010), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Fransız Hukukundan Bir Örnek: Tutunma Geliri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 42, Mart 2010, s. 33-52.
- BALCI, Gökçeoğlu Şebnem (2007), **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Dost Kitabevi, Ankara.
- BALCI, Şebnem (2002), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed. Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara, s. 477-489.
- BALOĞLU, Burhan (2006), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi**, Der Yayınları, İstanbul.
- BARRİENTOS, Armando and SHEPHERD, Andrew (2003), "Chronic Poverty and Social Protection", **CPRC Conference on Chronic Poverty**, University of Manchester, April.
- BAUMAN, Zygmunt (1999), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- BAYRAM, Nuran et al. (2011), "Measuring Social Exclusion: a Study from Turkey", **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol. 2, No. 3, September, p. 285-298.
- BAYRAM, Nuran Vd. (2010), "Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma", **"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Ekim, Cilt: 12, Sayı: 04, s. 79-92.
- BEAUDOİN, M. Steven (2007), **Poverty in World History**, Routledge, London and New York.

- BECK, Ulrich (1992), **Risk Society Towards a New Modernity**, Sage Publications, London.
- BENASSÍ, David ve MÍNGİONE, Enza (2007), “İtalyan Refah Sisteminde Sosyal İçerme Amaçlı Asgari Gelir Desteğini Denemek”, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul s. 128-133.
- BIÇKI, Doğan (2011), Kentsel Yeniden Yapılanma Çerçevesinde Mekânsal Yarılma, Kentsel Yoksulluk ve Türkiye”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, ed. M. Zencirkıran, Dora Yayınları, Bursa.
- BIÇKI, Doğan (2013), “Kentsel Yoksulluğun Kültüralist Okumaları”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, ed. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 143-166.
- BİLEN, Mahmut ve ŞAN K. Mustafa (2006), “Yoksulluk Kültürü ve Türkiye’de Yoksulluk Sorunu”, **Sivil Toplum Dergisi**, 4 (13-14), s. 167-178.
- BLOCK, Fred and SOMERS, Margaret (2003), “In the Shadow of Speenhamland: Social Policy and the Old Poor Law”, **Politics & Society**, Vol. 3x, No: x, pp. 1-41.
- BONNY, Yves and BOSCO, Nicoletta (2002), “Income support measures for the poor in European cities”, in **Social Assistance Dynamics in Europe**, “National and local poverty regimes”, ed. Chiara Saraceno, The Policy Press, Bristol, pp. 81-126.
- BORA, Aksu (2011), “Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin”, ed. Necmi Erdoğan, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 97-132.
- BOSCH, Del Van et al. (1993), “A comparison of poverty in seven European countries and regions using subjective and relative measures”, **Journal of Population Economics**, (6), pp. 235-259.

- BRONWYN, Boon (2011), **Social Exclusion and Poverty: Translating Social Capital into Accessible Resources**, Social Policy & Administration, Vol. 45, No. 5, October.
- BUĞRA, Ayşe (2005), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman raporu**, Aralık.
- BUĞRA, Ayşe (20011), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUĞRA, Ayşe (2007), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, **Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Tes-İş Dergisi, Haziran, s. 75-77.
- BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar (2003), “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu**, Ankara.
- BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar (Der.) (2010), **Sosyal Politika Yazıları**, Çev: Yakut Burcu vd., İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUĞRA, Ayşe ve SINMAZDENİR, Tolga N. (2007), “Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği”, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev: İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 85-114.
- BUĞRA, Ayşe, ve KEYDER, Çağlar (Der.) (2007), **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BURCHARDT, Tania, LE GRAND, Julian and PİACHAUD, David (1999), “Social exclusion in Britain 1991-1995”, **Social Policy and Administration**, 33 (3). pp. 227-244.
- BYNNER, John (1998), “Use of Longitudinal Data in the Study of Social Exclusion”, **OECD: Centre for Educational Research and Innovation**, <http://www.oecd.org/els/edu/ceri/conf220299.htm>.
- CANSUYU YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ (2010), **Türkiye’de Yoksulluk Algısı Araştırması: Yardımseverlerin Yoksulluk Algısı Yoksulların Yoksulluk Algısı**, Anıl Grup Matbaacılık, Ankara.

- CDDK (2009), “Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi”, **Araştırma ve İnceleme Raporu Özeti**, Say. 2009/4, Ankara.
- CİRHİNLİOĞLU, Zafer (2003), “Eşitsizlikler, Kalkınma Sorunları ve Terör”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Cilt: 27 No: 2, s. 159-173.
- COMMINS, Patrick (1995), “Social Exclusion in the Context of the European Union’s Third Poverty Programme”, **Druzboslovne Razprave**, Vol. XI, No. 19-20, pp. 137-150.
- COŞKUN, Selim ve TİRELİ, Münir (2008), **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, Selim, GÜNEŞ, Samet ve ORTAKAYA Fatih (2011), “Asgari Gelir Desteği ve Türkiye’de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13/3, s. 129-158.
- COSTA, Da Bruto Aifredo (1977), “Social exclusion and the new poor: Trends and policy initiatives in Western Europe”, **Social exclusion and anti-poverty policy: A debate**, ed. Charles Gore and José B. Figueiredo, International Institute for Labour Studies, ILO Publications, Geneva, pp. 59-63.
- CPRC (2006), **The Chronic Poverty 2004-5 Report**, Manchester.
- ÇAKIR, Özlem (2002), “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 4, Sayı: 3, s.83-104.
- ÇAKIR, Özlem (2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Temmuz-Aralık, s. 25-47.
- ÇALCALI, Önder (2012), “Yoksullukla Mücadelede Devletin Rolü: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, **MEMLEKET Siyaset Yönetim**, C.6 S.16 2011/16, s. 189-233.
- ÇENGELCİ, Ethem (1998), **Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun Türk Sosyal Güvenlik ve Sosyal Hizmetler Yönetim Sistemi İçindeki Yeri**, Aydınlar Matbaacılık, Ankara.

- ÇİĞDEM, Ahmet (2011), “Yoksulluk ve Dinsellik”, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 203-248.
- ÇUKUR, Şafak Cem (2008), “Yoksulluğun Psikolojisi: Yoksulluğun Sosyal Bilişsel Olarak Yapılandırılması ve Sosyal-Duyusal Sorunlarla İle İlişkisi”, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, ed. Nurgül Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 97-162.
- DANSUK, Ercan (1997), **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi**, DPT Uzmanlık Tezi, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf> (03.02.2014).
- DEANE, Mitchell (1991), **The Constitution of Poverty: Toward Genealogy of Liberal Governance**, Rutledge, London.
- DEL CASTILLO, Isabel Yopez (1994), A Comparative Approach to Social Exclusion: Lessons from France and Belgium, in: **International Labour Review**, 133, 5-6, pp. 613-633.
- DPT (2000), “VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu”, **Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu**, Ocak, Ankara.
- DPT (2007), **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele**, “Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013, DPT: 2742, ÖİK: 691, Ankara.
- DREWNOWSKI, Jan (1977), “Poverty: It’s Meaning and Measurement”, **Development and Change**, 8/2, 183-206.
- DUFFY, Katherine. (1995), **Social Exclusion and Human Dignity in Europe**, Council of Europe, Brussels.
- EARDLEY, Tony, BRADSHAW, Jonathan and DITCH, John et al (1996), **Social Assistance in OECD Countries**, HMSO, London.

- EKDEMİR, H. Şadi (2009), **Avrupa Birliği - Türkiye - Uluslar Arası Sosyal Güvenlik Uyum Ve Eşgüdüm Normları**, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- ERDEM, Ilgın (2006), “Avrupa’da Asgari Gelir Uygulamaları”, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu Araştırma Raporu**, <http://www.spf.boun.edu.tr/> (Erişim tarihi: 20.08.2014).
- ERDEM, Tevfik (2003), “Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Çalışma: Ankara Kent Yoksulları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERDOĞAN, Necmi (2001), “Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar”, **Yoksulluk ve Yoksunluk, Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, İstanbul, Sayı: 89, s. 7-21.
- ERDOĞAN, Necmi (2011), “Garibanların Dünyası: Türkiyede Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar”, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 29-46.
- ERDOĞAN, Necmi (2011), “Yok-sanma: Yoksunluk-Mâduniyet ve Fark Yaraları”, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 47-96.
- ERDOĞDU, Seyhan (2004), “Sosyal Politikada “Avrupalı” Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı: 75.
- ERDOĞDU, Seyhan ve KUTLU, Denizcan (2014), “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Çalışma ve Toplum**, 2014/2, s. 2-114.
- ERGİL, Doğu (1978), “Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:33, Sayı:3, s. 93-108.
- EROL, Metin (2002), **Sanayileşme ve Ekonomik Gelişmenin Sosyolojisi**, Nobel Yayınları, Ankara.

- ESPİNG-ANDERSEN, Gosta (2010), “Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri”, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev: İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 33-54.
- ESTİVİLL, Jordi (2003), “Concepts and Strategies For Combating Social Exclusion: An Overview”, **ILO**, Portugal.
- FİGARİ, Francesco, HAUX Tina, MATSAGANİS Manos and SUTHERLAND Holly (2010), **Coverage and Adequacy of Minimum Income Schemes in the European Union**, EUROMOD Working Paper, No. EM8/10, University of Essex.
- FRIEDMANN, John (2011), “Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları”, **Ekonomi**, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 17, Ankara, s. 141-158.
- GİDDENS, Anthony (2000), **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çev. Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GİDDENS, Anthony (2002), **Sağın ve Solun Ötesinde**, “Radikal Politikaların Geleceği”, Çev: Müge Sözen ve Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul.
- GORDON, David et al. (2000), **Poverty and Social Exclusion in Britain**, Joseph Rowntree Foundation, University of Bristol.
- GORDON, David, SPİCKER Paul, and LEGUIZAMÓN Alvarez Sonia (eds) (2006), “The international glossary on poverty”, **CROP International Studies in Poverty Research**, Zed Books, London.
- GOUGH, Ian (2010), “Güney Avrupa’da Sosyal Yardım”, **Sosyal Politika Yazıları**, Çev: Yakut Burcu vd., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 231-260.
- GÖKBAYRAK, Şenay (2005), “Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, say. 80.
- GÖKBAYRAK, Şenay (2006), “Göçmen Grupların Sosyal Hakları”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı: 89.
- GÖKÇE, Birsen (2004), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınevi, Ankara.

- GÜL, Hüseyin ve GÜL, Sallan Songül (2008), “Türkiye’de Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve İstihdam”, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, der. Nurgün Oktik, Yakın Kitapevi, İzmir, s. 361-396.
- GÜL, Hüseyin, GÜL, Songül Sallan (2008), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Çalışmaları”, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, der. Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, s. 57-96.
- GÜL, Hüseyin, GÜL, Songül Sallan ve MEMİŞOĞLU, Dilek, (2007), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama**, der. Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Nobel Yayınları, Ankara, s. 246-283.
- GÜNDER, Zeynep (2013), “Türkiye için Asgari Gelir Desteği Programı Önerisi ve Yoksullukla Mücadelede Verimliliği”, **TİSK Akademi**, 2013/II, s. 92-117.
- GÜNDOĞAN, Naci (2008), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele” **Ankara Sanayi Odası**, Ocak/Şubat, s. 42-56.
- GÜNGÖR, Fatih ve ÖZUĞURLU Metin (1997), “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme Ve Toplum Araştırmaları Merkezi**, Tartışma Metinleri, http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php (11.06.2014).
- GÜRSES, Didem (2007), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Haziran, s. 59-74.
- HAAN, Arjan De (1998), “Social Exclusion: An Alternative Concept for the Study of Deprivation?”, **IDS Bulletin**, Vol. 29 Number 1, pp. 10-19.
- HAAN, Arjan De (1999), Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation, Department for International Development, London.
- HAAN, Arjan De (2011), Social Exclusion And The Road Not Taken: An Insider Account Of Conceptual Travel Within Development Practice, **Chronic Poverty Research Centre**, Working Paper, july, No: 218.

- HACIMAHMUTOĞLU, Hande (2009), **Türkiye’deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi**, DPT Yayın No:2803, Ankara.
- HAK-İŞ (2002), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ed. Coşkun Can Aktan, Hak-İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.
- HEIKKILA, Matti, MOISIO, Pasi and RITAKALLIO, Veli-Matti et al (2006), **Poverty Policies, Structures and Outcomes in the EU 25**, “Report for the Fifth European Round Table on Poverty and Social Exclusion”, Gummerus Printing, Vaajakoski, Finland.
- HÖLSCH, Katja and KRAUS, Margit (2003), **Poverty Alleviation and the Degree of Centralisation in European Schemes of Social Assistance**, ZEW Discussion Paper No. 03-16, March.
- ILO (1997), **Social, exclusion and anti-poverty policy: A debate**, Geneva.
- IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih (2001), “Kent Yoksullarının Ağ ilişkileri: Sultanbeyli Örneği, **Yoksulluk ve Yoksunluk, Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 89, s. 31-61.
- IŞIK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, M. Melih (2011), **Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İLHAN, Süleyman (2013), “Kentsel Yoksulluğun Anlam Dünyası”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, der. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 169-220.
- İNSEL, Ahmet (2000), “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen’in Etik İktisat Önerisi”, **Emek Piyasaları ve Üretim Süreçleri, Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 89, s. 7-21.
- İNSEL, Ahmet (2001), “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, **Yoksulluk ve Yoksunluk**, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 89, s. 62-72.
- İNSEL, Ahmet (2007), “İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri”, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev: İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 37-50.

- KABAŞ, Tolga (2006), “A. Sen’in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:17, Sayı: 60-61, s. 77-92.
- KALAYCI, Hakkı (2007), **Yetiştirme Yurtlarındaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Temmuz.
- KARAGÖL, T. Erdal vd. (2013), Türkiye’de Sosyal Yardım Yararlanıcılarını Belirleyen Faktörler, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15/1 (2013), s. 1 – 22.
- KARAMESİNİ, Maria (2007), **The Southern European Social Model: Changes and Continuities in Recent Decades**, International Institute for Labour Studies, Geneva.
- KAYA, Ayhan (2000), “Azınlıklar ve Çok Kültürlülük”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, MARSHALL, Humphrey Thomas ve BOTTOMORE, Thomas, Çev. Ahmet Kaya, Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 135-180.
- KAYA, Ersin (2010), **Yoksullukla Mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin Sosyal Yardım Modeli**, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.
- KESGİN, Bedrettin (2012), **Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Hizmet**, Açılım Kitap, İstanbul.
- KESGİN, Bedrettin (2013), **Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım**, Açılım Kitap, İstanbul.
- KILIÇ, Ramazan ve ÇETİNKAYA, Şahin (2012), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 34, Aralık, s. 93-114.
- KILMURRAY, Avila (1995), “Beyond the stereotypes”, **Social Exclusion, Social Inclusion, Democratic Dialogue**, Report no:2, Belfast, November, pp. 32-38.
- KIZILÇELİK, Sezgin ve ERJEM, Yaşar (1996), **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevleri, İzmir

- KLEİNMAN, Mark (2010), Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim”, **Sosyal Politika Yazıları**, Çev: Yakut Burcu vd., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 159-193.
- KORAY, Meryem (2001), “Gerçekliklerin Stilize Edildiği Bir Dünyada Ötekileşen Yoksulluk”, **Yoksulluk ve Yoksunluk, Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, İstanbul, Sayı: 89, s. 218-241.
- KOVANCI, Onur (2003) **Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:30, Ankara.
- KÖSE, Begüm (2009), “Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk”, ed. Nurşen Adak, **Sosyal Problemler Sosyolojisi, Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler**, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 215-248.
- KUIVALAINEN, Susan and HEIKKILA, Matti, (2006), “Existence and Nature of Poverty Policy Programmes”, eds. Heikkilä, M. et al., **Poverty Policies, Structures and Outcomes in the EU 25, Report for the Fifth European Round Table on Poverty and Social Exclusion 16-17 October 2006**, Ministry of Social Affairs and Health, Tempera, Finland, pp. 24-48.
- KULAK, Önder (2011), “Karl Marx’ta Yabancılaşma, Meta Fetişizmi ve Şeyleşme Kavramları”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl: 14, Sayı: 55, Kasım, Aralık, Ocak 2010-11, s. 33-62.
- LAÇİNER, Ömer (2011), “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 313-324.
- LEWIS, Oscar (1971), **İşte Hayat**, Çev: Belirtilmemiş, E Yayınları, İstanbul.
- LORDOĞLU, Kuvvet (1998), “Türkiye’de Enformel İstihdam ve Bir boyut”, **Türk Endüstri İlişkileri Derneği, III. Uluslararası Endüstri İlişkileri Kongresi**, TUHİS Yayınları, s. 239-248.
- MACPHERSON, Stewart and SİLBURN Richard (1998), “The meaning and measurement of poverty” **Poverty: A Persistent Global Reality Paperback**, Eds. Diction, J. and Macarov D., Routledge, London, pp. 1-19.

- MARSHALL, Humphrey Thomas ve BOTTOMORE, Thomas (2000), **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Ahmet Kaya, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- METİN, Banu (2012), “Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye’de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Ocak, s. 117-151.
- METİN, Onur (2011), “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, **Çalışma ve Toplum**, 2011/1, s. 179-200.
- MİNGİONE, Enzo (2010), “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele”, **Sosyal Politika Yazıları**, Çev: Yakut Burcu vd., İletişim Yayınları, İstanbul. s. 261-286.
- MİNGİONE, Enzo (2013), “İleri Endüstriyel Dünyada Kent Yoksulluğu: Kavramlar Analizler ve Tartışmalar”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, Der. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 1-62.
- MOHAN, Brij (2010), “The Poverty of Culture: Notes Toward a Theory”, **Journal of Comparative Social Welfare**, Vol. 26, No. 1, February 2010, pp. 65–76.
- MUDDİMAN, Dave (2000), “Theories of Social Exclusion and the Public Library”, ed. Dave Muddiman, Shiraz Durrani, Martin Dutch, Rebecca Linley, John Pateman, John Vincent, Open to All? The Public Library and Social Exclusion, The Council for Museums, Archives and Libraries, London, pp. 1-15.
- NEUBOURG, Chris, CASTONGUAY Julie and ROELEN, Keetie (2007), **Social Safety Nets and Targeted Social Assistance: Lessons From the European Experience**, University of Maastricht, Graduate School of Governance.
- NURGÜN, Oktik (2008), “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşım”, **Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları**, der. Nurgün Oktik, Yakın Kitapevi Yayınları, İzmir.
- O’BOYLE, Edward J. (1999), “Toward an Improved Definition of Poverty”, **Association For Social Economics İn Conjunction With The Allied Social Science Associations National Convention**, New York, January, pp. 281-301.

- OCAK, Ersan (2011), “Yoksulun Evi”, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 133-174.
- OFLUOĞLU, Gökhan ve BÜYÜKYILMAZ, Ozan (2008), “Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri”, **Kamu-İş**, C:10, S:1, s. 113-144.
- OPPENHEİM, Carey (1998), “An Overview Of Poverty and Social Exclusion”, **An Inclusive Society**, ed. Oppenheim Carey., IPPR, London.
- ORAN (2014), **TR72 Bölgesi Sivas Yatırım Rehberi**.
- ÖĞÜLMÜŞ, Selahaddin (2011), “Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü”, **Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi**, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 83-96.
- ÖZBAY, Fatih (2009), **Kent Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÖZBUDUN, Sibel (2002), “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed. Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara, s. 53- 69.
- ÖZDEK, Yasemin (ed.) (2002), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE - Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- ÖZDEMİR, Y. Gamze (2008), “AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar”, **MEMLEKET Siyaset Yönetim**, Cilt: 3, Sayı: 7, 2008/7, s. 61-85.
- ÖZKAN, Yasemin (ed.) (2011), **Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı**, Mavi Akademi, İstanbul.
- ÖZKAN, Yasemin ve YAŞAR Yenimahalleli Gülbiye (2011), Ekonomik Krizde İşsizlik ve Ailenin Güçlendirilmesi”, **Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı**, ed. Yasemin Özkan, Mavi Akademi, İstanbul.

- ÖZTÜRK Nazım, GÖKTOLGA Z. Gökalp (2010), “Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 34, Şubat.
- ÖZTÜRK, Mustafa ve ÇETİN, Başak Işıl (2009) “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, **Journal of Yasar University**, 3 (11), Vol. IV, No: 16, pp. 2661-2698.
- POWER, Anne (200), “Poor Areas and Social Exclusion”, **Social Exclusion and the Future of Cities, Centre for Analysis of Social Exclusion**, CASEpaper 35, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, pp. 1-20.
- PEACE, Robin (2001), “Social Exclusion: A Concept In Need Of Definition?”, **Social Policy Journal of New Zealand**, Issue 16, July, pp.17-36.
- POLANYİ, Karl (2005), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RAHMENA, Macit (2009), **Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya**, Özgür Üniversite, İstanbul.
- ROOM, J. Graham (1999), “Social Exclusion, Solidarity and the Change of Globalization”, **International Journal Of Social Welfare**, Vol: 8, pp. 166-174.
- ROSANVALLON, Pierre (2004), **Refah Devletinin Krizi**, Çev. Burcu Şahinli, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ROUSSEAU, Jean J. (1998), **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul.
- SAİTH, Ruhi (2001), “Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries”, **QEH Working Paper Series**, Number: 72.
- SAPANCALI, Faruk (2005a), **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- SAPANCALI, Faruk (2005b), “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, Mart. s. 51-106.

- SARACENO, Chiara (2002), "Introduction: Exploring social Assistance Dynamics", in **Social Assistance Dynamics in Europe**, "National and local poverty regimes", ed. Chiara Saraceno, The Policy Press, Bristol, pp. 1-35.
- SARISOY, İdris ve KOÇ, Selçuk (2010), "Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı: 158, Ocak-Haziran, s. 326-348.
- SCHWARTZMAN, Simon. (2004), **Poverty, Social Exclusion and Modernity**, Sociology 187, Harvard University.
- SEEMAN, Melvin (1983), "Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes", **Social Psychology Quarterly**, Vol 46 (3), Sep 1983, pp. 171-184.
- SEN, Amartya (1992), **Inequality Reexamined**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- SEN, Amartya (2000), **Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny**, Social Development Papers No. 1, Asian Development Bank, Manila.
- SEN, Amartya (2004), **Özgürlükle Kalkınmak**, Çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SEN, Amartya (2010), **Kimlik ve Şiddet**, Çev: Ahmet Kardam, Optimist Yayınları, İstanbul.
- SEN, Amartya K. (1999), **Development as Freedom**, Knopf Press, New York.
- SHCEKGM (2008), **2008 Yılı Faaliyet Raporu**.
- SİLVER, Hilary (1994), "Social Exclusion and Social Solidarity. Three Paradigms.", **International Labour Review**, Cilt: 133, Sayı: 5-6, s. 531-578.
- SİLVER, Hilary ve Miller S. M. (2003), "Social Exclusion, The European Approach to Social Disadvantage", **Indicators**, Cilt: 2, Sayı: 2, pp. 1-17.
- SMİTH, Adam (2006), **Ulusların Zenginliği**, Çev: Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık, Ankara.
- STANDİNG, Guy (2007), "Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi", **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine**

- Doğru**, der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, Çev: İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 17-62.
- STANDİNG, Guy (2010), Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa’da Neden Gereklidir?”, **Sosyal Politika Yazıları**, Çev: Yakut Burcu vd., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 333-373.
- SWINGEWOOD, Alan (2010), **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev: Osman Akınhay, Agorakitaplığı, İstanbul.
- SYDGM (2008), **“2007 yılı Faaliyet Raporu”**, Ankara.
- SYDGM (2008), **Stratejik Plan: 2009-2013**, Ankara.
- ŞAHİN, Tijen (2009), **Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ŞAHİN, Tijen (2010), “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, **T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yardım ve Dayanışma Dergisi**, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 71-80.
- ŞEKER, Demir Sırma (2008), “Türkiye’de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, **DPT Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi**, Ankara.
- ŞEKER, Demir Sırma (2011), **Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi**, Kalkınma Bakanlığı Yayın No: 2828.
- ŞEN, Mustafa (2011), “Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma: “Zor İş...”, ed. Necmi Erdoğan, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 249-191.
- ŞENER, Ülker (2012), “Kadın Yoksulluğu”, **Mülkiye Dergisi**, 36 (4), s. 51-67.
- ŞENSES, Fikret (2013a), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞENSES, Fikret (2013b), “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Temel Eğilimler, Nedenler ve Politikalar”, **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar** der. Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ, İmge Yayınları, İstanbul, s. 95-122.

- TARTANOĞLU, Şafak (2010), “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, say. 42, s. 1-13.
- TAŞCI, Faruk (2010), **Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım**, Nobel Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (2000), “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, **Devlet Reformu: Yoksulluk**, s. 139-160.
- TOWNSEND, Peter (1979), **Poverty in the United Kingdom**, Penguin Books, Harmondsworth.
- TÜİK (2005), “2003 Yoksulluk Çalışması”, **Haber Bülteni**, Sayı: 78, 24 Mayıs.
- TÜİK (2009), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2006-2007”, **Haber Bülteni**, Sayı: 221, 17 Aralık.
- TÜİK (2010), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları, 2008”, **Haber Bülteni**, Sayı: 134, 29 Temmuz.
- TÜİK (2011), “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, **Haber Bülteni**, Sayı: 3, 06 Ocak.
- TÜİK (2011), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2009”, **Haber Bülteni**, Sayı: 41, 28 Şubat.
- TÜİK (2012), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011”, **Haber Bülteni**, Sayı: 10902, 17 Eylül.
- TÜİK (2012), “Yoksulluk Çalışması, 2010”, **Haber Bülteni**, Sayı: 8642, 16 Mart.
- TÜİK (2012), “Yoksulluk Çalışması, 2011”, **Haber Bülteni**, Sayı: 10952, 04 Aralık.
- TÜİK (2013), “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012”, **Haber Bülteni**, Sayı: 13594, 23 Eylül.
- TÜİK (2013), **Seçilmiş Göstergelerle Sivas**, Yayın No: 4260, Ankara.
- TÜİK (2015), “İşgücü İstatistikleri, Kasım 2014”, **Haber Bülteni**, Şubat.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18634>

- TÜRKCAN, Rıza (2003), “Yerel Yönetimlerde Sosyal Yardım Hizmetleri”,
Yayınlanmamış Lisans Üstü Uzmanlık Tezi, TODAİE, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1974), **Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2015), Ocak 2015 Açlık ve Yoksulluk Sınırı, **Haber Bülteni**, <http://www.turkis.org.tr/dosya/8EyIs3tTdsxA.pdf>
(Erişim Tarihi: 15.02.2015)
- UNDP (1990), **Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development**, New York.
- UNDP (2012), **Human Development Report Gender Equality and Development**, Washington, DC.
- UNDP (2013), **Human Development Report: The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World**, New York.
- UNITED NATIONS (UN) (1995), **The Copenhagen Declaration and Programme Of Action: World Summit For Social Development 6-12 March 1995**, United Nations Department of Publications, New York,
- UZUN, Meral Ayşe (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 2, s. 155-173.
- WALKER, Alan and WALKER, Carol (1997), **Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in The 1980s and 1990s**, Child Poverty Action Group, London.
- WILSON, George (1996), “Toward a Revised Framework for Examining Beliefs about the Causes of Poverty”, **The Sociological Quarterly**, Vol. 37, No. 3, pp. 413-428.
- WOOD, Meiksins, Ellen (2002), "Kapitalizmin Tarımsal Kökenleri", Çev. A. Başer Kafaoglu, **Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk**, ePOS Yayınları, İstanbul.
- WORD BANK (1990), **World Development Report**, Published for The World Bank, Oxford University Press.

- WORD BANK (2010), **World Development Report 2010: Development and Climate Change**. Washington, DC.
- WORLD BANK (2010), **Global Economic Prospects**, “Crisis, Finance, and Growth”, Published for The World Bank, Washington.
- YAŞAR, M. Ruhat (2013), “Yoksulların Konutla İmtihanı”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, Der. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 221-276.
- YAZICIOĞLU, Yahşi ve ERDOĞAN, Saniye (2007), **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- YILDIRIM, Aziz (2010), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü”, **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, s. 9-16.
- YILDIRIM, Ergün (2006), “Yoksul Ailelerde Değerler Değişimi”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 33, s. 47-73.
- YILDIRIM, Ergün (2013), “Yoksul Ailelerde Değersel Değişim: İstanbul Örneğinde Bir Araştırma”, **Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek**, Der. Ömer Aytaç ve Süleyman İlhan, Birleşik Yayınevi, Ankara, s. 339-374.
- YILMAZ, Bediz (2008), “Türkiye’de Sınıfaltı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”, **Yoksulluk ve Yoksunluk, Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 89, s. 127-145.
- YILMAZ, Nail ve BULUT, Yücel (2009), **Kent Yoksulluğu ve Gecekondu**, Beta Yayınları, İstanbul.
- YUNCU, Demet L. (Tarihsiz), **İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen’inYapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesini Karşılaştırılması**, İnternet Adresi: <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper4.pdf> Erişim Tarihi: 06.06.2014.
- ZAFİR, Zeynep Ceran (2013), “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı”, **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, der. Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ, İmge Yayınları, İstanbul, 95-122.

ZENGİN, Eyüp vd. (2012), “Türkiye’de Sosyal Yardım Uygulamaları”, **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 133-142.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

[http:// povertydata.worldbank.org /poverty/home/](http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/) (Erişim Tarihi: 11.11.2013)

[http://povertydata.worldbank.org /poverty/home/](http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/) (Erişim Tarihi: 12.12.2013)

<http://www.dwp.gov.uk/aboutus/> (Erişim Tarihi: 02.03.2014)

<http://www.ailetoplum.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.03.2014)

[http:// www.bmfsfj.de](http://www.bmfsfj.de) (Erişim Tarihi: 16.03.2014)

<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismaniyi-tesvik-fonu/icerik> (Erişim Tarihi: 01.05.2014)

<http://www.eyh.gov.tr/kurumsal/kurum-hakkinda> (Erişim Tarih: 15.07.20014)

<http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik195.pdf> (Erişim Tarihi: 21.09.2014)

<http://www.dernekler.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 21.09.2014)

<http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25293634/> (Erişim Tarihi: 03.15.2015)

<http://www.bembirsen.org.tr/haberdetay.php?fide=4597> (Erişim Tarihi: 15.02.2014)

<http://www.sultangazi.gov.tr/sayfa.asp?sayfaID=29> (Erişim Tarihi: 01.02.2015)

<http://www.dw.de/almanyada-alt%C4%B1-ki%C5%9Fiden-biri-yoksul/a-16702905>
(Erişim Tarihi: 05.11.2013)

EKLER

Ek. 1 Anket Formu

Bu anket çalışması Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü'nde yürütülmekte olan, "**Kentsel Yoksulluk, Yoksul Yardımları ve Dışlanma (Sivas Merkez İlçe Örneği)**" isimli doktora tezinin uygulamalı alanını oluşturmaktadır. Vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel amaçlı kullanılacak olup, özel bilgilerinize yer verilmeyecektir. Anket formunda yer alan sorulara vereceğiniz cevaplar için şimdiden teşekkürler.

Mehmet KOCA

1- Cinsiyetiniz?

- 1) Erkek 2) Kadın

2- Medeni durumunuz?

- 1) Evli 2) Bekâr 3) Boşanmış 4) Dul/Eşi Vefat Etmiş

3- Yaşınız?

- 1) 19-35 2) 36-55 3) 56-65 4) 66 ve üzeri

4- Eğitim durumunuz?

- 1) Okur-Yazar Değil 2) Okur-Yazar 3) İlkokul
4) Ortaokul 5) Lise 6) Yüksek Öğretim

5- Ailenizde kimlerle birlikte yaşıyorsunuz? Birden fazla seçenek tercih edilebilir.

- 1) Yalnız 3) Çocuklarım/Sayısı (.....) 4) Anne 5) Baba
2) Eşim 6) Kaynana 7) Kayınbaba 8) Diğer.....

6- Kendiniz dâhil ailede birlikte yaşanılan kişi sayısı?

- 1) Bir 2) İki 3) Üç 4) Dört
5) Beş 6) Altı Ve Daha Fazla

7- Yardımlar hariç ailenizin aylık ortalama toplam geliri ne kadar?

- 1) 0-400 2) 401-800 3) 801-1200
4) 1201-1600 5) 1601 ve üzeri

8- Sivas Merkez'e gelmeden önce nerede ikamet ediyordunuz?

- 1) İl..... 2) İlçe..... 3) Köy.....
4) Hep Sivas'ta farklı mahallelerdeydik
5) Hep Sivas'ta aynı mahalledeydik

9- Aile reisinin çalışma durumu?

- 1) Sürekli Çalışıyor 2) Ara Sıra Çalışıyor 3) Hiç Çalışmıyor

10- Herhangi bir mesleğiniz var mı?

- 1) Evet, Var (Lütfen Belirtiniz.....) 2) Hayır, Yok

11- Gelir getirici bir yeteneğiniz var mı?

- 1) Evet, Var (Lütfen Belirtiniz.....) 2) Hayır, Yok

12- Aile üyeleri içinde kronik hastalığı ya da herhangi bir engeli olan var mı?

- 1) Evet, Var (Lütfen Belirtiniz Belirtiniz.....) 2) Hayır, Yok

13- Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?

- 1) Evet, Var (Lütfen Belirtiniz.....) 2) Hayır, Yok

14- Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim Yok

15- Kendi durumunuzu göz önüne aldığınızda, size göre yoksulluğun neden veya nedenleri aşağıdakilerden hangisidir? En önemli gördüğünüz ilk üç maddeyi önem sırasına göre 1'den 3'e kadar derecelendiriniz.

- 1) (....) Gelir dağılımının bozuk olması
- 2) (....) İş imkânlarının yetersizliği
- 3) (....) Uygulanan hükümet politikaları (asgari ücret, enflasyon vs)
- 4) (....) Eğitimsizlik/cehalet
- 5) (....) Çalışmak istememe, tembellik
- 6) (....) Aile yapısı
- 7) (....) Diğer.....

16- Size göre yoksulluk ne gibi sorunlara yol açar? En önemli gördüğünüz ilk üç maddeyi önem sırasına göre 1'den 3'e kadar derecelendiriniz.

- 1) (....) Küçümsenmeye, dışlanmaya, başkaları tarafından görmemezlikten gelinmeye
- 2) (....) Boşanmaya, aile parçalanmalarına
- 3) (....) Şiddet ve suça
- 4) (....) Toplumun içine rahatlıkla çıkamamaya
- 5) (....) Depresyon, stres gibi hastalıklara
- 6) (....) Herhangi bir soruna yol açmaz
- 7) (....) Diğer.....

17- İnsanlar farklı nedenlerle yardım alma gereği duyabilirler siz aşağıdakilerden hangisi nedeniyle yardım alma gereği duyuyorsunuz? En önemli gördüğünüz ilk üç maddeyi önem sırasına göre 1'den 3'e kadar derecelendiriniz.

- 1) (....) Aylık/yıllık gelirin az olması nedeniyle
- 2) (....) İşsizlik nedeniyle
- 3) (....) Bakmakla yükümlü olunan aile üyelerinin çok olması nedeniyle
- 4) (....) Sağlık sorunları nedeniyle
- 5) (....) Borçluluk nedeniyle
- 6) (....) Eğitim giderlerini karşılayamama nedeniyle
- 7) (....) Kira bedellerinin yüksek olması nedeniyle
- 8) (....) Diğer.....

18- Hangi kurumlardan yardım alıyorsunuz? Birden fazla seçenek tercih edilebilir.

- 1) Valilik 2) Belediye
3) Sosyal Yardım dernek ve Vakıfları 4) Diğer.....

19- Yardım almaya nasıl başladınız?

- 1) Başvurum üzerine görevlilerin inceleme yapmasıyla
2) İlgililerin yardım teklifinde bulunmasıyla
3) Tanıdıklar aracılığıyla
4) Muhtarın yönlendirmesiyle
5) Diğer.....

20- Ne zamandan beri sosyal yardım alıyorsunuz?

- 1) 0-1 Yıldır 2) 2-3 Yıldır
3) 4-5 Yıldır 4) 6 Yıl Ve Daha Fazla

21- Hangi yardımları alıyorsunuz?

- 1) Ayni 2) Maddi/Nakit 3) Ayni-Nakdi

22- Hangi yardımın size verilmesini istersiniz?

- 1) Maddi/Nakit 2) Ayni 3) Ayni-Nakdi

Almış olduğunuz yardımlar aile üyelerinin aşağıdaki ihtiyaçlarını karşılamada yeterli midir?	Evet	Hayır	Kısmen
23- Giyim	1	2	3
24- Eğitim	1	2	3
25- Sosyal ihtiyaç (gezme, sinema)	1	2	3
26- Kişisel bakım	1	2	3
27- Sağlık	1	2	3
28- Barınma	1	2	3
29- Elektrik, su, telefon vb. faturaları	1	2	3
30- Yakacak	1	2	3

31- Yardım almaya genellikle kim gider?

- 1) Evin kadını
2) Evin erkeği
3) Eşle birlikte
4) Yardım eve gelir
6) Diğer.....

32- Yardım kuruluşları tarafından verilen yardımların sizin ihtiyaçlarınıza uygun yardımlar olduğunu düşünüyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Kısmen

33- Yardım aldığınızı çevrenizdekiler tarafından bilinir mi?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim Yok

34- Aldığınız yardımların kesilmesi hayatınızı etkiler mi?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim Yok

35- Sizin aldığınız yardımlarla başkalarının aldığı yardımları karşılaştırdığınızda, aşağıdakilerden hangisini söyleyebilirsiniz?

- 1) Biz başkalarından daha az yardım alıyoruz
2) Biz başkalarına göre daha çok yardım alıyoruz
3) Bizde başkaları kadar yardım alıyoruz

36- Hane ziyaretleri yapılırken (inceleme esnasında) gururunuzun incindiğini düşünüyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim Yok

37- Kendinizi dışlanmış hissediyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim Yok

Aşağıda belirtilen yargılarla ilgili düşüncelerinizi belirtiniz.	Tamamen Katılıyorum	Katılı-yorum	Karar-sızım	Katılmı-yorum	Kesinlikle Katılmıyorum
38- Kendimi toplum içinde yalnız hissedirim					
39- Yaşamın amaçsız ve anlamsız olduğunu düşünürüm					
40- Toplumda kendimi yabancı gibi hissediyorum					
41- Gelecek problemi sürekli zihnimi meşgul etmektedir					
42- Her konuda kendime olan güvenim tamdır					
43- Çevremde fikir ve düşüncelerime her zaman önem verilir					
44- Yardım alıyor olmam insanlarla ilişkilerimi olumsuz etkiliyor					
45- Yardım aldığım için diğer insanlar ön yargıyla bakıyor					
46- Kendimi değersiz hissediyorum					
47- Kurumsal hizmetlerden (sağlık, eğitim gibi) yeteri kadar faydalanamıyorum					
48- Fiziksel görünümümü beğenmiyorum					
49- Çevremdeki insanlarla rahatlıkla kaynaşamıyorum					
50- Kendimle barışığım kendimi seviyorum					
51- Özel günlerimde hediye alırlar					
52- Başka bir şehirde yaşamak isterdim					
53- Başka bir mahallede oturmak isterdim					
54- Konuşma üslubum şivem insanlara farklı geliyor					
55- Şehirdeki sosyal faaliyetlere (konser, tiyatro, konferans vb.) giderim					
56- Kılık kıyafetimden dolayı bana insanlar ön yargıyla bakıyor					
57- Yaşadığım çevre gürültülü ve kirlidir					
58- Çevremde sürekli olaylar çıkar					
59- Yaşadığım çevrede kendimi güvende hissetmiyorum, evde tek başıma kalmaya korkuyorum					

60- Haksızlığa uğradığınızda ya da herhangi bir anlaşmazlıkla karşılaştığınızda bunu hangi yolla halledersiniz?

- 1) Hiçbir şey yapmam kaderime razı olurum
- 2) Karşı tarafla oturup uzlaşmaya çalışırım
- 3) Hukuki yollara başvururum
- 4) Diğer.....

61- Almış olduğunuz yardımlar bu yardımı size verenler tarafından nasıl görülüyor?

- 1) Görev/Destek
- 2) Hak Olarak

62- Siz almış olduğunuz yardımları nasıl görüyorsunuz?

- 1) Görev/Destek
- 2) Hak Olarak

63- Paraya ihtiyacınız olduğunda ilk önce nereye veya kime gidersiniz?

- 1) Yardım Kuruluşlarına
- 2) Komşuma
- 3) Bankaya
- 4) Akrabalarım
- 5) Arkadaşlarıma

64- Yardım aldığınızda çevrenizin (arkadaş, komşu, akraba ve diğer insanların) size karşı yaklaşımı nasıldır?

- 1) Küçümseyici/Dışlayıcı
- 2) Anlayışlı Ve Hoş Görülü

65- Oturduğunuz mahallede yardımlaşma, dayanışma veya komşuluk ilişkilerini nasıl tanımlarsınız?

- 1) Çok İyi
- 2) İyi
- 3) Ne İyi Ne Kötü
- 4) Kötü
- 5) Çok Kötü

66- Geçmişte anne veya babanızda yardım alıyor muydu?

- 1) Evet Alıyordu
- 2) Hayır Almıyordu

67- Gelecekte çocuklarımızın durumunun sizin bugünkü durumunuzdan daha iyi olacağını düşünüyor musunuz?

- 1) Evet
- 2) Hayır
- 3) Fikrim Yok

68- Aile üyeleri içinde alkol kullanan var mı?

- 1) Evet
- 2) Hayır

69- Yardım verilmesi yerine çalışabileceğiniz bir iş verilmesini tercih eder miydiniz?

- 1) Evet
- 2) Hayır
- 3) Fikrim Yok

70- Geçen yıl aile üyelerinizle veya arkadaşlarınızla tatile gittiniz mi?

- 1) Evet
- 2) Hayır

71- İçinde bulunduğunuz duruma baktığınızda toplumda kendinizi nerede görüyorsunuz?

- 1) Toplumun Dışında
- 2) Toplumun Ne İçinde Nede Dışında
- 3) Toplumun İçinde

72- Kendinizi toplum içinde nerede tanımlarsınız?

- 1) Alt Tabakada 2) Orta Tabakada 3) Üst Tabakada

73- Aile üyeleri içinde suç işlediği için, adli mercilerle ilgili bir durum söz konusu oldu mu?

- 1) Evet 2) Hayır

74- Aşağıda üyesi olduğunuz kurum veya toplulukları işaretleyiniz.

- 1) Siyasi Parti 2) Dernek, Vakıf 3) Spor Kulüpleri
4) Sanatsal ve Kültürel Topluluklar 5) Sendika 6) Hiçbiri

75- Son bir ayda aşağıdaki sosyal aktivitelerden hangisini yaptınız?

- 1) Sinemaya, Konsere Gitme 2) Tarihi Yerleri Gezme
3) Restoran, Cafeye Gitme 4) Konferansa, Panele, Seminere Gitme
5) Hiç Biri

76- Oturduğunuz semtte belediye hizmetlerinin (temiz içme suyu, yol, kaldırım yapımı, temizlik gibi...) yeteri kadar yapıldığını düşünüyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Kısmen

77- Şuan için hayatınızdan memnun musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Kısmen

78- İçinde bulunduğunuz duruma bakarak gelecek için umutlu olduğunuzu söyleyebilir misiniz?

- 1) Evet Umutluyum 2) Hayır Umutsuzum 3) Fikrim Yok

79- Bankaya kredi için başvurduğunuzda red cevabı aldığınız oldu mu?

- 1) Evet Oldu 2) Hayır Olmadı 3) Fikrim Yok

80- Gıda alışverişlerinizi daha çok nereden yapıyorsunuz?

- 1) Gıda Bankasından 2) Bakkaldan 3) Marketlerden
4) İşporta Tezgahlarından 5) Semt Pazarından 6)
Diğer.....

81- Alışverişlerde ödemelerinizi öncelikle nasıl yapıyorsunuz?

- 1) Nakit 2) Kredi Kartı 3) Veresiye 4) Diğer.....

82- Sizin veya eşinizin kredi kartı var mı?

- 1) Evet 2) Hayır

83- Bir ürünü çok beğendiğinizde ve istediğinizde o ürünü alamama durumuyla karşılaşma sıklığınız nedir?

- 1) Çok Sık Karşılaşıyorum 2) Karşılaşmam 3) Kısmen Karşılaşıyorum

84- Alınan yardımlar karşılığında kendinizi bir partiye ve adaya oy vermek zorunda hissediyor musunuz?

- 1) Evet 2) Hayır 3) Fikrim yok

85- Mevcut koşullarımızın değişmesi sizce kimin elindedir?

- 1) Devletin 2) Kendimin 3) Yardım kuruluşlarının
4) Çocuklarımın 5) Diğer...

86- Size göre devlet yoksullukla mücadele konusunda aşağıdakilerden hangisini seçmeli?

- 1) Hane gelirini belirli bir seviyede tutacak şekilde aylık para yardımı yapmalı
2) Temel ihtiyaçlarını karşılayamayanlara ayni yardımlar yapmalı
3) İş imkânlarını arttırmalı
4) Sürekli eğitim ve mesleki kurslar düzenlemeli
5) Mevcut yardımları aynen devam ettirmeli
6) Fikrim yok.....

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mehmet KOCA
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 19.10.1981 İskilip
e-posta : e_mehmetkoca@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	06.06.2005
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	05.09.2009

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS ()	ÜDS ()	TOEFL ()	EILTS ()